

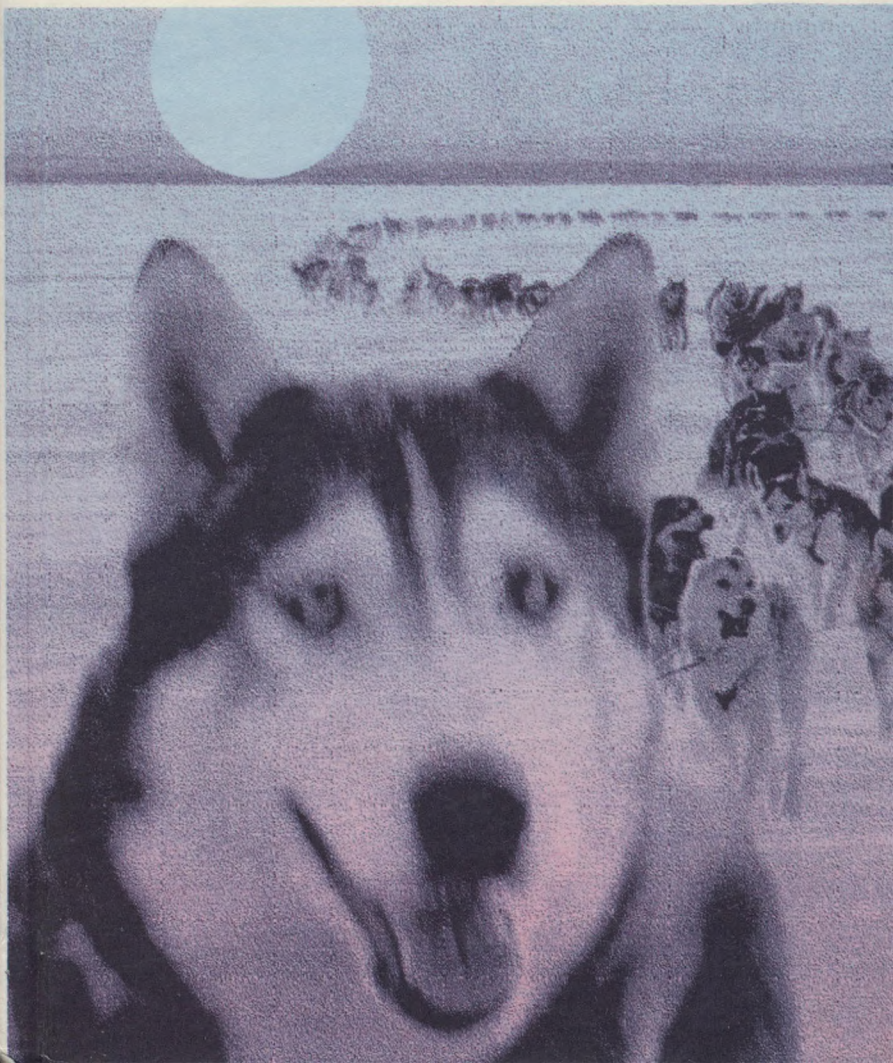
ШКОЛЬНАЯ

БИБЛИОТЕКА

ДЖЭК ЛОНДАН

КЛІЧ ПРОДКАЎ

ШКОЛЬНАЯ

БИБЛИОТЕКА

1876-1916

УДК 820(73)
ББК 84(7США)
Л 76

Для старэйшага школьнага ўзросту

Мастак *А. К. Шэвераў*

ISBN 985-07-0171-4

© Пераклад.
А. І. Саламевіч, 1997
© Н. П. Саламевіч, 1997
Афармленне.
А. К. Шэвераў, 1997

ДЖЭК ЛОНДАН

КЛІЧ ПРОДКАЎ
ЛЮБОЎ ДА ЖЫЦЦЯ

Пераклад з рускай мовы
Н.Саламевіч

БЕЛЫ ІКОЛ

Пераклад з рускай мовы
А.Саламевіча

МІНСК
«ПОЛЫМЯ»
1997

КЛІЧ
ПРОДКАЎ

I

ДА ПЕРШАБЫТНАГА ЖЫЦЦЯ

*Спрадвечныя вандроўныя інстынкты
Ірвуць у звычкі ўшчэнт ланцуг акоў,
І абуджаецца ў сэрцы голас роду,
Які як спадчына дайшоў з глыбінь вякоў.*

Бэк не чытаў газет і таму не ведаў, што насоўваецца бяда — і не на яго аднаго, а на ўсіх сабак з моцнымі мышцамі і доўгай, цёплай поўсцю, колькі іх ні было ад заліва Пюджэт да Сан-Дыега. І ўсё таму, што людзі, навобмацак прабіраючыся праз палярны змрок, знайшлі жоўты метал, а параходныя і транспартныя кампаніі раструбілі скрозь пра гэтую знаходку, — і тысячы людзей рынуліся на Поўнач. Гэтым людзям патрэбны былі сабакі буйной пароды, моцныя, прыдатныя для цяжкай работы, з густой і доўгай поўсцю, якая засцеражэ іх ад маразоў.

Бэк жыў у вялікім доме, у сонечнай даліне Санта-Клара. Месца гэтае людзі называлі «сядзібай суддзі Мілера». Дом стаяў у баку ад дарогі, на паўсхаваны за дрэвамі, і праз голле была відна толькі веранда, прасторная і цяністая, што акружала дом з усіх бакоў. Да дома вялі пасыпаныя гравіем дарожкі, што агіналі шырокія лужкі пад стройнымі таполямі, голле якіх, сплёўшыся, утварыла купал. Тэрыторыя за домам была яшчэ большая. Тут зна-

ходзіліся вялікія канюшні, дзе ўвіхаўся добры ту-
зін конюхаў і іх падручных, цягнуліся рады абві-
тых дзікім вінаградом домікаў для чэлядзі і строга
распланаваная сетка ўсялякіх надворных пабудоў,
а за імі зелянелі вінаграднікі, пашы, пладовыя
сады і ягаднікі. Была тут і помпавая ўстаноўка
для артэзіянскага калодзежа, і вялікі зацэмента-
ваны плавальны басейн, дзе сыны суддзі купаліся
кожную раніцу, а ў гарачае надвор'е і днём.

І ўсё гэтае вялікае памесце было царствам Бэка.
Тут ён нарадзіўся, тут пражыў усе чатыры гады
свайго жыцця. Зразумела, былі тут і іншыя сабакі.
У такім вялікім памесці іх не магло не быць, але
яны ў разлік не прымаліся. Яны з'яўляліся і зні-
калі, жылі ў цесных будках або марнелі дзесьці ў
доме, — вось як Тутс, японскі мопсік, або Ізабэль,
мексіканскі сабачка зусім без поўсці, недарэчныя
істоты, якія рэдка высоўвалі нос на вольнае павет-
ра і з'яўляліся ў садзе ці ў двары. Акрамя таго,
была ў сядзібе цэлая кампанія фокстэр'ераў —
дзiesiąткі два, не менш, — і яны грозна брахалі на
Тутса і Ізабэль, калі тыя глядзелі на іх з вокнаў,
знаходзячыся пад абаронай арміі служанак, узбро-
еных шчоткамі для падлогі і швабрамі.

Але Бэк не быў ні пакаёвым сабачкам, ні два-
ровай псінай. Уся сядзіба была ў яго распараджэн-
ні. Ён плаваў у басейне і хадзіў на паляванне з
сынамі суддзі. Ён суправаджаў яго дачок, Молі і
Алісу, калі яны надвячоркам або зранку выпраў-
ляліся на прагулку. Зімовымі вечарамі ён ляжаў
ля ног суддзі перад запаленым камінаў у біблія-
тэцы. Ён вазіў на спіне ўнукаў суддзі або куляўся
з імі ў траве і аберагаў іх у час смелых і небяспеч-
ных вылазак да самага фантана на заднім двары і
нават яшчэ далей, туды, дзе пачынаўся выган і
ягаднікі. Міма фокстэр'ераў ён ступаў з высака-
мерным выглядам, а Тутса і Ізабэль проста не заў-
важаў, таму што ён быў каралём, уладаром над
усім, што поўзала, хадзіла і лётала ў памесці суддзі
Мілера, уключаючы і яго двухногіх насельнікаў.

Бацька Бэка, Элма, велізарны сенбернар, быў

некалі неразлучным спадарожнікам суддзі, і Бэк абяцаў стаць вартым пераемнікам бацькі. Ён быў не такой грамадзінай, як той, важыў толькі сто сорок фунтаў, таму што маці яго, Шэп, была шатландская аўчарка. Але і сто сорок фунтаў вагі, калі да іх яшчэ прыбавіць тое пачуццё ўласнай годнасці, якое нараджаецца ад добрага жыцця і ўсеагульнай павагі, даюць права трымаць сябе пакаралеўску. Чатыры гады — з самага ранняга шчанячага ўзросту — Бэк вёў жыццё сытага арыстакрата, быў перапоўнены гордасцю і нават крыху эгацэнтрычным, як гэта часам бывае са знатнымі панамі, што жылі ў сваіх памесцях адасоблена, далёка ад свету. Але Бэка выручала тое, што ён не стаў збалаваным пакаёвым сабакам. Паляванне і да таго падобныя забавы на свежым паветры не давалі яму атлусцець, умацоўвалі мускулы. А купанне ў халоднай вадзе загартоўвала яго і захоўвала здароўе.

Так жыў сабака Бэк да той восені 1897 года, калі адкрыццё золата ў Клондайку прыцягнула на халодную Поўнач людзей з усіх канцоў свету. Бэк пра гэта нічога не ведаў, таму што ён не чытаў газет. Не ведаў ён таксама, што дружба з Мануэлем, адным з памочнікаў садоўніка, не абяцае яму нічога добрага. Мануэль меў вялікую загану: захапленне кітайскай латарэяй. Да таго ж у гэтага азартнага гульца была адна неадольная слабасць — ён верыў у сістэму, і таму было зусім зразумела, што ён загіне сваю душу. Каб гуляць па сістэме, патрэбны грошы, а жалавання малодшага садоўніка ледзь хапала на патрэбы яго жонкі і шматлікага патомства.

У памятны дзень здрады Мануэля суддзя Мілер паехаў на сход таварыства вінаробаў, а хлопчыкі былі занятыя арганізацыяй спартыўнага клуба, таму ніхто не бачыў, як Мануэль і Бэк прайшлі праз сад, адпраўляючыся (так думаў Бэк) на звычайную прагулку. І толькі адзін-адзінютоккі чалавек бачыў, як яны прыйшлі на маленькі паўстанак Коледж-парк, дзе цягнік спыняўся па запатраба-

ванні. Чалавек гэты пагаварыў пра нешта з Мануэлем, пасля зазвінелі грошы, перададзеныя з рук у рукі.

— Ты што ж гэта, дастаўляеш тавар без упакоўкі? — буркліва заўважыў незнаёмы, і Мануэль абвязаў шыю Бэка пад ашыйнікам складзенай удвая тоўстай вяроўкай.

— Зацягнеш мацней, так, каб у яго дух перахапіла, тады не вырвецца, — сказаў Мануэль, а той, чужы, у адказ нешта сцвярджальна прамармытаў.

Бэк са спакойнай годнасцю дазволіў надзець сабе на шыю вяроўку. Праўда, гэта было для яго нешта новае, але ён прывык давяраць знаёмым людзям, прызнаючы, што яны разумнейшыя за яго. Аднак, калі канцы вяроўкі аказаліся ў руках чужога, ён пагражальна забурчаў. Ён проста выражаў незадавальненне, у гордасці сваёй уяўляючы, што гэта будзе раўназначна загаду. На яго здзіўленне, вяроўку раптам зацягнулі так туга, што ён ледзь не задыхнуўся. У імгненным парыве раз'юшанасці ён кінуўся на крыўдзіцеля, але той апярэдзіў яго: моцна сціснуў яму горла і спрытна паваліў на спіну. Вяроўка няшчадна душыла Бэка, але ён, высунуўшы язык, цяжка і шумна дыхаючы ўсімі магутнымі грудзямі, адчайна змагаўся з чалавекам. Ніколі яшчэ ніхто так груба не абыходзіўся з ім, і ніколі ў жыцці ён не быў так разгневаны! Аднак сілы хутка яму здрадзілі, вочы ашклянелі, і ён ужо нічога не цяміў, калі падышоў цягнік і двое мужчын шпурнулі яго ў таварны вагон.

Апрытомнеўшы, ён перш за ўсё цьмяна адчуў боль у языку. Пасля, адчуўшы трасенне і пачуўшы хрыплае выццё паравоза на пераездзе, Бэк зразумеў, дзе знаходзіцца. Ён так часта падарожнічаў з суддзёю, што не мог не пазнаць адчуванняў, звязаных з яздой у багажным вагоне. Ён расплюшчыў вочы. У іх гарэў неўтаймоўны гнеў паланёнага караля. Выкрадальнік хацеў схапіць яго за горла, але Бэк на гэты раз аказаўся спрытнейшым. Ён

учапіўся зубамі яму ў руку, і сківіцы яго не размыкаліся, пакуль ён зноў не страціў прытомнасці, прыдушаны вяроўкай.

— Прыпадачны ён! — патлумачыў чалавек, хаваючы сваю акрываўленую руку ад правадніка, які заглянуў у вагон, пачуўшы шум барацьбы. — Гаспадар загадаў мне везці яго ў Фрыска. Там ёсць нейкі першакласны сабачы доктар, які бярэцца яго вылечыць.

Аб падзеях гэтай ночы выкрадальнік Бэка расказваў пазней у заднім пакойчыку партовага шынкі ў Сан-Францыска з усёй красамоўнасцю, на якую быў здольны.

— І ўсяго толькі паўсотні атрымліваю я за гэта, — скардзіўся ён. — Каб ведаў, дык і за тысячу наяўнымі не ўзяўся б!

Рука ў яго была абкручана набрынялай крывёю насоўкай, а правая калашына разадраная ад калена да самага нізу.

— А той жулік колькі ўзяў за гэта? — пацікавіўся шынкар.

— Сотню. Ні за што не згаджаўся ўзяць менш!

— Усяго, значыць, сто пяцьдзесят, — сказаў шынкар. — А псіна гэтых грошай варта, галавою ручаюся!

Выкрадальнік разматаў насоўку і стаў разглядаць сваю пракушаную руку.

— Каб толькі не аказаўся шалёны... А то яшчэ памрэш...

— Не бойся, ад гэтага не памрэш. Табе на раду напісана боўтацца на вісельні! — пажартаваў шынкар. Пасля дадаў: — Ану, дапамажы мне крыху, а пасля павалачэшся далей.

Ашаломлены, напаўзадушаны, пакутуючы ад нясцерпнага болю ў горле, Бэк усё-такі спрабаваў даць адпор сваім мучыцелям. Але яго кожны раз валілі на падлогу і душылі вяроўкай, пакуль не ўдалося распіліць і зняць з яго масіўны медны ашыйнік. Пасля гэтага яны знялі і вяроўку і ўпіхнулі Бэка ў крацістую скрынку, падобную на клетку.

У гэтай клетцы ён праляжаў усю пакутлівую ноч, распіраемы гневамі і абражанай гордасцю. Ён не мог зразумець, што ўсё гэта значыць. Што ім ад яго трэба, гэтым чужым людзям? Нашто яны запёрлі яго ў цесную клетку? Бэк не разумеў, яго гняло няяснае прадчуванне бяды. Некалькі разоў ён ускакваў, пачуўшы грукат адчыняемых дзвярэй, — ён спадзяваўся, што гэта прыйшоў суддзя або хаця б хлопчыкі, але кожны раз бачыў перад сабою толькі апухлую фізіяномію шынкара, які заглядваў у хлеў, асвятляючы яго цьмяным агеньчыкам свечкі з лою. І радасны брэх, што рваўся з горла Бэка, пераходзіў у лютае гырканне.

Зрэшты, шынкар яго не чапаў. І толькі раніцай прыйшлі чацвёрта мужчын і паднялі скрынку. «Вось, яшчэ новыя мучыцелі», — падумаў Бэк, таму што гэта былі нейкія падазроныя людзі, кудлатыя і абарваныя. І ён шалеў, гыркаў на іх праз крацістую сценку. Але яны толькі смяяліся і тыцкалі яго палкамі. Ён хапаў палкі зубамі, пакуль не зразумеў, што менавіта гэтага ад яго і дамагаюцца. Тады ён панура лёг і ляжаў спакойна, пакуль скрынку пераносілі ў фургон.

І вось Бэк у сваёй клетцы пачаў пераходзіць з рук у рукі. Спачатку ім заняліся служачыя транспартнай канторы, яго пагрузілі ў другі фургон і павезлі далей. Потым, разам з цэлай кучай скрынак і пасылак, адправілі на паром. З парома ён трапіў на вялікі чыгуначны вакзал, і нарэшце яго зноў змясцілі ў таварны вагон.

Два дні і дзве ночы вагон цягнуўся за пранізліва гудзеўшым паравозам. І два дні і дзве ночы Бэк нічога не еў і не піў. Ашалелы, ён на прыязнасць праваднікоў адказваў гырканнем, а яны, у адплату, сталі цікаваць яго. Калі ён кідаўся да кратаў, увесь дрыжучы, з пенай у роце, яны рагаталі і здзекаваліся з яго, гыркалі і брахалі, як паршывыя дварнякі, мяўкалі, размахвалі рукамі перад яго носам і кукарэкалі. Бэк разумеў, што гэта вельмі неразумна, — але тым абразлівей гэта было для яго годнасці, і гнеў яго рос і рос. Голад яшчэ можна

было цярпець, але ён неміласэрна пакутаваў ад смагі, і яна даводзіла яго да шаленства. Пры яго чуллівасці і ўспрымальнасці дрэннае абыходжанне не магло не паўплываць на яго, і ён захварэў. У яго была высокая тэмпература, да гэтага прыбавілася яшчэ запаленне горла і языка, распухлых і спаленых смагай.

Адно яго радавала: на шыі больш не было вярроўкі. Пакуль яна была, гэта давала яго ворагам немалую перавагу. Ну а цяпер, калі яе няма, ён ім пакажа! Больш ім не ўдасца надзець на яго вярроўку! Гэта ён рашыў цвёрда! Двое сутак ён нічога не еў і не піў, і за гэтыя двое сутак пакут у ім накапілася столькі злосці, што незаўздросны лёс чакаў таго, хто першы яго зачэпіць. Вочы ў Бэка былі наліты крывёю, ён ператварыўся ў сапраўднага д'ябла. Цяпер сам суддзя не пазнаў бы яго, так ён перамяніўся за гэтыя дні, і праваднікі ўздыхнулі з палёгкай, калі нарэшце збавіліся ад яго, выгрузіўшы яго ў Сіятле.

Чацвёрта насільшчыкаў з усялякімі перасцярогамі перанеслі скрынку з Бэкам з фургона ў дворык, абкружаны высокім плотам. Насустрач выйшаў поўны мужчына ў чырвоным вязаным светэры і, узяўшы ў возчыка кнігу, распісаўся ў атрыманні. «Новы мучыцель», — вырашыў Бэк і раз'юшана кінуўся да кратаў. Чалавек у светэры, панура ўсміхнуўшыся, увайшоў у дом і прынёс адтуль сякеру і дубінку.

— Няўжо хочаце яго выпусціць? — здзівіўся возчык.

— Безумоўна, — адказаў чалавек у светэры і ўвагнаў сякеру ў сценку скрынкі.

Усе чатыры насільшчыкі ў момант кінуліся ўрассыпную і занялі бяспечныя пазіцыі на высокім плоце ў чаканні цікавага відовішча, што мае адбыцца.

Бэк кінуўся на сценку, што трашчала пад сякерай, грыз яе зубамі, навальваўся на яе ўсім целам, змагаючыся з ёю. Дзе сякера біла знадворку, там сабака, то гыркаячы, то выючы, атакаваў дрэ-

ва знутры. Ён рабіў шалёныя намаганні хутчэй выбрацца з клеткі, а чалавек у чырвоным святэры быў поўны спакойнай рашучасці выпусціць яго адтуль.

— Ну, чырванавокі д'ябал! — сказаў ён, калі адтуліна расшырылася настолькі, што Бэк мог праціснуцца ў яе. І, кінуўшы сякеру, узяў у правую руку дубінку.

Бэк у гэты момант сапраўды быў страшны, як д'ябал: ён увесь ашчацініўся і падрыхтаваўся да скачка, у налітых крывёю вачах быў шалёны бляск, з рота цякла пена. Ужо ён рыхтаваўся абрынуць на чалавека ўсе сто сорок фунтаў свайго цела з лютасцю, што дайшла да апошняга з-за таго, што столькі часу даводзілася яе стрымліваць. Ён узвіўся ў паветра і хацеў мёртвай хваткай уचाпіцца ў свайго ворага, але ў гэта самае імгненне атрымаў такі ўдар, які на ляту адкінуў яго назад. Лягнуўшы зубамі ад нясцерпнага болю, Бэк перакруціўся ў паветры і ўпаў, стукнуўшыся аб зямлю бокам і спінаю. Ён ні разу ў жыцці не быў біты палкаю — і разгубіўся. З гырканнем, у якім чуўся жаласны віск, ён ускочыў і хацеў зноў кінуцца на свайго крыўдзіцеля, але другі ўдар зваліў яго. Цяпер ён ужо разумеў, што вінавата ва ўсім дубінка, але ў сваёй раз'юшанасці забыў пра асцярожнасць. Разоў дзесяць ён кідаўся, — і кожны раз дубінка спыняла яго на ляту і валіла на зямлю.

Пасля аднаго асабліва моцнага ўдару Бэк ледзь падняўся. Ён быў так ашаломлены, што не мог больш змагацца. Ён хістаўся, з носа, пашчы і вусэй цякла кроў, і яго прыгожая поўсць была вымазана крываваю слінай. Чалавек у чырвоным святэры падышоў да яго і спакойна, не спяшаючыся, нанёс яму страшны ўдар па мордзе. Увесь боль, што да гэтага перанёс Бэк, быў нішто ў параўнанні з гэтым. Зароўшы, як леў, ён ізноў кінуўся на мучыцеля. Але той, пераклаўшы дубіну з правай рукі ў левую, спакойна схапіў яго за ніжнюю сківіцу і закруціў яго з такой сілай, што Бэк апісаў

поўны круг у паветры, пасля паўкруг — і гримнуўся на зямлю галавой і грудзьмі.

Яшчэ раз скокнуў Бэк на чалавека, але той нанёс яму скрышальны ўдар, які наўмысна прыхваў напаследак. Бэк зваліўся зусім разбіты і аглушаны.

— Вось малайчына! — у захапленні крыкнуў адзін з глядачоў на плоце. — Гэты любога сабаку ўціхамірыць!

— Па-мойму, больш бяспечна кожны дзень, а па нядзелях і два разы ўзломліваць касы, чым мець справу з гэтым сабакам, — заўважыў возчык, узлазячы на козлы, і пагнаў коней.

Да Бэка вярнулася прытомнасць, але, зусім абясцілеўшы, ён ляжаў на тым жа месцы, дзе ўпаў, і сачыў вачыма за чалавекам у чырвоным святэры.

— Адклікаецца на клічку Бэк, — услых сказаў той, чытаючы пісьмо шынкара з Сан-Францыска, што паведамляла пра адпраўку скрынкі з жывым грузам. — Ну, Бэк, галубчык, — працягваў ён весела, — пашумелі мы з табой, пагарачыліся, а цяпер лепш за ўсё забудзем пра гэта. Ты будзеш ведаць сваю справу, я — сваю. Будзеш паслухмяным сабакам — і ўсё пойдзе як па масле, а надумаешся буяніць, дык я з цябе дух выб'ю. Зразумеў?

Гаворачы гэта, ён бястрашна гладзіў галаву, якую толькі што так бязлітасна малаціў, і хоць Бэк міжволі ашчаціньваўся пры кожным яго дотыку, але цярпеў, не пратэстуючы. Чалавек у святэры прынёс яму вады, і ён прагна напіўся, а пасля з такой жа прагнасцю глытаў шыкоўны пачастунак — сырое мяса, хапаючы яго кавалак за кавалак з рук новага гаспадара.

Ён быў пераможаны (ён гэта разумеў), але не скароны і не зламаны. Ён зразумеў раз і назаўсёды, што чалавек, узброены дубінай, мацнейшы за яго, — і атрыманы ўрок запомніў на ўсё жыццё. Гэтая дубіна была для яго адкрыццём. Яна ўвяла яго ў свет, дзе пануе першабытны закон, і Бэк хутка засвоіў гэты закон. Яму адкры-

лася жорсткая праўда жыцця, але яна яго не запалохала — у ім ужо абуджалася прыродная звярыная хітрасць.

Час ішоў. Прывозілі іншых сабак у такіх самых скрынках або прыводзілі на вяроўцы. Адны былі надта паслухмяныя і ціхія, другія шалелі і вылі, як Бэк напачатку. І на вачах у Бэка чалавек у чырвоным світэры ўтаймоўваў усіх да аднаго, падпарадкоўваючы сваёй уладзе. Бэк сачыў за гэтай звярынай муштрай, і ўсё мацней і мацней укаранялася ў яго свядомасці адкрытая ім ісціна: чалавек з дубінай — заканадаўца, гаспадар, якому трэба падпарадкоўвацца, хоць і не абавязкова любіць яго. І Бэк, падпарадкоўваючыся, ніколі не лашчыўся да гаспадара, не віляў хвостом і не лізаў яму руку, як гэта рабілі не раз у яго на вачах пабітыя сабакі. Бачыў ён таксама, як адзін сабака, які не жадаў ні змірыцца, ні падпарадкавацца, урэшце рэшт быў забіты ў гэтай барацьбе.

Час ад часу прыходзілі чужыя людзі, гаварылі пра нешта з гаспадаром сярдзіта або лісліва. І калі пасля такіх размоў з іх рук у рукі гаспадара пераходзілі грошы, гэтыя людзі забіралі з сабой аднаго або некалькі сабак. Бэк задаваў сабе пытанне, куды ж яны ідуць, таму што яны больш ніколі не вярталіся. Будучыня так моцна палохала яго, што ён кожны раз радаваўся, калі пакупнікі выбіралі не яго.

Але ўрэшце рэшт надышла і яго чарга. Палохаўшая яго будучыня з'явілася ў асобе высахлага, маршчыністага чалавека, які гаварыў на ломанай англійскай мове і раз-пораз выгукваў нейкія дзіўныя воклічы, сэнс якіх быў незразумелы Бэку.

— Sacredam!¹ — усклікнуў ён, калі погляд яго ўпаў на Бэка. — Вось гэта сабака! Першакласны сабака! Ого! А колькі?

— Усяго тры сотні. Проста дарам аддаю, — хутка адказаў чалавек у чырвоным світэры. — Не бу-

¹ Sacredam! (няправільнае франц.) — Каб яго чорт узяў!

дзеш жа ты таргавацца ды ўпірацца, Перо? Грошы ж не твае, а казённыя.

Перо толькі ўхмыльнуўся. З-за незвычайнага попыту на сабак цэны на іх былі шалёныя, так што сума, запрошаная за такога цудоўнага сабаку, як Бэк, не падалася яму празмернай.

Канадскі ўрад не разарыцца на гэтай пакупцы, а яго пошта павінна перавозіцца хутка. Перо разбіраўся ў сабаках і з аднаго позірку вызначыў, што такія сабакі, як Бэк, сустракаюцца адзін на тысячу. «Нават адзін на дзесяць тысяч», — паправіў ён сябе ў думках.

Бэк бачыў, як грошы перайшлі з рук у рукі, і не здзіўся, калі маршчыністы чалавек забраў з сабою яго і лагоднага ньюфаўндленда Кэрлі. Больш Бэк ніколі не бачыў чалавека ў чырвоным світэры. А калі ён і Кэрлі глядзелі з палубы парахода «Нарвал» на Сіэтл, што знікаў удалечыні, яны не ведалі, што больш ніколі не ўбачаць і цёплы Поўдзень.

Перо звёў іх абодвух уніз і перадаў цемнаскураму велікану, якога звалі Франсуа. У Перо, канадскага француза, скура была смуглая, але ў Франсуа ўдвая цямнейшая, таму што Франсуа быў метыс¹. Бэк упершыню бачыў людзей такой пароды (пасля яму давялося сустракаць многа такіх), і, хоць ён не палюбіў іх, ён сумленна аддаваў ім належнае і навучыўся іх паважаць. Ён хутка пераканаўся, што Перо і Франсуа — людзі справядлівыя, спакойныя, што караюць толькі справядліва, без усялякай прадузятасці, і выдатна ведаюць усе сабачыя звычкі, так што іх ніколі сабака не ашукае.

На параходзе Бэка і Кэрлі пасялілі разам з двума іншымі сабакамі. Адзін быў вялікі, снежнабелы, яго вывез з вострава Шпіцберген капітан кітабойнага судна, а пасля ён суправаджаў геала-

¹ Метыс — чалавек змешанай індзейскай і еўрапейскай крыві.

гічную экспедыцыю ў Бясплодную Зямлю. Гэта быў сабака вельмі ласкавы, але каварны, ён здольны быў лашчыцца і ў той жа час рыхтаваць іншаму якую-небудзь брыдоту, — так, ён пры першай жа агульнай кармёжцы спёр у Бэка частку яго порцыі. Бэк кінуўся на яго, каб пакараць за гэта, але Франсуа апярэдзіў яго: бізун свіснуў у паветры і абрынуўся на злодзея. Бэку заставалася толькі падбраць сваю костку.

Ён убачыў, што Франсуа робіць па справядлівасці, і з гэтай пары пранікся павагай да метыса.

Другі сабака не лашчыўся ні да каго і не выклікаў ні ў каго сімпатыі, але затое і не рабіў спробы красці ежу ў навічкаў. Ён меў суровы, хмуры нораў і ясна даў зразумець Кэрлі, што жадае толькі аднаго — каб яго не чапалі, а хто яго зачэпіць, таму будзе дрэнна. Гэты сабака — яго звалі Дэйв — толькі еў і спаў, а калі не спаў, то ўсё пазяхаў, і нішто абсалютна яго не цікавіла. Нават калі «Нарвал» праходзіў заліў Каралевы Шарлоты і гайдаўся, становіўся на дыбкі, кідаўся, як шалёны, а Бэк і Кэрлі ледзь не страцілі розум ад страху, Дэйв толькі з сумным выглядам падымаў часам галаву і, акінуўшы іх раўнадушным позіркам, пазяхаў, пасля зноў засынаў.

Дні і ночы параход увесь дрыжаў ад нястомнай і рытмічнай, як пульс, работы вінта. Адзін дзень быў падобны на другі, але Бэку здавалася, што становіцца ўсё халадней. Нарэшце аднойчы раніцай стук вінта заціх, і на «Нарвале» паднялася мітусня. Бэк, як і іншыя сабакі, адчуў хваляванне, што панавала навокал, і зразумеў, што чакаецца нейкая перамена. Франсуа ўзяў іх усіх на павадок і вывеў на палубу. Ступіўшы на яе халодную паверхню, Бэк адчуў, што яго лапы патанулі ў нейкай кашы, надта падобнай на грязь. Ён зачмыхаў і адскочыў назад. Такая ж белая мокрая каша падала зверху. Бэк абтросся, але яна ўсё сыпалася і сыпалася на яго. Ён з цікавасцю панюхаў яе, пасля лізнуў языком. Яна абпальвала, як агонь, і адразу раставала на языку.

Гэта ўразіла Бэка, ён лізнуў ізноў — з тым жа вынікам. Кругом зарагаталі, — і яму чамусьці стала сорамна, хоць ён не разумеў, з чаго гэтыя людзі смяюцца. Так Бэк упершыню ўбачыў снег.

II

ЗАКОН ДУБІНЫ І ІКЛА

Першы дзень на беразе ў Дайі здаўся Бэку страшэнным кашмарам. Тут бесперапынна што-небудзь уражвала і палохала. Яго раптам з цэнтра цывілізацыі перакінулі ў нейкі першабытны свет. Закончылася шчаслівае і лянівае існаванне пад сонцам Поўдня, калі ён толькі сноўдаўся без справы і сумаваў. Тут не было ні адпачынку, ні спакою і ні на хвіліну Бэк не адчуваў сябе ў бяспецы. Тут усё было ў руху і дзеянні, панавала вечная сумятня, а кожную хвіліну пагражала калецтва або смерць. У гэтым новым свеце трэба было заўсёды быць напaгaтoвe, таму што і сабакі і людзі зусім не былі падобныя на гарадскіх сабак і людзей. Усе яны былі дзікунамі і не ведалі іншых законаў, акрамя законаў дубіны і ікла.

Ніколі раней Бэк не бачыў, каб сабакі біліся паміж сабой так, як тутэйшыя: гэта былі сапраўдныя ваўкі, і першы вопыт быў для Бэка незабыўным урокам. Праўда, у першай бойцы ён не ўдзельнічаў — інакш ён не выйшаў бы з яе жывым і не давялося б яму пакарыстацца гэтым урокам. Ахвярай быў не ён, а Кэрлі.

Іх абодвух пакінулі каля драўлянай хаціны, дзе была лаўка. Кэрлі дабрадушна, як заўсёды, пачала дурэць з рослым і здаровым сабакам, які быў велічынёй з буйнога ваўка, але ўсё-такі ўдвая меншы за Кэрлі. І раптам, без усякага папярэджання, — хуткі, як маланка, скачок, лясканне зубоў, падобнае на ляск жалеза, такі ж хуткі зваротны скачок — і морда ў Кэрлі аказалася разарванай ад вачэй да пашчы.

Такая была ў гэтых сабак воўчая звычка — напасці і адразу адскочыць. Але гэтым справа не скончылася. Адразу прымчалася трыццаць, а то і сорак лаек і абкружылі задзіракаў маўклівым і насцярожаным кальцом. Бэк спачатку не зразумеў, чаго яны з такім маўклівым напружаннем чакаюць, чаму так прагна аблізваюцца. Кэрлі кінулася ад свайго праціўніка, а той зноў укусіў яе і адскочыў. Другі яе наскок ён сустрэў грудзьмі і так спрытна адбіў яго, што Кэрлі не ўтрымалася на нагах. Сабакі, што назіралі за бойкай, толькі таго і чакалі. Падняцца Кэрлі ўжо не ўдалося: з віскатам і гырканнем яны скупіліся вакол яе, і, скуголячы ў перадсмяротных пакутах, Кэрлі знікла пад кучай калматых цел.

Усё гэта адбылося так хутка і так нечакана, што Бэк зусім разгубіўся. Ён бачыў, як шпіцбергенскі сабака высунуў чырвоны язык, — гэта ён так смяяўся. Бачыў, як Франсуа, размахваючы сякерай, кінуўся ў самую гушчу бойкі. Трое мужчын, схапіўшы дубіны, дапамаглі яму разagnaць сабак. Праз дзве хвіліны пасля таго, як Кэрлі ўпала, апошні з нападаўшых быў адагнаны прэч. Кэрлі ляжала на залітым крывёю, затаптаным снезе мёртвая, разадраная амаль на шматкі. А цемнасктуры метыс стаяў над ёю і страшэнна лаяўся.

Гэты малюнак часта пасля ўспамінаўся Бэку і турбаваў яго нават у сне. Дык вось якое жыццё! У ім няма месца сумленнасці і справядлівасці. Хто зваліўся, таму канец. Значыць, трэба моцна трымацца! Шпіц ізноў высунуў язык і засмяяўся, і з гэтай хвіліны Бэк узненавідзеў яго лютай, смяротнай нянавісцю.

Не паспеў Бэк апамятацца пасля трагічнай гібелі Кэрлі, як яго чакала новае ўзрушэнне: Франсуа надзеў на яго раменную вупраж, падобную на тую, якую ў яго родным памесці конюхі надзявалі на коней. І як там працавалі запрэжаныя коні, так яму давялося працаваць тут. Ён павёз Франсуа на

нартах¹ у лес, што акружаў даліну, за дровамі. Тое, што прымушалі хадзіць у запрэжцы, балюча раніла яго самалюбства, аднак у яго хапіла розуму не бунтаваць. Ён пераламаў сябе і пастараўся працаваць добра, хаця ўсё гэта было для яго новым і дзіўным.

Франсуа быў строгім, патрабаваў, каб яго слухаліся неадкладна, і дамагаўся гэтага пры дапамозе свайго бізуна. Акрамя таго, пры кожным промаху Бэка Дэйв, вопытны караннік, хапаў яго зубамі за сцёгны. Важаком у іх запрэжцы быў Шпіц, такі ж вопытны ездавы сабака, як Дэйв, і калі яму не ўдавалася цапнуць Бэка, як толькі той збіваўся з нагі, ён злосна і дакорліва гыркаў на яго або спрытна накіроўваў яго куды трэба, налягаючы на пастронкі ўсім цяжарам свайго цела. Бэку вучоба давалася лёгка, і пад сумесным кіраўніцтвам сваіх двух таварышаў і Франсуа ён рабіў надзвычайныя поспехі. Раней чым яны вярнуліся ў лагер, ён ужо ведаў, што крык «хо!» азначае «спыніся», а па камандзе «марш» трэба бегчы ўперад; што на паваротах трэба стрымліваць бег, а калі нарты з грузам ляцяць уніз — трымацца далей ад каранніка.

— Усе тры сабакі надта добрыя, — сказаў, вярнуўшыся, Франсуа, убачыўшы Перо. — Гэты Бэк здорава працуе! Я яго вельмі хутка вымуштрую.

Днём Перо, якому трэба было спешна везці ўрадавую пошту, прывёў яшчэ двух сабак, Білі і Джо. Гэтыя чыстакроўныя лайкі былі ад адной маці, але адрозніваліся адна ад адной, як дзень ад ночы. Адзіным недахопам Білі была хіба што яго празмерная лагоднасць, а Джо, наадварот, быў панурым, замкнутым і зласлівым. Ён пастаянна гыркаў і злосна глядзеў на ўсіх.

Бэк сустрэў Білі і Джо па-таварыску. Дэйв не звярнуў на іх ніякай увагі, а Шпіц зараз жа атакаваў аднаго, пасля другога. Білі спачатку прымі-

¹Нарты — сані для запрагання сабак або аленяў у паўночных народаў.

рэнча завіляў хвостом. Убачыўшы, аднак, што міралюбнасць тут не дапаможа, ён хацеў уцякаць, ды не паспеў. Вострыя зубы Шпіца ўпіліся яму ў бок, — і ён заскавытаў, але і тут не ваяўніча, а жаласна і ўмольна. Затое Джо, з якога б боку Шпіц ні спрабаваў на яго напасці, кожны раз паварочваўся да яго, увесь ашчацініўшыся і залажыўшы назад вушы. Ён пагрозліва гыркаў і з неймавернай хуткасцю ляскаў зубамі, а вочы яго зыркалі, як у д'ябла; гэта было ўвасабленнем ваяўнічасці і разам з тым жаху. Выгляд яго быў такі страшны, што Шпіцу прыйшлося адмовіцца ад намеру правучыць яго. Каб утаіць сваё паражэнне, ён зноў накінуўся на безадказнага Білі, які ўсё яшчэ жаласна скавытаў, і загнаў яго ў самы канец лагера.

Да вечара Перо здабыў сабе яшчэ аднаго ездавога сабаку, старога, хударлявага, з доўгім і гнуткім целам. Морда ў яго была ўся ў баявых шрамах і рубцах, і ацалела толькі адно вока. Але гэтае адзінае вока бліскала дзёрзкай, задзірлівай мужнасцю, якая выклікала ва ўсіх міжвольную павагу. Клічка сабакі была Солекс, гэта значыць Сярдзіты. Ён, як і Дэйв, нічога ад іншых не патрабаваў, нічога не чакаў і нікому спуску не даваў. І калі ён няспешна і важна падышоў да астатніх, нават Шпіц не асмеліўся яго задзіраць. У Солекса была адна слабасць, і Бэк, на сваю бяду, першым адкрыў яе: аднавокі сабака не любіў, каб да яго падыходзілі з боку сляпога вока. Менавіта такую непрыемнасць прычыніў яму Бэк, які нічога не падазраваў і здагадаўся пра сваю непачцівасць толькі тады, калі Солекс, рэзка павярнуўшыся, кінуўся на яго і прагрыз яму плячо на тры цалі, да самай косці. Пасля гэтага Бэк ніколі больш не падыходзіў да Солекса з забароненага боку, і Солекс ніколі больш яго не чапаў. Новы знаёмец, як і Дэйв, відаць, жадаў толькі аднаго — каб яго не турбавалі. Зрэшты, Бэк хутка пераканаўся, што і той і гэты апанаваны яшчэ іншым, больш высокім імкненнем.

У першую ж ноч перад Бэкам паўстала важнае

пытанне пра начлег. Палатка, у якой гарэла свечка, так заманліва свяцілася сярод снежнай раўніны. Здавалася зусім натуральным, што яго месца там. Але калі ён увайшоў, і Перо і Франсуа сустрэлі яго лаянкай і кідалі на яго ўсялякія рэчы да таго часу, пакуль ён не апамятаўся ад разгубленасці і ганебна пабег з палаткі на мароз. Дзьмуў рэзкі вецер і балюча сек цела, асабліва бязлітасна ўпіваючыся ў раненае плячо. Бэк лёг на снег і спрабаваў заснуць, аднак хутка мароз падняў яго на ногі. У няўцешным адчаі блукаў ён паміж палаткамі, шукаючы сабе цяплейшага месцейка і не знаходзячы яго. То тут, то там раз'юшаныя сабакі накідваліся на яго, але ён, ашчацініўшыся, грозна гыркаў на іх (гэтаму таксама ён хутка навучыўся), і яны пакідалі яго ў спакоі.

Нарэшце яго асяніла: трэба пайсці назад і паглядзець, дзе ўладкаваліся на начлег сабакі з яго запрэжкі. Але, на сваё здзіўленне, ён не знайшоў ніводнага! Яны некуды зніклі. Зноў Бэк пайшоў блукаць па вялізным лагерах, шукаючы іх усюды, але вярнуўся ні з чым. Ці не ў палатцы яны? Не, гэтага не можа быць, — яго ж, Бэка, прагналі адтуль! Дык куды ж яны падзеліся? Дрыжучы, апусціўшы хвост, ён адзінока і без мэты кружыў каля палаткі. Раптам снег пад яго пярэднімі нагамі падаўся, і ён ледзь не праваліўся кудысьці. Пад нагамі ў яго нешта заварушылася. Са страхам перад невядомым і нябачным Бэк з бурчаннем адбег, поўсьць у яго стала дыбам. Але ціхае дружалюбнае павіскванне хутка заспакоіла яго, і ён вярнуўся да таго ж месца на разведку. Ноздрамі ён адчуў струмень цёплага паветра: утульна скруціўшыся клубочкам, пад снегам у ямцы ляжаў Білі. Ён лісліва гаўкаў, ёрзаў, віляў хвостом, даказваючы гэтым свае добрыя намеры і прыхільнасць да Бэка, і, каб яго падкупіць, рызыкнуў нават лізнуць яго ў морду цёплым і вільготным языком.

Яшчэ адзін урок: значыць, вось як тут ратуюцца ад холаду! Бэк ужо ўпэўнена выбраў сабе месца і пасля доўгай валтузні і вялікіх намаганняў вырыў

нару ў снезе. Праз хвіліну ў яме стала цёпла ад яго цела, і ён заснуў. Пасля доўгага цяжкага дня ён спаў моцна і соладка, хоць часам і гыркаў і брахаў у сне, пакутуючы ад дрэнных сноў.

Разбудзіў яго толькі раніцай шум лагера, які прачынаўся. У першы момант ён не мог зразумець, дзе знаходзіцца. Ноччу ішоў снег і зусім засыпаў яго ў яме. Суцэльная маса снегу ціснула, напірала з усіх бакоў. І на Бэка раптам напаў страх, страх дзікага звера перад пасткай. Гэта было прыкметай, што ў ім загаварылі інстынкты далёкіх продкаў, таму што гэты цывілізаваны, нават не ў меру цывілізаваны сабака ў жыцці сваім не ведаў, што такое пастка, і не павінен быў бы яе баяцца. А між тым цела яго сутаргава сціскалася, поўсць на шыі і плячах стала дыбам і ён з дзікім бурчаннем выскачыў з ямы, проста на свет асляпляльнай раніцы, узняўшы вакол цэлае воблака іскрыстага снегу. Але тут ён убачыў перад сабой лагера на белаай раўніне і зразумеў, дзе ён, адразу ўспомніў усё, што з ім адбылося з таго дня, як ён выправіўся на прагулку з Мануэлем, і да ўчарашняй ночы, калі ён вырыў сабе ў снезе нару для начлегу.

Франсуа прывітаў яго крыкам.

— Ну, што я казаў? — усклікнуў ён, звяртаючыся да Перо. — Гэты Бэк мігам усяму вывучыцца!

Перо з сур'ёзным выглядам кінуў галавой. Ён быў кур'ерам канадскага ўрада, вазіў пошту, важныя паперы, і яму патрэбны былі самыя лепшыя сабакі. Таму ён быў асабліва задаволены, што ўдалося купіць такога сабаку, як Бэк.

Не прайшло і гадзіны, як ён купіў яшчэ трох ездавых сабак для сваёй запрэжкі, так што ўсяго іх цяпер было дзевяць, а яшчэ праз чвэрць гадзіны яны ўжо былі запрэжаны і імчаліся па снежнай дарозе да Дайскага каньёна. Бэк быў рады перамене, і хоць работа была цяжкая, ён не адчуваў да яе агіды. Яго спачатку здзівіў азарт, які праяўлялі ўсе яго таварышы, але пасля гэты азарт заразіў і яго. Больш за ўсё здзіўляла перамена,

якая адбылася з Дэйвам і Солексам. Здавалася, што вупраж перайначыла іх — гэта былі цяпер зусім іншыя сабакі. Усю вяласць і спакойную абывакасць з іх як рукой зняло. Адкуль узяліся спрыт і энергія! Яны са скуры вылузваліся, стараючыся, каб уся запрэжка бегла добра, і шалелі, калі ўзнікала затрымка або замяшанне сярод сабак. Здавалася, праца гэтая была найвышэйшым выражэннем іх існасці, у ёй было ўсё іх жыццё і адзіная радасць.

Дэйв быў каранніком, а наперадзе, паміж ім і Солексам, упрэгли Бэка. Астатнія сабакі беглі перад імі цугам, а на чале ўсіх — важак Шпіц.

Бэка змясцілі паміж Дэйвам і Солексам знарок, для таго, каб яны абучалі яго. Ён аказаўся здольным вучнем, а яны — добрымі настаўнікамі, якія адразу выпраўлялі яго промахі, дасягаючы паслушэнства пры дапамозе сваіх вострых зубоў. Дэйв быў сабака справядлівы і разумны. Ён ніколі дарэмна не крыўдзіў Бэка, але затое, калі Бэк гэтага заслугоўваў, не прапускаў выпадку куснуць яго, а бізун Франсуа ў такіх выпадках яшчэ дабаўляў сваё, так што Бэк прыйшоў да вываду, што падцягнуцца і пазбягаць промахаў выгадней, чым агрызацца. Адзін раз у час кароткага прыпынку ён заблытаўся ў пастронках і затрымаў адпраўленне. Дэйв і Солекс дружна напалі на яго і здорава правучылі. Гэта яшчэ ўзмацніла кавардак, але затое Бэк пасля вельмі стараўся не блытаць пастронкаў: да канца дня ён ужо так добра спраўляўся са сваімі абавязкамі, што настаўнікі пакінулі яго ў спакоі. Бізун Франсуа ўсё радзей ляскаў над яго галавой, а Перо нават узнагародзіў асобай увагай — адну за другой падняў яго лапы і клапатліва агледзеў іх.

Пераход, які зрабілі за першы дзень, аказаўся цяжкім. Яны ішлі ўверх па каньёне праз Авечы Пасёлак, міма Вагаў і мяжы лесу, ішлі праз леднікі і снежныя гурбы вышынёй у некалькі соцень футаў, перавалілі цераз вялікі Чылкут, які цягнецца паміж салёнымі і прэснымі водамі і, як гроз-

ны вартавы, ахоўвае подступы да журботнай, пустынной Поўначы. Яны шчасліва прайшлі ўвесь шлях па цэлым ланцугу замёрзлых азёр у кратэрах патухлых вулканаў і позна ноччу дабраліся да вялікага лагера ля возера Бенет, дзе тысячы золаташукальнікаў будавалі лодкі, рыхтуючыся да вясенняга ледаходу. Тут Бэк вырыў сабе нару ў снезе і заснуў сном стомленага праведніка, але выспацца не давялося — яго вельмі хутка выцягнулі з ямы і ў змроку марознай ночы запрэгли ў нарты разам з іншымі сабакамі.

У той дзень яны прайшлі сорак міляў, бо дарога была ўезджаная. Затое на другі дзень і на працягу яшчэ многіх дзён яны вымушаны былі самі пракладваць сабе сцежку ў снезе, моцна стамляліся і ішлі павольней. Звычайна Перо ішоў наперадзе запрэжкі і ўтоптаў снег сваімі лыжамі, каб сабакам лягчэй было бегчы, а Франсуа жэрдкай, замацаванай наперадзе, накіроўваў нарты. Часам яны з Перо мяняліся месцамі, але гэта было не часта. Перо спяшаўся, да таго ж ён лічыў, што Франсуа лепш умее вызначаць на вока таўшчыню лёду, а гэта было вельмі важна, бо асенні лёд быў яшчэ вельмі ненадзейны. У месцах, дзе цячэнне хуткае, яго і зусім не было.

З дня ў дзень (здавалася, ім канца не будзе, гэтым дням) Бэк ішоў у запрэжцы. Прывал рабілі заўсёды толькі з надыходам цемнаты, а ледзь толькі неба пачынала святлець, нарты ўжо імчаліся далей, пакідаючы ззаду мілю за міляй. І зноў толькі вечарам, у цемнаце, разбівалі лагерь; сабакі атрымлівалі сваю порцыю рыбы і зарываліся ў снег, каб паспаць. У Бэка апетыт быў воўчы. Яго дзённы паёк складаўся з паўтара фунта вяленай ласасіны, а яму гэтага хапала на адзін зуб. Ён ніколі не наядаўся ўволю і пастаянна адчуваў пакуты голаду. А між тым іншыя сабакі, якія важылі менш і былі больш прыстасаванымі да такога жыцця, атрымлівалі толькі па фунту рыбы і ўмудраліся неяк захаваць бадзёрасць і сілы.

Бэк вельмі хутка перастаў перабіраць, як некалі

дома, на Поўдні. У яго была звычка есці не спяшаючыся, разборліва, і ён хутка заўважыў, што яго таварышы, хутка расправіўшыся са сваімі порцыямі, кралі ў яго недаедзеныя кавалкі. Зберагчы свой паёк яму не ўдавалася, — у той час як ён змагаўся з двума ці трыма злодзеямі, яго рыба знікала ў пашчах іншых. Тады ён стаў есці гэтак жа хутка, як яны. Голад да таго мучыў яго, што ён гатовы быў унізіцца да крадзяжу. Ён бачыў, як гэта робяць іншыя, і вучыўся ў іх. Заўважыўшы, як Пайк, адзін з навічкоў, хітры прытворшчык і злодзей, спрытна сцягнуў скрылік грудзінкі ў Перо, калі той адварнуўся, Бэк на другі дзень зрабіў той жа манеўр і, схапіўшы ўвесь кавалак грудзінкі, уцёк. Падняўся страшэнны вэрхал, але ён застаўся па-за падазрэннем, а за яго злачынства пакаралі Даба, расцяпу, які заўсёды пападаўся.

Гэты першы крадзеж паказаў, што Бэк здольны выжыць і ў суровых умовах Поўначы. Ён сведчыў пра яго ўменне прыстасоўвацца да новых абставін. Не было б у яго такой здольнасці, яму пагражала б хуткая і пакутлівая смерць. Акрамя таго, крадзеж быў пачаткам яго маральнага падзення. Усе яго ранейшыя маральныя паняцці пайшлі марна, у бязлітасна-жорсткай барацьбе за існаванне яны былі толькі лішняй абрузай. Яны былі да месца на Поўдні, дзе панаваў закон любові і дружбы, — там трэба было паважаць чужую ўласнасць і шанаваць іншых. А тут, на Поўначы, панаваў закон дубіны і ікла, і толькі дурань стаў бы тут захоўваць сумленнасць, якая перашкаджае жыць і дасягаць поспеху.

Вядома, Бэк не разважаў так — ён проста інстынктыўна прыстасоўваўся да новых умоў. Ніколі ў жыцці ён не ўхіляўся ад барацьбы; нават калі сілы былі няроўныя. Аднак палка чалавека ў чырвоным святэры ўбіла яму больш прымітыўныя, але жыццёва неабходныя правілы паводзін. Пакуль Бэк заставаўся цывілізаваным сабакам, ён гатовы быў памерці ў імя сваіх ідэй маральнага парадку — скажам, баронячы плётку для верхавой

язды, што належала суддзі Мілеру. Цяпер жа яго гатоўнасць ігнараваць гэтыя ідэі і ратаваць уласную шкуру паказвала, што ён вяртаецца ў першабытны стан. Краў ён не з любові да мастацтва, а падпарадкоўваючыся настойлівым патрабаванням пустога страўніка. Ён рабаваў не адкрыта, а паціху, з усялякімі перасцярогамі, таму што паважаў закон дубіны і ікла. Словам, ён рабіў тое, што рабіць было лягчэй, чым не рабіць. Ён развіваўся (або, дакладней, дзічэў) вельмі хутка. Мускулы ў яго сталі моцнымі, як жалеза, і ён быў нечуллівы да ўсялякага звычайнага болю. Ён атрымліваў добрую загартоўку, і знешнюю і ўнутраную. Есці ён цяпер мог усялякі корм, хоць бы самы брыдкі і цяжкатраўны. І страўнік яго выбіраў са з'едзенага ўсё, што было ў ім спажываема, да апошняй крупіны, а кроў разносіла перапрацаваны корм у самыя аддаленыя куточки цела, выпрацоўваючы з яго наймацнейшую тканку. У Бэка быў вельмі добры зрок і тонкі нюх, а слых дасягнуў такой вастрыні, што ён нават у сне чуў самы ціхі гук і распазнаваў, што гэты гук абвясчае — мір ці небяспеку. Ён навучыўся выгрызаць лёд, што намярзаў у яго паміж пальцаў, і калі яму хацелася піць, а вада ў вадаёме была пакрыта тоўстым пластом лёду, ён умеў прабіваць яго сваімі моцнымі пярэднімі лапамі. Але самай выдатнай была здольнасць Бэка адчуваць вецер — ён прадчуваў яго напрамак за цэлую ноч наперад. І ў зусім ціхіх вечары ён выкопваў сабе нару пад дрэвам ці на беразе ў такім месцы, што, калі пасля налятаў вецер, яго наразаўсёды аказвалася з падветранага боку, і ў ёй было цёпла і ўтульна.

Усё гэта Бэк спасцігаў не толькі вопытам — у ім ускалыхнуліся даўно заглухлыя першабытныя інстынкты. А тое, што ён атрымаў у спадчыну ад многіх пакаленняў прыручаных продкаў, наадварт, адмірала. Трывожнымі, невыразнымі галасамі загаварыла ў ім далёкае юнацтва яго роду, той час, калі дзікія сабакі зграямі гойсалі па некранутых лясках і, заганыючы здабычу, забівалі яе. І Бэк

хутка навучыўся пускаць у ход кіпцюры і зубы, у яго з'явілася хуткая воўчая хватка. Так менавіта біліся яго забытыя продкі. Ажывала ў ім далёкае мінулае, і тыя старыя звычкі, што былі спадчыннымі ў яго родзе і перадаваліся з пакалення ў пакаленне, цяпер сталі яго звычкамі. Ён засвоіў іх без усялякіх намаганняў, не бачачы ў іх нічога новага і здзіўляючага — як быццам яны заўсёды былі яму ўласцівыя. І калі ў ціхіх халодных ночы Бэк уздымаў морду да зорак і выў працягла і доўга, па-воўчаму, — гэта яго продкі, якія даўно сталі прахам, вылі ў ім, як вылі яны на зоркі вякамі. У выцці Бэка гучалі тыя ж самыя ноты — у ім выліваўся сум і ўсе пачуцці, народжаныя ў душы цішынёй, змрокам і холадам.

Так, быццам у доказ таго, што ўсе мы — марыянеткі ў руках прыроды, старажытная песня продкаў ірвалася з грудзей Бэка, і ён паступова вяртаўся да вытокаў свайго роду. А здарылася гэта таму, што людзі на Поўначы знайшлі жоўты метал, і яшчэ таму, што памочнік садоўніка, Мануэль, атрымліваў жалаванне, якога ледзь хапала на патрэбы жонкі і гурту нашчадкаў, маленькіх копій яго самога.

III

ПЕРШАБЫТНЫ ЗВЕР ПЕРАМОГ

Першабытны звер быў яшчэ моцны ў Бэку, і ў жорсткіх умовах новага жыцця ён усё больш і больш браў верх над усім астатнім. Але гэта заставалася непрыкметным. Звярыная хітрасць, што прагнулася ў Бэку, дапамагала яму стрымліваць свае інстынкты. Да таго ж неабходнасць прыста-соўвацца да новых абставін трымала яго ў пастаянным напружанні і патрабавала такіх намаганняў, што ён не толькі не бунтаваў і не лез у бойку, але па магчымасці пазбягаў усялякіх сутычак. У яго паводзінах стала прыкметнай некаторая асця-

рожнасць і абачлівасць. Ён не быў схільны да імклівых і неабдуманых дзеянняў. І хоць паміж ім і Шпіцам разгарэлася смяротная варожасць і нянавісць, ён ніколі не праяўляў раздражнення і ніколі першы не чапаў свайго ворага.

Шпіц жа, наадварот, не прамінаў выпадку паказаць зубы — магчыма, таму, што ён угадваў у Бэку небяспечнага саперніка. Ён вылузваўся са скуры, пастаянна стараючыся раздражніць Бэка і ўсчаць бойку, якая несумненна закончылася б смерцю аднаго з іх. Такая сутычка ледзь не адбылася ўжо ў самым пачатку шляху, перашкодзіў толькі непрадбачаны выпадак. Адноўчы, ужо ў канцы дня, нарты спыніліся на беразе возера Ле-Барж, у не абароненай ад ветру сумнай мясцовасці. Мяцеліца, цёмната і моцны вецер, які, нібы распаленым нажом, сек скуру, прымусілі людзей пашукаць месца для прывалу. Цяжка было выбраць горшае месца. За імі сцяной падымалася стромкая скала, і прыйшлося Пэро і Франсуа раскласці вогнішча і разаслаць свае спальныя мяшкі проста на лёдзе возера. Палатку яны пакінулі ў Дайі, каб падарожнічаць улегцы. Сабраўшы крыху сухога галля, занесенага сюды вадою ў час разліву, яны распалілі вогнішча, але агонь толькі растапіў лёд навокал і патух, так што вячэраць давялося ў цемнаце.

Бэк уладкаваўся пад самай скалой, якая засцепагала яго ад ветру. У гэтым сховішчы было так утульна і цёпла, што ён вельмі неахвотна вылез адтуль, калі Франсуа стаў раздаваць сабакам рыбу, разагрэўшы яе папярэдне над агнём. Калі Бэк, з'еўшы сваю порцыю, вярнуўся на старое месца, аказалася, што яно занятае. Пагрозлівае бурчанне абвясціла яму, што захопнік — Шпіц. Да гэтага часу Бэк пазбягаў сутычак са сваім ворагам, але тут ён ужо не вытрымаў. У ім загаварыў звер. Ён кінуўся на Шпіца з лютасцю, нечаканай для іх абодвух, асабліва для Шпіца, які прывык думаць, што яго сапернік — надта баязлівы сабака і ратуець яго толькі сіла і вага.

Здзівіўся і Франсуа, калі яны, счачіўшыся, выкаціліся з разбуранага лагава, але ён адразу ўгадаў прычыну сутычкі.

— Ага! — закрычаў ён Бэку. — Так яго! Дай яму добра, гэтаму паршываму злодзею!

Шпіц ірваўся ў бой. Ён выў ад раз'юшанасці і нецярпення, круцячыся вакол Бэка і чакаючы зручнага моманту для наскоку. Бэк быў у такой жа ўзрушанасці, што забыўся пра ўсялякую асцярожнасць і апісваў кругі вакол Шпіца. Але тут адбылося нешта нечаканае, што перашкодзіла гэтаму бою за першыństwo. Ён адбыўся толькі значна пазней, калі ўжо было пройдзена многа міляў цяжкага, стамляючага шляху.

Голас Перо, які лаяўся, гучныя ўдары дубінай па касцістай спіне і рэзкія крыкі болю паслужылі як бы сігналам да страшэннай сумятні, што ўсчалася пасля. Лагер раптам ажыў і закішэў махнатымі цэламі. Гэта добрая сотня галодных сабак, адчуўшы пах лагера, прымчалася сюды з нейкай бліжэйшай індзейскай вёскі.

У той час як Бэк і Шпіц усчалі бойку, гэтыя няпрошаныя госці забраліся ў лагер, а калі Перо і Франсуа прыбеглі з дубінамі, раз'юшаныя сабакі кінуліся на іх. Пах ежы даводзіў іх да шаленства. Перо, убачыўшы, што адзін сабака ўжо ўсунуў морду ў скрынку з правізіяй, абрынуў на яго худыя бакі сваю цяжкую дубіну. Скрынка перакруцілася — і ў тое ж імгненне згаладалыя жывёліны накінуліся на хлеб і грудзінку і сталі грызціся з-за іх. Тут ужо дубіны працавалі на ўсю моц. Сабакі вылі і віскаталі пад градам удараў, але працягвалі люта біцца з-за здабычы і не адышлі, пакуль не зжэрлі ўсё да апошняй крошкі.

Тым часам усе сабакі Перо з перапуду вылезлі са сваіх ям. Раз'юшаныя прышэльцы тут жа напалі на іх. Ніколі яшчэ Бэк не бачыў такіх сабак. У іх можна было пералічыць усе рэбры. Гэта былі сапраўдныя шкілеты, абцягнутыя бруднымі шкурамі. Вочы ў іх гарэлі, з іклоў цякла пена; ашалелыя ад голаду, яны былі страшныя, неадольныя.

У першай жа схватцы ездавыя сабакі былі адкінуты да скалы. На Бэка напалі адразу тры чужыя сабакі і ў адно імгненне згрызлі яму плечы і морду. Шум стаяў страшэнны. Білі, як заўсёды, жаласліва скавытаў. Дэйв і Солекс, пакрытыя ранамі, сплываючы крывёю, мужа змагаліся поплеч. Джо ляскаў сківіцамі, кусаўся, як шалёны. Ён упіўся зубамі ў пярэдняю нагу аднаму з чужых сабак і прагрыз косьць. А хітры Пайк скокнуў на пакалечанага сабаку і адразу зламаў яму шыю. Бэк учапіўся ў горла свайму праціўніку, у якога з пашчы густа цякла сліна. Кроў хлынула і апыр-скала яго ўсяго. Смак цёплай крыві ў роце яшчэ мацней раз'юшыў Бэка. Ён наскочыў на другога сабаку, але ў той жа момант адчуў, што нечыя зубы ўпіліся яму ў шыю. Гэта Шпіц па-здрадніцку напаў на яго збоку.

Перо і Франсуа, ачысціўшы ад нападаўшых частку лагера, кінуліся выручаць сваіх сабак. Пры іх з'яўленні буйная лавіна адкацілася назад, а Бэк строс павіслага на ім Шпіца. Але зацішы працягвалася не больш за хвіліну. Перо і Франсуа пабеглі — ім трэба было ратаваць харчы, — і сабакі індзейцаў зноў напалі на іх запрэжку. У храбрым адчаі Білі прарваўся скрозь кола раз'юшаных ворагаў і пабег па лёдзе возера. За ім па пятах рынуліся Пайк і Даб, а пасля і астатнія сабакі Перо. У той момант, калі Бэк ужо хацеў скокнуць на лёд, ён краем вока заўважыў, што Шпіц імчыцца да яго з яўным намерам збіць яго з ног. Калі б Бэк упаў, ён апынуўся б пад нагамі зграі, што гналася за імі, і гібель яго была б немінучая. Але ён напружыў усе сілы, адбіў націск Шпіца і памчаўся ўслед за іншымі па возеры.

Праз некаторы час усе дзевяць сабак запрэжкі сабраліся разам і пайшлі ў лес шукаць прыстанішча. За імі больш ніхто не гнаўся, але яны былі ў самым жаласным стане. У кожнага аказалася не менш чатырох-пяці ран, а некаторыя пацярпелі вельмі моцна. У Даба была моцна пашкоджана задняя нага, у Долі (сабака, што быў куплены ў Дайі

і трапіў у іх запрэжку апошнім) на шыі зеўрала страшная рана. Джо страціў вока, а дабрак Білі вішчаў і скавытаў усю ноч — у яго вуха было парвана на шматкі. На світанні яны праз сілу папляліся назад на стаянку і ўбачылі, што марадзёры зніклі. Франсуа і Перо былі не ў сабе. Добрая палова правіянту была знішчана. Мала таго, галодныя сабакі згрызлі нават рамяні і брызентавыя накрыўкі. Усё, што больш-менш магло быць прыдатным для яды, не мінавала іх зубоў. Яны зжэрлі макасіны Перо з ласінай скуры, выгрызлі вялікія кавалкі з раменнай вупражы, і нават бізун Франсуа стаў карацейшым на два футы. Паганяты адарваўся ад сумнага агляду яго, каб агледзець параненых сабак.

— Ай-ай-ай, дзеткі! — сказаў ён ціха. — Як вы пакусаны! А раптам вы цяпер ашалееце! Ч-чорт! Усе ж могуць ашалець! Як думаеш, Перо?

Кур'ер у трывозе пахітаў галавой. Да Даўсана было яшчэ чатырыста міляў, не хапала толькі, каб сабакі захварэлі шаленствам! Пасля дзвюх гадзін напружанай працы і смачнай сваркі вупраж была прыведзена ў парадак, і сабакі, нягледзячы на балючыя раны, памчалі нарты далей, з пакутлівымі намаганнямі адольваючы самую цяжкую частку шляху. Нідзе яшчэ ім не даводзілася так туга, як на гэтым перагоне.

Трыццацімільная рака зусім не замерзла. Яе хуткая плынь спрачалася з марозам, і толькі ў ціхіх затоках трымаўся лёд. Шэсць дзён стамляючых намаганняў спатрэбілася, каб прайсці гэтыя жудасныя трыццаць міляў. Кожны крок пагражаў смерцю і сабакам і людзям. Дваццаць разоў Перо, вывучаючы дарогу, правальваўся пад лёд. Ратавала яго толькі доўгая жэрдка, — ён трымаў яе такім чынам, што жэрдка кожны раз пры падзенні клалася ўпоперак палонкі. Мароз усё мацнеў, тэрмометр паказваў пяцьдзесят градусаў ніжэй нуля¹; і

¹Тэмпература ўсюды даецца па Фарэнгейту.

пасля кожнага такога купання Перо даводзілася раскладваць вогнішча і высушваць адзенне, каб засцерагчыся ад смяротнай прастуды.

Але яго нішто не палохала. Менавіта таму, што ён быў такі бясстрашны, яго назначылі ўрадавым кур'ерам. Перо ішоў на ўсялякую рызыку і, рашуча падстаўляючы марозу свой худы, маршчыністы твар, змагаўся з усялякімі цяжкасцямі дзень пры дні, ад світанку да цемнаты.

Ён крочыў уздоўж непрыветных берагоў ракі па краі лёду, хоць лёд трашчаў і падаваўся пад нагамі і на ім боязна было хоць на міг спыніцца. Адночы наарты разам з Дэйвам і Бэкам праваліліся ў ваду, сабакі ледзь не захлынуліся, і іх выцягнулі паўзамёрзлымі. Для выратавання іх жыцця давялося раскласці вогнішча. Яны былі пакрыты тоўстай ледзяной карой, і, для таго каб яна растала, Франсуа і Перо прымусілі іх бегаць вакол вогнішча так блізка ля агню, што ён абпальваў на іх поўсць.

У другі раз праваліўся Шпіц і пацягнуў за сабою ўсю запрэжку аж да Бэка. Бэк напружыў сілы, каб утрымацца на лёдзе, і стаў адступаць назад, упіраючыся ўсімі чатырма лапамі ў слізкі край палонкі, хоць лёд навокал трашчаў і ламаўся. На шчасце, за Бэкам быў запрэжаны Дэйв, і ён таксама з усіх сіл адступаў назад, а за нартамі стаяў Франсуа і цягнуў іх на сябе так, што ў яго суставы трашчалі.

А адночы край лёду ля берага праламаўся і спераду і ззаду нартаў. Заставаўся толькі адзін шлях да выратавання — стромкая скала. Перо нейкім цудам узлез на яе, пакуль Франсуа, стоячы ўнізе, маліў Бога, каб гэты цуд збыўся. Звязаўшы разам рамяні, пастронкі, усю вупраж, што была ў іх, у адну доўгую вяроўку, яны ўсцягнулі ўсіх сабак аднаго за другім на вяршыню скалы. Апошнім палез Франсуа, калі і наарты і ўся паклажа былі падняты наверх. Пасля пачаліся пошукі месца, дзе б можна было зноў спусціцца ўніз. Урэшце рэшт спусціліся пры дапамозе той жа вяроўкі, і ноч зас-

пела іх ужо зноў на рацэ. За гэты дзень яны прайшлі ўсяго чвэрць мілі.

Да таго часу як дайшлі да Хуталінква, дзе лёд быў ужо моцны, Бэк зусім змучыўся. У такім жа стане былі і астатнія сабакі. Тым не менш Перо вырашыў навярстаць страчаны час і гнаў іх наперад і наперад. У першы дзень яны зрабілі трыццаць пяць міляў і апынуліся каля Вялікага Ласосся. На другі дзень прайшлі яшчэ трыццаць пяць, да Малога Ласосся, на трэці — сорок міляў і ўжо набліжаліся да парогаў Пяці Пальцаў.

У Бэка ногі былі не такія моцныя і вынослівыя, як у сабак Поўначы. З той пары як апошні з яго дзікіх продкаў быў прыручаны пяхорным чалавекам або насельнікам свайных пабудоў, сабакі яго пароды, пакаленне за пакаленнем, рабіліся ўсё больш распешчанымі. Бэк цэлы дзень плёўся, кульгаючы і церпячы пакутлівы боль у нагах, а вечарам, на стаянцы, падаў на зямлю як забіты. Нават голад не мог падняць яго з месца, калі раздавалі рыбу, і Франсуа даводзілася адносіць яму яго порцыю. Той жа Франсуа кожны вечар пасля вячэры паўгадзіны расціраў яму лапы і, ахвяраваўшы сваімі макасінамі, пашыў з іх Бэку макасіны на ўсе чатыры лапы. Гэта надта аблегчыла пакуты сабакі. Нават зморшчаны твар Перо расплыўся ва ўсмешцы, калі неяк раніцай Франсуа забыў надзець Бэку гэтыя макасіны, а Бэк лёг на спіну і просьбітна махаў у паветры ўсімі чатырма лапамі, не жадаючы кранацца ў дарогу, пакуль яго не абуюць. Паступова лапы ў яго агрубелі, загартаваліся, і зношаныя да таго часу макасіны былі выкінуты.

Аднойчы раніцай, на стаянцы каля Пелі, калі запрагалі сабак, зусім нечакана ашалела Долі, у якой да гэтага дня не заўважалі ніякіх падазронах прыкмет. Яна раптам завыла па-воўчаму, такім жудасным, страшэнным выццём, што ў іншых сабак ад страху поўсьць стала дыбам, і кінулася проста да Бэка. Бэк першы раз у жыцці бачыў шалёнага сабаку і таму не ведаў, што яго трэба баяцца. Тым

не менш ён у інстынктыўным жаху кінуўся бегчы ад яе. Ён ляцеў проста ўперад, а на адлегласці аднаго скачка за ім гналася Долі, цяжка і шумна дыхаючы, і з морды ў ёе капала пена. Бэка гнаў уперад жах, а Долі — шаленства, і ні яна не магла дагнаць яго, ні ён — уцячы ад яе. Бэк, нырнуўшы ў гушчар хмызняку, выбег на ніжні канец вострава, пераплыў цераз нейкі праліў, загрузавшчаны льдзінамі, выбраўся на другі востраў, пасля на трэці. Апісаўшы круг, ён вярнуўся да галоўнага рэчышча ракі і ў паніцы памчаўся па лёдзе. Не азіраючыся, ён увесь час чуў за сабою, на адлегласці аднаго скачка, бурчанне Долі. Калі ён прабегаў такім чынам каля чвэрці мілі, ён пачуў кліч Франсуа і павярнуў назад. Задыхаючыся, з цяжкасцю ловячы ротам паветра, ён бег да Франсуа ўсё гэтак жа на адзін скачок наперадзе Долі. Уся надзея была на тое, што паганяты выратуе яго. Франсуа трымаў напаягатове сякеру, і калі Бэк праляцеў міма, сякера абрынулася на галаву звар'яцелай Долі.

Без сіл, ледзь пераводзячы дух, Бэк дакульгаў да нартаў, але тут Шпіц, скарыстаўшы яго бездапаможнасць, наскочыў на яго і, не сустрэўшы супраціўлення, учапіўся ў яго зубамі. Ён у двух месцах пракусіў мяса да самай косці і распраўляўся з Бэкам, пакуль не падаспеў Франсуа. Бізун свіснуў над галавой Шпіца, і Бэк меў задавальненне бачыць, як яго вораг атрымаў такую лупцоўку, якой яшчэ ні разу не задавалі ніводнаму з сабак запрэжкі.

— Вось д'ябал гэты Шпіц! — сказаў Перо. — Ён калі-небудзь загрызе Бэка.

— Нічога, у Бэку сядзіць не адзін, а два д'яблы! — адазваўся Франсуа. — Я за ім назіраю ўвесь час, і ведаеш, што я табе скажу? Аднойчы ён так азвярэе, што разжуче твайго Шпіца і выплюне на снег. Павер мне!

З гэтага часу паміж Бэкам і Шпіцам ішла адкрытая вайна. Шпіц, важак і прызнаны галава ўсёй запрэжкі, бачыў у гэтым дзіўным жыхары Поўдня пагрозу свайму першыству. Дзіўным Бэк

здаваўся яму з-за таго, што да гэтай пары ніводзін з сабак Поўдня, якіх Шпіц ведаў мноства, не мог цягацца з мясцовымі ні на лагерных стаянках, ні ў дарозе. Усе гэтыя прышэльцы з Поўдня былі надта распешчанымі і гінулі ад непасільнай работы, маразоў, голаду. Бэк быў адзіным выключэннем. Ён усё вытрымаў, ён прыстасаваўся да новага жыцця і дасягнуў вялікага поспеху, не ўступаючы паўночнікам у сіле, лютасці і храбрасці. Да таго ж ён быў уладалюбвым, а дубінка чалавека ў чырвоным світэры, выбіўшы з яго ранейшую безразважную адвагу і запальчывасць, зрабіла яго асабліва небяспечным праціўнікам. Ён быў незвычайна хітры і, імкнучыся да першынства, умеў дачакацца зручнага моманту з той цярплівай настойлівасцю, якая адрознівае дзікуноў.

Бой за першынство непазбежна павінен быў адбыцца, і Бэк хацеў гэтага. Ён хацеў гэтага таму, што такая ў яго была натура, і таму, што ім цалкам авалодала тая неспасціжная гордасць, якая прымушае ездавых сабак да апошняга дыхання не сыходзіць са сцежкі, з радасцю насіць сваю вупраж і паміраць з гора, калі іх выганяць з запрэжкі. Гэтая гордасць прачыналася і ў Дэйве, калі яго ўпрагалі на месца каранніка, яна прымушала Солекса цягнуць нарты, напружваючы ўсе сілы. Яна натхняла ўсіх сабак, калі наступаў час адпраўляцца ў дарогу, і перайначвала панурых і зласлівых жывёлін у поўных энергіі, славалюбных і нястомных працаўнікоў. Гэтая гордасць падганяла іх на працягу ўсяго дня і пакідала толькі вечарам, на прывале, уступаючы месца змрочнаму неспакою і незадавальненню. Важак Шпіц менавіта з гэтай прафесійнай гордасці кусаў тых сабак, якія збіваліся з нагі і блыталіся ў пастронках або хаваліся раніцай, калі трэба было запрагацца. З таго ж пачуцця гордасці Шпіц баяўся, каб Бэка не паставілі важным замест яго, а Бэк імкнуўся стаць важным.

Бэк цяпер адкрыта дамагаўся месца важнага. Ён становіўся паміж Шпіцам і гультаямі, якіх той

хацеў пакараць, і рабіў гэта наўмысна. Неяк ноччу выпала шмат снегу, і раніцай гультаяваты і жулікаваты Пайк не прыйшоў да нартаў. Ён схаваўся ў вырытую ім нару глыбока пад снегам, і Франсуа дарэмна шукаў і зваў яго. Шпіц шалеў. Ён кідаўся па лагеры, абнюхваючы і раскопваючы кожнае падзронае месца, і гыркаў так раз'юшана, што Пайк, чуючы гэтае гырканне, дрыжаў ад страху ў сваім сховішчы.

Аднак, калі яго нарэшце выцягнулі адтуль і Шпіц наляцеў на яго з намерам даць яму дыхту, Бэк раптам з няменшай лютасцю кінуўся паміж імі. Гэта быў такі нечаканы і спрытны манеўр, што Шпіц, адкінуты назад, не ўтрымаўся на нагах. Пайк, які агідна дрыжаў ад маладушнага страху, адразу падбадзёрыўся, убачыўшы такі адкрыты мяцеж, і напаў на пераможанага важака. Ды і Бэк, які ўжо забыў правілы сумленнага бою, таксама кінуўся на Шпіца. Але тут ужо Франсуа, хоць яго гэта ўсё і забаўляла, палічыў сваім абавязкам аднавіць справядлівасць і з усёй сілы сцебануў Бэка бізуном. Гэта не адарвала Бэка ад распластанага на снезе праціўніка, — і тады Франсуа пусціў у ход дзяржальна бізуна. Аглушаны ўдарам, Бэк адляцеў назад, і доўга яшчэ бізун гуляў па ім, а Шпіц тым часам сур'эзна «апрацаваў» шматгрэшнага Пайка.

У наступныя дні, пакуль яны ішлі да Даўсана, Бэк працягваў умешвацца кожны раз, калі Шпіц караў вінаватых сабак. Але рабіў ён гэта хітра — толькі тады, калі паблізу не было Франсуа. Замаскіраваны бунт Бэка паслужыў як бы сігналам да непадпарадкавання, і дысцыпліна ў запрэжцы ўсё больш і больш падала. Утрымаліся толькі Дэйв і Солекс, астатнія сабакі паводзілі сябе ўсё горш і горш. Усё пайшло абы-як. Сваркам і грызні не было канца. Атмасфера ўсё больш абвастралася — і віною гэтаму быў Бэк. З-за яго Франсуа не ведаў спакою, увесь час баючыся, што яны са Шпіцам схопяцца не на жыццё, а на смерць. Паганяты разумеў, што рана ці позна гэта абавязкова зда-

рыцца. Не раз ён нача́мі вылазіў са спальнага мяшка, пачуўшы шум бойкі і баючыся, што гэта б'юцца Бэк з важаком.

Аднак пакуль выпадку да гэтага не надаралася, і калі ў адзін пахмурны дзень яны нарэшце прыбылі ў Даўсан, вялікае пабоішча ўсё яшчэ было наперадзе.

У Даўсане было мноства людзей і яшчэ больш сабак, і Бэк бачыў, што ўсе сабакі працуюць. Відаць, тут гэта было звычайнай рэччу. Цэлы дзень доўгія сабачыя запрэжкі праязджалі па галоўнай вуліцы, і нават ноччу не заціхаў звон бомаў. Сабакі везлі бярэны для пабудовы, і дровы, і ўсялякія грузы на прыскі. Яны выконвалі ўсю тую работу, якую ў даліне Санта-Клара выконвалі коні. Трапляліся паміж іх і сабакі з Поўдня, але большасць былі сабакі мясцовай пароды, нашчадкі ваўкоў. З надыходам цемнаты, рэгулярна ў дзевяць, у дванаццаць і ў тры гадзіны ночы, яны заводзілі сваю начную песню, жудаснае і таямнічае выццё. І Бэк з задавальненнем далучаў да яго свой голас.

У такія ночы, калі над галавой ледзяным заравам гарэла паўночнае ззянне або зоркі ад холаду скакалі ў небе, а зямля дубела і мерзла пад снежным покрывам, гэтая сабачая песня магла здацца выклікам, зробленым самім жыццём, калі б не яе мінорны тон, яе працяглыя і журботныя пералівы, падобныя на рыданні. Не, у ёй гучала хутчэй скарга на жыццё, на цяжкія пакуты існавання. Гэта была старая песня, старажытная, як іх парода на зямлі, адна з першых песень юнага свету ў тыя часы, калі ўсе песні былі поўныя суму. Яна была прасякнута смуткам незлічоных пакаленняў, гэтая скарга, што так дзіўна хвалявала Бэка. Разам з чужымі сабакамі ён стагнаў і выў ад той жа пакуты быцця, ад якой вылі яго дзікія продкі, ад таго ж забабоннага жаху перад тайнай холаду і ночы. І тое, што водгукі гэтага старажытнага суму хвалявалі Бэка, паказвала, як нястрымна ён, праз вякі мірнага аселага жыцця каля ачага чалавека,

вяртаецца назад да тых дзікіх, першабытных часоў, калі нараджалася гэтае выццё.

Праз сем дзён пасля прыходу ў Даўсан яны зноў спуściліся па стромкім беразе на лёд Юкана і рушылі ў зваротную дарогу, да Дайі і Салёнай Вады. Перо вёз цяпер пошту яшчэ больш тэрміновую, чым тая, якую ён даставіў у Даўсан. Да таго ж ён увайшоў у азарт і вырашыў паставіць гадавы рэкорд хуткасці. Цэлы шэраг абставін спрыяў гэтаму. Сабакі пасля тыднёвага адпачынку аднавілі свае сілы і былі ў добрым стане. Сцежка, пракладзеная імі ў снезе, была ўжо добра наезджаная іншымі падарожнікамі. Да таго ж на гэтай дарозе ў двух-трох месцах паліцыя адкрыла склады правіянту для сабак і людзей, так што яны маглі выехаць у зваротную дарогу ўлегцы.

У першы ж дзень яны прайшлі пяцьдзесят мільяў уверх па Юкане, а да канца другога ўжо набліжаліся да Пелі. Але такая надзвычайная хуткасць каштавала Франсуа немалых клопатаў і хваляванняў. Бунт, падняты Бэкам, парушыў зладжанасць запрэжкі. Сабакі ўжо не беглі дружна, усе як адзін. Падтрыманыя заступніцтвам Бэка, бунтаўшчыкі часта сваволілі. Шпіца ўжо не баяліся так, як належыць баяцца важака. Ранейшы страх перад ім прайшоў, і не толькі Бэк, але і іншыя сабакі цяпер не прызнавалі яго першынства. Адноўчы ноччу Пайк украў у Шпіца палову рыбіны і, пад абаронай Бэка, тут жа зжор яе. У другі раз Даб і Джо напалі на Шпіца, папярэдзіўшы заслужаную імі лупцоўку. І нават дабрак Білі страціў долю сваёй лагоднасці і павіскваў далёка не так лісліва, як раней. А Бэк — той усялякі раз, як праходзіў міма Шпіца, бурчаў і грозна ашчаціньваўся. І наогул ён паводзіў сябе як сапраўдны задзіра і любіў нахабна прагульвацца перад самым носам Шпіца.

Падзенне дысцыпліны адбілася і на адносінах паміж сабакамі. Яны часцей грызліся, і часамі лагер ператвараўся ў сапраўднае пекла. Толькі Дэйв і Солекс паводзілі сябе як заўсёды, хоць і яны сталі

неспакойнымі, — іх даволі-такі раздражняла гэтая бесперапынная грызня наўкол. Франсуа ляўся незразумелымі словамі, у бяссьільным гневе тупацеў нагамі і рваў на сабе валасы. Бізун яго пастаянна свістаў над спінамі сабак, але толку ад гэтага было мала. Варта было Франсуа адварнуцца — і ўсё пачыналася спачатку. Ён бараніў Шпіца, а Бэк — усіх астатніх. Франсуа добра ведаў, што ўсяму віною Бэк, а Бэк разумеў, што паганяты гэта ведае. Але сабака быў такі хітры, што абвінаваціць яго было немагчыма. Ён добра працаваў у запрэжцы, таму што праца стала для яго задавальненнем. Але яшчэ большае задавальненне яму прыносіла спадцішка выклікаць бойку паміж таварышамі і пасля замесці сляды. Адноўчы на прывале ў вусці Тэхкіны Даб пасля вячэры ўспудзіў зайца, але не паспеў яго схапіць. Мігам уся зграя кінулася ў пагоню за здабычай. За сто ярдаў¹ ад лагера была станцыя паўночна-заходняй паліцыі, дзе трымалі паўсотні сабак, і яны ўсе прынялі ўдзел у паляванні. Заяц прабег па лёдзе ракі і, звярнуўшы на замёрзлы ручаёк, імчаўся далей, лёгка скачучы па глыбокім снезе, а сабакі, больш цяжкія, правальваліся на кожным кроку. Бэк бег наперадзе ўсёй зграі з шасцідзесяці сабак, агібаючы адзін выгін за другім, але дагнаць зайца не мог. Ён распластаўся на бягу і скавытаў ад жадобы. Яго раскошнае цела ў змярцвела-белым святле месяца імкліва мільгала ў паветры. І, як белы прывід марознай ночы, заяц гэтак жа імкліва ляцеў наперадзе.

Тыя старажытныя інстынкты, што ў пэўную пару года гоняць людзей з шумных гарадоў у лясы і палі забіваць жывых асобін жывёлы свінцовымі шарыкамі, цяпер прачнуліся ў Бэку, і ў ім гэтая крыважэрнасць і радасць забойства былі бясконца больш натуральнымі. Ён імчаўся наперадзе ўсёй зграі ў шалёнай пагоні за здабычай, за гэтым жы-

¹ Ярд — мера даўжыні, роўная 0,9144 метра.

вым мясам, каб учапіцца ў яго зубамі, забіць і ў цёплую кроў апусціць морду да самых вачэй.

Ёсць экстаз, што азначае сабою вяршыню жыцця, найвышэйшае напружанне жыццёвых сіл. І парадаксальна тое, што экстаз гэты ёсць паўната адчування жыцця і ў той жа час — поўнае забыццё сябе і ўсяго акаляючага. Такое самазабыўнае захапленне прыходзіць да мастака-творцы ў гадзіны натхнення. Яно ахоплівае воіна на полі бою, і воін у захапленні боем б'е без літасці. У такім менавіта экстазе Бэк на чале зграі, са старажытным пераможным клічам ваўкоў, гнаўся за здабычай, што імчалася наперадзе ў месячным святле. Экстаз гэты зыходзіў з невядомых яму самому нетраў яго істоты, вяртаючы яго ўглыбіню вякоў. Жыццё кіпела ў ім, уставала бурлівым разлівам, і кожны мускул, кожная жылка ігралі, былі ў агні, і радасць жыцця ператваралася ў рух, у гэтую шалёную скачку пад зоркамі па мёртвай, застылай ад холаду зямлі.

Шпіц, халаднакроўны і асцярожны нават у самыя крытычныя моманты, аддзяліўся ад зграі і пабег наярэймы зайцу праз вузкую касу, вакол якой рэчка рабіла паварот. Бэк гэтага не заўважыў — ён, агібаючы выгін, бачыў толькі белы прывід зайца, што мільгаў наперадзе. Раптам другі белы прывід, большы за першага, скокнуў з берагавой стромы прама на дарогу перад зайцам. Гэта быў Шпіц. Заяц не мог павярнуць назад. Шпіц яшчэ на ляту ўсадзіў зубы яму ў спіну, і заяц крыкнуў, як крычыць у пакутах чалавек. Пачуўшы гэты крык Жыцця, якое ў разгары сваім трапіла ў жалезныя абдымкі Смерці, уся зграя, што бегла за Бэкам, дзіка завыла ад захаплення.

Маўчаў толькі Бэк. Не спыняючыся, ён наляцеў на Шпіца, ды так імкліва, што не паспеў схапіць яго за горла. Яны ўпалі і пакаціліся, уздымаючы снег. Шпіц першы ўскочыў на ногі — так хутка, быццам і не падаў, — укусіў Бэка за плячо і скокнуў убок. Сківіцы яго двойчы самкнуліся мёртвай хваткай, як жалезныя сківіцы пасткі, затым ён

адскачыў, каб лепш разбегчыся для скачка, і забурчаў, задраўшы верхнюю губу і ашчэрыўшы зубы.

Бэк адчуў, што настаў рашучы момант, што гэтая схватка будзе не на жыццё, а на смерць. Калі яны, залажыўшы назад вушы, з бурчаннем кружылі адзін каля аднаго, насцярожана чакаючы зручнага моманту для нападения, Бэку раптам здалася, што ўсё гэта яму знаёма, што гэта ўжо было калісьці: белы лес наўкола, белая зямля, і мясечнае святло, і асалода бою. У белай цішыні навокал было нешта прывіднае. Аніякага руху ў паветры, ні шолаху, не дрыжаў на дрэве ніводзін засохлы ліст. І толькі пара ад дыхання сабак павольна падымалася ў марозным паветры.

Яны хутка пакончылі з зайцам, гэтыя дрэнна прыручаныя нашчадкі ваўкоў, і цяпер у напружаным, маўклівым чаканні акружылі кальцом тых, што біліся. Вочы ва ўсіх гарэлі, пара з раскрытых пашчаў павольна падымалася ўгору. І ўся гэтая карціна з нейкіх першабытных часоў не была для Бэка ні новай, ні дзіўнай. Здавалася, што так было заўсёды, што гэта звычайная рэч.

Шпіц быў вопытным байцом. На сваім шляху ад Шпіцбергена праз усю Арктыку і Канаду і Бясплодную Зямлю ён сустракаў усялякіх сабак і ўсіх іх адольваў і падпарадкоўваў сабе. Лютасць яго была страшнай і прытым ніколі не асляпляла яго. Апанаваны прагай ірваць і знішчаць, ён, аднак, ні на міг не забываў, што і праціўнікам яго валодае такое ж жаданне. Ніколі ён не нападаў, не падрыхтаваўшыся сустрэць націск у адказ. Ніколі не пачынаў атакі, не забяспечыўшы папярэдне сабе поспеху.

Дарэмна Бэк спрабаваў усадзіць зубы ў шыю гэтага велізарнага белага сабакі. Як толькі яго іклы дакраналіся да неабароненага месца, іх сустракалі іклы Шпіца. І ікол біўся аб ікол, морды ў абодвух былі ў крыві, а Бэку ўсё ніяк не ўдавалася падмануць пільнасць ворага. Ён разгарачыўся і ашаламіў Шпіца віхрам раптоўных націскаў. Зноў

і зноў нацэльваўся ён на снежна-белае горла, у якім біццё жыцця чулася так блізка, але Шпіц кожны раз, укусіўшы яго, адскакваў. Тады Бэк пусціў у ход іншы манеўр: робячы выгляд, што хоча ўчапіцца Шпіцу ў горла, ён раптоўна адкідваў назад галаву і, выкруціўшыся, біў Шпіца плячом, як тараном, стараючыся паваліць яго. Але Шпіц паспяваў укусіць яго ў плячо і лёгка адскакваў убок.

Шпіц быў яшчэ зусім здаровы, а Бэк абліваўся крывёю і цяжка дыхаў. Схватка станавілася ўсё больш бязлітаснай. Сабакі, што акружылі іх кальцом, у поўным маўчанні чакалі той мінуты, калі хто-небудзь з двух упадзе, рыхтуючыся даканаць пераможанага. Калі Бэк засопся, Шпіц ад абароны перайшоў у наступленне і не даваў яму перадышкі. Бэк ужо хістаўся. Адзін раз ён нават упаў, — і ўсе шэсцьдзсят сабак у той жа міг ускочылі на ногі. Але Бэк адным скачком узляцеў з зямлі, і ўсё кола зноў застыла ў чаканні.

У Бэка было тое, што і чалавека і звера робіць вялікім: уяўленне. У барацьбе слухаўся інстынкт, але і мозг яго не пераставаў працаваць. Ён кінуўся на ворага, як быццам намерваючыся паўтарыць ранейшы манеўр — удар плячом, але ў апошні момант прыпаў да зямлі і ўчапіўся ў левую пярэдняю нагу Шпіца. Хруснула зламаныя косць, і белы сабака аказаўся ўжо толькі на трох нагах. Тройчы спрабаваў Бэк паваліць яго на зямлю, пасля, пусціўшы ў ход той жа манеўр, перагрыз яму правую пярэдняю нагу.

Нягледзячы на боль і бездапаможны стан, Шпіц рабіў шалёныя намаганні, каб утрымацца на нагах. Ён бачыў маўклівае кола сабак, іх зырккія вочы, высунутыя языкі і сярэбраную пару ад іх дыхання, што падымалася ўверх. Кола ўсё цясней сціскалася вакол яго, — а ён не раз бачыў раней, як такое кола замыкалася вакол пераможанага ў схватцы. На гэты раз пераможаным аказаўся ён.

Лёс яго быў вырашаны. Бэк быў бязлітасны. Міласэрнасць была прыгодная толькі для больш

мяккага клімату. Ён рыхтаваўся нанесці канчатковы ўдар. Сабакі былі ўжо так блізка, што ён адчуваў на сваіх баках іх цёплае дыханне. За спінаю Шпіца ён бачыў целы, што прыпалі да зямлі, падабраліся для скачка, вочы, што прагна сачылі за кожным яго рухам. Наступіла паўза. Усе сабакі замерлі на месцы, нібы акамянелі. Толькі Шпіц увесь дрыжаў і хістаўся, ашчацініўшыся, грозна гыркаючы, быццам хацеў спалохаць надыходзячую смерць. Але вось Бэк кінуўся на яго — і тут жа адскочыў. На гэты раз удар плячом зрабіў сваю справу.

Шпіц упаў. Цёмнае кола сабак самкнулася ў адну кропку на асветленым месцам снезе, і Шпіц знік. А Бэк стаяў і глядзеў як пераможца. Гэта стаяў пераможны першабытны звер, які забіў і цешыўся гэтым.

IV

ХТО ПЕРАМОГ У БАРАЦЬБЕ ЗА ПЕРШЫНСТВО

— Ну, што я казаў? Хіба не праўда, што ў гэтым Бэку сядзяць два д'яблы?

Так выказваў свае пачуцці Франсуа назаўтра раніцай, выявіўшы, што Шпіц знік, а Бэк увесь у ранах. Ён падцягнуў Бэка да вогнішча і пры святле агню паказаў Перо яго бакі і спіну.

— Гэты Шпіц б'ецца, як дзікі звер, — сказаў Перо, аглядаючы адкрытыя раны і ўкусы.

— А Бэк — як два звяры! — адпарываваў Франсуа. — Ну, цяпер у нас справа пойдзе на лад. Не будзе Шпіца, дык і бойкам канец.

Пакуль Перо ўкладваў і грузіў на нарты ўсе іх манаткі, паганяты запрагаў сабак. Бэк падышоў да месца важака, дзе заўсёды ўпрагалі Шпіца. Франсуа, не звяртаючы на яго ўвагі, падвёў да гэтага такога жаданага месца Солекса: ён лічыў яго найбольш падыходзячым для ролі важака. Але

Бэк у лютасці накінуўся на Солекса, адагнаў яго і стаў на месца Шпіца.

— Ну і ну! — усклікнуў Франсуа, ад захаплення ляпнуўшы сябе па сцёгнах. — Гляньце на Бэка! Загрыз Шпіца і цяпер хоча стаць важаком.

— Пайшоў прэч, разбойнік! — прыкрыкнуў ён на Бэка, але той стаяў хоць бы што.

Франсуа схапіў яго за шкірку і, хоць сабака злосна забурчаў, адцягнуў убок, а на месца важака зноў паставіў Солекса. Таму гэта яўна не спадабалася: відаць было, што стары сабака баіцца Бэка. Франсуа быў упарты і настаяў на сваім, але, як толькі ён адварнуўся, Бэк зноў прагнаў Солекса, і той адышоў вельмі ахвотна.

Тут ужо Франсуа раззлаваўся.

— Вось я цябе зараз правучу! — крыкнуў ён і, пабегшы, вярнуўся з цяжкай дубінай.

Бэк успомніў чалавека ў чырвоным світэры і павольна адступіў. Больш ён не спрабаваў адагнаць Солекса, калі таго зноў паставілі наперадзе. Але ён кружыў на такой адлегласці, каб яго не змагла дастаць дубінка. Злосна і пакрыўджана гыркуючы, ён увесь час не зводзіў вачэй з дубінкі, каб паспець вывернуцца, калі Франсуа шпурне ёю ў яго: ён ужо з вопыту ведаў, як дзейнічае гэтая штука.

Паганяты заняўся сваёй справай і клікнуў Бэка толькі тады, калі да яго дайшла чарга, збіраючыся паставіць яго на старое месца, перад Дэйвам. Бэк адступіў на некалькі крокаў, Франсуа рушыў да яго, але сабака адбег яшчэ далей. Гэта паўтаралася некалькі разоў, і нарэшце Франсуа кінуў дубінку, думаючы, што Бэк баіцца яе. Але справа была не ў дубінцы, — Бэк адкрыта бунтаваў, дабіваючыся месца важака. Яно належала яму па праву, ён яго заслужыў і не пагаджаўся на меншае.

Перо паспяшаўся на дапамогу Франсуа. Цэлую гадзіну яны ўдвух ганяліся за Бэкам, шпурлялі ў яго палкамі, але ён выкручваўся ад іх. Яны пракліналі яго і яго бацькоў, і прабацькоў, і ўсіх яшчэ не народжаных на свет нашчадкаў да самых адда-

леных пакаленняў, і кожны валасок на яго скуры, і кожную кроплю крыві ў яго жылах. А Бэк на лаянку адказваў гырканнем і не падпускаў іх блізка. Ён не рабіў спробы ўцячы, але кружыў вакол стаянкі, ясна даючы зразумець людзям, што, калі яго жаданне будзе выканана, ён стане зноў паслухмяным.

Франсуа нарэшце сеў на снег і пачухаў патыліцу. Перо паглядзеў на гадзіннік і вылаяўся. Час ішоў, ім трэба было выехаць яшчэ гадзіну назад. Франсуа зноў пачухаў патыліцу, паківаў галавой і збянтэжана ўхмыльнуўся, гледзячы на кур'ера. А той у адказ паціснуў плячыма, быццам прызнаючы, што яны пераможаны.

Тады Франсуа падышоў да Солекса і паклікаў Бэка. Бэк засмяяўся — па-свойму, па-сабачаму, — але ўсё яшчэ трымаўся на даволі вялікай адлегласці. Франсуа выпраг Солекса і паставіў яго на ранейшае месца. Уся запрэжка стаяла ўжо ў поўнай гатоўнасці, выстраіўшыся суцэльнай чарадою. Для Бэка цяпер ужо не заставалася іншага месца, акрамя месца важака наперадзе. Франсуа зноў паклікаў яго, а Бэк зноў засмяяўся, але ўсё не ішоў на кліч.

— Кінь дубінку, — скамандаваў Перо.

Франсуа паслухаўся — і тады толькі Бэк падышоў з пераможным выглядам і стаў на чале запрэжкі. На яго надзелі пастронкі, вызвалілі прымерзлыя нарты, і яны мігам вылецелі на раку, а мужчыны на лыжах беглі побач.

Паганяты Франсуа і раней быў высокай думкі пра Бэка, сцвярджаючы, што ў ім сядзяць два д'яблы, але не прайшло і дня, як ён пераканаўся, што недаацэньваў гэтага сабаку. Бэк адразу ж увайшоў у ролю важака і кемлівасцю, хуткасцю і рашучасцю перасягнуў нават Шпіца, лепшага важака, якога калі-небудзь бачыў Франсуа.

Але самым цудоўным было яго ўменне падпарадкоўваць сабе іншых. Ён прымусіў усіх сабак сваёй запрэжкі выконваць яго патрабаванні. Дэйв і Солекс нічога не мелі супраць новага важака. Іх

справа была працаваць, цягнуць нарты, не шкадуючы сіл, і пакуль ім не перашкаджалі, яны на ўсё былі згодны. Няхай бы важаком паставілі хоць Білі, але каб ён падтрымліваў парадак! Але астатнія сабакі адбіліся ад рук за апошні час і цяпер былі вельмі здзіўлены строгасцю, з якой Бэк заклікаў іх да парадку. Гультай Пайк, які займаў у запрэжцы месца ззаду Бэка, і раней налягаў на рамяні толькі ў такой меры, у якой гэта было непазбежна, і ні кроплі мацней. Але цяпер Бэк падбадзёрваў яго частым і энергічным біццём, і з першага дня Пайк стаў працаваць так старанна, як ніколі ў жыцці. А Джо ў першы ж вечар на стаянцы быў моцна пакараны — гэта ніколі не ўдавалася нават Шпіцу. Бэк наваліўся на яго ўсім сваім цяжарам і тармасіў да таго часу, пакуль той не перастаў агрызацца і не заскавытаў, просячы літасці.

Уся запрэжка адразу стала працаваць лепш. Аднавілася былая зладжанасць рухаў, і зноў усе сабакі несліся ў сваіх пастронках, нібы злітыя ў аднаго. Ля парогаў Рынк Рэпідэ Перо прыкупіў яшчэ дзвюх канадскіх лаек, Ціка і Куну. Бэк выдрэсіраваў іх так хутка, што Франсуа толькі ахаў і дзіву даваўся.

— Днём з агнём не знойдзеш другога такога сабаку, як гэты Бэк! — сцвярджаў ён. — За такога і тысячу долараў аддаць не шкада, далібог! Скажаш не, Перо?

Перо пагаджаўся. Ён ужо да таго часу перавысіў рэкорд хуткасці і перавышаў яго ўсё больш з дня ў дзень. Дарога была цудоўная, цвёрдая, добра ўезджаная, не было на ёй свежага рыхлага снегу, які так ускладняе язду. Да таго ж было не вельмі хладна. Тэмпература, якая ўпала да пяцідзсяці градусаў ніжэй нуля, заставалася ўвесь час на гэтым узроўні. Перо і Франсуа па чарзе то ехалі на нартах, то ішлі на лыжах, а сабакі несліся галопам, робячы прыпынкі толькі зрэдку.

Трыццацімільная рака пакрылася ўжо даволі моцным лёдам, і яны за адзін дзень зрабілі пера-

гон, які на шляху ў Даўсан забраў у іх дзесяць дзён. Пасля яны праляцелі без прыпынкаў шэсць-дзсят міляў ад возера Ле-Барж да парогаў Белага Каня. Праз азёры Марш, Тагіш і Бенет (семдзсят міляў) сабакі імчаліся з такой хуткасцю, што таму з двух мужчын, чыя чарга была ісці на лыжах, даводзілася бегчы за нартамі, трымаючыся за прывязаную да іх вяроўку. І нарэшце, у апошні вечар другога тыдня яны прайшлі праз Белы перавал і сталі спускацца да мора, туды, дзе мігцелі агні Скагуэя і суднаў, што стаялі на прычале.

Гэта быў рэкордны прабег. На працягу двух тыдняў яны праязджалі ў сярэднім па сорок міляў у дзень. Цэлыя тры дні Перо і Франсуа, горда выпнуўшы грудзі, прагульваліся па галоўнай вуліцы Скагуэя, і з усіх бакоў на іх сыпаліся запрашэнні выпіць, а іх запрэжка была пастаянна абкружана захопленым натоўпам знатакоў і скупшчыкаў ездавых сабак.

Але хутка некалькі бандытаў з Захаду зрабілі спробу абчысціць горад, а за гэтыя подзвігі іх так зрашэцілі кулямі, што яны сталі падобнымі на перачніцы, — і публіка занялася новай сенсацыяй. А там Перо атрымаў афіцыйнае распараджэнне. Даведаўшыся пра яго, Франсуа паклікаў Бэка, абхапіў яго абедзвюма рукамі і заплакаў. І гэта было апошняе развітанне Бэка з Франсуа і Перо. Як раней іншыя людзі, яны назаўсёды зніклі з яго жыцця.

Яго і астатніх сабак перадалі нейкаму шатландцу-мяшанцу, і разам з дзесяткамі іншых сабачых запрэжак яны пусціліся зноў у той жа стомны шлях — да Даўсана. Цяпер ужо яны не ішлі ўлегцы і не да рэкордаў ім было. Не, яны працавалі без адпачынку дзень пры дні, цягнулі нарты з цяжкай паклажай. Гэта быў паштовы абоз, ён вёз весткі з усіх канцоў зямлі людзям, якія шукалі золата паблізу Паўночнага полюса.

Бэку гэта не падабалася, але ён працаваў добра з-за таго ж прафесійнага гонару, што натхняў Дэйва і Солекса, і сачыў, каб усе яго таварышы, га-

нарыліся яны сваёй работай ці не, выконвалі яе добрасумленна. Жыццё ішло аднастайна, як заведзеная машына. Адзін дзень быў як дзве кроплі вады падобны на другі. Раніцай у пэўны час повары браліся за справу. Раскладалі вогнішча, рыхтавалі сняданак. Пасля адны грузілі на нарты палаткі і ўсё астатняе, другія запрагалі сабак. У дарогу рухаліся прыкладна за гадзіну да таго, як ноч пачынала мутнець, што было прадвеснікам світаньня. Вечарамі рабілі прывал. Людзі ставілі палаткі, калолі дровы і ламалі сасновыя лапкі для подсцілу, прыносілі ваду або лёд поварам, кармілі сабак. Для Бэка і яго таварышаў гэта было самай радаснай падзеяй дня. Зрэшты, прыемна было і пасля, з'еўшы сваю порцыю рыбы, пасноўдацца без справы гадзіну-другую сярод іншых сабак, якіх тут было больш за сотню. Між іх былі небяспечныя задзіры, але пасля трох боек Бэка з самымі лютымі аўтарытэт яго быў прызнаны, і варта было яму ашчацініцца і ашчэрыць зубы, як усе ўступалі яму дарогу.

Больш за ўсё, бадай што, Бэк любіў ляжаць ля вогнішча. Падкурчыўшы пад сябе заднія лапы, выцягнуўшы пярэднія і падняўшы галаву, ён задуменна глядзеў на агонь. У такія хвіліны ўспамінаўся яму часам вялікі дом суддзі Мілера ў сонечнай даліне Санта-Клара, цэментны басейн, дзе ён плаваў, бясшэрсная мексіканка Ізабэль і японскі мопсік Тутс. Але яшчэ часцей думаў Бэк пра чалавека ў чырвоным світэры, пра гібель Кэрлі, пра вялікую бітву са Шпіцам і пра тыя смачныя рэчы, якія ён некалі еў або марыў паесці. Ён не сумаваў па радзіме. Краіна сонца стала для яго цьмяным і далёкім успамінам, які яго не хваляваў. Куды большую ўладу над ім мелі ўспаміны пра іншае жыццё, далёкае жыццё продкаў. Дзякуючы ім многае, чаго ён ніколі раней не бачыў, здавалася яму знаёмым. А інстынкты (яны таксама былі ні чым іншым, як водгаласамі жыцця продкаў), што не прачыналіся ў ім раней, цяпер ажылі і ўладна загаварылі.

Часамі, калі ён так ляжаў ля вогнішча і сонна жмурыўся на агонь, яму пачынала здавацца, што гэта полымя нейкага іншага вогнішча, ля якога ён грэўся калісьці, і бачыў ён каля сябе не повара-метыса, а зусім іншага чалавека. У гэтага іншага ногі былі карацейшыя, а рукі даўжэйшыя, мускулы — як вузлаватыя вярхоўкі, а не такія гладкія і аброслыя тлушчам. Валасы ў яго былі доўгія і ўзлаханчаныя, чэрап скошаны ад самых вачэй да цемя. Чалавек гэты вымаўляў дзіўныя гукі і, відаць, вельмі баяўся цемнаты, таму што раз-пораз углядаўся ў яе, сціскаючы ў руцэ, што звисала ніжэй калена, палку з прывязаным да яе на канцы вялікім каменем. Ён быў амаль голы — толькі на спіне матлялася шкура, рваная і пакарабачаная агнём. Але цела яго было пакрыта валасамі, і на грудзях і плячах, на тыльным баку рук і на сцёгнах валасы былі густыя, як футра. Чалавек стаяў не прама, а нахіліўшы тулава ўперад і сагнуўшы ногі ў каленях. І ў целе яго адчувалася нейкая надзвычайная пругкасць, амаль кашэчая гнуткасць і напружанасць, як у тых, хто жыве ў пастаянным страху перад бачнымі і нябачнымі небяспекамі.

Часам гэты валасаты чалавек сядзеў ля вогнішча на кукішках і драмаў, нізка звесіўшы галаву. Локці ён тады ўпіраў у калені, рукамі закрываў галаву, як ад дажджу. А за вогнішчам, удалечыні, свяцілася ў змроку мноства распаленых вугольчыкаў і заўсёды парамі, заўсёды па два: Бэк ведаў, што гэта вочы драпежных звяроў. Ён чуў, як трашчалі кусты, праз якія яны прадзіраліся, чуў усе гукі, што апавяшчалі пра іх набліжэнне.

І калі Бэк ляжаў на беразе Юкана і летуценіў, лянiва гледзячы ў агонь, гэтыя гукі і прывіды іншага свету хвалявалі яго так, што поўсць у яго становілася дыбам і ён пачынаў ціха павіскваць або глуха бурчаць. Тады повар-метыс крычаў: «Гэй, Бэк, прачніся!» — і прывіды кудысьці знікалі, перад вачыма зноў уставаў рэальны свет, і

Бэк падымаўся, пазяхаючы і пацягваючыся, быццам ён на самай справе толькі што прагнуўся.

Дарога была цяжкая, груз цяжкі, работа вымотвала сабак. Яны схуднелі і былі ў самым убогім стане, калі дабраліся нарэшце да Даўсана. Ім варта было бы адпачыць дзён дзесяць або хаця б тыдзень. Але праз два дні яны ўжо спускаліся ад Казарм уніз, на лёд Юкана, з грузам пісем. Сабакі былі стомленыя, паганятыя бурчалі, і ў дадатак да ўсяго кожны божа дзень ішоў снег. Па гэтым мяккім, не ўтаптаным насціле ісці было цяжка, больш церліся палазы і цяжэй было сабакам цягнуць нарты. Але людзі добра спраўляліся з усімі цяжкасцямі і рухліва клапаціліся пра сабак.

Кожны вечар, разбіўшы лагер, паганятыя перш за ўсё займаліся сабакамі. Сабакі атрымлівалі вячэру раней, чым людзі, і ніхто з паганятых не залазіў у спальны мяшок, пакуль не абгледзіць лапы сваіх сабак. Усё-такі сілы сабак меншалі. За гэтую зіму яны ўжо прайшлі тысячу восемсот міляў, увесь стомны шлях цягнучы за сабою цяжка нагружаныя нарты. А тысяча восемсот міляў падкосяць і самага моцнага, вынослівага сабаку. Бэк пакуль не здаваўся, прымушаў працаваць іншых і падтрымліваў дысцыпліну ў сваёй запрэжцы, але і ён таксама быў моцна ператомлены. Білі ўсе ночы напралёт скавытаў і стагнаў у сне. Джо быў вельмі пануры, а да Солекса проста небяспечна было падыходзіць не толькі з боку сляпога, але і з боку відушчага вока.

Але больш за ўсіх змучыўся Дэйв. З ім адбывалася нешта кепскае. Ён стаў зласлівым і панурым; як толькі ўладкоўваліся на начлег, ён адразу рыў сабе ямку і забіраўся ў яе, — туды паганяты прыносіў яму ежу. З той мінутой, як яго распрагалі, і да раніцы, калі зноў трэба было ўпрагацца, Дэйв ляжаў пластом. Часам у дарозе, тузануўшыся ад моцнага штуршка раптоўна спыненых нартаў або напружваючыся, каб зрушыць іх з месца, ён жаласна стагнаў.

Паганяты не раз аглядаў яго, але не мог зразу-

мець, што з ім. Нарэшце гэтым зацікавіліся ўсе астатнія паганятыя. Яны абмяркоўвалі пытанне і за ядой і перад сном, выкурваючы апошнюю трубку, а аднойчы вечарам наладзілі сапраўдны кансіліум. Дэйва прывялі да вогнішча і абмацвалі і ціскалі так старанна, што ён некалькі разоў завьў ад болю. Зламаных касцей не знайшлі і так нічога не высветлілі. Відаць, у яго нешта балела ў сярэдзіне.

Да таго часу, як яны дабраліся да Касьярскай водмелі, Дэйв ужо так аслабеў, што раз-пораз падаў. Шатландзец даў сігнал спыніцца і выпраг яго, а на месца каранніка паставіў бліжэйшага сабаку, Солекса. Ён хацеў даць Дэйву перадышку, дазвольці яму бегчы на свабодзе, без вупражы, за нартамі. Але Дэйв, які ні быў ён хворы і слабы, не хацеў мірыцца з тым, што яго адхілілі ад работы. Калі здымалі з яго пастронкі, ён бурчаў і гыркаў, а ўбачыўшы Солекса на сваім месцы, якое ён займаў так доўга, жаласна завьў. Гордасць яго абурлася, і смяртэльна хворы Дэйв усяляк пратэставаў супраць таго, што яго замянілі іншым.

Калі нарты крануліся, ён пабег збоку, правальваючыся ў рыхлым снезе, і ўвесь час намагаўся цапнуць Солекса або кідаўся на яго і спрабаваў паваліць у снег па другі бок сцежкі; ён спрабаваў уціснуцца ў запрэжку паміж Солексам і нартамі і ўвесь час скавытаў, вішчаў і брахаў ад болю і злосці. Шатландзец спрабаваў адганяць яго бізуном, але Дэйв не звяртаў увагі на ўдары, што апякалі скуру, а ў паганятага сумлення не хапала біць яго мацней. Сабака не жадаў спакойна бегчы за нартамі па наезджанай дарозе, дзе бегчы было лёгка, і працягваў настойліва ныраць у мяккі снег. Хутка ён зусім выбіўся з сіл і ўпаў. Лежачы там, дзе ўпаў, ён тужлівым выццём праводзіў доўгую чараду нартаў, што імчаліся міма яго.

Пасля, сабраўшы рэшткі сіл, Дэйв сям-так чыкільгаў следам, пакуль абоз не зрабіў прыпынку. Тут Дэйв даплёўся да свайго ранейшага месца і стаў збоку каля Солекса. Яго паганяты адышоў да іншых нартаў — прыкурыць ад люлькі суседа.

Праз хвіліну ён вярнуўся і даў сігнал да адпраўкі. Сабакі крануліся неяк надзвычай лёгка, без усялякага намагання — і раптам усе з трывогаю павярнулі галовы і спыніліся. Паганяты таксама здзівіўся: нарты не рухаліся з месца. Ён паклікаў таварышаў глянуць на гэтае дзіва. Аказалася, што Дэйв перагрыз абодва пастронкі Солекса і ўжо стаяў прама перад нартамі, на сваім старым месцы.

Ён маліў паглядам, каб яго не гналі. Паганяты быў азадачаны. Таварышы яго сталі гаварыць пра тое, як сабакам крыўдна, калі іх выганяюць з запрэжкі, хоць гэтая работа іх забівае. Успаміналі ўсялякія выпадкі, калі сабакі, якія па старасці ці па хваробе ўжо не маглі працаваць, здыхалі ад нуды, калі іх выпрагалі. Агульная думка была такая, што, калі ўжо Дэйву ўсё роўна здыхаць, трэба пашкадаваць яго і даць яму памерці са спакойнай душой на сваім месцы ля нартаў.

Дэйва зноў запрэглі ў нарты, і ён горда пацягнуў іх, як раней, хоць часам міжволі стагнаў ад прыступаў нейкага болю ўнутры. Некалькі разоў ён падаў, і іншыя сабакі валаклі яго далей у пастронках. А аднойчы нарты наехалі на яго, і пасля гэтага Дэйв кульгаў на заднюю нагу.

Усё-такі ён трымаўся, пакуль не дайшлі да стаянкі. Паганяты адвёў яму месца ля вогнішча. Да раніцы Дэйв так аслабеў, што ісці далей ужо не мог. Калі прыйшоў час запрагаць, ён ледзь падпоўз да свайго паганятага. Сутаргавым намаганнем стаў на ногі, але пахіснуўся і ўпаў. Пасля павольна папоўз на жываце да таго месца, дзе на яго таварышаў надзявалі пастронкі. Ён выцягваў пярэднія лапы і штуршком падсоўваў сваё цела наперад на цалю-дзве, пасля зноў і зноў рабіў тое ж самае. Але сілы хутка яму здрадзілі, і, адыходзячы, сабакі бачылі, як Дэйв ляжаў на снезе, цяжка дыхаючы і са смуткам гледзячы ім услед. А яго тужлівае выццё далятала да іх, пакуль яны не схаваліся за прыбрэжным лесам.

За лесам абоз затрымалі. Шатландзец павольна пакрочыў назад, да стаянкі, якую толькі што па-

кінулі. Людзі ўсе прыціхлі. Хутка здалёк данёсся пісталетны выстрал. Шатландзец спешна вярнуўся да саней, засвіталі бізуны, весела заліліся званочкі, і нарты памчаліся далей. Але Бэк ведаў, і ўсе сабакі ведалі, што адбылося там, за прыбрэжым лесам.

V

ВЫСІЛКІ І ЦЯЖАР ШЛЯХУ

Праз трыццаць дзён пасля ад'езду з Даўсана паштовы абоз на чале з запрэжкай Бэка прыбыў у Скагуэй. Сабакі былі знясіленыя і змучаныя ўшчэнт. Бэк важыў ужо не сто сорок, а сто пятнаццаць фунтаў. Сабакі меншай вагі схуднелі яшчэ больш, чым ён. Сімулянт Пайк, які ўсё жыццё спрытна абдурваў паганятых, цяпер кульгаў ужо не прытворна, а па-сапраўднаму. Закульгаў і Солекс, а ў Даба была вывіхнута лапатка, і ён моцна пакутаваў.

Лапы ва ўсіх былі страшэнна сцёртыя, страцілі ўсю сваю рухомасць і пругкасць і ступалі так цяжка, што цела калацілася і сабакі стамляліся ўдвайне. Уся справа была ў гэтай смяртэльнай стомленасці. Калі стомішся ад кароткага празмернага намагання, стомленасць праходзіць праз якія-небудзь дзве-тры гадзіны. Але тут была стомленасць ад паступовага і працяглага расходавання фізічнай энергіі на працягу многіх месяцаў цяжкай працы. У сабак ужо не засталася ніякага запасу сіл і ніякай здольнасці да іх аднаўлення: сілы былі расходаваны ўсе да апошняй крупінкі, кожны мускул, кожная жылка, кожная клетачка цела смяротна стомлены. Ды ці магло быць інакш? Менш чым за пяць месяцаў сабакі прабеглі дзве з паловай тысячы міляў, а на працягу апошніх тысячы васьмісот адпачывалі ўсяго пяць дзён. Калі абоз прыйшоў у Скагуэй, відаць было, што яны проста валяцца з ног. Яны з цяжкасцю напіналі пастронкі,

а на спусках ледзьве маглі ісці так, каб нарты не наехалі на іх.

— Ну, ну, паднатужцеся, бедныя вы мае кульгаўцы!— падбадзёрваў іх паганяты, калі яны пляліся па галоўнай вуліцы Скагуэя.— Ужо амаль даехалі, хутка адпачнём як трэба. Так, так, доўга будзем адпачываць!

Людзі былі ў поўнай упэўненасці, што прыпынак тут будзе доўгім. І яны ж прайшлі на лыжах тысячу дзвесце міляў, адпачывалі за ўвесь час шляху толькі два дні і па справядлівасці і логіцы рэчаў заслугоўвалі грунтоўнага адпачынку. Але ў Клондайк наехала з усяго свету столькі мужчын, а на радзіме ў іх засталася столькі жанчын, каханых, законных жонак і сваячак, якія не паехалі ў Клондайк, што цюкі з поштай дасягалі вышыні Альпійскага хрыбта. Рассылаліся і ўсялякія ўрадавыя распараджэнні.

І вось сабак, што сталі непрыгоднымі, загадана было замяніць новымі і зноў выпраўляцца ў дарогу. Выбыўшых са строю сабак трэба было збыць з рук, і, паколькі доллары, як вядома, значна каштоўнейшыя за сабак, апошніх паспешліва распродавалі.

Толькі ў тых тры дні, што яны адпачывалі ў Скагуэі, Бэк і яго таварышы адчулі, як яны ста-міліся і аслабелі. Раніцай чацвёртага дня прыйшлі двое амерыканцаў са Штатаў і купілі іх разам з вупражжу за бясцэнак. Гэтыя людзі называлі адзін аднаго Хэл і Чарльз. Чарльз быў мужчына сярэдніх гадоў са светлай скурай і бясколернымі слязлівымі вачыма, з вусамі, зухавата закручанымі быццам для таго, каб замаскіраваць вяласць адвіслых губ. Хэлу на выгляд было гадоў дзевятнаццаць ці дваццаць. За поясам у яго тырчалі вялікі кольт і паляўнічы нож. Гэты пояс, набіты патронамі, быў самай прыкметнай часткай яго асобы. Ён сведчыў пра юнацтва свайго гаспадара, зялёнае, нявопытнае юнацтва. Абодва гэтыя чалавекі былі яўна не на месцы ў тутэйшых абставінах, і чаму яны рызыкнулі ехаць на Далёкую Поўнач,

заставалася адной з тых загадак, якія вышэй за наша разуменне.

Бэк чуў, як гэтыя двое таргаваліся з урадавымі агентамі, бачыў, як яны перадавалі яму грошы, і зразумеў, што шатландзец і ўсе астатнія паганятыя паштовага абозу знікаюць з яго жыцця назаўсёды, як зніклі Перо і Франсуа, як да іх зніклі іншыя. Калі яго і астатніх сабак запрэжкі прыгналі ў лагер новых гаспадароў, Бэк адразу прыкмеціў панаваўшыя тут бруд і беспарадак. Палатка была пастаўлена толькі напалову, посуд стаяў нямыты, усё валялася дзе папала. Убачыў ён тут і жанчыну. Мужчыны называлі яе Мерседэс. Яна даводзілася жонкай Чарльзу і сястрой Хэлу,— відаць, гэта была сямейная экспедыцыя.

Бэк з цяжкім прадчуваннем назіраў, як яны знімаюць палатку і нагружаюць нарты. Яны вельмі стараліся, але рабілі ўсё бесталкова. Палатку скруцілі нейкім нязграбным вузлом, які займаў у тры разы больш месца, чым трэба. Алавяны посуд паклалі нямытым. Мерседэс увесь час мітусілася, перашкаджала мужчынам і трашчала не сціхаючы, то чытаючы ім натацыі, то даючы парады. Калі мяшок з адзеннем паклалі на перадак нартаў, яна аб'явіла, што яму месца не тут, а ззаду. Мяшок пераклалі, навалілі зверху некалькі іншых, але тут Мерседэс знайшла раптам нейкія забытыя рэчы, якія, на яе думку, трэба было пакласці менавіта ў гэты мяшок,— і давялося зноў разгружаць нарты.

З суседняй палаткі выйшлі трое мужчын і назіралі за імі, ухмыляючыся і падміргваючы адзін аднаму.

— Паклажы ў вас — дай божа!— сказаў адзін з іх.— Безумоўна, не мая справа вас вучыць, але на вашым месцы я не стаў бы цягнуць з сабой палатку.

— Немагчыма!— усклікнула Мерседэс, з какетлівым жахам пляснуўшы рукамі.— Што я буду рабіць без палаткі?

— На дварэ вясна, халадоў больш не будзе, — запырэчыў сусед.

Мерседэс рашуча паківала галавой, а Чарльз з Хэлам узвалілі на нарты апошнія вузлы паверх гары ўсялякай паклажы.

— Думаеце, павязуць? — спытаў адзін з гледачоў.

— А чаму ж не? — адрывіста запырэчыў Чарльз.

— Добра, добра, гэта я так... — лагодна сказаў той, спяшаючыся замяць размову. — Проста мне здалася, што нарты ў вас крыху перагружаныя.

Чарльз павярнуўся да яго спінаю і стаў зацягваць рамяні старанна, але вельмі няўмела.

— Зразумела, нічога, — падхапіў другі сусед. — Сабакі могуць цэлы дзень бегчы з гэтакай штукай ззаду.

— Безумоўна! — адклікнуўся Хэл з ледзяной ветлівасцю і, узяўшы ў адну руку бізун, другою ўхапіўся за паваротны шост¹.

— Ну! Пайшлі! — крыкнуў ён і ўзмахнуў бізунам. — Уперад!

Сабакі рвануліся, але тут жа спыніліся. Ім не пад сілу было зрушыць нарты з месца.

— Лянівбя жывёліны! — крыкнуў Хэл. — Вось я вас! — Ён падняў бізун і хацеў сцэбануць сабак.

Але ўмяшалася Мерседэс. З крыкам: «Не смей, Хэл!» — яна схапілася за бізун і вырвала яго з рук брата.

— Бедныя сабачкі! Дай слова, што ты ў дарозе не будзеш іх крыўдзіць, інакш я кроку адсюль не зраблю!

— Многа ты разумееш! — агрызнуўся Хэл. — Не ведаеш, як трэба абыходзіцца з сабакамі, дык не лезь! Яны лянівбя, вось і ўсё, толькі бізуна і слухаюцца. Спытай у каго хочаш. Ну, вось хоць бы ў гэтых людзей!

Мерседэс з просьбай паглядзела на суседзяў. На

¹ Паваротны шост (або астал) — тоўсты шост, прымацаваны да пярэдняй часткі нартаў, пры дапамозе якога змяняюць напрамак руху або тармозяць нарты.

яе прыгожым твары была напісана агіда,— яна не магла глядзець, як мучаюць жывёлін.

— У гэтых сабаках, калі ўжо хочаце ведаць, ледзь душа трымаецца,— сказаў адзін з мужчын, адказваючы на яе погляд.— Яны зусім змучаныя, вось у чым справа. Ім адпачынак патрэбен.

— Які там адпачынак да чортавай мацеры! — прабурчаў бязвусы Хэл.

А Мерседэс, пачуўшы, як ён чартыхаецца, тужліва ўздыхнула. Аднак у яе былі моцныя сваяцкія пачуцці, і яна спешна выступіла ў абарону брата.

— Не звяртай увагі,— сказала яна яму рашуча.— Гэта нашы сабакі, і рабі з імі, што лічыш патрэбным.

Зноў бізун Хэла абрынуўся на сабак. Яны наляглі на рамяні, уперліся лапамі ва ўтрамбаваны снег і, амаль распластаўшыся, напружылі ўсе сілы. Але нарты ўтрымлівалі іх, быццам якар. Пасля дзвюх спробаў сабакі спыніліся, цяжка дыхаючы. Бізун шалёна свістаў у паветры, і за сабак зноў заступілася Мерседэс. Яна стала на калені каля Бэка і са слязамі на вачах абняла яго за шыю.

— Бедныя вы, бедныя сабачкі! — усклікнула яна жаласліва.— Ну чаму вы не хочаце пастарацца? Тады ж вас не будуць біць!

Бэку Мерседэс не спадабалася, але ён быў надта змучаны, каб даваць адпор. Яе ласкі ён прыняў, як прымаў усе непазбежныя непрыемнасці гэтага дня.

Адзін з гледачоў, які назіраў за ўсім гэтым, сціснуўшы зубы і з цяжкасцю ўтрымліваючы гнеўныя словы, не вытрымаў нарэшце і загаварыў:

— На вас мне, шчыра кажучы, напляваць, але сабак шкада. І таму я вам скажу, што трэба рабіць, каб памагчы ім. У вас палазы моцна прымерзлі. Адбіце лёд. Наваліцеся ўсім целам і раскалыхвайце нарты ўправа і ўлева, пакуль не зрушыце іх з месца.

Зрабілі трэцюю спробу. На гэты раз Хэл, паслухаўшы разумнай парады, збіў лёд і адарваў ад зямлі прымерзлыя палазы. Перагружаныя і гру-

вастькія нарты павольна папаўзлі ўперад, а Бэк і яго таварышы пад градам удараў з адчайнымі намаганьнямі цягнулі іх. За сто ярдаў ад стаянкі дарога рабіла паварот і крута спускалася да галоўнай вуліцы. Утрымаць цяжка нагружаныя нарты на такім спуску мог бы вопытны паганяты, але толькі не Хэл. На павароце нарты нахіліліся, і палова паклажы вывалілася на дарогу, таму што рамяні былі слаба зацягнуты. Сабакі і не падумалі спыніцца. Лёгкія цяпер нарты, паваліўшыся набок, скакалі за імі. А яны беглі, раззлаваныя жорсткім абыходжаннем і тым, што іх прымусілі везці такі цяжкі груз. Бэк быццам ашалеў. Ён імчаўся з усіх ног, і ўся запрэжка мчалася за ім. Дарэмна Хэл крычаў: «Стоп! Стоп!» — яны яго не слухалі. Ён паслізнуўся і ўпаў. Перакуленыя нарты пераляцелі цераз яго, і сабакі панесліся па галоўнай вуліцы Скагуэя, рассыпаючы, на забаву глядачам, рэшткі паклажы.

Нейкія спагадлівыя гараджане спынілі сабак і сталі збіраць манаткі, якія ўпалі з нартаў. Пры гэтым яны не скупіліся на парады. Хэлу і Чарльзу было сказана, што, калі яны хочуць як-небудзь даехаць да Даўсана, трэба кінучь палову паклажы і падвоіць колькасць сабак. Хэл, яго сястра і швагер слухалі парады неохвотна. Яны паставілі палатку і ўзяліся сартаваць сваю маёмасць. Выкінулі бляшанкі з кансервамі, насмяшыўшы гэтым людзей, таму што на Вялікай Паўночнай Сцежцы кансервы — самае жаданае, пра што толькі можа марыць падарожнік.

— А коўдраў тут у вас — на цэлую гасцініцу! — заўважыў адзін з тых, хто дапамагаў Хэлу і Чарльзу, у душы здзекуючыся з іх. — Паловы і то надта многа. Вам трэба іх збыць з рук. Палатку кінце, ды і ўвесь посуд таксама — хто гэта будзе яго мыць у дарозе? Госпадзі памілуй, вы што думалі? Што будзеце раз'язджаць тут у пульманаўскіх вагонах?

Так па падказцы вопытных людзей паступова выкідвалася ўсё лішняе. Мерседэс нават заплака-

ла, калі змесціва яе рэчавага мяшка вытраслі на зямлю і сталі адкідваць убок адну частку туалету за другой. Плакала наогул — і плакала над кожнай выкінутай рэччу асобна. Абхапіўшы рукамі калені, яна ў няўцешным горы ківалася ўзад і ўперад. Яна сцвярджала, што і кроку не зробіць далей не толькі з-за аднаго, а хоць бы з-за тузіна Чарльзаў. Яна звярталася да ўсіх і кожнага, але ў рэшце рэшт выцерла слёзы і ўзялася выкідваць нават такія прадметы, якія былі зусім неабходныя ў дарозе. Скончыўшы са сваім мяшком, яна стала разбіраць рэчы спадарожнікаў і ў сваім азарце прайшла па іх як смерч.

Пасля ўсіх намаганняў на нартах засталася толькі палова паклажы, але і тая была з гару. Вечарам Чарльз і Хэл пайшлі купляць сабак і прывялі іх шэсць, не мясцовых, а прывазных. Цяпер у запрэжцы было ўжо чатырнаццаць сабак — шэсць з першай запрэжкі Перо, Цік і Куна, купленыя ім перад рэкордным прабегам, ды шэсць новых. Зрэшты, гэтыя новыя, прыважныя сабакі, хоць іх ужо дрэсіравалі раней, нямногага каштавалі. Сярод іх былі тры гладкашэрсныя пойнтэры і адзін ньюфаўндленд, а два сабакі ўяўлялі нейкую няпэўную помесь. Навічкі, відаць, былі зусім нявопытныя. Бэк і іншыя старыя сабакі глядзелі на іх пагардліва. Бэк адразу паказаў ім, чаго нельга рабіць, але ніяк яму не ўдавалася навучыць іх таму, што трэба было рабіць. Ім не падабалася работа ездавога сабакі. Пойнтэры і ньюфаўндленд былі зусім зламаныя духам, запалоханыя непрыхільнымі да іх абставінамі дзікай Поўначы і жорсткім абыходжаннем. А ў двух дварнякоў наогул душы не было, ім можна было зламаць толькі косці.

Паколькі бездапаможныя навічкі былі нікуды не вартыя, а старая запрэжка выбілася з сіл, прайшоўшы без перадышкі дзве з паловай тысячы міляў, то нічога добрага нельга было чакаць. Але Хэл і Чарльз былі настроены весела і поўныя гордасці. Як жа, цяпер у іх усё на славу — гэта не жарты, у запрэжцы чатырнаццаць сабак! Яны ба-

чылі, як людзі адпраўляюцца цераз перавал да Даўсана, як вяртаюцца адтуль, — і ні ў аднаго з гэтых падарожнікаў не было столькі сабак!

А між тым падарожнікі па Арктыцы мелі сур'ёзныя падставы не запрагаць у адны нарты чатырнаццаць сабак: на адных нартах немагчыма змясціць правізію для такой колькасці сабак. Але Хэл і Чарльз гэтага не ведалі. Яны ўсё разлічылі алоўкам на паперы: столькі вась сабак, столькі вась корму на сабаку, столькі вась дзён у дарозе, — усяго... Аловак гуляў па паперы, а Мерседэс глядзела цераз плячо мужа і з аўтарытэтным выглядам ківала галавой — усё было так проста і ясна.

Назаўтра, познім ранкам, Бэк павёў доўгую сабачую запрэжку па вуліцы Скагуэя. Ні ён, ні іншыя сабакі не праяўлялі ніякай жвавасці і энергіі. Яны выйшлі ў дарогу смяртэльна стомленыя. Бэк ужо чатыры разы прарабіў шлях паміж Салёнай Вадой і Даўсанам, і яго злавала, што яму, стомленаму, заезджанаму, зноў трэба пускацца ў такую цяжкую дарогу. Не даспадобы гэта было яму, не даспадобы і іншым сабакам. Новыя сабакі ўсяго баяліся, а старыя і вопытныя не мелі ніякага даверу да сваіх цяперашніх гаспадароў.

Бэк цьмяна разумеў, што гэтым двум мужчынам і жанчыне нельга даверыцца. Яны нічога не ўмелі, і з кожным днём станавілася відавочней, што яны нічому не навучацца. Усё яны рабілі спусціўшы рукавы, не захоўвалі парадку і дысцыпліны. Паўвечара ў іх ішло на тое, каб с'як-так разбіць лагерь, і паўраніцы — на зборы ў дарогу, а нарты яны нагужалі так бязладна і неахайна, што пасля ўвесь дзень раз-пораз даводзілася спыняцца і перакладваць багаж. У некаторыя дні яны не праходзілі і дзесяці міляў, а бывала і так, што зусім не маглі крануцца з месца. Ніколі яны не праходзілі за дзень і паловы той адлегласці, якую падарожнікі на Поўначы бяруць за сярэдняю норму, калі разлічваюць, які запас ежы трэба браць для сабак.

З самага пачатку было ясна, што Хэлу і Чарльзу не хопіць у дарозе корму для сабак. А яны яшчэ

да таго ж перакормлівалі іх і тым самым набліжалі катастрофу. Прывазныя сабакі, не прывучаныя хранічнай галадоўкай задавальняцца малым, былі страшэнна пражэрлівыя. А паколькі мясцовыя былі дашчэнтку змучаныя і ішлі павольна, то Хэл вырашыў, што звычайная норма харчавання недастатковая, і падвоіў яе. Да таго ж Мерседэс, са слязьмі ў прыгожых вачах, дрыготкім голасам упрошвала яго даць сабакам пабольш, а калі Хэл не слухаўся, яна крала з мяшкоў рыбу і ўпотаі падкормлівала іх. Але Бэк і яго таварышы мелі патрэбу не столькі ў ежы, колькі ў адпачынку. І хоць беглі яны не хутка, цяжар грузу, які яны цягнулі, моцна падточваў іх сілы.

А пасля да гэтага дабавіўся і голад. Аднойчы Хэл зрабіў адкрыццё, што палова корму для сабак ужо з'едзена, а пройдзена ўсяго толькі чвэрць шляху, і што дастаць у гэтых мясцінах корм ні за якія грошы немагчыма. Тады ён зменшыў дзённыя порцыі ніжэй нормы і рашыў, што трэба ехаць хутчэй. Сястра і швагер з ім пагадзіліся. Але нічога з гэтага не выйшла: надта перагружаны былі нарты і надта нявопытныя людзі. Даваць сабакам менш ежы было прасцей за ўсё, але прымусіць іх бегчы хутчэй яны не маглі, а паколькі раніцай, з-за нядбайства гаспадароў, у дарогу выпраўляліся позна, то многа часу прападала дарэмна. Гэтыя людзі не ўмелі падцягнуць сабак, не ўмелі падцягнуцца і самі.

Першым зваліўся Даб. Няўдачлівы зладзюжка, які заўсёды пападаўся і атрымліваў наганяй, быў тым не менш добрасумленным работнікам. Паколькі яго вывіхнутую лапатку не ўправілі і не давалі яму перадышкі, яму рабілася ўсё горш, і ўрэшце рэшт Хэл застрэліў яго са свайго вялікага кольта. На Поўначы ўсе ведаюць, што сабакі, прывезеныя з іншых месцаў, гінуць ад голаду, калі іх пасадзіць на мізэрны паёк мясцовых лаек. А паколькі Хэл і гэты паёк урэзаў напалову, то ўсе шасцёра прывазных сабак у запрэжцы Бэка немінуча павінны былі загінуць. Першым здох ньюфаўндленд, за ім — усе тры пойнтэры. Настойлі-

вей за іх чапляліся за жыццё два дварнякі, але і яны ў рэшце рэшт загінулі.

Да гэтага часу ўсе тры падарожнікі страцілі ўсю мяккасць і ветлівасць жыхароў Поўдня. Развевалася рамантычная чароўнасць падарожжа па Арктыцы, сапраўднасць аказалася празмерна суровай. Мерседэс перастала плакаць ад жалю да сабак, — цяпер яна плакала толькі ад жалю да сябе і была паглынута сваркамі з мужам і братам. Сварыцца яны ніколі не стамляліся. Раздражняльнасць, народжаная нягодамі, расла разам з гэтымі нягодамі, перарасла і далёка апырэдзіла іх. Гэтыя двое мужчын і жанчына не набылі той здзіўляючай цярплінасці, якой Вялікая Паўночная Сцежка вучыць людзей і якая дапамагае ім у працы і жорсткіх пакутах заставацца добрымі і ветлівымі. У новых гаспадароў Бэка не было і кроплі такой цярплінасці. Яны калелі ад холаду, у іх усё балела: балелі мускулы, косці, нават сэрца. І таму яны сталі сварлівымі, і з раніцы да ночы грубасць і з'едлівасць не сыходзілі ў іх з языка.

Як толькі Мерседэс пакідала Чарльза і Хэла ў спакоі, яны пачыналі сварыцца паміж сабой. Кожны быў глыбока перакананы, што ён робіць большую частку работы, і пры кожным зручным выпадку заяўляў пра гэта. А Мерседэс прымала то бок мужа, то брата, — і пачыналіся бясконцыя сямейныя сцэны. Завядуць, напрыклад, спрэчку, каму з двух, Чарльзу ці Хэлу, насекчы сучча для вогнішча, — і тут жа бяруцца абодва ўспамінаць усю радню, бацькоў, мацярок, дзядзькоў, стрыечных братоў і сясцёр, людзей, якія знаходзяцца за тысячы міляў, і нават тых, хто даўно ў магіле. Было абсалютна незразумела, якія адносіны да ссякання сучча для вогнішча маюць, напрыклад, погляды Хэла на мастацтва ці п'есы, якія пісаў яго дзядзька па мацеры. Тым не менш да спрэчкі ўсё гэта прыпляталася гэтак жа часта, як і палітычныя перакананні Чарльза. І якая сувязь паміж доўгім языком сястры Чарльза і распальваннем вогнішча на Юкане — гэта было зразумела адной

толькі Мерседэс, якая ўзрывалася патокам камен-
тарыяў на гэтую тэму, а заадно ўжо выказвалася
адносна некаторых іншых непрыемных асаблівас-
цей мужавай радні. Тым часам вогнішча не рас-
пальвалася, прыгатаванні да начлегу не рабіліся,
сабакі заставаліся ненакормленымі.

У Мерседэс была асаблівая падстава для неза-
даволенасці — прэтэнзіі чыста жаночай уласці-
васці. Яна была прыгожая, распешчаная, мужчы-
ны заўсёды па-рыцарску адносіліся да яе. А цяпер
абыходжанне з ёю мужа і брата ніяк нельга было
назваць рыцарскім! Мерседэс прывыкла спасыла-
ца заўсёды на сваю жаночую бездапаможнасць.
Чарльза і Хэла гэта абурала. Але яна пратэставала
супраць усялякіх замахаў на тое, што лічыла са-
май галоўнай прывілеяй свайго полу, і атручвала
ім жыццё. Яна стамілася, яна пачувала сябе хвор-
рай, і таму, не шкадуючы больш сабак, увесь час
ехала на нартах. Аднак гэтае слабае і чароўнае
стварэнне важыла сто дваццаць фунтаў — вельмі
значная дабаўка да цяжкай паклажы, якую даво-
дзілася цягнуць аслабелым і галодным сабакам.
Мерседэс цэлымі днямі не злазіла з нартаў — да
таго часу, пакуль сабакі не падалі без сіл і нарты
не спыняліся. Чарльз і Хэл угаворвалі яе злезці і
ісці на лыжах, прасілі, малілі, а яна толькі пла-
кала і назаляла Богу шматслоўнымі скаргамі на
іх жорсткасць да яе.

Аднаго разу мужчыны ссадзілі яе з нартаў, але
яны тут жа пашкадавалі аб гэтым і заракліся на-
перад рабіць што-небудзь падобнае. Мерседэс, як
капрызнае дзіця, стала знарок кульгаць і села на
дарозе. Мужчыны пайшлі далей, а яна не зрушы-
лася з месца. Прайшоўшы тры мілі, яны вымуша-
ны былі вярнуцца па яе, зняць частку грузу і сілай
пасадзіць яе зноў на нарты.

Уласныя пакуты рабілі траіх людзей абыяка-
вымі да пакут сабак. Хэл лічыў, што загартоўка —
рэч неабходная, але гэтую сваю тэорыю прымяняў
больш да іншых. Спачатку ён спрабаваў прапаве-
даваць яе сястры і швагру, але, пацярпеўшы

няўдачу, стаў дубінкай убіваць яе сабакам. Да таго часу як яны дайшлі да Пяці Пальцаў, запасы сабачага правіянту скончыліся, і нейкая бяззубая старая індыянка пагадзілася даць ім некалькі фунтаў марожанай конскай скуры ў абмен на кольт, які разам з доўгім паляўнічым нажом упрыгожваў пояс Хэла. Шкура гэтая, садраная паўгода назад са здохлага ад голаду каня нейкага жывёлавода, была надта ўбогім сурагатам ежы. Ад марозу яна стала падобная на ліставое жалеза, а калі сабака з цяжкасцю праглынаў кавалак, ён і пасля таго, як раставаў, быў зусім непажыўны і толькі раздражняў страўнік.

Трываючы ўсё гэта, Бэк, быццам у нейкім цяжкім кашмары, цягнуўся на чале запрэжкі, цягнуў нарты, наколькі хапала сіл, а калі сілы здраджвалі, падаў і ляжаў, пакуль яго не падымалі на ногі дубінкай ці бізуном. Яго цудоўная доўгая поўсьць страціла ўсю гушчыню і бляск. Яна зваялялася і была брудная, і ў многіх месцах, дзе дубінка Хэла разрэзвала скуру, на ёй запяклася кроў. Мускулы яго ператварыліся ў нейкія вузлаватыя валокны, і ён настолькі схуднеў, што пад друзлай скурай, якая вісела складкамі, рэзка выступалі ўсё рэбры і косці. Гэта магло надарваць любое сэрца, але сэрца ў Бэка было жалезнае, як даўно даказаў чалавек у чырвоным світэры.

Не ў лепшым стане, чым Бэк, былі і іншыя сабакі. Яны ператварыліся ў хадзячыя шкілеты. Іх засталася цяпер сем, уключаючы Бэка. Яны былі так змучаны, што ўжо сталі нечуллівымі да ўдараў бізуна і дубінкі. Боль ад катаванняў адчуваўся імі неяк тупа, і яны ўсё бачылі і чулі быццам здалёк. Гэта былі ўжо напаяўмёртвыя істоты, проста мяшкі з касцямі, у якіх жыццё ледзь тлела. На прыпынках яны, раней чым іх распрагуць, падалі тут жа ля дарогі; і здавалася, што апошняя іскрынка жыцця ў іх патухла. Калі ж на іх абрушваліся ўдары дубінкі ці бізуна, гэтая іскрынка ледзь-ледзь разгаралася, і яны, з цяжкасцю падняўшыся, цягнуліся далей.

Надышоў дзень, калі і дабрак Білі ўпаў і не змог ужо ўстаць. Рэвальвера ў Хэла больш не было, і ён прыкончыў Білі ўдарам сякеры па галаве, затым зняў з трупа вупраж і адцягнуў яго ў бок ад дарогі. Бэк усё гэта бачыў, і іншыя сабакі бачылі, і ўсе яны разумелі, што тое ж самае вельмі хутка будзе з імі. На другі дзень здохла Куна, і засталася іх цяпер толькі пяцёра: Джо, такі змардаваны, што не мог ужо нават агрызацца, Пайк, кульгавы калека, які страціў усю сваю хітрасць і махлярства, аднавокі Солекс, усё яшчэ верны справе і сумны таму, што ў яго ўжо не хапала сіл цягнуць нарты, Цік, які ніколі яшчэ не хадзіў так далёка, як гэтай зімой, і якога білі часцей і мацней, таму што ён быў самы нявопытны з усіх, і Бэк, які ўсё яшчэ займаў месца важака, але ўжо быў няздольны падтрымліваць дысцыпліну і не спрабаваў нават гэта рабіць. Ад слабасці ён плёўся, як сляпы, і, бачачы ўсё быццам скрозь туман, не збіваўся са сцежкі толькі таму, што ногі прывычна намацвалі дарогу.

Стаяла цудоўная вясна, але ні людзі, ні сабакі не заўважалі яе. З кожным днём сонца ўставала раней і пазней ішло на спачын. У тры гадзіны ўжо днела, а змяркалася толькі ў дзевяць гадзін вечара. І ўвесь доўгі дзень асляпляльна свяціла сонца. Падманлівая цішыня зімы змянілася вясеннім шумам абуджанага жыцця. Загаварыла ўся зямля, поўная радасці адраджэння; усё, што ў доўгія месяцы маразоў было нерухомым, як мёртвае, цяпер ажыло і прыйшло ў рух. У соснах падымаўся сок. На вербах і асінах распускаліся пупышкі. Кусты адзяваліся ў свежую зеляніну. Па начах ужо трашчалі цвыркуны, а днём кішэла, грэючыся на сонцы, усё, што поўзае і бегае па зямлі. У лясах пераклікаліся курапаткі, стукалі дзятлы, балбаталі вавёркі, заліваліся пеўчыя птушкі, а высока ў небе крычалі дзікія гусі, што ляцелі чародамі з поўдня, рассякаючы крыламі паветра.

З кожнага пагорка бегла вада, звінела ў паветры музыка нябачных крыніц. Усё навокал раставала,

шумела, калыхалася пад вясеннім ветрам, спяшалася жыць. Юкан імкнуўся прарваць ледзяное покрыва, што скоўвала яго. Ён размываў лёд знізу, а зверху яго растоплівала сонца. Утвараліся палонкі, усё шырэй распаўзаліся трэшчыны ў лёдзе, і ўжо тонкія пласты яго, адкалоўшыся, ішлі пад ваду. А сярод усяго гэтага разліву вясны, імклівага біцця і трапятання абуджанага жыцця, пад сляпучым сонцам і ласкай уздыхаючага ветру, цягнуліся, быццам насустрач смерці, двое мужчын, жанчына і сабакі.

Сабакі падалі на кожным кроку, Мерседэс плакала і не злазіла з нартаў, Хэл сварыўся ў бяссільнай злосці, а ў слязлівых вачах Чарльза застыў смутак.

Так дайшлі яны да стаянкі Джона Торнтана ля вусця Белай ракі. Як толькі спыніліся нарты, сабакі пападалі як мёртвыя. Мерседэс, выціраючы слёзы, глядзела на Джона Торнтана. Чарльз прысеў на бярвяно адпачыць. Садзіўся ён з цяжкасцю, вельмі марудна — цела ў яго быццам адзеравянела.

Гаворку пачаў Хэл. Джон Торнтан рабіў тапарышча, выструганае ім з бярозавага палена. Ён слухаў, не адрываючыся ад работы, і толькі час ад часу ўстаўляў кароткую рэпліку або даваў такую ж лаканічную парадую — толькі тады, калі ў яго пыталі: ён ведаў гэтую пароду людзей і не сумняваўся, што парадую яго не будуць выкананы.

— Там, на версе, нам таксама гаварылі, што дарога ўжо ненадзейная, і раілі не ісці далей, — сказаў Хэл у адказ на перасцярогу Торнтана, што ісці цяпер па лёдзе рызыкаўна. — Пераконвалі, што нам ужо не дабрацца да Белай ракі, — а вось дабраліся ж!

Апошнія словы сказаны былі з іроніяй і пераможнай усмешкай.

— І правільна вам раілі, — заўважыў Джон Торнтан. — Лёд можа крануцца з хвіліны на хвіліну. Хіба толькі дурань рызыкне ісці зараз цераз раку — дурням, вядома, вязе. А я вам прама ска-

жу — я не стаў бы рызыкаваць жыццём і не кра-
нуўся б па гэтым лёдзе нават за ўсё золата Аляскі.

— Вядома, вы ж не дурань, — кінуў Хэл. — А
мы ўсё-такі пойдзем далей да Даўсана. — Ён уз-
махнуў бізуном. — Уставай, Бэк! Ну! Уставай, табе
кажуць! Марш наперад!

Торнтан стругаў, не падымаючы вачэй. Ён ве-
даў: дарэмна ўтрымліваць дзівакоў ад дзівацтва.
І ўрэшце рэшт у свеце нічога не зменіцца, калі
стане на двух-трох дурняў меней.

Але сабакі не ўставалі, нягледзячы на вокрыкі.
Яны даўно ўжо дайшлі да такога стану, што пад-
няць іх можна было толькі пабаямі. Бізун засвіс-
таў, замільгаў тут і там, робячы сваю жорсткую
справу. Джон Торнтан сціснуў зубы. Першым з
цяжкасцю падняўся Солекс. За ім Цік, за Цікам,
скавычучы ад болю, Джо. Пайк рабіў пакутлівыя
спробы ўстаць. Прыўзняўшыся на пярэдніх лапах,
ён упаў раз, упаў другі, і толькі ў трэці яму на-
рэшце ўдалося ўстаць. А Бэк нават і не спрабаваў.
Ён ляжаў нерухома там, дзе ўпаў. Бізун раз за
разам упіваўся яму ў цела, а ён не вішчаў і не
супраціўляўся. Торнтан некалькі разоў як быццам
намерваўся нешта сказаць, але маўчаў. У яго вачах
стаялі слёзы. Хэл працягваў хвастаць Бэка. Торн-
тан устаў, у нерашучасці пачаў хадзіць туды-
сюды.

Упершыню Бэк адмаўляўся слухацца, і гэтага
было дастаткова, каб прывесці Хэла ў лютасць. Ён
кінуў бізун і схапіў дубінку. Але і град новых,
яшчэ больш цяжкіх удараў не падняў Бэка на ногі.
Ён, як і іншыя сабакі, наўрад ці здольны быў ус-
таць, але, акрамя таго, у адрозненне ад іх свядома
не хацеў падымацца. У яго было цьмянае прадчу-
ванне надыходзячай гібелі. Гэтае адчуванне асу-
джанасці зарадзілася яшчэ тады, калі ён цягнуў
нарты на бераг, і з таго часу не пакідала Бэка.
Цэлы дзень ён адчуваў пад нагамі тонкі і ўжо крох-
кі лёд і быццам адчуваў блізкую бяду там, напе-
радзе, куды зараз зноў гнаў яго гаспадар. І ён не
хацеў уставаць. Ён так змучыўся і дайшоў да таго,

што амаль не адчуваў болю ад удараў. А яны працягвалі сыпацца, і апошняя іскрынка жыцця па-тухала ў ім. Бэк паміраў. Ён адчуваў нейкае дзіўнае здранцвенне ва ўсім целе. Адчуванне болю знікла, ён толькі цьмяна ўсведамляў, што яго б'юць, і быццам здалёку чуў удары дубіны па целе. Але, здавалася, гэтае цела не яго і ўсё гэта адбы-ваецца недзе ўдалечыні.

І тут зусім нечакана Джон Торнтан з нейкім нечленараздзельным крыкам, падобным больш на крык жывёліны, кінуўся на чалавека з дубінкай. Хэл паваліўся дагары, быццам яго прыціснула падсечанае дрэва. Мерседэс завішчала, Чарльз глядзеў на гэтую сцэну ўсё з тым жа застылым смуткам у позірку, выціраючы слязлівыя вочы, але не ўставаў, таму што цела ў яго быццам адзеравянела.

Джон Торнтан стаяў над Бэкам, стараючыся авалодаць сабой. Гнеў, што бушаваў у ім, перашкаджаў яму гаварыць.

— Калі ты яшчэ раз ударыш гэтага сабаку, я заб'ю цябе! — сказаў ён нарэшце, задыхаючыся.

— Сабака мой, — запярэчыў Хэл, устаючы і выціраючы кроў з губ. — Пайшоў прэч, інакш я прыкончу цябе на месцы. Мы ідзём у Даўсан!

Але Торнтан стаяў паміж ім і Бэкам і зусім не праяўляў намеру даць яму дарогу. Хэл выхапіў з-за пояса свой доўгі паляўнічы нож. Мерседэс лямантавала, плакала, смяялася — адным словам, была ў сапраўднай істэрыцы. Торнтан ударыў Хэла па пальцах тапарышчам і выбіў у яго нож. Хэл паспрабаваў падняць нож з зямлі, але атрымаў другі ўдар па пальцах. Пасля Торнтан нагнуўся, сам падняў нож і разрэзаў на Бэку пастронкі.

Уся ваяўнічасць Хэла выпарылася. Да таго ж яму давялося заняцца сястрой, якая звалілася яму на рукі, дакладней, на плечы, і ён разважыў, што Бэк без патрэбы — усё роўна здыхае і цягнуць сані не зможа.

Праз некалькі хвілін нарты ўжо спускаліся з берага на рачны лёд. Бэк пачуў шум ад'язджаючых

нартаў і падняў галаву. На яго месцы на чале за-
прэжкі ішоў Пайк, каранніком быў Солекс, а па-
між імі ўпрэжаны Джо і Цік. Усе яны кульгалі і
спатыкаліся. На нартах на паклажы сядзела Мер-
седэс, а Хэл ішоў наперадзе, ля паваротнага шаста.
Ззаду плёўся Чарльз.

Бэк глядзеў ім услед, а Торнтан, апусціўшыся
каля яго на калені, сваімі шурпатымі рукамі бе-
ражліва абмацваў яго, правяраючы, ці не палама-
на якая-небудзь косць. Ён упэўніўся, што сабака
толькі моцна збіты і страшэнна знясілены гола-
дам. Тым часам нарты ўжо ад'ехалі на чвэрць мілі.
Чалавек і сабака назіралі, як яны паўзлі па лёдзе.
Раптам на іх вачах задок нартаў апусціўся, быц-
цам нырнуў у яму, а шост узвіўся ў паветра разам
з Хэлам, які трымаўся за яго. Данёсся крык Мер-
седэс. Пасля Бэк і Торнтан убачылі, як Чарльз
павярнуўся і хацеў бегчы назад да берага, але тут
увесь участак лёду пад імі асеў, і ўсё схавалася
пад вадой — і людзі, і сабакі. На гэтым месцы зеў-
рала вялікая палонка. Торнтан і Бэк паглядзелі
адзін аднаму ў вочы.

— Ах ты, небарака! — сказаў Джон Торнтан. І
Бэк лізнуў яму руку.

VI

З ЛЮБОВІ ДА ЧАЛАВЕКА

Калі ў снежні Джон Торнтан адмарозіў ногі,
таварышы ўладкавалі яго выгодна на стаянцы і
пакінулі тут, пакуль не паправіцца, а самі пайшлі
ўверх па рэчцы нарыхтоўваць бярвёны, якія яны
сплаўлялі ў Даўсан. Торнтан яшчэ трохі кульгаў
у той час, калі выратаваў Бэка, але з надыходам
цёплага надвор'я і гэтая лёгкая кульгавасць прай-
шла. А Бэк усе доўгія веснавыя дні ляжаў на бе-
разе, ляніва глядзеў, як цячэ рака, слухаў спевы
птушак, гоман вясны, і сілы паступова вярталіся
да яго. Салодкі адпачынак таму, хто прабег тры

тысячы міляў. І, праўду кажучы, у той час, як зажывалі раны, мацнелі мускулы, а косці зноў абрасталі мясам, Бэк усё больш і больш разляноўваўся. Зрэшты, тут усе лодарнічалі — не толькі Бэк, але і сам Торнтан, і Скіт, і Ніг — у чаканні, калі прыйдзе плыт, на якім яны адпрацяца ў Даўсан. Скіт, маленькая сучка з пароды ірландскіх сетэраў, хутка пасябравала з Бэкам — ледзь жывы, ён няздольны быў адхіліць яе ласкі і клопаты. Скіт, як і некаторыя іншыя сабакі, валодала інстынктыўным уменнем лячыць раны і хваробы. Як кошка вылізвае сваіх кацянят, так яна вылізвала і залізвала раны Бэка. Кожную раніцу, пачакаўшы, пакуль Бэк паесць, яна выконвала свае дабравольныя абавязкі, і ў рэшце рэшт ён стаў прымаць яе клопаты гэтак жа ахвотна, як і клопаты Торнтана. Ніг, помесь сабакі-сышчыка з шатландскім хартом, таксама настроены дружалюбна, але больш стрымана, быў вялізны чорны сабака з вясёлымі вачыма і невычэрпным запасам лагоднасці.

На здзіўленне Бэка, гэтыя сабакі нікольні не раўнавалі да яго гаспадара і не зайздросцілі яму. Здавалася, ім перадавалася дабрыня і велікадушнасць Джона Торнтана. Калі Бэк падужэў, яны сталі ўцягваць яго ў вясёлую мітусню, у якой іншы раз, не ўтрымаўшыся, прымаў удзел і Торнтан.

Так Бэк непрыкметна для сябе зусім ачуняў і пачаў новае жыццё. Упершыню спазнаў ён любоў, любоў сапраўдную і адданую. Ніколі ён не любіў так нікога ў доме суддзі Мілера, у сонечнай даліне Санта-Клара. Да сыноў суддзі, з якімі ён паляваў і хадзіў на далёкія прагулкі, ён адносіўся па-таварыску, да маленькіх унукаў — звысоку і паблажліва, а да самога суддзі — па-сяброўску, ніколі не трацячы пры гэтым сваёй велічнай годнасці. Але толькі Джону Торнтану суджана было абудзіць у ім гарачую любоў — любоў-абажанне, адданую да безразважнасці.

Торнтан выратаваў яму жыццё — і гэта ўжо само па сабе нешта значыла. Акрамя таго, гэты ча-

лавек быў ідэальным гаспадаром. Іншыя людзі клапаціліся пра сваіх сабак толькі па абавязку і таму, што ім гэта было выгадна. А Торнтан клапаціўся пра іх без усялякага разліку, як бацька пра дзяцей, — такая ўжо ў яго была натура. Мала таго, ён ніколі не забываў парадаваць сабаку прыветлівым і пахвальным словам, любіў доўга размаўляць з імі (ён называў гэта «пабалбатаць»), і гутаркі гэтыя прыносілі яму не меншае задавальненне, чым ім. У Торнтана была прывычка хапаць Бэка абедзвюма рукамі за галаву і, упёршыся ў яе лбом, разгойдваць сабаку з боку ў бок, асыпаючы яго пры гэтым усялякімі брыдкімі мянушкамі, якія Бэк прымаў за ласкальныя. Для Бэка не было большай радасці, чым гэтая грубаватая ласка, што суправаджалася лаянкай, і калі гаспадар так тармасіў яго, сэрца ад захаплення гатовае было выкачыць. Як толькі Торнтан нарэшце адпускаў яго, ён ускакваў, раскрыўшы пашчу ва ўсмяшцы, і погляд яго быў красамоўней за словы, горла сціскалася ад пачуццяў, якіх ён не мог перадаць. А Джон Торнтан, гледзячы на яго, застылага на месцы, гаварыў з павагай: «О Божа! Гэты сабака — што чалавек, толькі гаварыць не ўмее!..»

Бэк праяўляў сваю любоў спосабамі, ад якіх магло не паздаровіцца. Ён, напрыклад, хапаў зубамі руку Торнтана і так моцна сціскаў сківіцы, што на скуры доўга захоўваўся след яго зубоў. Але гаспадар разумеў, што гэтая прытворная лютасць — толькі ласка, гэтаксама, як Бэк разумеў, што брыдкімі мянушкамі яго надзяляюць ад лішчку пяшчотнасці.

Часцей за ўсё любоў Бэка праяўлялася ў выглядзе нямога абажання. Хоць ён заміраў ад шчасця, калі Торнтан кранаў яго або гаварыў з ім, ён сам не дабіваўся гэтых знакаў прыхільнасці. У процілегласць Скіт, якая, падсоўваючы морду пад руку Торнтана, торкалася ў яе носам, пакуль ён не паглядзіць яе, або Нігу, што меў звычку лезці да гаспадара і класці сваю вялікую галаву яму на калені. Бэк задавальняўся тым, што абажаў яго

на адлегласці. Ён мог гадзінамі ляжаць ля ног Торнтана, з напружанай увагай гледзячы яму ў твар і быццам вывучаючы яго. Ён з самым жывым інтарэсам сачыў за кожнай пераменаў у гэтым твары, за кожным мімалётным яго выразам. А часам лажыўся далей, збоку або ззаду ў гаспадара, і адтуль назіраў за рухамі яго цела. Такая цесная блізкасць утварылася паміж чалавекам і сабакам, што часта, адчуўшы позірк Бэка, Торнтан паварочваў галаву і моўчкі глядзеў на яго. І кожны чытаў у вачах у другога тыя пачуцці, што свяціліся ў іх.

Яшчэ доўгі час пасля свайго выратавання Бэк турбаваўся, калі не бачыў поблізу Торнтана. З той хвіліны, калі Торнтан выходзіў з палаткі, і пакуль ён не вяртаўся ў яе, сабака хадзіў за ім па пятах. У Бэка тут, на Поўначы, ужо некалькі разоў мяняліся гаспадары, і ён, вырашыўшы, што сталых гаспадароў не бывае, баяўся, каб Торнтан не пайшоў з яго жыцця, як пайшлі Перо і Франсуа, а пасля шатландзец. Нават у сне гэты страх праследаваў яго, і часта, прачынаючыся, Бэк вылазіў, нягледзячы на начны холад, са свайго сховішча, прабіраўся да палаткі і доўга стаяў ля ўвахода, прыслухоўваючыся да дыхання гаспадара.

Аднак, нягледзячы на вялікую любоў да Джона Торнтана, якая, здавалася, павінна была аказаць на Бэка змякчальны і цывілізуючы ўплыў, у ім не заглухлі схільнасці дзікіх продкаў, разбуджаныя Поўначчу. Вернасць і адданасць — рысы, што нараджаліся пад аховай мірных ачагоў, былі яму ўласцівыя, але побач з гэтым таіліся ў ім жорсткасць і вераломства дзікуна. Гэта больш не быў сабака з багатага Поўдня, нашчадак многіх прыручаных пакаленняў, — не, гэта быў першабытны звер, які прыйшоў з дзікага лесу да вогнішча Джона Торнтана. Вялікая любоў да гэтага чалавека не дазваляла Бэку красці ў яго ежу, але ў кожнага іншага, у кожным іншым лагеры ён краў бы без усялякага сораму, тым больш што, дзякуючы свайй звярынай хітрасці, мог рабіць гэта беспакarana.

Морда яго і цела захоўвалі мноства слядоў сабачых зубоў, і ў бойках з іншымі сабакамі ён праўляў такую ж лютасць і яшчэ большую вынаходлівасць, чым раней. Скiт і Ніг былі рахманья і добрыя сабакі, з імі ён не грызся, — акрамя таго, гэта ж былі сабакі Джона Торнтана. Але калі трапляўся чужы сабака, усё роўна якой пароды і сілы, то ён павiнен быў неадкладна прызнаць перавагу Бэка, iнакш яго чакала схватка не на жыццё, а на смерць з небяспечным праціўнікам. Бэк быў бязлітасны. Ён добра засвоiў закон дубiны і iкла і ніколі не даваў нікому паблажкі, ніколі не адступаў перад ворагам, iмкнучыся яго знішчыць, чаго б гэта ні каштавала. Гэтаму ён навучыўся ад Шпіца, ад задзірыстых палiцэйскiх і паштовых сабак. Ён ведаў, што сярэдзiны няма — або ён адолее, або яго адолеець, і шкадаваць ворага — гэта прыкмета слабасці. Мiласэрнасці першабытныя iстоты не ведалі. Яны яе прымалі за баязлівасць, і яна цягнула за сабою смерць. Забiвай, або будзеш забiты, еш, або цябе з'ядуць — такi першабытны закон жыцця. І гэтаму закону, што дайшоў да Бэка з глыбiні часу, ён падпарадкоўваўся.

Ён быў старэйшы за той час, у якiм жыў, за тое жыццё, што iшло навокал. У iм мiнулае змыкалася з сучасным, і, як магутны рытм вечнасці, галасы мiнулага і сучаснага гучалі ў iм папераменна, — гэта было як прыліў і адліў, як змена пораў года. Ля вогнішча Джона Торнтана сядзеў шыракагруды сабака з доўгай поўсцю і белымi iкламi. Але за iм нябачна тоўпiліся ценi ўсялякiх iншых сабак, паўпрыручаных і дзiкiх. Яны настойлiва напамiналі пра сябе, перадавалi яму свае думкi, смакавалi мяса, якое ён еў, прагнулі вады, якую ён пiў, слухалi тое, што слухаў ён, і тлумачылі яму гукi дзiкага ляснога жыцця. Яны перадавалi яму свае настроi і парывы, падказвалi ўчынкi, ляжалi побач, калi ён спаў, бачылі тыя ж сны і самi з'яўляліся да яго ў сне.

І такi ўладарны быў клiч гэтых ценяў, што з кожным днём людзi і iх патрабаваннi ўсё больш

адыходзілі ў свядомасці Бэка на задні план. З глыбіні дрымучага лесу гучаў заклік, таямнічы і вабны, і, калі Бэк слухаў яго, ён адчуваў уладную патрэбу бегчы ад агню і ўтаптанай зямлі туды, у гушчар, усё далей і далей, невядома куды, невядома чаго.

Ды ён і не раздумваў, куды і чаго: клічу гэтаму немагчыма было супраціўляцца. Але калі Бэк аказваўся ў зялёнай засені лесу, на мяккай, няходжанай зямлі, любоў да Джона Торнтана кожны раз брала верх і цягнула яго назад, да вогнішча гаспадара.

Толькі Джон Торнтан утрымліваў яго. Усе іншыя людзі для Бэка не існавалі.

Падарожнікі, якія сустракаліся ў дарозе, часам лашчылі і хвалілі яго, але ён заставаўся абыякавым да іх ласкі, а калі хто-небудзь надта надакучаў яму, ён уставаў і адыходзіў. Калі вярнуліся кампаньёны Торнтана, Ганс і Піт, на доўгачаканым плячце, Бэк спачатку не звяртаў на іх ніякай увагі, а пасля, уцяміўшы, што яны блізкія Торнтану, цярпеў іх прысутнасць і паблажліва, быццам з міласціны, прымаў іх ласкі. Ганс і Піт былі людзі такога ж складу, як Джон Торнтан, — людзі з шырокай душой, простымі думкамі і зыркмі вачыма, блізкія да прыроды. І яшчэ раней, чым яны даплылі да Даўсана і ўвялі свой плыт у бурныя воды каля лесапілкі, яны паспелі вывучыць Бэка і ўсе яго звычкі і не дабіваліся ад яго той прыхільнасці, якую мелі да іх Ніг і Скіт.

Але да Джона Торнтана Бэк прывязваўся ўсё мацней і мацней. Торнтан быў адзіным чалавекам, якому гэты сабака дазваляў у час летніх пераходаў наўючваць яму на спіну сякую-такую паклажу. Па загадзе Торнтана Бэк быў гатовы на ўсё. Аднойчы (гэта было ў тую пару, калі яны, зрабіўшы запасы правізіі на грошы, выручаныя за сплаўлены лес, ужо рушылі з Даўсана да вярхоўяў Тананы) людзі і сабакі размясціліся на скале, якая стромай сцяной узвышалася над голай каменнай пляцоўкай, што ляжала на трыста футаў ніжэй.

Джон Торнтан сядзеў ля самага краю, а Бэк — побач з ім, плячо да пляча. Раптам Торнтану прыйшла ў галаву шалёная думка, і ён сказаў Гансу і Піту, што зараз зробіць адзін дослед.

— Скачы, Бэк!— закамандаваў ён, паказваючы рукою ўніз, у бездань.

У наступнае імгненне ён ужо змагаўся з Бэкам, з усіх сіл утрымліваючы яго на краі абрыву, а Ганс і Піт адцягвалі іх абодвух назад, у бяспечнае месца.

— Гэта нешта звышнатуральнае!— сказаў Піт, калі ўсе заспакоіліся і аддыхаліся.

Торнтан пахітаў галавой.

— Не, гэта цудоўна, але і страшна, скажу я вам! Ці паверыце, мяне часам палохае адданасць гэтага сабакі.

— Так-так, не хацеў бы я быць на месцы чалавека, які паспрабуе цябе закрануць пры ім!— сказаў на заканчэнне Піт, кіўком галавы паказваючы на Бэка.

— І я таксама, клянуся Богам!— дабавіў Ганс.

Яшчэ ў тым жа годзе ў Сёркле адбыўся выпадак, які паказаў, што Піт меў рацыю. Адноўчы Чорны Бартан, чалавек злоснага і буйнага норава, пачаў сварку ў бары з нейкім навічком, незнаёмым яшчэ з мясцовымі норавамі, а Торнтан, па душэўнай дабрыні, умяшаўся, жадаючы іх разняць. Бэк, як заўсёды, ляжаў у кутку, паклаўшы морду на лапы і сочачы за кожным рухам гаспадара. Бартан нечакана размахнуўся і з усёй сілы нанёс удар. Торнтан адляцеў убок і ўстаяў на нагах толькі таму, што схапіўся за парэнчы, што адгароджвалі прылавак.

Відавочцы гэтай сцэны пачулі не брэх, не гырканне — не, гэта быў дзікі роў. У адно імгненне Бэк узвіўся ў паветра і нацэліўся на горла Бартана. Той інстынктыўна выцягнуў наперад руку і гэтым выратаваў сабе жыццё. Але Бэк паваліў яго і падмяў пад сябе. У наступны момант ён адарваў зубы ад рукі Бартана і зноў паспрабаваў учапіцца яму ў горла. Гэтым разам Бартан заслانیўся не так удала, і Бэк паспеў разадраць яму скуру на шыі.

Тут усе, хто быў у бары, кінуліся на дапамогу і сабаку адагналі. Аднак увесь час, пакуль урач ва-зіўся з Бартанам, стараючыся спыніць кроў, Бэк разгульваў побач, злосна гыркаючы, і спрабаваў зноў дабрацца да Бартана, але адступаў перад цэ-лым частаколам варожых палак. На сходзе зола-ташукальнікаў, які адбыўся тут жа на месцы, бы-ло вырашана, што сабака меў дастаткова падстаў раззлавацца, і Бэк быў апраўданы. З той пары ён заваяваў сабе гучную славу, і імя яго паўтаралася ва ўсіх пасёлках Аляскі.

Пазней, восенню таго ж года, Бэк, ужо пры зу-сім іншых абставінах, выратаваў жыццё Торнтану. Тром таварышам трэба было правесці доўгую і вуз-кую лодку праз небяспечныя парогі ля Саракавой Мілі. Ганс і Піт ішлі па беразе, цягнучы лодку волакам пры дапамозе пяньковай вяроўкі, якую яны чаплялі за дрэвы, а Торнтан сядзеў у лодцы, правячы багром і выкрыкваючы распараджэнні тым, хто быў на беразе. Бэк таксама бег па беразе ўпоравень з лодкай. Ён не зводзіў вачэй з гаспадара і праяўляў моцнае хваляванне.

У адным асабліва небяспечным месцы, дзе з ва-ды тырчала цэлая града падводных скал, Ганс ад-пусціў канат, і пакуль Торнтан багром накіроўваў лодку на сярэдзіну ракі, ён пабег берагам наперад, трымаючы ў руках канец вяроўкі, каб падцягваць лодку, калі яна абагне скалы. Лодка, выбраўшы-ся, панеслася ўніз па цячэнні. Ганс, напяўшы вя-роўку, затармазіў яе, але зрабіў гэта надта крута. Лодка ад штуршка перакулілася і панеслася да берага дном уверх, а Торнтана пацягнула цячэннем да самага небяспечнага месца парогаў, дзе кожна-му плыўцу пагражала смерць.

У тое ж імгненне Бэк скокнуў у ваду. Пра-плыўшы ярдаў трыста ў шалёна бурліўшай вадзе, ён дагнаў Торнтана і, як толькі адчуў, што Торнтан ухапіўся за яго хвост, паплыў да берага, з усіх сіл заграбаючы магутнымі лапамі. Але ён рухаўся па-вольна: плыць у гэтым напрамку перашкаджала незвычайна хуткае цячэнне. Ніжэй злавесна раўла

вада — там бурлівы паток разлятаўся струменямі і пырскамі, б'ючыся аб скалы, што тырчалі з вады, як зуб'е вялізнага грэбня. Каля пачатку апошняга, вельмі стромкага парога вада засмоктвала са страшэннай сілай, і Торнтан зразумеў, што яму не даплыць да берага. Ён наляцеў на адну скалу, ударыўся аб другую, пасля яго са скрышальнай сілай адкінула на трэцюю. Выпусціўшы хвост Бэка, ён учапіўся за яе слізкую вяршыню абедзвюма рукамі і, стараючыся перакрычаць роў вады, загадаў:

— Марш, Бэк! Уперад!

Цячэнне несла Бэка ўніз, ён марна змагаўся з ім і не мог павярнуць назад. Пачуўшы двойчы паўтораны загад гаспадара, ён прыўзняўся з вады і высока задраў галаву, быццам хацеў у апошні раз на яго паглядзець, затым паслухмяна паплыў да берага. Піт і Ганс выцягнулі яго з вады якраз у той момант, калі ён ужо зусім аслабеў і пачаў захлынацца.

Ганс і Піт разумелі, што вісець на слізкай скале, якую пераплюхвае імклівы паток, Торнтан зможа толькі якія-небудзь тры-чатыры хвіліны. І яны з усіх ног кінуліся бегчы берагам да таго месца, дзе ён вісеў, пасярэдзіне ракі на скале. Дабегшы, яны абвязалі вяроўкай Бэка так, каб яна не перашкаджала яго рухам і не душыла яго, затым спіхнулі яго ў ваду. Бэк паплыў смела, але не змог плыць прама да скалы. Ён заўважыў свой промах надта позна: калі ён параўняўся з Торнтанам і мог бы ўжо некалькімі ўзмахамі лап адолець адлегласць да скалы, цячэнне пранесла яго міма.

Ганс адразу тузануў за вяроўку, як быццам Бэк не сабака, а лодка. Ад неспадзяванага штуршка Бэк пайшоў пад ваду і так пад вадой і заставаўся, пакуль яго цягнулі да берага. Калі яго паднялі наверх, ён быў ледзь жывы, і Ганс з Пітам сталі спешна адкачваць яго і рабіць яму штучнае дыханне. Бэк падняўся і зноў упаў. Але раптам слаба данёсся голас Торнтана, і хоць слоў яны не пачулі, але зразумелі, што дапамога патрэбна неадкладна, інакш ён загіне. Голас гаспадара падзейнічаў на

Бэка, як электрычны ток. Ён ускочыў і памчаўся па беразе, а за ім Ганс і Піт. Яны беглі да таго месца, дзе Бэка першы раз спусцілі ў ваду.

Зноў абвязалі яго вяроўкай, і ён паплыў, але цяпер ужо прама на сярэдзіну ракі. Бэк мог памыліцца адзін раз, але не два. Ганс паступова размотваў вяроўку, сочачы, каб яна была ўвесь час напятая, а Піт распраўляў яе кольцы. Бэк плыў, трымаючыся аднаго напрамку, пакуль не аказаўся на адной лініі з Торнтанам. Тут ён павярнуў і з хуткасцю кур'ерскага поезда рынуўся да яго. Торнтан убачыў яго, і, калі Бэк, падхоплены моцным цячэннем, з усяго размаху стукнуўся аб яго целам, як таран, Торнтан абедзвюма рукамі абхапіў яго касматую шыю. Ганс напяў вяроўку, накінуўшы яе на дрэва, і Бэк з Торнтанам пайшлі пад ваду. Задыхаючыся, захлынаючыся, цягнучыся па камяністым дне і стукаючыся аб падводныя камяні і карчы, часам усплываючы, прычым то Бэк аказваўся пад Торнтанам, то Торнтан пад Бэкам, яны ўрэшце рэшт дабраліся да берага.

Торнтан, апрытомнеўшы, убачыў, што ляжыць жыватом на бярвяне, выкінутым ракой, а Ганс і Піт старанна адкачваюць яго, рухаючы туды-сюды. Ён перш за ўсё адшукаў вачыма Бэка. Бэк ляжаў як мёртвы, і над яго безжыццёвым целам выў Ніг, а Скіт лізала яго мокрую морду і заплюшчаныя вочы. Сам увесь паранены і разбіты, Торнтан, апамятаўшыся, стаў зараз жа ўважліва абмацаваць цела Бэка і знайшоў, што ў яго зламаны тры рабрыны.

— Ну, значыць, вырашана, — аб'явіў ён. — Мы застаёмся.

І яны засталіся і пражылі там да таго часу, пакуль у Бэка не зрасліся рабрыны настолькі, што ён мог ісці далей.

А зімою ў Даўсане Бэк здзейсніў новы подзвіг, можа быць, не такі гераічны, але які прынёс яму яшчэ большую славу. Подзвіг гэты быў вельмі дарэчы, таму што даў яго тром гаспадарам той рыштунак, у якім яны мелі патрэбу, каб зрабіць даўно

жаданае падарожжа на некрануты Усход, куды яшчэ не дабраліся ніякія золаташукальнікі.

Пачалося з размовы ў бары «Эльдарада»: мужчыны сталі выхваляцца любімымі сабакамі. Бэк, дзякуючы сваёй славе, быў мішэнню нападкаў, і Торнтану давялося стойка абараняць яго. Не прайшло і паўгадзіны, як адзін з субяседнікаў аб'явіў, што яго сабака можа зрушыць з месца нарты з грузам у пяцьсот фунтаў і нават везці іх. Другі пахваліўся, што яго сабака павязе і шэсцьсот фунтаў, трэці — што семсот.

— Гэта што! — сказаў Джон Торнтан. — Мой Бэк зрушыць з месца і тысячу.

— І пройдзе з такой паклажай хаця б сто ярдаў? — спытаў Мэцьюсан, адзін з каралёў Бонанзы, той самы, што запэўніваў, быццам яго сабака павязе семсот фунтаў.

— Так, зрушыць нарты і пройдзе сто ярдаў, — спакойна пацвердзіў Джон Торнтан.

— Добра, — сказаў Мэцьюсан працяжна, выразна, так, каб усе яго пачулі. — Іду ў заклад на тысячу долараў, што яму гэтага не зрабіць. Вось грошы. — І ён кінуў на прылавак мяшочак з залатым пяском, таўшчынёй як балонская каўбаса.

Ніхто не адазваўся на гэты выклік. Заяву Торнтана ўсе прынялі за пустое бахвальства. Торнтан адчуў, што кроў кінулася яму ў твар; ён і сам не ведаў, як гэта сарвалася ў яго з языка. Ці зможа Бэк зрушыць нарты з паклажай у тысячу фунтаў? Гэта ж паўтоны! Жудаснасць гэтай лічбы раптам жахнула Торнтана. Ён вельмі верыў у сілу Бэка і часта думаў, што той мог бы павезці любы груз. Але ні разу не прыходзіла яму ў галаву праверыць гэта, — а тут вочы цэлага дзесятка людзей утароплены на яго, усе маўчаць і чакаюць! Да таго ж ні ў яго, ні ў Ганса, ні ў Піта не было тысячы долараў.

— У мяне тут, на вуліцы, стаяць нарты з мукой, дваццаць мяшкоў, па пяцьдзсят фунтаў у кожным, — працягваў Мэцьюсан з бесцырымоннай настойлівасцю. — Так што ні за чым затрымкі не будзе.

Торнтан не адказваў. Ён не ведаў, што сказаць. Ён глядзеў то на аднаго, то на другога рассяяна, як чалавек, які не можа сабраць думак. Погляд яго раптам спыніўся на твары Джыма О'Брайена, мясцовага багача, з якім яны некалі былі таварышамі. Гэта нібы паслужыла штуршком і падказала Торнтану рапэнне, якое яму і ў галаву не прыходзіла.

— Можаш пазычыць мне тысячу?— спытаў ён амаль шэптам.

— Вядома, — адказаў О'Брайен, і на прылавак побач з мяшочкам Мэцьюсана цяжка шлёпнуўся другі важкі мяшочак з залатым пяском. — Хоць не верыцца мне, Джон, што твой сабака зможа зрабіць такую штуку.

Усе, хто быў у «Эльдарада», высыпалі на вуліцу, каб не прапусціць цікавае відовішча. За картачнымі столікамі не засталася нікога, усе гульцы выйшлі таксама, каб паглядзець, хто выйграе заклад, ды і самім пабіцца аб залог. Некалькі соцень чалавек у футравым адзенні паўкругам абступілі нарты на невялікай адлегласці. Нарты Мэцьюсана з грузам у тысячу фунтаў мукі стаялі тут ужо гадзіны дзве на моцным марозе (тэрмометр паказваў шэсцьдзесят градусаў ніжэй нуля), і палазы моцна прымерзлі да шчыльна ўтрамбаванага снегу. Аматыры закладу прапаноўвалі няроўныя залогі — два супраць аднаго, сцвярджаючы, што Бэк нартаў не зрушыць. Узнікла казуістычная спрэчка: як разумець фразу «зрушыць нарты»? О'Брайен меркаваў, што Торнтан мае права збіць лёд з палазоў і вызваліць іх, а Бэк павінен толькі пасля гэтага зрушыць іх з месца. Мэцьюсан жа настойваў, што па ўмовах закладу Бэк павінен сам зрушыць нарты так, каб прымерзлыя палазы адарваліся ад зямлі. Большасць сведак закладу вырашылі спрэчку на карысць Мэцьюсана, і стаўкі супраць Бэка павысіліся да трох супраць аднаго.

Аднак жадаючых прыняць заклад не знайшлося: ніхто не верыў, што Бэк здзейсніць такі подзвіг. Было зразумела, што Торнтан даў сябе ўцягнуць у вельмі рызыкаўную здзелку. Ён і сам, гледзячы

цяпер на гэтыя нарты і іх запрэжку з дзесяці сабак, што скурчыліся на снезе, усё больш сумняваўся ў магчымасці такога подзвігу. А Мэцьюсан трыумфаваў.

— Тры супраць аднаго! — закрычаў ён. — Стаўлю яшчэ тысячу, Торнтан! Па руках, ці што?

На твары Торнтана выразна выяўлялася боязь, што мучыла яго, але ў ім ужо загарыў той баявы запал, які вышэй усялякіх разлікаў і глухі да ўсяго, акрамя шуму бітвы, — запал, для якога няма немагчымага. Ён паклікаў Ганса і Піта. У іх кашалькі былі зусім тонкія, і ўсе трое з цяжкасцю наскрэблі дзвесце долараў. У апошні час ім не шанцавала, гэтыя дзвесце долараў складалі ўвесь іх капітал. Але яны без аніякага вагання паставілі гэтыя грошы супраць шасцісот долараў Мэцьюсана.

Дзесяць сабак Мэцьюсана выпраглі і да нартаў паставілі Бэка ў яго ўласнай вупражы. Узбуджанасць, што панавала навокал, перадалася і яму, ён нюхам угадаў, што трэба зрабіць для Джона Торнтана нешта вельмі важнае. Шэпт захаплення пачуўся ў натоўпе, калі людзі ўбачылі гэтую цудоўную жывёліну. Бэк быў у выдатным стане — ні адзінай унцыі лішняга тлушчу, і тыя сто пяцьдзесят фунтаў, якія ён важыў, уяўлялі з сябе сто пяцьдзесят фунтаў мужнай сілы. Яго густая поўсць ільснілася, як шоўк. На шыі і плячах яна нагадвала грыву і, нават калі ён быў спакойны, тапырылася пры самым нязначным яго руху, быццам ад лішкаў жыццёвых сіл. Здавалася, што кожны яго валасок зараджаны энергіяй. Шырокія грудзі і магутныя пярэднія ногі былі прапарцыянальныя памерам усяго цела, а мускулы выступалі пад скурай тугімі клубкамі. Людзі падыходзілі і, мацаючы гэтыя мускулы, аб'яўлялі, што яны жалезныя. Стаўкі супраць Бэка знізіліся да двух супраць аднаго.

— Малайчына ён у вас, сэр, малайчына! — прамармытаў адзін з каралёў новай дынастыі Скукум-Бенча. — Даю вам за яго восемсот — да выпрабавання, сэр, заўважце! Восемсот на рукі — і бяру яго такога, як ён ёсць.

Торнтан адмоўна патрос галавою і падышоў да Бэка.

— Не, адыдзіце ад яго! — запратэставаў Мэцьюсан.— Дайце яму свабоду, тады гэта будзе сумленная гульня.

Натоўп прыціх, чуліся толькі асобныя галасы, якія дарэмна прапаноўвалі заклад два супраць аднаго. Усе прызнавалі, што Бэк — цудоўны ездавы сабака, але дваццаць мяшкоў мукі, па пяцьдзсят фунтаў кожны, занадта пераканаўча грувасціліся перад вачыма, і гледачы не адважваліся развязаць кашалькі.

Торнтан апусціўся на калені каля Бэка, абняў яго галаву абедзвюма рукамі і прыціснуўся да яго шчакой. Сёння ён не стаў яго жартаўліва трэсці, тармасіць, як рабіў звычайна, не мармытаў любоўна ўсялякіх непрыстойных мянушак. Не, ён толькі шапнуў яму нешта на вуха.

— Калі любіш мяне, Бэк... Калі любіш... — вось што ён шапнуў яму. І Бэк заскавытаў ад нецярпення, якое ледзь стрымліваў.

Акружаючыя з цікавасцю назіралі за гэтай сцэнай. У ёй было нешта загадкавае — гэта было падобна на заклінанне. Калі Торнтан падняўся, Бэк схапіў зубамі яго руку, патрымаў яе ў закрытай пашчы і пасля павольна, неахвотна выпусціў. Гэта было яго адказам без слоў, так ён па-свойму выражаў любоў да гаспадара.

Торнтан адышоў даволі далёка назад.

— Ну, Бэк! — скамандаваў ён.

Бэк напяў пастронкі, пасля адпусціў іх на некалькі цаляў. Гэта быў яго звычайны прыём.

— Пайшоў! — пачуўся голас Торнтана, які неяк асабліва выразна і рэзка прагучаў сярод напружанага маўчання.

Бэк пахіснуўся ўправа, прыгнуўся, быццам ныраючы, напяў пастронкі і раптоўна, рыўком, спыніў на хаду стопяцідзсяціфунтавую масу свайго цела. Паклажа на нартах здрыганулася, пад палазамі нешта звонка захрабусцела.

— Ну! — крыкнуў зноў Торнтан.

Бэк паўтарыў той жа манеўр, на гэты раз тузануўшы ўлева. Хруст перайшоў у моцны трэск, нарты захісталіся, і палазы са скрыпам спаўзлі на некалькі цаляў убок. Нарты вызваліліся ад лёду, што прыкаваў іх да месца.

Людзі міжволі прыталі дыханне.

— Цяпер марш!

Каманда Торнтана гримнула, як пісталетны выстрал. Бэк ірвануўся ўперад, моцна напяўшы пастронкі. Усё яго цела падцягнулася ў страшным намаганні, мускулы выперліся вузламі і хадзілі пад поўсцю, як жывыя. Шырокімі грудзьмі ён амаль прыпаў да зямлі, галаву выцягнуў уперад, а ногі лёталі як шалёныя, пакідаючы на моцна ўтрамбаваным снезе паралельныя барозны. Нарты гайдаліся і дрыжалі і ўжо напалову зрушыліся з месца. Раптам Бэк паслізнуўся адной лапай, і нехта ў натоўпе моцна ахнуў. Але нарты ўжо імкліва заторгаліся і, больш не захрасаючы на месцы, штуршкімі крануліся ўперад — спачатку на паўцалі... пасля на цалю... яшчэ на дзве. Штуршкі прыкметна выраўноўваліся, і калі нарты, пераадолеўшы нарэшце інерцыю, набралі хуткасць, Бэк падхапіў іх і павёз.

Людзі цяжка пераводзілі дух, не ўсведамляючы, што за хвіліну перад гэтым яны не дыхалі. А Торнтан бег за нартамі, падганяючы Бэка адрывістымі вясёлымі крыкамі. Адлегласць была вымерана раней, і калі Бэк падб'ягаў да вязанкі дроў, пакладзенай там, дзе заканчваліся сто ярдаў, раздаліся крыкі захаплення. Яны перайшлі ў роў, калі Бэк, прабегшы міма вязанкі, спыніўся па камандзе Торнтана. Усе шалелі ад захаплення, нават Мэцьюсан. Паляцелі ў паветра шапкі, рукавіцы. Людзі паціскалі адзін аднаму рукі, не разбіраючы, хто перад імі — знаёмы ці незнаёмы, і ўсе воклічы зліваліся ў нейкі бязладны крык.

А Торнтан стаяў на каленях перад Бэкам і, прыпаўшы лбом да яго лба, трос і хістаў яго. Тыя, што выбеглі наперад, чулі, як ён лаяў Бэка. Ён лаяў яго доўга і з асаладай, з любасцю і пяшчотай.

— Цудоўна, сэр! Цудоўна! — мармытаў кароль Скукум-Бенча.— Даю вам за яго тысячу, цэлую тысячу, сэр... Ну, хочаце тысячу дзвесце?

Торнтан устаў. Вочы ў яго былі мокрыя, і ён не хаваў слёз, што цяклі па яго шчоках.

— Не, сэр,— сказаў ён каралю Скукум-Бенча.— Не, не хачу. Ідзіце вы к чорту, сэр! Гэта ўсё, што я магу вам параіць.

Бэк схавіў зубамі руку Торнтана. Торнтан зноў захістаў яго з боку ў бок. Гледачы, ахопленыя адным і тым жа пачуццём, адступілі на значную адлегласць, і больш не знайшлося нетактоўных людзей, якія б дазволілі сабе парушыць гэтую размову.

VII

КЛІЧ ПАЧУТЫ

Калі Бэк за пяць хвілін зарабіў Джону Торнтану тысячу шэсцьсот долараў, той змог заплаціць сякія-такія даўгі і рушыць са сваімі кампаньёнамі на ўсход на пошукі закінутага залатога россыпу, легенда пра які была такая ж старая, як гісторыя гэтага краю. Многія шукалі яго, нямногія знайшлі, а большасць шукальнікаў не вярнулася са свайго падарожжа, казачны россып быў прычынай многіх трагедый і акружаны тайнай. Нікому не было вядома, хто першы адкрыў яго. Нават самыя старажытныя легенды пра гэта не ўпаміналі. Людзі ведалі толькі, што на тым месцы стаяла старая, паўразваленая хаціна. Некаторыя золаташукальнікі ў свой смяротны час бажыліся, што бачылі і хаціну, і россып, і ў доказ паказвалі самародкі, якім не было роўных на ўсёй Поўначы. Аднак сярод жывых не засталася ніводнага чалавека, якому ўдалося здабыць што-небудзь з гэтай скарбонкі, а мёртвыя былі мёртвымі. І Джон Торнтан, Піт і Ганс, узяўшы з сабой Бэка і яшчэ паўтузіна сабак, рушылі на ўсход па недаследаванай дарозе, спа-

дзеючыся дайсці туды, куды не дайшлі іншыя людзі і сабакі. Яны прайшлі семдзесят міляў уверх па Юкане, затым павярнулі налева, па рацэ Сцюарт, мінулі Мэйо і Мак-Квешчан і працягвалі шлях да таго месца, дзе рака Сцюарт ператвараецца ў ручай і ўецца вакол высокіх скал горнага хрыбта, што ідзе ўдоўж усяго мацерыка.

Джон Торнтан няшмат патрабаваў ад людзей і прыроды. Пустэльныя, дзікія мясціны яго не палохалі. З драбком солі ў кішэні і стрэльбай за плячыма ён забіраўся ў лясную глуш і хадзіў дзе ўздумаецца і колькі ўздумаецца. Ён жыў, як індзеец, ніколі і нікуды не спяшаўся і ў час сваіх вандровак здабываў сабе ежу паляваннем. А калі дзічына не траплялася, ён з тым жа спакоем індзейца працягваў шлях з цвёрдай перакананасцю, што рана ці позна натрапіць на яе. І ў час вялікага падарожжа на ўсход іх меню складалася са здабытага паляваннем свежага мяса, паклажа на нартах — галоўным чынам з амуніцыі і неабходных прылад, а праграма была складзена на неабмежаваны час.

Бэк бязмежна цешыўся такім жыццём — паляваннем, рыбнай лоўляй, блуканнем па новых, незнаёмых месцах. Яны то па некалькі тыдняў запар ішлі і ішлі, то цэлымі тыднямі адпачывалі, разбіўшы дзе-небудзь лагерь, і тады сабакі лодарнічалі, а людзі, узрываючы мёрзлую зямлю ці пароду, бясконца прамывалі яе ў латаках ля вогнішча, шукаючы ў ёй золата. Часам яны галадалі, часам раскашаліся, — усё залежала ад таго, як многа па дарозе траплялася дзічыны і ці паспяховым было паляванне. Надышло лета, і людзі і сабакі, наўючаныя паклажай, пераплывалі на пляце блакітныя горныя азёры, спускаліся або падымаліся па цячэнні незнаёмых рэк у лядашчых чоўніках, вырабленых са ствалоў дрэў.

Праходзілі месяцы, а яны ўсё блукалі сярод дзікіх прастораў гэтай недаследаванай зямлі, дзе не было людзей, але дзе некалі пабывалі людзі, калі верыць легендзе аб пакінутай хаціне. Пераходзілі горныя хрыбты, што раздзялялі рэкі, і не раз іх

тут заставалі снежныя бураны. Дрыжалі ад холаду пад паўночным сонцам на голых вяршынях, паміж мяжой лясоў і вечнымі снягамі. Спускаліся ў цёплыя даліны, дзе хмарамі насілася машкара, і ў цяні леднікоў збіралі спелыя суніцы і кветкі, якія маглі сапернічаць прыгажосцю з лепшымі кветкамі Поўдня. Восенню яны апынуліся ў чароўнай краіне азёр, сумнай і маўклівай, дзе, мусіць, некалі вадзілася дзічына, але цяпер не было нідзе і прыкметы жыцця — толькі халодны вецер свістаў, замярзала вада ва ўкрытых месцах ды меланхалічна журчалі хвалі, набягаючы на пустэльны бераг.

І другую зіму прахадзілі яны, шукаючы даўно зніклыя сляды людзей, якія пабывалі тут да іх. Адноўчы яны натрапілі на сцяжынку, што бялела ў цемнаце дрымучага лесу. Гэта была вельмі старая сцяжынка — і яны ўявілі, што закінутая хаціна недзе зусім блізка. Але сцяжынка пачыналася невядома дзе і заканчвалася невядома дзе, — і заставалася загадкай, хто і для чаго пратаптаў яе.

У другі раз яны наткнуліся на рэшткі разбуранага часам паляўнічага шалаша. І сярод шматкоў сатлелых коўдраў Джон Торнтан знайшоў даўгаствольнае крамянёвае ружжо. Ён ведаў, што ружжы гэтага тыпу выпускала Кампанія Гудзонава заліва ў першыя гады ўсеагульнай цягі на Паўночны захад. Тады за адно ружжо давалі такой жа вышыні цюк шчыльна ўкладзеных бабровых шкурак. Больш сярод развалін не знайшлося нічога, што напамінала б пра чалавека, які некалі пабудоваў гэты шалаш і пакінуў сярод коўдраў сваё ружжо.

Зноў надышла вясна, і пасля доўгіх вандраванняў яны ўрэшце рэшт знайшлі не легендарную пакінутую хаціну, а паверхневы россып у шырокай даліне, дзе было столькі золата, што яно, як жоўтае масла, асядала на дне прамывачнага латака. Тры таварышы не сталі працягваць пошукі. Тут яны за дзень намывалі на тысячы долараў чыстага залатога пяску і самародкаў, а працавалі кожны дзень. Золата насыпалі ў мяшкі з аленевых

шкур, па пяцьдзесят фунтаў у мяшок, і мяшкі складвалі штаблямі, як дровы, перад шалашом, які яны сплялі сабе з яловых лапак. Паглынутыя сваёй цяжкай працай, яны не заўважалі, як ляцяць за днямі дні. Дні праляталі, як сон, а груды скарбаў усё раслі і раслі.

Сабакам рабіць абсалютна не было чаго — толькі час ад часу прыносіць дзічыну, што настраляе Торнтан, і Бэк доўгія гадзіны праводзіў у роздуме, лежачы каля агню. У гэтыя гадзіны безработца яму ўсё часцей уяўляўся каратканогі валасаты чалавек. І, жмурачыся на агонь, Бэк у сваім уяўленні хадзіў з гэтым чалавекам у іншым свеце, які цьмяна ўспамінаўся яму.

У гэтым іншым свеце, відаць, панаваў страх. Назіраючы за валасатым чалавекам, калі той спаў ля вогнішча, уткнуўшы галаву ў калені і абняўшы яе рукамі, Бэк заўважаў, што спіць ён неспакойна, часта ўздрыгвае ў сне, а прачынаючыся, баязліва ўглядаецца ў цемнату і падкідвае сучча ў агонь. Калі яны хадзілі па беразе мора, дзе валасаты збіраў ракавіны і тут жа з'ядаў іх змесціва, вочы яго шнырылі па баках, шукаючы, ці не тоіцца дзе небяспека, а ногі гатовыя былі пры першай трывожнай прыкмеце віхрам імчацца прэч. Па лесе яны прабіраліся бяшумна — наперадзе валасаты, за ім Бэк. І абодва заўсёды былі нападгатовыя, вушы ў абодвух варушыліся і ноздры ўздрыгвалі, таму што ў чалавека слых і нюх былі такія ж тонкія, як у Бэка. Валасаты ўмеў лазіць па дрэвах гэтак жа хутка, як бегач па зямлі. Хапаючыся то за адну галінку, то за другую, ён пераскакваў часам адлегласць у дзесяць—дванаццаць футаў паміж адным дрэвам і другім, балансуючы ў паветры і ніколі не зрываючыся. На дрэвах ён адчуваў сябе гэтак жа свабодна, як і на зямлі. Бэку ўспаміналіся ночы, калі ён вартаваў пад дрэвам, у той час як валасаты чалавек спаў на яго верхавіне, моцна ўчапіўшыся рукамі за галіны.

І бліжкім да гэтых прывідаў, у якіх з'яўляўся Бэку валасаты чалавек, быў кліч, які па-ранейша-

му гучаў з глыбінь цёмнага лесу. Ён усяляў у Бэка моцную трывогу, выклікаючы незразумелыя жаданні. Бэк адчуваў нейкую цьмяную радасць, і трывогу, і вялікі сум невядома аб чым. Часам ён бег у лес, адкуль яму чуўся гэты кліч, шукаў яго там, як нешта адчувальнае, і брахаў то ціха, то ваяўніча, у залежнасці ад настрою. Ён тыкаўся носам у халодны лясны мох ці сырую зямлю, пакрытую высокай травой, і фыркаў ад асалоды, удыхаючы іх пах. Або гадзінамі, быццам прытаіўшыся ў засадзе, ляжаў за паваленымі бурай стваламі, аброслымі драўнянай губкай, і, натапырыўшы вухы, шырока расплюшчыўшы вочы, лавіў кожны гук, кожны рух навокал. Можна быць, лежачы тут, ён падпільноўваў той невядомы кліч, што не даваў яму спакою. Ён і сам не ведаў, для чаго ён усё гэта робіць: ён падпарадкоўваўся нечаму, што было мацней за яго, і рабіў усё несвядома.

Ён быў цяпер увесь ва ўладзе непераможных інстынктаў. Часам ляжыць у лагеры і дрэмле, распешчаны цяплом,— і раптам падыме галаву, натапырыць вухы, як быццам напружана прыслухоўваючыся, пасля ўскаквае і імчыць усё далей і далей, гадзінамі носіцца па лесе або на прасторы адкрытых раўнін. Ён любіў бегаць па дне перасохлых рэчак, сачыць за жыццём лесу. Цэлымі днямі ляжаў у кустах, адкуль можна было сачыць за курапаткамі, якія важна праходжваліся па траве або, лопаючы крыламі, пераляталі з месца на месца. Але больш за ўсё падабалася Бэку бегаць у светлым змроку летніх начэй і слухаць сонны, глухі шэпт лесу, чытаць гукі і прыкметы, як чалавек чытае кнігу, і шукаць тое таямнічае, чый кліч ён чуў заўсёды, і наяве, і ў сне.

Аднойчы ноччу ён са сну спалохана ўскочыў, шырока расплюшчыўшы вочы, дрыжачымі ноздрамі ўцягваючы паветра. Уся поўсць на ім стала дыбам і хадзіла, як хвалі пад ветрам. З лесу даносіўся кліч, такі выразны, як ніколі. Гэта было працяглае выццё, і падобнае і непадобнае на выццё ездавых сабак. Бэку яно здалося знаёмым,— ды

ён ужо чуў калісьці! Некалькімі скачкамі прабег ён цераз сонны лагер, бяшумна і хутка памчаўся ў лес. Калі выццё стала чутным ужо недзе блізка, Бэк пайшоў цішэй, захоўваючы найвялікшую асцярожнасць. Нарэшце ён падышоў да адкрытай паляны і, выглянуўшы з-за дрэў, убачыў вялікага худога ваўка, які выў, задраўшы морду ўверх.

Бэк не зрабіў аніякага шуму, але воўк учуў яго і перастаў выць. Ён нюхаў паветра, стараючыся вызначыць, дзе вораг. Падабраўшыся і выцягнуўшы хвост палкаю, Бэк выйшаў на паляну, з незвычайнай для яго нясмеласцю перастаўляючы лапы. У кожным яго руху была і пагроза і адначасова дружалюбная прапанова міру. Менавіта так сустракаюцца драпежнікі лясоў. Але воўк, убачыўшы Бэка, кінуўся наўцёкі. Бэк вялікімі скачкамі памчаўся ўслед, ахоплены шалёным жаданнем дагнаць яго. Ён загнаў яго ў рэчышча высахлага ручая, дзе выхад загароджвалі суцэльныя зараснікі хмызняку. Воўк замітусіўся, закруціўся, прысядаючы на заднія лапы, як гэта рабілі Джо і іншыя сабакі, калі іх заганялі ў тупік. Ён гыркаў і, ашчацініўшыся, бесперапынна, раз за разам, ляскаў зубамі.

Бэк не нападаў, а кружыў каля ваўка, усяляк даказваючы свае мірныя намеры. Але воўк быў настроены падазрона і баяўся, таму што Бэк быў у тры разы большы за яго і на цэлую галаву вышэй. Выбраўшы момант, шэры кінуўся бегчы, і зноў пачалася пагоня. Часам Бэку ўдавалася зноў загнаць яго куды-небудзь, і ўсё паўтаралася спачатку. Воўк быў вельмі змардаваны, інакш Бэку не так ужо і лёгка было б дагнаць яго. Ён бег, а калі галава Бэка апыналася ўжо каля яго бока, крута паварочваўся, быццам гатовы абараняцца, але пасля зноў кідаўся бегчы.

Урэшце рэшт упартасць Бэка была ўзнагароджана. Воўк, пераканаўшыся ў бяскрыўднасці яго намераў, павярнуўся, і яны абнюхаліся. Устаноўшы такім чынам сяброўскія адносіны, яны сталі гуляць, але з той напружанай і баязлівай асцярожнасцю, пад якой дзікія звяры хаваюць сваю

лютасць. Пагуляўшы з Бэкам, воўк пабег далей лёгкім трушком, усім сваім выглядам даючы зразумець, што ён кудысьці спяшаецца і запрашае Бэка бегчы за ім. Яны пабеглі побач у густым зморку, спачатку ўверх па рэчцы, па той цясніне, на дне якой яна працякала, пасля праз змрочныя горы, дзе яна брала пачатак.

Па процілеглым схіле водападзела яны спусціліся на раўніну, дзе былі вялікія лясы і шмат рэчак, і гэтымі лясамі яны беглі і беглі далей. Праходзілі гадзіны, ужо і сонца стаяла высока ў небе, і прыкметна пацяплела. Бэк быў у дзікім захваленні. Цяпер ён ведаў, што бяжыць побач са сваім лясным братам менавіта туды, адкуль ішоў уладны кліч, які ён чуў у сне і наяве. У ім хутка ажывалі нейкія старадаўнія ўспаміны, і ён адклікаўся на іх, як некалі адклікаўся на тую рэчаіснасць, прывідамі якой яны былі. Так, усё тое, што было цяпер, адбывалася ўжо некалі ў тым, іншым свеце, які цямяна помніўся яму: вось гэтак жа ён бегаў на волі, і пад нагамі ў яго была няходжаная зямля, а над галавой — неабдымнае неба.

Яны спыніліся ля ручая, каб напіцца, і тут Бэк успомніў пра Джона Торнтана. Ён сеў. Воўк зноў кінуўся быў бегчы туды, адкуль, безумоўна, ішоў кліч, але, бачачы, што Бэк не рухаецца з месца, вярнуўся, патыкаўся носам у яго нос і ўсяляк спрабаваў падагнаць яго. Але Бэк адварнуўся ад яго і павольна рушыў у зваротны шлях. Амаль што цэлую гадзіну яго дзікі сабрат бег побач і ціха скавытаў. Пасля ён сеў, падняў морду да неба і завьў. Гэтае сумнае выццё Бэк, аддаляючыся, чуў яшчэ доўга, пакуль яно не замерла ўдалечыні.

Джон Торнтан абедаў, калі Бэк уляцеў у лагер і кінуўся да яго. Шалеючы ад любові, ён паваліў гаспадара на зямлю, наскакваў на яго, лізаў яму твар, кусаў яго руку — адным словам, «валяў дурня», як Джон Торнтан называў гэта, а гаспадар, у сваю чаргу, ухажваў сабаку за галаву, тармасіў яго і з любасцю лаяў апошнімі словамі.

Двое сутак Бэк не выходзіў за межы лагера і

неадступна сачыў за Торнтанам. Ён хадзіў за ім па пятах, суправаджаў яго на прыск, глядзеў, як ён есць, як вечарам залазіць пад коўдры і раніцай вылазіць з-пад іх. Але прайшлі гэтыя двое сутак — і кліч з лесу загучаў у вушах Бэка яшчэ настойлівей і ўладарней, чым раней. Ён зноў захвалываўся, яго праследавалі ўспаміны пра вясёлыя даліны па той бок гор, пра ляснога брата, пра тое, як яны беглі побач сярод неабсяжных лясных прастораў. Ён зноў стаў уцякаць у лес, але дзікага брата больш не сустракаў. Як ні ўслухоўваўся Бэк доўгімі начамі, ён не чуў яго сумнага выцця.

Ён стаў па некалькі дзён прападаць з лагера, начуючы дзе прыйдзеца. І аднойчы ён перабраўся цераз знаёмы водападзел і зноў трапіў у краіну лясоў і рэк. Тут ён блукаў цэлы тыдзень, дарэмна шукаючы свежыя сляды дзікага брата. Ён харчываўся дзічынай, якую забіваў па дарозе, і ўсё бег і бег лёгкімі, доўгімі скачкамі, нікольні не стамляючыся. Ён лавіў ласосяў у вялікай рацэ, якая недзе далёка ўлівалася ў мора, і ля гэтай жа ракі ён загрыз чорнага мядзведзя. Мядзведзь, таксама як і Бэк, лавіў тут рыбу і, аслеплены камарамі, кінуўся бегчы да лесу, страшны ў сваёй бяссільнай раз'юшанасці. Нягледзячы на яго бездапаможнасць, схватка была жорсткай і канчаткова абудзіла драмаўшага ў Бэку звера. Праз два дні ён вярнуўся на тое месца, дзе ляжаў забіты ім мядзведзь, і ўбачыў, што каля дзесятка расамах б'юцца з-за гэтай здабычы. Ён параскідваў іх, як мякіну, а дзве, што не паспелі ўцячы, засталіся на месцы, назаўсёды пазбаўленыя магчымасці біцца.

Бэк становіўся крыважэрным драпежнікам, які, каб жыць, забівае жывых і адзін, без чужой дапамогі, спадзеючыся толькі на сваю сілу і храбрасць, трыумфуе над варожай прыродай, выжывае там, дзе можа выжыць толькі моцны. Гэтае ўсведамленне сваёй сілы абудзіла ў ім гордасць. Яна праяўлялася ва ўсіх яго рухах, праглядвала ў ігры кожнага мускула, пра яе выразней за ўсялякія словы гаварылі ўсе яго звычкі, і здавалася, гордасць

гэтая прыдавала новы бляск і пышнасьць яго цудоўнай поўсці. Калі б не карычневыя плямы на мордзе і над вачыма ды белая палоска поўсці на грудзях, яго можна было б прыняць за вялізнага ваўка. Ад бацькі-сенбернара ён атрымаў у спадчыну свае памеры і вагу, а ўсё астатняе было ад маці-аўчаркі. Морда ў яго была доўгая, воўчая, толькі большая, чым у ваўка, а чэрап, хоць шырэйшы і масіўнейшы, формай таксама напамінаў чэрап ваўка.

Ён валодаў воўчай хітрасцю, каварнай хітрасцю дзікага звера. А акрамя таго, у ім спалучыліся розум аўчаркі і кемлівасць сенбернара. Усё гэта ў спалучэнні з вопытам, набытым у найсуровейшай са школ, рабіла Бэка страшней за любога звера, што шнырылі ў дзікіх лясах. Гэты сабака, што харчаваўся толькі сырым мясам, быў цяпер у поўным росквіце сіл, і жыццёвая энергія біла ў ім праз край. Калі Торнтан гладзіў яго па спіне, поўсць Бэка патрэсквала пад ягонай рукой, быццам кожны яе валасок вылучаў схаваны ў ім магнетызм. Усё ў ім, кожная клетачка цела і мозгу, кожная жылка і кожны нерв, жыло напружаным жыццём, дзейнічала з надзвычайнай зладжанасцю, у поўнай раўнавазе. На ўсё, што ён бачыў і чуў, на ўсё, што патрабавала водгуку, Бэк адклікаўся з хуткасцю маланкі. Сабакі паўночных парод хутка нападаюць і хутка абараняюцца ад нападу, але Бэк рабіў гэта ўдвая хутчэй за іх. Заўважыць рух, пачуе гук — і рэагуе на іх раней, чым іншы сабака паспеў бы ўцяміць, у чым справа. Бэк успрымаў, вырашаў і дзейнічаў адначасова. Гэтыя тры моманты — успрыняцце, рашэнне, дзеянне, — вядома, ідуць адзін за другім. Але ў Бэка прамежкі паміж імі былі такімі мізэрнымі, што здавалася, усё адбывалася адразу. Мускулы яго былі зараджаны жыццёвай энергіяй, працавалі хутка і дакладна, як стальныя спружыны. Жыццё, радаснае, буйнае, разлівалася ў ім магутным патокам, — здавалася, вось-вось гэты патак у сваім нястрымным імкненні разарве яго на часткі, вырвецца наверх і залье ўвесь свет.

— Другога такога сабакі на свеце няма і не было! — сказаў аднойчы Джон Торнтан таварышам, назіраючы за Бэкам, які ішоў да выхаду з лагера.

— Так, калі яго адлівалі, форма, мусіць, лопнула па швах і больш не ўжывалася, — пажартаваў Піт.

— Дальбог, я сам так думаю, — пацвердзіў Ганс.

Яны бачылі, як Бэк выходзіў з лагера, але не бачылі той імгненнай і страшнай перамены, якая адбывалася ў ім, як толькі лес хаваў яго ад людскіх вачэй. У лесе ён ужо не ступаў важна, там ён адразу ператвараўся ў дзікага звера і краўся бяшумна, як кошка, мільгаючы і хаваючыся паміж дрэвамі, як лёгкі цень сярод іншых ценяў лесу. Ён умеў усюды знайсці сабе сховішча, умеў паўзці на жываце, як змяя, і, як змяя, раптоўна нападаць і паражаць. Ён спрытна выцягваў курапатку з гнязда, забіваў соннага зайца і лавіў на ляту вавёрак, што на секунду спазніліся залесці на дрэва. Не паспявалі ўплысці ад яго і рыбы ў незамярзаючых водах, і нават баброў, што рамантавалі свае плаціны, не ратавала іх асцярожнасць. Бэк забіваў не з бяссэнсавай жорсткасці, а для таго, каб наесціся. Але ён любіў есці толькі тое, што забіваў сам. І ў яго падзвігах відаць было часам жаданне пазабаўляцца. Напрыклад, яму прыносіла вялікае задвальненне падкрадвацца да вавёркі і, калі яна амаль ужо была ў яго зубах, даць ёй, смяротна перапалоханай, узляцець на вершаліну дрэва.

Восенню ў лесе з'явілася многа ласеў, — яны праходзілі павольна, пераходзячы на зімоўку ў ніжэйразмешчаныя даліны, дзе было не так холадна. Бэк ужо ўпаляваў раз ласяня, што адбілася ад статка, але яму хацелася больш буйной здабычы, і аднойчы ён наткнуўся на яе ў гарах ля вытоку рэчкі. Цэлы статак ласеў — галоў дваццаць — прыйшоў сюды з раёна лясоў і рэк, і важаком у іх быў буйны самец ростам вышэй за шэсць футаў. Ён быў ужо раз'юшаны, і больш грознага праціўніка Бэку цяжка было і пажадаць. Лось пагойдваў велі-

зарнымі рагамі, якія разгаліноўваліся на чатырнаццаць адросткаў. У яго маленькіх вочках свяцілася лютая злосць, і, убачыўшы Бэка, ён зароў.

У баку ў лася, блізка да грудзей, тырчала апераная страла, і таму ён быў такі злосны. Інстынкт, унаследаваны Бэкам ад продкаў, што палявалі ў лесе ў першабытныя часы, падказаў яму, што перш за ўсё трэба адбіць важака ад статка. Задача была не з лёгкіх. Сабака брахаў і кідаўся перад ласём на такой адлегласці, каб яго не маглі дастаць велізарныя рогі і страшныя скошаныя капыты, якія адным ударам выбілі б з яго дух. Не маючы магчымасці павярнуцца спінай да гэтага ікластага страшыдла і пайсці, лось канчаткова раз'юшыўся. У прыступах лютасці ён раз-пораз наступаў на Бэка, але той спрытна ўхіляўся, прыкідваючыся бездапаможным і тым раздражняючы лася і заманьваючы яго ўсё далей. Але кожны раз, як стары лось аддзяляўся ад статка, два-тры маладыя самцы атакавалі Бэка, даючы раненаму важаку магчымасць вярнуцца.

Ёсць у драпежнікаў асаблівая цярплівасць, нястомная, настойлівая, упартая, як само жыццё, якая дапамагае павуку ў павуціне, змяі, што скруцілася кольцам, пантэры ў засадзе заміраць нерухома на бясконцыя гадзіны. Цярплівасць гэтую праяўляе ўсё жывое, калі палюе за жывой ежай. Яе праяўляў цяпер і Бэк, забягаючы збоку і затрымліваючы статак, дражнячы маладых самцоў, палохаючы самак з ласянятамі, даводзячы раненага важака да бяссільнага шаленства. Гэта працягвалася цэлага паўдня. Бэк быццам раздвойваўся, атакуючы з усіх бакоў, акружаючы статак нейкім віхрам пагроз, зноў і зноў адрэзваючы сваю ахвяру, як толькі ёй удавалася вярнуцца да статка, вычэрпваючы цярплівасць праследуемых, у якіх яе заўсёды меней, чым у праследавацеля.

Да канца дня, калі сонца стала хіліцца на захад (восень уступіла ў свае правы, цямнела рана, і ноч доўжылася ўжо шэсць гадзін), маладыя ласі ўсё менш і менш ахвотна адыходзілі ад статка, каб

дапамагчы свайму важаку. Зіма набліжалася, ім трэба было спяшацца ўніз, у даліны, а тут ніяк не ўдавалася адчапіцца ад гэтага нястомнага звера, які затрымліваў іх. Да таго ж небяспека пагражала не ўсяму статку, не ім, маладым, а толькі жыццю аднаго старога лася, і, паколькі ім уласнае жыццё было даражэй, яны ўрэшце рэшт гатовы былі ахвяраваць важаком.

Наступіў змрок. Стары лось стаяў, панурыўшы галаву, і глядзеў на свой статак — самак, якіх ён любіў, ласянят, якім быў бацькам, самцоў, якіх падпарадкоўваў сабе. Глядзеў, як яны паспешна адыходзілі ў затухаючым святле дня. Ён не мог пайсці з імі, таму што перад яго носам скакала бязлітаснае ікластае страшыдла і не дала яму ісці. У ім было вагі больш як паўтоны, ён пражыў доўгае, суровае жыццё, поўнае барацьбы і нягодаў, і вось яго чакала смерць ад зубоў нейкай істоты, якая ледзь даходзіла яму да масіўных вузлаватых каленяў!

З гэтага моманту Бэк ні днём, ні ноччу не пакідаў сваёй здабычы, не даваў раненаму ласю ні хвіліны спакою. Ён не дазваляў яму паскубці лісця ці парасткаў маладых бяроз і вербаў, не даваў напіцца з ручайкоў, якія яны пераходзілі, і лось не мог спатоліць смагу, што паліла яго. Часта ён у адчаі кідаўся бегчы. Бэк не спрабаваў яго спыніць, а спакойна бег за ім па пятах, задаволены ходам гэтай гульні. Калі лось стаяў на адным месцы, Бэк лажыўся на зямлю, калі ж той спрабаваў паесці або напіцца, ён шалёна наскакваў на яго.

Вялікая галава лася з галінастымі, як дрэвы, рагамі хілілася ўсё ніжэй, ён плёўся ўсё павольней. Цяпер ён падоўгу стаяў, апусціўшы морду да зямлі, з вяла павіслымі вушамі, і ў Бэка было больш часу для таго, каб збегаць напіцца ці адпачыць. Калі ён, цяжка дыхаючы і высунуўшы чырвоны язык, ляжаў, не спускаючы вачэй з велізарнага лася, яму здавалася, што ўсё навакольнае прымае нейкі інакшы воблік. Ён адчуваў: у свеце навокал адбываецца нешта новае. Здавалася, разам з ла-

сямі сюды нябачна прыйшлі і нейкія іншыя жывыя істоты. Лес, і вада, і паветра быццам трапяталі ад іх прысутнасці. Пра гэта гаварылі Бэку не вочы яго, не слых, не нюх, а нейкае ўнутранае, беспамылковае чуццё. Ён не бачыў і не чуў нічога незвычайнага, але ён ведаў, што ў навакольным свеце адбылася перамена, што недзе шныраць нейкія дзіўныя істоты. І ён вырашыў даследаваць свет навокал, калі давядзе да канца справу, якой заняты цяпер.

Нарэшце пад канец чацвёртага дня ён даканаў-такі старога лася. Цэлы дзень і цэлую ноч ён заставаўся каля сваёй здабычы, аб'ядаўся, адсыпаўся і блукаў навокал. Пасля, адпачыўшы і аднавіўшы сілы, ён успомніў пра Джона Торнтана і лёгкім галопам памчаўся да лагера. Ён бег шмат гадзін, ні разу не збіўшыся з забытанай дарогі, кіруючыся прама да лагера па незнаёмай мясцовасці так упэўнена, што мог пасарамаціць чалавека з яго кампасам.

Па дарозе Бэк усё мацней і мацней адчуваў вакол нешта новае, трывожнае. Усюды ішло цяпер нейкае іншае жыццё, чым тое, якое ён назіраў тут усё лета. І гаварыла пра гэта Бэку ўжо не толькі таямнічае ўнутранае чуццё. Не, пра гэта шчабяталі птушкі, пра гэта балбаталі паміж сабой вавёркі, нават ветрык шаптаў яму пра гэта. Бэк некалькі разоў спыняўся і, моцна нюхаючы свежае ранішняе паветра, прадчуваў у ім вестку, якая прымушала яго бегчы хутчэй. Яго гняло прадчуванне нейкай бяды, якая насоўвалася або, можа быць, ужо здарылася. І калі ён перасек апошні водападзел і спусціўся ў даліну, дзе знаходзіўся лагер, ён пабег цішэй, захоўваючы асцярожнасць.

Прабегшы тры мілі, ён убачыў свежыя сляды, і поўсць у яго на загрыўку заварушылася. Сляды вялі прама да лагера, да Джона Торнтана! Бэк памчаўся хутчэй і яшчэ бясшумней. Усе пачуцці ў ім былі напружаны, ён востра ўспрымаў шматлікія нязначныя дробязі, якія расказалі яму пра многае, — але не ўсё да канца. Нюхам ён адчуваў, што

па сцезцы, па якой ён бег, да яго прайшлі нейкія людзі. Нешта злавеснае хаваў у сваім маўчанні прыціхлы лес. Прымоўклі птушкі, пахаваліся ўсе вавёркі, адна толькі трапілася на вочы Бэку: яе шэранькае бліскучае цельца прытулілася да шэрай паверхні сухога сука так цесна, што здавалася часткай яго, нейкім нарастам на дрэве.

Бэк нёсся лёгка і бяшумна, як цень, і раптам морда яго хутка павярнулася ўбок, быццам накіраваная нейкай пабочнай сілай. Ён пайшоў на новы, незнаёмы пах і ў кустах убачыў Ніга. Сабака ляжаў на баку мёртвы. Відаць, ён запоўз сюды і тут здох. У кожным баку ў яго тырчала па апэранай страле.

Прайшоўшы яшчэ сто ярдаў, Бэк наткнуўся на аднаго з ездавых сабак, купленых Торнтанам у Даўсане. Сабака ў перадсмяротных муках курчыўся на зямлі, ля самай сцезкі, і Бэк абышоў яго не спыняючыся. З лагера глуха даносіліся галасы, то заціхаючы, то ўзмацняючыся, — гэта быў манатонны рытм песні. Бэк прапоўз на жываце да канца прасекі і тут знайшоў Ганса, які ляжаў ніцма і быў утыканы стрэламі, як дзікабраз. У гэтую самую хвіліну, глянуўшы ў той бок, дзе раней стаяў іх шалаш з яловых галінак, Бэк убачыў відовішча, ад якога ў яго ўся поўсць паднялася дыбам. Яго ахапіў парыў нястрымнай лютасці. Сам таго не ўсведамляючы, ён загыркаў моцна, грозна, злосна. У апошні раз у жыцці моцнае пачуццё ў ім узяло верх над хітрасцю і разважлівасцю. Бэк страціў галаву — і гэтаму віною была яго вялікая любоў да Джона Торнтана.

Іхеты, што танцавалі вакол рэшткаў шалаша, раптам пачулі страшэнны рык звера, які імчаўся на іх і якога яны яшчэ ніколі не бачылі. Бэк, як жывы ўраган, раз'юшана наляцеў на іх, ашалелы ад прагі помсты. Ён кінуўся на таго, хто стаяў бліжэй за ўсіх (гэта быў правадыр іхетаў), і разарваў яму горла зубамі так, што з вены фантанам пырнула кроў. Калі індзеец упаў, Бэк, не чапаючы яго больш, скокнуў на наступнага і яму таксама

перагрыз горла. Нішто не магло яго спыніць. Ён рынуўся ў натоўп, ірваў, шкуматаў, знішчаў, не звяртаючы ўвагі на стрэлы, што сыпаліся на яго. Ён кідаўся з такой неспасціжнай хуткасцю, а індзейцы збіліся ў такую цесную кучу, што яны сваімі стрэламі паражалі не яго, а адзін аднаго. Адзін малады паляўнічы кінуў у Бэка кап'ё, але яно трапіла ў грудзі другому паляўнічаму — і з такой сілай, што вастрыё прайшло наскрозь і выйшла на спіне. Тут іхетаў ахашіў панічны жых, і яны кінуліся бегчы ў лес, крычучы, што на іх напаў Злы Дух.

Бэк сапраўды здаваўся ўвасабленнем д'ябла, калі гнаўся за імі па пятах, праследуючы іх паміж дрэвамі, як аленяў.

Ракавым быў гэты дзень для іхетаў. Яны рассяліся па ўсіх навакольных лясах, і толькі праз тыдзень тыя, хто ацалеў, сабраліся далёка ў даліне і сталі лічыць страты.

А Бэк, стаміўшыся гнацца за імі, вярнуўся ў апусцелы лагер. Ён знайшоў Піта на тым месцы, дзе яго засталі соннага і заблі раней, чым ён паспеў вылезці з-пад коўдраў. Зямля вакол захоўвала свежыя сляды адчайнай барацьбы Торнтана, і Бэк абнюхаў іх, гэтыя сляды, усе да апошняга. Яны прывялі яго да берага глыбокага вадаёма. На самым краі яго, галавой і пярэднімі лапамі ў вадзе, ляжала верная Скит, якая не пакінула гаспадара да апошняй хвіліны. Вадаём, ціністы і мутны ад прамыўкі руды, добра хаваў тое, што ляжала на дне. А ляжаў там Джон Торнтан: Бэк прасачыў за яго крокамі да самай вады, а зваротных слядоў нідзе не было відаць.

Увесь дзень Бэк сядзеў ля вадаёма або неспакойна хадзіў па лагеры. Ён ведаў, што такое смерць: чалавек перастае рухацца, пасля назаўсёды знікае з жыцця жывых. Ён зразумеў, што Джон Торнтан памёр, што яго няма і не будзе,— і адчуваў нейкую пустату ўсярэдзіне. Гэта было падобна на голад, але пустата прычыняла боль, і ніякай ежай яе нельга было запоўніць. Боль забы-

ваўся толькі ў тыя хвіліны, калі ён, спыніўшыся, глядзеў на трупы іхетаў. Тады ў ім узнімалася вялікая гордасць,— ніколі яшчэ ён так не ганарыўся сабой! Ён жа забіў чалавека, самую высакародную дзічыну, забіў па закону дубіны і ікла. Ён з цікавасцю абнюхваў мерцвякоў. Аказваецца, чалавека забіць вельмі лёгка! Лягчэй, чым звычайнага сабаку. Без сваіх стрэл, коп'яў і дубін яны не могуць раўняцца сілай з ім, Бэкам! І, значыць, у далейшым іх баяцца няма чаго, калі ў іх у руках няма стрэл, коп'яў ці дубінкі.

Надышла ноч, высока над дрэвамі ўзышоў поўны месяц і заліў зямлю прывідным святлом. І ў гэтую ноч, сумна седзячы каля вадаёма, Бэк выразна адчуў, што ў лесе ідзе нейкае новае для яго жыццё. Ён устаў, натапырыў вушы, панюхаў паветра. Здалёку слаба, але выразна данеслася адзінокае выццё, затым да яго далучыўся цэлы хор. Выццё чулася ўсё мацней, яно набліжалася з кожнай хвілінай. Зноў Бэк адчуў, што сустракаў яго некалі ў тым, іншым свеце, які жыў у глыбінях яго памяці. Ён выйшаў на адкрытае месца і прыслухаўся. Так, гэта быў той самы кліч, шматгалосы кліч! Ніколі яшчэ ён не гучаў так настойліва, не клікаў так, як цяпер, і Бэк гатовы быў яму падпарадкавацца. Джон Торнтан памёр. Апошнія сувязі былі парваны. Людзі з іх патрабаваннямі і правамі больш не існавалі для Бэка.

Палюючы за жывой здабычай, воўчая зграя, таксама як індзейцы, ішла следам за перакачаваўшымі ласямі і, прайшоўшы край лясоў і рэк, уварвалася ў даліну Бэка. Срабрыстым патокам хлынула яна на паляну, што купалася ў месячным святле, а пасярод паляны стаяў Бэк, нерухомы, як статуя, і чакаў. Гэты велізарны і нерухомы звер усяляў у ваўкоў страх, і толькі пасля хвіліннай нерашучасці самы храбры з іх скокнуў да Бэка. З хуткасцю маланкі Бэк нанёс удар і зламаў яму шыйныя пазванкі. Нейкі час ён стаяў гэтак жа нерухома, як раней, а за ім у агоніі качаўся па зямлі паміраючы воўк. Яшчэ тры ваўкі адзін за адным спрабавалі

напасці на яго — і ўсе адступілі, абліваючыся крывёю, з разадраным горлам або плячом.

Нарэшце ўся зграя кінулася на Бэка. Ваўкі лезлі на яго, тоўпячыся і перашкаджаючы адзін аднаму ў сваёй нецярпліваці завалодаць здабычай. Але дзівосная спрытнасць выручала Бэка. Круцячыся ва ўсе бакі на задніх лапах, дзейнічаючы зубамі і кіпцюрамі, ён адбіваўся адначасова ад усіх нападаўшых. Каб перашкодзіць ім зайсці з тылу, яму прыйшлося адступіць. Ён адступаў, пакуль не мінуў вадаёма і не апынуўся ў рэчышчы высохлай рэчкі, а адтуль забраўся на высокі адхон. Тут гаспадары Бэка бралі пясок для прамывання, і крыху далей у пяску была глыбокая выемка. Тут ён ужо быў абаронены з трох бакоў, і яму заставалася толькі адбіваць націск ворагаў спераду.

Ён рабіў гэта так паспяхова, што праз паўгадзіны ваўкі адступілі ў поўным перапалоху. Іх іклы рэзка бялелі ў месячным святле. Адны прыляглі, падняўшы морды і наставіўшы вушы. Другія сталі, сочачы за Бэкам. А некаторыя хлябталі ваду з вадаёма. Вялізны і худы шэры воўк асцярожна выйшаў наперад. Ён яўна быў настроены міралюбіва — і Бэк пазнаў таго дзікага сабрата, з якім ён бегаў па лесе цэлыя суткі. Воўк ціхенька паскавытваў, і, калі Бэк адказаў яму тым жа, яны абнюхаліся.

Затым падышоў да Бэка і другі, стары воўк, увесь у рубцах ад боек. Бэк спачатку ашчэрыў зубы, але потым абнюхаўся і з ім. Пасля гэтай цырымоніі стары воўк сеў, падняў морду да месяца і працягла завывў. Завылі і ўсе астатнія. Бэк пазнаў той кліч, што трывожыў яго доўгімі начамі. І ён таксама сеў і завывў. Калі ўсе заціхлі, ён выйшаў са свайго сховішча, і зграя абкружыла яго, абнюхваючы напалову па-сяброўску, напалову варожа. Важакі зноў завылі і пабеглі ў лес. Ваўкі кінуліся за імі, выючы хорам. Пабег і Бэк побач са сваім дзікім сабратам. Бег і выў.

На гэтым можна было б і скончыць апавяданне пра Бэка.

Прайшло няшмат гадоў, і іхеты сталі заўважаць, што парода лясных ваўкоў некалькі змянілася. Трапляліся ваўкі з карычневымі плямамі на галаве і мордзе, з белай палоскай на грудзях. Але яшчэ цікавей было тое, што, паводле сказаў іхэтаў, на чале воўчай зграі бегаў Дух Сабакі. Яны баяліся гэтага сабакі, таму што ён быў хітрэйшы за іх. У лютыя зімы ён краў іх запасы, цягнуў з іх капканаў здабычу, загрызаў іх сабак і не баяўся самых храбрых паляўнічых.

Расказвалі яшчэ больш страшныя рэчы: часам паляўнічыя, пайшоўшы ў лес, не вярталіся больш у стойбішча, а некаторых знаходзілі пасля мёртвымі, з перагрызеным горлам, і кругом на снезе былі відаць сляды лап, большых за воўчыя.

Восенню, калі іхеты адпраўляюцца ў пагоню за ласямі, адну даліну яны заўсёды абыходзяць, і твары іх жанчын азмрочвае смутак, калі ля вогнішча пачынаюцца аповеды пра тое, як Злы Дух з'явіўся ў гэтую даліну, выбраўшы яе сваім прыстанішчам. Іхеты не ведаюць, што летам у гэтую даліну забягае адзін лясны звер. Гэта буйны воўк з раскошнай поўсцю, і падобны і непадобны на іншых ваўкоў. Ён прыходзіць адзін з вясёлых лясных урочышчаў і спускаецца ў даліну, на палянку паміж дрэвамі. Тут ляжаць сатлелыя мяшкі з аленевых шкур, і цячэ з іх на зямлю залаты паток, а скрозь яго прараслі высокія травы, хаваючы золата ад сонца.

Тут дзіўны воўк сядзіць у задуменні некаторы час, вые доўга і сумна, пасля адыходзіць.

Не заўсёды ён прыходзіць сюды адзін. Калі надыходзяць доўгія зімовыя ночы і ваўкі спускаюцца па здабычу ў даліны, яго можна ўбачыць тут на чале цэлай зграі. У бледным святле месяца або міргаючых пералівах паўночнага ззяння ён ідзе, узвышаючыся грамадзінай над сваімі сабратамі, і ва ўсё сваё магутнае горла спявае песню тых часоў, калі свет быў юным, — песню воўчай зграі.

БЕЛЫ
ІКОЛ

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

РАЗДЕЛ ПЕРШЫ

ПАГОНЯ ЗА ЗДАБЫЧАЙ

На абодвух берагах скаванай лёдам ракі стаяў, нахмурыўшыся, цёмны яловы лес. Вецер, што нядаўна пранёсся, сарваў з дрэў белае покрыва інею, і яны, чорныя, злавесныя, хіліліся адно да аднаго ў надыходзячым змроку. Глыбокая цішыня панавала навокал. Увесь гэты край, пазбаўлены прыкмет жыцця з яго рухам, быў такі пусты і халодны, што дух, які лунаў над ім, нельга было назваць нават духам смутку. Смех, але смех страшнейшы за смутак, быў чуваць тут — смех бязрадасны, нібы ўсмішка сфінкса, смех, халодны сваім бяздушшам, як сцюжа. Гэта спрадвечная мудрасць — уладарная, узнесеная над светам — смяялася, бо бачыла марнасць жыцця, марнасць змагання. Гэта была глуш — дзікая, абледзянелая да самага сэрца Паўночная глуш.

І ўсё ж нешта жывое рухалася ў ёй і кідала ёй выклік. Па замёрзлай рацэ прабіралася запрэжка ездавых сабак. Натапыраная шэрсць іх заіnela на морозе, дыханне застывала ў паветры і крышталямі асядала на шкуры. Сабакі былі ў скураной вупражы, і скураныя пастронкі ішлі ад яе да са-

ней, якія цягнуліся ззаду. Сані без палазоў, з тоўстай бярозавай кары, усёй паверхняй клаліся на снег. Перадок іх быў загнуты ўверх, як скрутак, каб прымінаць мяккія снежныя хвалі, што паўставалі перад ім. На санях стаяла моцна прытарочаная вузкая, прадаўгаватая скрынка. Былі там і іншыя рэчы: адзенне, сякера, кафеянік, патэльня; але найперш кідалася ў вочы вузкая, прадаўгаватая скрынка, якая займала большую частку саней.

Паперадзе сабак на шырокіх ляжах з цяжкасцю ступаў чалавек. За санямі ішоў другі. На санях, у скрынцы, ляжаў трэці, для якога з зямнымі цяжкасцямі было пакончана, бо Паўночная глуш адолела, зламала яго, — і ён не мог больш ні рухацца, ні змагацца. Паўночная глуш не любіць руху. Яна апалчаецца на жыццё, бо жыццё ёсць рух, а Паўночная глуш імкнецца спыніць усё тое, што рухаецца. Яна замарожвае ваду, каб затрымаць яе бег да мора; яна высмоктвае сокі з дрэва, і яго магутная сэрца калее ад сцюжы; але з асаблівай лютасцю і жорсткасцю Паўночная глуш ламае ўпартасць чалавека, бо чалавек — самая мяцежная істота ў свеце, бо чалавек заўсёды паўстае супраць яе волі, згодна з якой усякі рух урэшце рэшт павінен спыніцца.

І ўсё-такі паперадзе і ззаду саней ішлі два бястрашныя і непакорлівыя чалавекі, якія яшчэ не развіталіся з жыццём. Іх адзенне было сшыта з футра і мяккай вырабленай скуры. Вейкі, шчокі і вусны ў іх так абледзянелі ад застываючага на паветры дыхання, што пад ледзяной коркай не было відаць твару. Гэта надавала ім выгляд нейкіх прывідных масак, далакопаў з таго свету, якія ладзяць пахаванне здані. Але гэта былі не прывідныя маскі, а людзі, якія прабраліся ў краіну смутку, насмешкі і маўчання, смельчакі, якія ўклалі ўсе свае мізэрныя сілы ў дзёрзкую задуму пацягацца з магутнасцю свету, такога ж далёкага, пустыннага і чужога для іх, як і неабдымная прастора космасу.

Яны ішлі моўчкі, зберагаючы дыханне для ха-

дзьбы. Цішыня, амаль адчувальная на дотык, акаляла іх з усіх бакоў. Яна ціснула на розум, як вада на вялікай глыбіні цісне на цела вадалаза. Яна прыгнятала бязмежжам і непарушнасцю свайго закону. Яна дабіралася да самых скрытых тайнікоў іх свядомасці, выціскаючы з яе, як сок з вінаграду, усё няшчырае, ілжывае, усякую схільнасць да занадта высокай самаацэнкі, уласцівую чалавечай душы, і ўнушала ім думку, што яны ўсяго толькі нікчэмныя, смертныя істоты, пылінкі, мошкі, якія пракладаюць свой шлях наўгад, не заўважаючы гульні сляпых сіл прыроды.

Мінула гадзіна, мінула другая. Бледнае святло кароткага, цьмянага дня пачало гаснуць, калі ў акаляючай цішыні пранеслася слабае, аддаленае выццё. Яно імкліва ўзвілося ўверх, дасягнула высокай ноты, затрымалася на ёй, дрыжучы, але не збаўляючы сілы, а потым паступова замерла. Яго можна было прыняць за энк нечай загінуўшай душы, калі б у ім не адчувалася панурай раз'юшанасці і лютасці голаду.

Чалавек, які ішоў спераду, павярнуўся, злавіў позірк таго, які цягнуўся за санямі, і яны кіўнулі адзін аднаму. І зноў цішыню, як іголкай, пранізала выццё. Яны прыслухаліся, стараючыся вызначыць накірунак гуку. Ён даносіўся з тых снежных прастораў, якія яны толькі што прайшлі.

У хуткім часе пачулася выццё ў адказ, таксама аднекуль ззаду, але трохі лявей.

— Гэта ж яны за намі гоняцца, Біл, — сказаў той, што ішоў спераду. Голас яго прагучаў хрыпла і ненатуральна, і гаварыў ён з яўнай цяжкасцю.

— Здабычы ў іх мала, — адказаў яго сябар.

— Вось ужо колькі дзён я не бачыў ніводнага заечага следу.

Падарожныя замаўчалі, напружана прыслухоўваючыся да выцця, якое штохвілінна чулася за імі.

Як толькі настала цемень, яны павярнулі сабак да елак на беразе ракі і спыніліся на прывал. Труна, знятая з саней, служыла ім і сталом і лавай.

Збіўшыся ў кучу на другім баку вогнішча, сабакі гыркали і грызліся, але не выказвалі ніякага жадання ўцячы ў цемень.

— Нешта яны надта ж ужо ціснуцца да агню, — сказаў Біл.

Генры, які прысеў на кукішкі ля вогнішча, каб паставіць на агонь кафейнік з кавалкам ільду, моўчкі кіўнуў. Загаварыў ён толькі пасля таго, як сеў на труну і пачаў есці.

— Шкуру сваю берагуць. Ведаюць, што тут іх накормяць, а там яны самі пойдучь некаму на корм. Сабак не падманеш.

Біл пакруціў галавой.

— Хто іх ведае.

Сябар паглядзеў на яго з цікаўнасцю.

— Першы раз чую, каб ты сумняваўся ў іх розуме.

— Генры, — сказаў Біл, павольна разжоўваючы бабовыя зярняты, — а ты не заўважыў, як сабакі грызліся, калі я карміў іх?

— Сапраўды, валтузні было больш, чым калі, — пацвердзіў Генры.

— Колькі ў нас сабак, Генры?

— Шэсць...

— Дык вось... — Біл зрабіў паўзу, каб прыдаць больш вагі сваім словам. — Я таксама кажу, што ў нас шэсць сабак. Я ўзяў шэсць рыбін з мяшка, даў кожнаму сабаку па рыбіне. І аднаму не хапіла, Генры.

— Значыць, аблічыўся.

— У нас шэсць сабак, — абыякава паўтарыў Біл. — Я ўзяў шэсць рыбін. Аднавухаму рыбы не хапіла. Мне давялося ўзяць з мяшка яшчэ адну рыбіну.

— У нас усяго шэсць сабак, — стаяў на сваім Генры.

— Генры, — працягваў Біл, — я не кажу, што ўсе былі сабакі, але рыба дасталася семярым.

Генры перастаў жаваць, паглядзеў скрозь вогнішча на сабак і пералічыў іх.

— Зараз там толькі шэсць, — сказаў ён.

— Сёмы ўцёк, я бачыў, — са спакойнай настойліваасцю прамовіў Біл. — Іх было сем.

Генры зірнуў на яго са спачуваннем і сказаў:

— Хутчэй бы нам з табой дабрацца да месца.

— Як жа гэта разумець?

— А так, што ад гэтай паклажы, якую мы вазьмём, ты сам не свой стаў, вось табе і здаецца немаведама што.

— Я пра гэта ўжо думаў, — адказаў Біл сур'ёзна. — Як толькі ён пабег, я адразу зірнуў на снег і ўбачыў сляды; потым палічыў сабак — іх было шэсць. А сляды — вось яны. Хочаш зірнуць? Хадзем — пакажу.

Генры нічога яму не адказаў і моўчкі працягваў жаваць. З'еўшы боб, ён запіў яго гарачай кавай, выцер рот рукой і сказаў:

— Значыць, па-твойму, гэта...

Працяжнае сумнае выццё не дало яму дагаварыць. Ён моўчкі прыслухаўся, а потым закончыў пачатую фразу, ткнуўшы пальцам назад, у цемру:

—...Гэта госьць адтуль?

Біл кіўнуў.

— Як ні круці, больш нічога не прыдумаеш. Ты ж сам чуў, якую грызню паднялі сабакі.

Працяжнае выццё чулася ўсё часцей і часцей, здалёк даносіліся завыванні ў адказ, — цішыня ператварылася ў сапраўднае пекла. Выццё неслася з усіх бакоў, і сабакі ад страху збіліся ў кучу так блізка ад вогнішча, што агонь ледзь не падпальваў ім шэрсць.

Біл падкінуў галля ў вогнішча і закурыў люльку.

— Я бачу, ты зусім захандрыў, — сказаў Генры.

— Генры... — Біл у задуменні пасмактаў люльку. — Я ўсё думаю, Генры: ён нашмат шчаслівейшы за нас з табой. — І Біл пастукаў пальцам па труне, на якой яны сядзелі. — Калі мы памром, Генры, добра, калі хоць кучка камянёў будзе ляжаць над нашымі целамаі, каб іх не зжэрлі сабакі.

— Дык жа ні ў цябе, ні ў мяне няма ні радні, ні грошай, — сказаў Генры. — Наўрад ці нас з та-

бой павязуць у такую далячынь, нам такое паханне не па кішэні.

— Чаго я ніяк не магу зразумець, Генры, гэта — навошта чалавеку, які быў у сябе на радзіме ці то лордам, ці то накштальт таго і якому не даводзілася клапаціцца ні пра яду, ні пра цёплыя коўдры, — навошта такому чалавеку спатрэбілася рыскаць на краі свету, па гэтай Богам забытай краіне?

— Так. Сядзеў бы дома, дажыў бы да старасці, — згадзіўся Генры.

Яго таварыш адкрыў быў рот, але так нічога і не сказаў. Замест гэтага ён працягнуў руку ў цемру, што сцяной насоўвалася на іх з усіх бакоў. У змроку нельга было разгледзець якіх-небудзь пэўных абрысаў; віднелася толькі пара вачэй, якія гарэлі, нібы вугалі.

Генры моўчкі паказаў на другую пару і на трэцюю. Кола палаючых вачэй сцягвалася каля іх стаянкі. Час ад часу якая-небудзь пара мяняла месца ці знікала, для таго каб ізноў з'явіцца праз секунду.

Сабакі непакоіліся ўсё больш і больш і раптам, ахопленыя страхам, збіліся ў кучу амаль ля самага вогнішча, падпаўзлі да людзей і прыціснуліся да іх ног. У час гэтай валтузні адзін сабака трапіў у вогнішча, ён завішчаў ад болю і жаху, і ў паветры запахла смаленай поўсцю. Кола вачэй на хвіліну разамкнулася і нават крыху адступіла назад, але як толькі сабакі супакоіліся, яно зноў апынулася на ранейшым месцы.

— Вось, бяда, Генры. Патронаў мала!

Дакурыўшы люльку, Біл дапамог свайму спадарожніку раскласці футравую пасцель і коўдру паўзверх яловых галінак, якія ён яшчэ перад вячэрай накідаў на снег. Генры крактануў і ўзяўся развязаць макасіны.

— Колькі ў цябе засталася патронаў? — спытаў ён.

— Тры, — пачулася ў адказ. — А трэба было б трыста. Я б ім паказаў, д'яблам!

Ён злосна пагразіў кулаком у бок палаючых

вачэй і стаў уладкоўваць свае макасіны перад агнём.

— Калі толькі гэтыя маразы скончацца! — працягваў Біл. — Вось ужо другі тыдзень усё пяцьдзесят ды пяцьдзесят градусаў. І навошта толькі я пусціўся ў гэтае падарожжа, Генры! Не падабаецца яно мне. Нешта мне нядобра. Прыехаць бы хутчэй — і канец! Сядзець бы нам з табой зараз каля каміна ў форце Мак-Гэры, гуляць у крыбедж¹... Шмат я даў бы за гэта!

Генры прабурчаў штосьці і стаў укладвацца. Ён ужо задрамаў, як раптам голас таварыша разбудзіў яго:

— Ведаеш, Генры, што мяне турбуе? Чаму сабакі не накінуліся на таго, прышлага, якому таксама дасталася рыбіна?

— Надта ж ты турбуешся, Біл, — пачуўся сонны адказ. — Раней ты такім не быў. Перастань балбатаць, спі, а раніцай устанеш як нічога ніякага. Пячайка ў цябе, таму ты і неспакойны.

Яны спалі побач, пад адной коўдрай, цяжка дыхаючы ў сне. Вогнішча патухала, і кола палаючых вачэй вакол стаянкі змыкалася ўсё шчыльней і шчыльней.

Сабакі ціснуліся адзін да аднаго, пагрозліва гыркалі, калі якая-небудзь пара вачэй падбіралася надта блізка. Вось яны загыркалі так моцна, што Біл прагнуўся. Асцярожна, стараючыся не пабудзіць сябра, ён вылез з-пад коўдры і падкінуў галля ў вогнішча. Агонь успыхнуў ярчэй, і кола вачэй падалося назад.

Біл глянуў на сабак, якія збіліся ў кучу, працёр вочы, паглядзеў больш пільна і зноў залез пад коўдру.

— Генры! — паклікаў ён сябра. — Генры!

Генры застагнаў, прачынаючыся, і спытаў:

— Ну, што там?

¹Крыбедж — картачная гульня.

— Нічога, — пачуў ён, — толькі іх зноў сем. Я цяпер пералічыў.

Генры сустрэў гэтую навіну бурчаннем, якое адразу ж перайшло ў храп, і яго зноў агарнуў сон.

Раніцай ён прачнуўся першым і пабудзіў сябра. Да світання заставалася яшчэ гадзіны тры, хаця было ўжо шэсць гадзін раніцы. У цемнаце Генры заняўся гатаваннем снадання, а Біл скруціў пасцель і стаў складваць рэчы ў сані.

— Паслухай, Генры, — спытаў ён раптам, — колькі, ты кажаш, у нас сабак?

— Шэсць.

— Вось і няправільна! — заявіў ён з радасцю.

— Ізноў сем? — спытаў Генры.

— Не, пяць. Адзін прапаў.

— Што за чорт! — злосна крыкнуў Генры і, кінуўшы гатаванне, пайшоў пералічыць сабак.

— Правільна, Біл, — сказаў ён. — Фэці збег.

— Уцёк так хутка, што і не заўважылі. Знайдзі яго цяпер!

— Прапашчая справа, — адказаў Генры. — Жыўцом злопалі. Ён, мабыць, не адзін раз завішчаў, калі гэтыя д'яблы пачалі яго рваць.

— Фэці заўсёды быў дурнаваты, — сказаў Біл.

— У самага дурнога сабакі ўсё ж хопіць розуму не ісці на непазбежную смерць.

Ён агледзеў астатніх сабак, хутка ацэньваючы станоўчыя якасці кожнага.

— Гэтыя разумнейшыя, яны такой штукі не выкінуць.

— Іх ад вогнішча і кіем не адгоніш, — згадзіўся Біл. — Я заўсёды лічыў, што ў Фэці не ўсё ў парадку.

Такім было надмагільнае слова, прысвечанае сабаку, што загінуў на Паўночным шляху, — і яно было нічуць не скупейшым за многія іншыя эпітафіі загінуўшым сабакам, ды, мабыць, і людзям.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

ВАЎЧЫЦА

Паснедаўшы і склаўшы ў сані свае небагатыя пажыткі, Біл і Генры пакінулі прыветлівае вогнішча і рушылі ў цемень. І адразу ж пачулася выццё — дзікае, тужлівае выццё; скрозь цемру і холад яно далятала да іх адусюль. Падарожныя ішлі моўчкі. Развіднела а дзевятай гадзіне.

У сярэдзіне дня неба на поўдні паружавела — у тым месцы, дзе выпукласць зямнога шара ўстае перашкодай паміж паўдзённым сонцам і краінай Поўначы. Але ружовы водбліск хутка пацямнеў. Шэрае дзённае святло, што змяніла яго, пратрымалася да трох гадзін, потым і яно патухла, і над пустынным маўклівым краем апусціўся полаг арктычнай ночы.

Як толькі наступіла цемра, выццё, што праследавала падарожных і справа, і злева, і ззаду пачулася бліжэй; час ад часу яно чулася так блізка, што сабакі не вытрымлівалі і пачыналі кідацца ў пастронках.

Пасля аднаго з такіх прыпадкаў панічнага страху, калі Біл і Генры зноў прывялі запрэжку ў парадак, Біл сказаў:

— Добра было б, каб яны на якую-небудзь дзічыну напалі і пакінулі нас у спакоі.

— Так, слухаць іх малапрыемна, — згадзіўся Генры.

І яны змоўклі да наступнага прывалу.

Генры стаяў, нахіліўшыся, над закіпаючым кацялком з бобам і падкладваў туды колаты лёд, калі за яго спінай раптам пачуўся гук удару, выкрык Біла і прарэзлівы віск. Ён выпрастаўся і паспеў разгледзець толькі невыразныя абрысы нейкага звера, што прамчаўся па снезе і прапаў у цемры. Потым Генры ўбачыў, што Біл не то з урачыстым, не то з прыгнечаным выглядам стаіць сярод сабак,

трымаючы ў адной руцэ палку, а ў другой хвост вяленага ласосся.

— Палову ўсё ж сцягнуў! — крыкнуў ён. — Затое я ўсыпаў яму як след. Чуў віск?

— А хто гэта? — спытаў Генры.

— Не разабраў. Магу толькі сказаць, што ногі, і пашча, і шкура ў яго ёсць, як у кожнага сабакі.

— Прыручаны воўк, ці што?

— Воўк ці не воўк, толькі, мабыць, сапраўды прыручаны, калі з'яўляецца якраз падчас кармлення і хапае рыбу.

Гэтай ноччу, калі яны сядзелі пасля вячэры на скрынцы, палячы люлькі, кола палаючых вачэй звузілася яшчэ бліжэй.

— Добра было б, каб яны чараду ласёў дзе-небудзь спудзілі і пакінулі нас у спакоі, — сказаў Біл.

Яго сябар прабурчаў штосьці не зусім ветлівае, і хвілін дваццаць яны сядзелі моўчкі: Генры — утаропіўшыся ў агонь, а Біл — у кола палаючых вачэй, што свяціліся ў цемры, зусім блізка ад вогнішча.

— Добра было б зараз падкаціць да Мак-Гэры... — зноў пачаў Біл.

— Ды кінь ты сваё «добра было б», перастань ныць! — не вытрываў Генры. — Пячайка ў цябе, вось ты і хныкаеш. Выпі соды — адразу палягчэе, і мне з табой будзе весялей.

Раніцай Генры пабудзіла распачная лаянка. Ён падняўся на локці і ўбачыў, што Біл стаіць сярод сабак ля вогнішча, якое стала толькі разгарацца, і з перакрыўленым ад раз'юшанасці тварам злосна размахвае рукамі.

— Гэй! — крыкнуў Генры. — Што здарылася?

— Фрог уцёк, — пачуў ён у адказ.

— Не можа быць!

— Кажу табе: уцёк.

Генры выскачыў з-пад коўдры і кінуўся да сабак.

Уважліва пералічыўшы іх, ён далучыў свой голас да праклёнаў, якія яго сябар пасылаў на адрас

усёмагутнай Паўночнай глушы, якая пазбавіла іх яшчэ аднаго сабакі.

— Фрог быў самы моцны ва ўсёй запрэжцы, — закончыў сваю прамову Біл.

— Але ж і кемлівы! — дадаў Генры.

Такой была другая эпітафія за гэтыя два дні.

Снеданне прайшло нявесела; астатнюю чацвёрку сабак запрэгли ў сані. Дзень гэты быў дакладным паўтарэннем многіх папярэдніх дзён. Падарожныя моўчкі брылі па снежнай пустыні. Маўчанне парушала толькі выццё праследавацеляў, якія гналіся за імі па пятах, не паказваючыся на вочы. З наступленнем цемнаты, калі пагоня, як і чакалася, наблізілася, выццё пачулася амаль побач; сабакі дрыжалі ад страху, кідаліся і блыталі пастронкі, яшчэ больш прыгнятаючы гэтым людзей.

— Ну, дурныя стварэнні, цяпер ужо нікуды не падзенецца, — з задаволеным выглядам сказаў Біл на чарговай стаянцы.

Генры перастаў гатаваць ежу і пайшоў паглядзець. Яго сябар прывязаў сабак індзейскім спосабам, да палак. На шыю кожнаму сабаку ён надзеў скураную пятлю, да пятлі прывязаў тоўстую доўгую палку — ушчыльную да шыі; другі канец палкі быў змацаваны скураным рэменем з убітым у зямлю калом. Сабакі не маглі перагрызці рэмень каля шыі, а палкі перашкаджалі ім дастаць зубамі прывязь ля кала.

Генры пахвальна кіўнуў галавой.

— Аднавухага толькі такім спосабам і можна ўтрымаць. Яму нічога не значыць перагрызці рэмень — усё роўна што нажом разануць. А так да раніцы ўсе цэлыя будуць.

— Ну дзіва што! — сказаў Біл. — Калі хоць адзін прападзе, я заўтра ад кавы адмоўлюся.

— Але ж яны ведаюць, што нам няма чым іх прыстрашыць, — зазначыў Генры, укладваючыся спаць і паказваючы на мігатлівае кола, што акаймоўвала іх стаянку. — Смальнуць бы ў іх разок-другі — хутка павагу да нас адчулі б. Штоночы

ўсё бліжэй і бліжэй падбіраюцца. Адвядзі вочы ад агню, зірні ў той бок. Ну? Бачыў вунь таго?

Абодва сталі з цікавасцю назіраць за цьмянымі сілуэтамі, што рухаліся за вогнішчам. Пільна ўглядаючыся туды, дзе ў цемені блішчала пара вачэй, можна было разгледзець абрысы звера. Час ад часу ўдавалася нават заўважыць, як гэтыя звяры пераходзілі з месца на месца.

Валтузня сярод сабак прыцягнула ўвагу Біла і Генры. Нецярпліва скуголячы, Аднавухі то рваўся з прывязі ў цемру, то, адступаючы назад, з раз'юшанасцю грыз палку.

— Глядзі, Біл, — прашаптаў Генры.

У кола, асветленае вогнішчам, нягучнымі крокамі, бокам, праслізнуў звер, падобны на сабаку. Ён падыходзіў баязліва і ў той жа час нахабна, накіраваўшы ўсю ўвагу на сабак, але не выпускаючы з поля зроку і людзей. Аднавухі рвануўся да чужынца, наколькі дазваляла палка, і нецярпліва заскуголіў.

— Гэтае боўдзіла, здаецца, ні кроплі не баіцца, — ціха сказаў Біл.

— Ваўчыца, — шапнуў Генры. — Цяпер я разумею, што адбылося з Фэці і Фрогам. Зграя выпускае яе як прынаду. Яна заваблівае сабак, а астатнія накідваюцца і зжыраюць іх.

У агні нешта затрашчала. Галавешка адкацілася ўбок з моцным шыпеннем. Спалоханы звер адным скачком схаваўся ў цемры.

— Ведаеш, што я думаю, Генры? — сказаў Біл.

— Што?

— Гэта тая самая, якой я загрэў палкай.

— Можаш не сумнявацца, — адказаў Генры.

— Я вось што хачу сказаць, — працягваў Біл, — відаць, яна прывыкла да вогнішчаў, а гэта вельмі падазрона.

— Яна ведае больш, чым патрэбна ведаць паважаючай сябе ваўчыцы, — згадзіўся Генры. — Ваўчыца, якая з'яўляецца падчас кармлення сабак, — бывалы звер.

— У старога Вілэна быў калісьці сабака, і ён

пайшоў разам з ваўкамі, — разважаў услых Біл. — Каму гэта ведаць, як не мне? Я падстрэліў яго ў зграі ваўкоў на ласінай пашы каля Літл-Сціка. Стары Вілэн плакаў, як дзіця. Казаў, што ажно тры гады яго не бачыў. І ўсе гэтыя тры гады ён бегаў з ваўкамі.

— Гэта не воўк, а сабака, і яму не раз даводзілася есці рыбу з рук чалавека. Ты пацэліў у самую кропку, Біл.

— Калі мне толькі ўдасца, я яго ўлажу, і ён будзе не воўк, і не сабака, а проста падла, — заявіў Біл. — Нам больш нельга сабак губляць.

— Дык у цябе ж толькі тры патроны, — запярэчыў яму Генры.

— А я буду цэліцца трапна, — быў такі адказ.

Раніцай Генры зноў распаліў вогнішча і заняўся гатаваннем сьнедання пад храп таварыша.

— Надта ж ты моцна спаў, — сказаў ён, падымаючы яго ад сну. — Будзіць цябе не хацелася.

Яшчэ не прачнуўшыся як след, Біл пачаў есці. Заўважыўшы, што яго кубак пусты, ён пацягнуўся да кафеяніка. Але кафеянік стаяў далёка, каля Генры.

— Слухай, Генры, — сказаў ён з мяккім папрокам, — ты нічога не забыў?

Генры ўважліва агледзеўся па баках і пакруціў галавой. Біл працягнуў яму пусты кубак.

— Не будзе табе кавы, — аб'явіў Генры.

— Няўжо скончылася? — спалохана спытаў Біл.

— Не, не скончылася.

— Баішся, што ў мяне страўнік сапсуецца?

— Не, не баюся.

Твар Біла пацягнуў ад гневу.

— Дык у чым жа справа, растлумач, не мучай мяне, — сказаў ён.

— Спэнкер уцёк, — адказаў Генры.

Павольна, з выглядам абсалютнай пакорнасці лёсу, Біл павярнуў галаву і, не сыходзячы з месца, пералічыў сабак.

— Як гэта здарылася? — абыякава спытаў ён.

Генры паціснуў плячыма.

— Не ведаю. Мабыць, Аднавухі перагрыз яму рэмень. Сам ён, канечне, не мог гэтага зрабіць.

— Проклятая жывёліна! — павольна прамовіў Біл, нічым не выдаючы свайго гневу. — У сябе рэмень перагрызці не мог, дык у Спэнкера перагрыз.

— Ну, для Спэнкера цяпер усе жыццёвыя трывогі скончыліся. Ваўкі, мабыць, ужо пераварылі яго, і цяпер ён у іхніх кішках. — Такую эпітафію прачытаў Генры трэцяму сабаку. — Выпі кавы, Біл.

Але Біл пакруціў галавой.

— Ну, выпі, — настойваў Генры, падняўшы кавы.

Біл адсунуў свой кубак.

— Каб я скрозь зямлю праваліўся, калі вып'ю! Скажаў, што не буду, калі сабака прападзе, — значыць, не буду.

— Цудоўная кава! — спакушаў яго Генры.

Але Біл не здаўся і паснедаў усухамятку, прыпраўляючы яду неразборлівымі праклёнамі ў аднас Аднавухага, які з імі так дрэнна пажартаваў.

— Сёння нанач прывяжу іх усіх паасобку, — сказаў Біл, калі яны рушылі ў дарогу.

Прайшоўшы каля ста крокаў, Генры, які ішоў спераду, нахіліўся і падняў нейкі прадмет, што трапіў яму пад лыжы. У цемнаце ён не мог разгледзець, што гэта такое, але пазнаў навобмацак і шпурнуў гэтую рэч назад, так што яна стукнулася аб сані і адскочыла якраз да лыжаў Біла.

— Можна, табе гэта яшчэ спатрэбіцца, — сказаў Генры.

Біл ахнуў. Вось усё, што засталося ад Спэнкера, — палка, якая была прывязана да ягонай шыі.

— Дашчэнт зжэрлі, — сказаў Біл. — І нават рамянёў на палцы не пакінулі. Добра ж яны прагаладаліся, Генры... Чаго добрага, яшчэ і да нас з табой дабяруцца.

Генры абуральна рассмяяўся.

— Сапраўды, ваўкі ніколі за мной не ганяліся, але мне было і горш, чым цяпер, а ўсё ж жывы

застаўся. Дзесятка назойлівых жывёлін яшчэ не-
дастаткова, каб даканаць твайго пакорнага слугу,
Біл!

— Пабачым, пабачым...— злосна прабурчаў
яго таварыш.

— Ну вось, калі мы будзем пад'язджаць да Мак-
Гэры, тады і пабачыш.

— Не вельмі я на гэта спадзяюся,— стаяў на
сваім Біл.

— Ты проста не ў настроі, і больш нічога,—
рашуча заявіў Генры.— Табе трэба хіны прыняць.
Вось дай толькі да Мак-Гэры дабрацца, я табе ўка-
чу добрую дозу.

Біл прабурчаў штосьці, выказваючы сваю няз-
году з такім дыягназам, і замаўчаў.

Дзень прайшоў, як і ўсе папярэднія.

Развіднела а дзевятай гадзіне. А дванаццатай
гарызонт на поўначы паружавеў ад нябачнага сон-
ца, і настаў пахмурны дзень, які праз тры гадзіны
павінна была праглынуць ноч.

Якраз у той момант, калі сонца зрабіла нясме-
лую спробу выглянуць з-за гарызонту, Біл выняў
з саней стрэльбу і сказаў:

— Ты не спыняйся, Генры. Я пайду зірнуць,
што там робіцца.

— Не адыходзься ад саней! — крыкнуў яму
Генры.— У цябе ж усяго тры патроны. Хто яго
ведае, што можа здарыцца...

— Ага! Цяпер ты зануў? — урачыста спытаў
Біл. Генры прамаўчаў і пайшоў далей адзін, увесь
час неспакойна азіраючыся назад у пустэльную ім-
глу, дзе знік яго таварыш.

Праз гадзіну Біл нагнаў сані, скараціўшы ад-
легласць напразткі.

— Широка разбрыліся,— сказаў ён,— паў-
сюль рыскаюць, але і ад нас не адстаюць. Відаць,
упэўненыя, што мы ад іх не ўцячым. Вырашылі
пацярпець трохі, не хочуць упускаяць нічога ядо-
мага.

— Карацей кажучы, ім здаецца, што мы не ўця-
чым ад іх,— падкрэсліў Генры.

Але Біл пакінуў гэтыя словы без увагі.

— Я некаторых бачыў — худыя! Напэўна, даўно ім нічога не перападала, калі не лічыць Фэці, Фрога і Спэнкера. А зграя вялікая, з'елі і не адчулі. Вельмі схуднелі. Рэбры як пральная дошка, і жываты зусім уваліліся. Карацей кажучы, дайшлі да крайнасці. Чаго добрага, усякі страх забудуць, а тады трымай вуха востра!

Праз некалькі хвілін Генры, які ішоў за санямі, ціха перасцерагальна свіснуў.

Біл азірнуўся і спакойна спыніў сабак. За паротам, які яны толькі што прайшлі, па іх свежых слядах бег хударлявы пушысты звер. Прынюхваючыся да снегу, ён бег лёгкай, плаўнай рысцю. Калі людзі спыніліся, спыніўся і ён, выцягнуўшы морду і ўцягваючы дрыготкімі ноздрамі далятаючыя да яго пахі.

— Яна. Ваўчыца, — сказаў Біл.

Сабакі ляжалі на снезе. Ён прайшоў міма іх да таварыша, які стаяў ля саней. Абодва сталі разглядаць дзіўнага звера, які ўжо некалькі дзён праследаваў іх і знішчыў палову запражкі.

Пачакаўшы і агледзеўшыся, звер зрабіў некалькі крокаў наперад. Ён паўтараў гэты манеўр да таго часу, пакуль не падышоў да саней ярдаў на сто, потым спыніўся каля елак, падняў морду і, водзячы носам, стаў уважліва сачыць за людзьмі, якія назіралі за ім. У гэтым поглядзе было нешта тужлівае, што нагадвала погляд сабакі, але без ценю сабачай адданасці. Гэта была туга, народжаная голадам — жорсткім, як воўчыя іклы, бязлітасным, як сцюжа.

Для ваўка звер быў завялікі, і, нягледзячы на яго худзізну, было відаць, што ён належыць да самых буйных прадстаўнікоў сваёй пароды.

— Ростам футы два з паловай, — вызначыў Генры. — І ад галавы да хваста пэўна каля пяці будзе.

— Не зусім звычайная масць для ваўка, — сказаў Біл. — Я ніколі рыжых не бачыў. А гэты нейкі чырванавата-карычневы.

Біл памыляўся. Шэрсць у звера была сапраўды

воўчая. У ёй пераважалі шэрыя валасы, аднак лёгкае чырванаватае адценне, якое то знікала, то з'яўлялася зноў, стварала ілжывае ўражанне — шэрсць здавалася то шэрай, то раптам адлівала рыжынкай.

— Самая сапраўдная ездавая лайка, толькі буйнейшая, — сказаў Біл. — Чаго добрага, хвастом завіляе.

— Гэй ты, лайка! — крыкнуў ён. — Падыдзі ж сюды... Як там цябе завуць?

— Ды яна ані не баіцца, — засмяўся Генры.

Яго сябар крыкнуў мацней і пагразіў зверу кулаком, аднак той не праявіў ніякага страху і толькі яшчэ больш насцярожыўся. Ён працягваў глядзець на іх усё з той жа бязлітаснай галоднай тугой. Перад ім было мяса, а ён галадаў. І каб у яго толькі хапіла смеласці, ён кінуўся б на людзей і зжор іх.

— Слухай, Генры, — сказаў Біл, несвядома панізіўшы голас да шэпту. — У нас тры патроны. Але ж яе можна забіць напавал. Тут не прамахнешся. Трох сабак як і не было, трэба ж пакласці гэтаму канец. Што ты скажаш?

Генры кіўнуў галавой у знак згоды.

Біл асцярожна выцягнуў стрэльбу з саней, падняў быў яе, але так і не данёс да пляча. Ваўчыца скочыла са сцэжкі ўбок і знікла сярод елак. Сябры паглядзелі адзін на аднаго. Генры шматзначна засвістаў.

— Эх, не скеміў я! — ускрыкнуў Біл, кладучы стрэльбу на месца. — Як жа такой ваўчыцы не ведаць стрэльбы, калі яна ведае час кармлення сабак! Кажу табе, Генры, ва ўсіх нашых няшчасцях вінавата яна. Каб не гэтая жывёліна, у нас бы зараз было шэсць сабак, а не тры. Не, Генры, я да яе дабярўся. На адкрытым месцы яе не заб'еш: надта разумная. Але я яе высачу. Я падстрэлю гэтую жывёліну з засады.

— Толькі далёка не адыходзься, — папярэдзіў яго Генры. — Калі яны на цябе ўсёй зграяй накінуцца, тры патроны табе памогуць як мёртваму

прыпаркі. Надта ж гэтае звяр'ё прагаладалася. Глядзі, Біл, пападзешся ім!

Гэтай ноччу прыпынак быў зроблены рана. Тры сабакі не маглі везці сані так хутка і так доўга, як гэта рабілі шэсць; яны прыкметна выбіліся з сіл. Біл прывязаў іх далей адзін ад аднаго, каб яны не перагрызлі рамянёў, і абодва падарожныя адразу ляглі спаць. Але ваўкі асмялелі і ноччу не раз будзілі іх. Яны падыходзілі так блізка, што сабакі пачыналі шалець ад страху, і, для таго каб утрымаць ашалелых драпежнікаў на адлегласці, даводзілася раз-пораз падкладваць галлё ў вогнішча.

— Маракі расказваюць, быццам акулы любяць плаваць за караблямі, — сказаў Біл, залазячы пад коўдру пасля адной з такіх прагулянак да вогнішча. — Дык вось, ваўкі — гэта сухапутныя акулы. Яны сваю справу лепш за нас з табой ведаюць і бягуць за намі зусім не для мацыёну. Пападзёмся мы ім, Генры. Вось пабачыш, пападзёмся.

— Ты, можна лічыць, папаўся ўжо, раз столькі гаворыш пра гэта, — адрэзаў яго таварыш. — Хто баіцца лупцоўкі, той усё роўна што адлупцаваны, а ты усё роўна што ў ваўкоў на зубах.

— Яны прыкончвалі людзей і лепшых за нас з табой, — адказаў Біл.

— Ды перастань ты ныць! Сіл маіх больш няма!

Генры злосна перавярнуўся на другі бок, дзівячыся, чаму Біл прамаўчаў. Гэта на яго не было падобна, бо рэзкія словы лёгка выводзілі яго з сябе. Генры доўга думаў пра гэта, перш чым заснуць, але ўрэшце рэшт павекі яго пачалі зліпацца, і ён засынаў з такой думкай: «Хандрыць Біл. Трэба будзе разварушыць яго заўтра».

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

ПЕСНЯ ГОЛАДУ

Спачатку дзень абяцаў быць удачным. За ноч не прапала ніводнага сабакі, і Генры з Білам бадзёра рушылі ў дарогу сярод акаляючага іх маўчання, цемры і холаду. Біл як быццам не ўспамінаў пра сумныя прадчуванні, што трывожылі яго мінулай ноччу, і нават дазволіў сабе паджартаваць з сабак, калі на адным з заваротаў яны перакулілі сані. Усё змяшалася ў кучы. Перакуліўшыся, сані заселі паміж дрэвам і вялізным валуном, і, каб разабрацца ва ўсёй гэтай блытаніне, давялося распрагаць сабак. Як толькі падарожныя нахіліліся над санямі, намагаючыся падняць іх, Генры раптам убачыў, што Аднавухі адбягае ўбок.

— Назад, Аднавухі! — крыкнуў ён, устаючы з каленяў і гледзячы сабаку ўслед.

Але Аднавухі пусціўся яшчэ хутчэй, цягнучы па снезе пастронкі. А там, на толькі што пройдзеным шляху, яго чакала ваўчыца. Падбягаючы да яе, Аднавухі навастрыў вушы, перайшоў на лёгкую дробную хаду, потым спыніўся. Ён глядзеў на яе ўважліва, недаверліва, але прагна. А яна скаліла зубы, нібыта ўсміхаючыся яму ліслівай усмешкай, потым зрабіла некалькі гуллівых скачкоў і спынілася. Аднавухі пайшоў да яе ўсё яшчэ з асцярогай, задзёршы хвост, навастрыўшы вушы і высока падняўшы галаву.

Ён хацеў быў абнюхаць яе, але ваўчыца падалася назад, хітравата заляцаючыся да яго. Што раз, як ён рабіў крок наперад, яна адступала назад. І так, крок за крокам, ваўчыца вяла Аднавухага за сабой, усё далей ад яго надзейных абаронцаў — людзей. Раптам як быццам незразумелая боязь спыніла Аднавухага. Ён павярнуў галаву і паглядзеў на перакуленыя сані, на сваіх сяброў па запрэжцы і на гаспадароў, якія клікалі яго. Але калі што-небудзь падобнае і мільганула ў галаве

сабакі, ваўчыца ўраз рассеяла ўсю яго нерашучасць: яна падышла да яго, на імгненне даткнулася да яго носам, а потым зноў пачала, гуляючы, адыходзіць усё далей і далей.

Тым часам Біл успомніў пра стрэльбу. Але яна ляжала пад перакуленымі санямі, і, пакуль Генры дапамог яму разабраць паклажу, Аднавухі і ваўчыца так блізка падышлі адзін да аднаго, што страляць на такой адлегласці было рызыкаўна.

Надта позна зразумеў Аднавухі сваю памылку. Яшчэ не здагадваючыся, у чым справа, Біл і Генры ўбачылі, як ён павярнуўся і кінуўся бегчы назад, да іх. А потым яны ўбачылі штук дванаццаць худых шэрых ваўкоў, якія імчаліся пад прамым вуглом да дарогі, напярэймы Аднавухаму. У адно імгненне ваўчыца пакінула сваю гуллівасць і хітрасць — з гырканнем кінулася яна на Аднавухага. Той адкінуў яе плячом, пераканаўся, што зваротны шлях адрэзаны, і, усё яшчэ спадзеючыся дабегчы да саней, кінуўся да іх па крузе. З кожнай хвілінай ваўкоў становілася ўсё больш і больш. Ваўчыца неслася за сабакам, трымаючыся на адлегласці аднаго скачка ад яго.

— Куды ты? — раптам крыкнуў Генры, схапіўшы таварыша за плячо.

Біл скінуў яго руку.

— Хопіць! — сказаў ён. — Больш яны ніводнага сабакі не атрымаюць!

Са стрэльбай напярэс ён кінуўся ў хмызняк, які акружаў рэчышча ракі. Яго намеры былі зусім зразумелыя: прыняўшы сані за цэнтр круга, па якім бег сабака, Біл разлічваў перарэзаць гэты круг у той кропцы, куды пагоня яшчэ не дайшла. Днём, маючы ў руках стрэльбу, адагнаць ваўкоў і выратаваць сабаку было цалкам магчыма.

— Асцярожней, Біл! — крыкнуў яму ўслед Генры. — Не рызыкуй дарэмна!

Генры сеў на сані і стаў чакаць, што будзе далей. Нічога іншага яму не заставалася. Біла ўжо не было відаць, але ў кустах і сярод кучак елак то з'яўляўся, то зноў знікаў Аднавухі. Генры зразу-

меў, што становішча сабакі безнадзейнае. Аднавухі і сам выдатна разумеў небяспеку, але яму даводзілася бегчы па знешнім крузе, у той час як зграя ваўкоў імчалася па ўнутраным, больш вузкім. Не было чаго і спадзявацца, што Аднавухі зможа насолькі апярэдзіць сваіх праследавацеляў, каб перасячы іх шлях і дабрацца да саней. Абедзве лініі ў любое імгненне маглі злучыцца. Генры ведаў, што дзесьці там, у снягах, заслоненыя ад яго дрэвамі і хмызняком, у адным пункце павінны сысціся зграя ваўкоў, Аднавухі і Біл.

Усё адбылося хутка, намнога хутчэй, чым ён чакаў. Пачуўся стрэл, потым яшчэ два — адзін за адным, і Генры зразумеў, што зарады ў Біла скончыліся. Пасля пачуліся віск і моцнае гырканне. Генры адрозніў голас Аднавухага, які ўзвыў ад болю і жаху, і выццё параненага, відаць, ваўка.

І усё. Гырканне змоўкла. Віску не было чуваць. Над бязлюдным краем зноў навісла цішыня.

Генры доўга сядзеў на санях. Яму не было патрэбы ісці туды: усё было зразумела, быццам сустрэча Біла са зграяй адбылася ў яго на вачах. Толькі адзін раз ён ускочыў з месца і хутка выцягнуў з саней сякеру, але потым зноў апусціўся на сані і панура ўтаропіўся перад сабой, а два ўцалелыя сабакі ціснуліся да яго ног і дрыжалі ад страху.

Нарэшце ён падняўся — так стомлена, быццам мускулы яго страцілі ўсякую пругкасць, — і стаў запрагаць. Адзін пастронак ён надзеў сабе на плечы і разам з сабакамі пацягнуў сані. Але ішоў ён нядоўга і, як толькі стала цяжкім, зрабіў прыпынак і нарыхтаваў як мага больш сухога галля; потым накарміў сабак, павячэраў і паслаў сабе ля самага вогнішча.

Але яму не суджана было атрымаць асалоду ад сну. Не паспеў ён заплюшчыць вочы, як ваўкі падышлі ледзь не да самага агню. Каб разгледзець іх, ужо не трэба было напружваць зрок. Цесным колам акружылі яны вогнішча, і Генры зусім выразна бачыў, як адны з іх ляжалі, другія сядзелі, трэція падпаўзалі на жываце бліжэй да агню ці

хадзілі вакол яго. Некаторыя нават спалі. Яны скручваліся на снезе ў клубок, па-сабачы, і моцна спалі, а ён сам не мог цяпер заплюшчыць вачэй.

Генры расклаў вялікае вогнішча, бо ён ведаў, што толькі агонь служыць перагародкай паміж яго целама і іклама галодных ваўкоў. Абодва сабакі сядзелі ля ног свайго гаспадара — адзін справа, другі злева — у надзеі, што ён абароніць іх; яны вылі, скавыталі і пачыналі шалёна брахаць, калі які-небудзь воўк падкрадаўся да вогнішча бліжэй за астатніх. Пачуўшы брэх, усё кола прыходзіла ў рух, ваўкі падхопліваліся са сваіх месцаў і рваліся наперад, нецярпліва выючы і гыркаючы, потым зноў укладваліся на снезе і адзін за адным засыналі.

Кола сціскалася ўсё шчыльней і шчыльней. Патроху, цяля за цяляй, то адзін, то другі воўк паўзком прасоўваўся ўперад, пакуль усе яны не апыналіся на адлегласці амаль аднаго скачка ад Генры. Тады ён выхопліваў галавешкі і шпурляў імі ў зграю. Гэта выклікала паспешнае адступленне, суправаджаемае раз'юшаным выццём і спалоханым гырканнем, калі пушчаная ўмелай рукою галавешка трапляла ў якога-небудзь залішне смелага ваўка.

Пад раніцу Генры асунуўся, вочы яго запалі ад бяссонніцы. У цемнаце ён згатаваў сабе сьнеданне, і а дзевятай гадзіне, калі дзённае святло разагнала ваўкоў, узяўся за справу, якую абдумваў у доўгія начныя гадзіны. Ён ссек некалькі елак і, прывязаўшы іх высока да дрэў, зрабіў памост, затым, перакінуўшы праз яго вяроўкі ад саней, з дапамогай сабак падняў труну і ўстанавіў яе там, наверх.

— Да Біла дабраліся і да мяне, можа, дабяруцца, але вас жа, малады чалавек, ім не дастаць, — сказаў ён, звяртаючыся да мерцвяка, пахаванага высока на дрэвах.

Скончыўшы з гэтым, Генры рушыў у дарогу. Парожнія сані лёгка падскаквалі за сабакамаі, якія прыспешылі хаду, ведаючы, як і чалавек, што небяспека міне іх толькі тады, калі яны дабяруцца да Мак-Гэры.

Цяпер ваўкі зусім асмялелі: спакойнай рыссю беглі яны за саннямі і побач, высунуўшы языкі, паводзячы худымі бакамі. Ваўкі былі да таго худыя — скура ды косці, толькі мускулы выступалі, бы вяроўкі, — што Генры здзіўляўся, як яны трымаюцца на нагах і не валяцца ў снег.

Ён баяўся, што цемната застане яго ў дарозе. Апоўдні сонца не толькі сагрэла паўднёвую частку неба, але нават бледным залацістым краёчкам з'явілася на гарызонце. Генры ўбачыў у гэтым добрае прадвесце. Дні рабіліся даўжэйшымі. Сонца вярталася ў гэты край. Але як толькі прыветлівыя прамяні яго патухлі, Генры зрабіў прывал. Да поўнай цемнаты заставалася яшчэ некалькі гадзін шэрага дзённага святла і змроку, і ён выкарыстаў іх на тое, каб назапасіць як мага больш сухога галля.

Разам з цемнатай да яго прыйшоў жах. Ваўкі асмялелі, ды і праведзеная без сну ноч давала аб сабе знаць. Укруціўшыся ў коўдру, паклаўшы сякеру паміж ног, ён сядзеў ля вогнішча і ніяк не мог перамагчы дрымоту. Абодва сабакі ціснуліся ўшчыльную да яго. Сярод ночы ён прачнуўся і за нейкія дванаццаць футаў ад сябе ўбачыў вялікага шэрага ваўка, аднаго з самых буйных ва ўсёй зграі. Звер павольна пацягнуўся, як ленаваты сабака, і ўсёй пашчай пазяхнуў Генры проста ў твар, паглядваючы на яго, як на сваю ўласнасць, як на здабычу, якая рана ці позна дастанецца яму.

Такая ўпэўненасць адчувалася ў паводзінах усёй зграі. Генры налічыў штук дваццаць ваўкоў, што глядзелі на яго галоднымі вачыма ці спакойна спалі на снезе. Яны нагадвалі яму дзяцей, якія сабраліся вакол накрывага стала і чакаюць толькі дазволу, каб накінуцца на прысмакі. І гэтымі прысмакамі наканавана стаць яму! «Калі ж ваўкі пачнуць свой баль?» — думаў ён.

Падкладваючы галлё ў вогнішча, Генры заўважыў, што цяпер ён зусім інакш адносіцца да ўласнага цела. Ён назіраў за працай сваіх мускулаў і з цікавасцю разглядаў хітры механізм пальцаў. Пры святле вогнішча ён некалькі разоў запар згі-

баў іх, то паасобку, то ўсе адразу, то растапырваў, то хутка сціскаў у кулак. Ён прыглядаўся да будовы пазногцяў, пашчыпваў кончыкі пальцаў, то мацней, то слабей, выпрабоўваючы адчувальнасць сваёй нервовай сістэмы. Усё гэта зачароўвала Генры, і ён раптоўна пранікся пяшчотай да свайго цела, якое працавала так лёгка, так дакладна і дасканала. Потым ён кідаў баязлівы позірк на ваўкоў, што шчыльней і шчыльней сціскаліся ля вогнішча, і яго, быццам громам, уразіла раптам думка, што гэтае цудоўнае цела, гэтая жывая плоць ёсць не што іншае, як мяса — прадмет хацення пражэрлівых звяроў, якія разарвуць, раздзяруць яго сваімі ікламі, спатоляць ім свой голад гэтак жа, як ён сам не раз спатольваў голад мясам лася ці зайца.

Ён ачнуўся ад дрымоты, якая межавалася з кашмарам, і ўбачыў перад сабой ваўчыцу. Яна сядзела ў нейкіх шасці футах ад вогнішча і сумна пазірала на чалавека. Абодва сабакі скавыталі і гыркалі ля ягоных ног, але ваўчыца нібы і не заўважала іх. Яна глядзела на чалавека, і на працягу некалькіх хвілін ён адказваў ён тым жа. Выгляд яе быў зусім не люты. У вачах яе свяцілася страшная туга, але Генры ведаў, што туга гэтая народжана такім жа страшным голадам. Ён быў ядой, і выгляд гэтай яды ўзбуджаў у ваўчыцы смакавыя адчуванні. Пашча яе была разяўлена, сліна капала на снег, і яна аблізвалася, адчуваючы наперад смак спажывы.

Шалёны страх ахапіў Генры. Ён хутка працягнуў руку за галавешкай, але не паспеў дакрануцца да яе, як ваўчыца адскочыла назад: відаць, яна прывыкла да таго, каб у яе шпурлялі чым папала. Ваўчыца агрызнулася, ашчэрыла белыя іклы да самых дзясен, туга ў яе вачах змянілася такой крыважэрнай злосцю, што Генры здрыгануўся. Ён глянуў на сваю руку, заўважыў, як спрытна пальцы трымалі галавешку, як яны прыладжваліся да ўсіх яе няроўнасцей, ахопліваючы з усіх бакоў шурпатую паверхню, як мезенец, без яго волі, сам

па сабе адсунуўся далей ад гарачага месца — глянуў і ў тую ж хвіліну яскрава ўявіў сабе, як белыя зубы ваўчыцы ўп'юцца ў гэтыя тонкія, пяшчотныя пальцы і разарвуць іх. Ніколі яшчэ Генры не любіў свайго цела так, як цяпер, калі існаванне яго было такім нетрывалым.

Усю ноч Генры адбіваўся ад галоднай зграі палаючымі галавешкамі, засынаў, калі змагацца з дрымотай не хапала сіл, і прачынаўся ад віскату і гыркання сабак. Настала раніца, але цяпер дзённае святло не прагнала ваўкоў. Чалавек дарэмна чакаў, што яго праследавацелі разбягуцца. Яны па-ранейшаму колам ачаплялі вогнішча і глядзелі на Генры з такой нахабнай упэўненасцю, што ён зноў страціў мужнасць, якая была вярнулася да яго разам са святаннем.

Генры адправіўся ў дарогу, але як толькі ён выйшаў з-пад абароны агню, на яго кінуўся самы смелы воўк са зграі; аднак скачок быў дрэнна разлічаны, і воўк прамахнуўся. Генры выратаваўся тым, што адскочыў назад, і зубы ваўка ляснулі ў некалькіх цалях ад ягонага бядра.

Уся зграя кінулася да чалавека, замітусілася вакол яго, і толькі палаючыя галавешкі адагналі яе на значную адлегласць.

Нават пры дзённым святле Генры не адважваўся адысці ад агню і насячы галля. Крокаў за дваццаць ад саней стаяла вялізная засохлая елка. Ён патраціў палову дня, каб расцягнуць да яе ланцуг вогнішчаў, увесь час трымаючы нападзатове для сваіх праследавацеляў некалькі палаючых галінак. Дабраўшыся да мэты, ён агледзеўся вакол, шукаючы, дзе больш сухога галля, каб зваліць елку ў той бок.

Гэтая ноч была дакладным паўтарэннем папярэдняй, з той толькі розніцай, што Генры амаль не мог змагацца са сном. Ён ужо не прачынаўся ад гыркання сабак. Да таго ж яны гыркалі бесперастанку, а яго стомлены, пагружаны ў дрымоту мозг ужо не ўлоўліваў адценняў у іх галасах.

І раптам ён прачнуўся, быццам ад штуршка.

Ваўчыца стаяла зусім блізка. Машынальна ён тыцнуў галавешкай у яе ашчэраную пашчу. Ваўчыца адскочыла назад, выючы ад болю, а Генры з аса-лодай удыхаў пах смаленай шэрсці і гарэлага мяса, гледзячы, як звер трасе галавой і злосна гыркае ўжо за некалькі крокаў ад яго.

Але цяпер, перш чым заснуць, Генры прывязаў да правай рукі тлеючы сасновы сук. Варта было яму заплюшчыць вочы, як боль ад апёку будзіў яго. Так працягвалася некалькі гадзін. Прачынаючыся, ён адганяў ваўкоў палаючымі галавешкамі, падкідваў у агонь галля і зноў прывязваў сук да рукі. Усё шло добра; але ў адно з такіх абуджэнняў Генры дрэнна зацягнуў рэмень, і, як толькі вочы яго заплюшчыліся, сук выпаў з яго рукі.

Яму сніўся сон. Форт Мак-Гэры. Цёпла, утульна. Ён гуляе ў крыбедж з начальнікам факторыі. І яму сніцца, што ваўкі асаджаюць форт. Ваўкі выюць каля самай брамы, і яны з начальнікам час ад часу адрываюцца ад гульні, каб прыслухацца да выцця і пасмяяцца з марных намаганняў ваўкоў пранікнуць унутр форта. Потым — які страшны сон яму сніўся! — пачуўся трэск. Дзверы расчыніліся насцеж. Ваўкі ўварваліся ў пакой. Яны кінуліся на яго і на начальніка. Як толькі дзверы расчыніліся, выццё стала аглушальным, яно не давала яму спакою. Сон прымаў ужо нейкія іншыя абрысы, Генры яшчэ не мог зразумець, якія, і зразумець яму перашкаджала выццё, якое не спынялася ні на хвіліну.

А потым ён прачнуўся і пачуў выццё і гырканне ўжо наяве. Ваўкі ўсёй зграяй кінуліся на яго. Нечыя іклы ўпіліся яму ў руку. Ён скокнуў у вогнішча, і, скачучы, адчуў, як вострыя зубы паласнулі яго па назе. І вось пачалася бітва. Тоўстыя рукавіцы абаранялі яго рукі ад агню, ён поўнымі жменьамі шпурляў ва ўсе бакі жар, і вогнішча стала нарэшце нечым накшталт вулкана.

Але гэта не магло працягвацца доўга. Твар Генры пакрыўся пухірамі, бровы і вейкі былі асмалены, ногі ўжо не трывалі жару. Схапіўшы ў рукі

па галавешцы, ён скочыў бліжэй да краю вогнішча. Ваўкі адступілі. Справа і злева — усюды, куды толькі падаў жар, шыпеў снег; і па адчайных скачках, фырканны і гырканны можна было здагадацца, што ваўкі наступалі на яго.

Расшпурляўшы галавешкі, чалавек скінуў з рук тлеючыя рукавіцы і стаў тупаць па снезе нагамі, каб астудзіць іх. Абодва сабакі зніклі, і ён выдатна ведаў, што яны паслужылі чарговай стравы на тым зацягнутым балі, які пачаўся з Фэці і ў адзін з бліжэйшых дзён, мабыць, скончыцца ім самім.

— А ўсё ж да мяне вы яшчэ не дабраліся! — крыкнуў ён, шалёна пагразіўшы кулаком галодным звярам.

Пачуўшы яго голас, зграя замітусілася, дружна загыркала, а ваўчыца падступіла да яго амаль ушчыльную і ўтаропілася на яго тужлівымі, галоднымі вачыма.

Генры стаў абдумваць новы план абароны. Расклаўшы вогнішча шырокім колам, ён кінуў на талочы снег сваю пасцель і сеў на ёй унутры гэтага кола. Як толькі чалавек схаваўся за вогненнай агароджай, уся зграя акружыла яе, цікавячыся, куды ён падзеўся. Да гэтага часу ў іх не было доступу да агню, а цяпер яны расселіся каля яго шчыльным колам і, як сабакі, жмурыліся, пазяхалі і пацягваліся ў нязвыклым для іх цяпле. Потым ваўчыца ўселася на заднія лапы, падняла галаву і завыла. Ваўкі адзін за адным падцягвалі ёй, і нарэшце ўся зграя, наставіўшы морды ў зорнае неба, зацягнула песню голаду.

Стала світаць, потым настаў дзень. Вогнішча дагарала, галлё канчалася, трэба было папоўніць запас. Чалавек паспрабаваў выйсці за межы вогненнага кола, але ваўкі кінуліся яму насустрач. Палаючыя галавешкі прымушалі іх адскакваць у бакі, але назад яны ўжо не ўцякалі. Дарэмна чалавек стараўся прагнаць іх. Пераканаўшыся нарэшце ў безнадзейнасці сваіх спробаў, ён адступіў унутр палаючага кола, і ў гэты час адзін з ваўкоў

скокнуў на яго, але прамахнуўся і ўсімі чатырма лапамі трапіў у агонь. Звер завуў ад страху, агрызнуўся і адпоўз ад вогнішча, стараючыся аступзіць на снезе апечаныя лапы.

Чалавек, згорбіўшыся, сядзеў на коўдры. Па бязвольна апушчаных плячах і паніклай галаве можна было зразумець, што ў яго больш няма сіл працягваць барацьбу. Час ад часу ён падымаў галаву і глядзеў на дагараючае вогнішча. Кола агню і жару там-сям ужо разамкнулася, распалася на асобныя вогнішчы. Свабодны праход паміж імі ўсё больш павялічваўся, а самі вогнішчы памяншаліся.

— Ну, цяпер вы да мяне даберацеся, — прабурчаў Генры. — Але мне ўсё роўна, я хачу спаць...

Прачнуўшыся, ён убачыў паміж двума вогнішчамі адразу перад сабой ваўчыцу, якая глядзела на яго з пільнай увагай.

Праз некалькі хвілін, якія здаліся яму гадзінамі, ён зноў падняў галаву. Адбылася нейкая незразумелая змена, настолькі незразумелая для яго, што ён адразу прачнуўся. Нешта здарылася. Спачатку ён не мог зразумець, што іменна. Потым здагадаўся: ваўкі ўцяклі. Толькі па вытаптаным снезе можна было меркаваць, як блізка яны падбіраліся да яго.

Хваля дрымоты зноў ахапіла Генры, галава яго ўпала на калені, але раптам ён уздрыгнуў і прачнуўся.

Аднекуль даносіліся людскія галасы, скрып палазоў, нецярыплівы віскат сабак. Ад ракі да стаянкі паміж дрэвамі пад'язджала чацвёрта нартаў. Некалькі чалавек акружылі Генры, які скруціўся ў коле згасаючага агню. Яны раскатурхвалі і трэслі яго, стараючыся прывесці да прытомнасці. Ён глядзеў на іх, як п'яны, і бурчаў вялым, сонным голасам:

— Рыжая ваўчыца... прыходзіла падчас кармлення сабак... Спачатку зжэрла сабачы корм... потым сабак... А потым Біла...

— А дзе лорд Альфрэд? — крыкнуў яму ў вуха

адзін з прыехаўшых, з сілай трасянуўшы яго за плячо.

Ён павольна пакруціў галавой.

— Яна яго не чапала... Ён там, на дрэвах... ля апошняй стаянкі.

— Памёр?

— Так. У труне, — адказаў Генры.

Ён злосна вырваў плячо, вызвалючыся ад нахіленага над ім чалавека.

— Пакіньце мяне ў спакоі, я не магу... Добра-нач.

Павекі Генры здрыгануліся і заплюшчыліся, галава ўпала на грудзі. І як толькі яго апусцілі на коўдру, у марознай цішыні пачуўся моцны храп.

Але з гэтым храпам змешваліся і іншыя гукі. Здалёку, ледзьве ўлоўнае на такой адлегласці, даносілася выццё галоднай зграі, якая пагналася за іншай здабычай, узамен толькі што пакінутага ёю чалавека.

ЧАСТКА ДРУГАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

БІТВА ІКЛОЎ

Ваўчыца першая пачула гукі чалавечых галасоў і віскат ездавых сабак, і яна ж першая адскочыла ад чалавека, загнанага ў кола патухаючага агню. Неахвотна развітваючыся з ужо ўпаляванай здабычай, зграя пачакала некалькі хвілін, прыслухоўваючыся, а потым кінулася ўслед за ваўчыцай.

На чале зграі бег буйны шэры воўк, адзін з яе важакоў. Ён жа і накіраваў зграю па слядах ваўчыцы, папераджальна агрызаючыся на маладзейшых сваіх сабратаў і адганяючы іх ударамі іклоў, калі яны асмельваліся забягаць наперад. І гэта ён

прыспешыў хаду, убачыўшы ўперадзе ваўчыцу, якая павольнай рыссю бегла па снезе.

Ваўчыца пайшла побач з ім, нібы месца гэта было прызначана для яе, і ўжо больш не аддалялася ад зграі. Важак не гыркаў і не агрызаўся на ваўчыцу, калі выпадковы скачок выносіў яе наперад, — наадварот, ён, відаць, быў вельмі прыхільны да яе, бо стараўся ўвесь час бегчы побач. А ёй гэта не падабалася, і яна гыркала і ашчэрвала зубы, не падпускаючы яго да сябе. Калі-нікалі ваўчыца не спынялася нават перад тым, каб куснуць яго за плячо. У такіх выпадках важак не паказваў ніякай злосці, а толькі адскакваў убок і рабіў некалькі нязграбных скачкоў, усім сваім выглядам і паводзінамі нагадваючы збянтэжанага закаханага прасцячка.

Гэта было адзінае, што перашкаджала яму кіраваць зграяй. Але ваўчыцу адольвалі іншыя непрыемнасці. Справа ад яе бег худы стары воўк, шэрая шкура якога насіла сляды шматлікіх бітваў. Ён увесь час трымаўся справа ад ваўчыцы. Тлумачылася гэта тым, што ў яго было толькі адно вока, левае. Стары воўк раз-пораз адцясняў яе, тыцкаючыся сваёй пакрытай шрамамі мордай то ў бок ёй, то ў плячо, то ў шыю. Яна ўспрымала яго заляцанні лясканнем зубоў, гэтак жа як і заляцанні важака, які бег злева, і, калі абодва яны пачыналі чапляцца да яе адначасова, ёй даводзілася цяжка: трэба было рвануць зубамі абодвух, у той жа час не адставаць ад зграі і глядзець сабе пад ногі. У такія хвіліны абодва ваўкі пагрозліва гыркалі і шчэрылі адзін на аднаго зубы. Іншым разам яны б пабіліся, але цяпер нават любоў і саперніцтва ўступалі месца больш моцнаму пачуццю — пачуццю голаду, што мучыла ўсю зграю.

Пасля кожнага такога адпору стары воўк адскакваў ад непаслухмянага прадмета сваёй пажадлівасці і сутыкаўся з маладым, трохгадовым ваўком, які бег справа, з боку яго сляпога вока. Трацяк быў цалкам узмужнелы і, калі ўлічыць слабасць і схуднеласць астатніх ваўкоў, вылучаўся з

усёй зграі сваёй сілай і жвавасцю. І ўсё ж ён бег так, што галава яго была ўпоравень з галавой аднавокага ваўка. Як толькі ён адважваўся параўняцца з ім (што здаралася даволі рэдка), стары гыркаў, ляскаў зубамі і адразу ж асаджваў яго на ранейшае месца. Але час ад часу трацяк адставаў і крадком уціскаўся паміж ім і ваўчыцай. Гэты манеўр сустракаў дваіны, нават траіны адпор. Як толькі ваўчыца пачынала гыркаць, стары воўк рабіў круты паварот і накідваўся на трацяка. Часам заадно са старым на яго накідвалася і ваўчыца, а іншы раз да іх далучаўся і вajak, што бег злева.

Убачыўшы перад сабой тры раз'юшаныя пашчы, малады воўк спыняўся, асядаў на заднія лапы і, увесь натапырыўшыся, паказваў зубы. Замяшанне на чале зграі непазбежна суправаджалася замяшаннем і ў задніх радах. Ваўкі натыкаліся на трацяка і выказвалі сваё незадавальненне тым, што злосна кусалі яго за сцёгны і за бакі. Яго становішча было небяспечным, бо голад і лютасць звычайна спадарожнічаюць адно з адным. Але бязмежная самаўпэўненасць маладосці падштурхоўвала яго на паўтарэнне гэтых спробаў, хаця яны не мелі ніякага поспеху і прычынялі яму толькі адны непрыемнасці.

Калі б ваўкам трапілася якая-небудзь здабыча — любоў і саперніцтва з-за любові зараз жа авалодалі б зграяй, і яна распалася б. Але становішча яе было адчайнае. Ваўкі схуднелі ад працяглай галадоўкі і прасоўваліся ўперад нашмат павольней, чым звычайна. У хвасце, прыкульгваючы, пляліся слабыя — самыя маладыя і старыя. Моцныя ішлі спераду. Усе яны былі больш падобныя на шкілеты, чым на сапраўдных ваўкоў. І ўсё ж у іх рухах — калі не лічыць тых, хто прыкульгваў, — не адчувалася ні стомленасці, ні самых нязначных намаганняў. Здавалася, што ў іх мускулах, якія выступалі на іх целе, як вяроўкі, прыхаваны невычэрпны запас моцы. За кожным рухам стальнога мускула ішоў другі рух, за ім трэці, чацвёрты — і так бясконца.

У той дзень ваўкі прабеглі шмат міляў. Яны беглі і ноччу. Настаў новы дзень, а яны ўсё яшчэ беглі. Абледзянелая мёртвая прастора. Нідзе ніякіх прыкмет жыцця. Толькі яны адны і рухаліся ў гэтай застылай пустыні. Толькі ў іх было жыццё, і яны рыскалі ў пошуках іншых жывых істотаў, каб разарваць іх — і жыць, жыць!

Ваўкам давалося перасячы не адзін водападзел і абрыскаць не адзін ручай у нізінах, перш чым пошукі іх увянчаліся поспехам. Яны сустрэлі ласеў. Першай іхняй здабычай быў буйны лось-самец. Гэта было жыццё. Гэта было мяса, і яго не абаранялі ні таямнічае вогнішча, ні лятаючыя галавешкі. З раздвоенымі капытамі і галінастымі рагамі ваўкам даводзілася сустракацца не раз, і яны адкінулі сваё звычайнае цярпенне і асцярожнасць. Бітва была кароткай і гарчай. Лася акружылі з усіх бакоў. Трапнымі ўдарамі цяжкіх капытоў ён распорваў ваўкам жываты, прабіваў чарапы, вялізнымі рагамі ламаў ім косці. Лось падмінаў іх пад сябе, катаючыся па снезе, але ён быў асуджаны на пагібель, і ўрэшце рэшт ногі яго падламаліся. Ваўчыца з раз'юшанасцю ўпілася яму ў горла, а зубы астатніх ваўкоў ірвалі яго на часткі — жыўцом, не чакаючы, пакуль ён заціхне і перастане адбівацца.

Яды было ўдосталь. Лось важыў звыш васьмісот фунтаў — па дваццаць фунтаў на кожную воўчую глотку. Калі ваўкі з надзвычайнай вытрымкай умелі пасціцца, то не менш надзвычайнай была і хуткасць, з якой яны пажыралі ежу, і хутка адцудоўнай, поўнай сіл жывёліны, сутыкнутай некалькі гадзін назад са зграяй, засталася толькі некалькі раскінутых па снезе касцей.

Цяпер ваўкі падоўгу адпачывалі і спалі. На сыты страўнік маладзейшыя самцы пачалі сварыцца і біцца, і гэта працягвалася ўвесь астатак дзён, якія папярэднічалі распаду зграі. Голад скончыўся. Ваўкі дайшлі да багатых на дзічыну мясцінаў; палявалі яны па-ранейшаму, усёй зграяй, але дзейнічалі ўжо з большай асцярожнасцю,

адразаючы ад невялікіх ласіных чарод, што трапляліся ім на шляху, цельных самак ці старых хворых ласёў.

І вось настаў дзень у гэтым краі дастатку, калі воўчая зграя разбілася на дзве. Ваўчыца, малады важак, які бег ад яе злева, і Аднавокі, які бег справа, павялі сваю палову зграі на ўсход, да ракі Макензі, і далей, да азёраў. І гэтая маленькая зграя таксама штодня памяншалася. Ваўкі разбіваліся на пары — самец з самкай. Вострыя зубы саперніка раз-пораз адганялі прэч якога-небудзь адзінокага ваўка. І нарэшце ваўчыца, малады важак, Аднавокі і дзёрзкі трацяк засталіся ўчатырох.

Да гэтага часу характар у ваўчыцы канчаткова сапсаваўся. Сляды яе зубоў былі ва ўсіх траіх кавалераў. Але ваўкі ніводнага разу не адказалі ёй тым жа, ні разу не паспрабавалі абараняцца. Яны толькі падстаўлялі плечы пад самыя лютыя ўкусы ваўчыцы, павільвалі хвастамі і перабіралі нагамі вакол яе, стараючыся стрымаць яе гнеў. Але калі да самкі ваўкі праяўлялі рахманасць, то ў адносінах адзін да аднаго яны былі сама злосць. Лютасць трацяка перайшла ўсе межы. У адну з чарговых сварак ён падляцеў да старога ваўка з таго боку, з якога той нічога не бачыў, і на шматкі разарваў яму вуха. Але сівы аднавокі стары паклікаў на дапамогу супраць маладосці і сілы ўсю сваю шматгадовую мудрасць і ўвесь свой вопыт. Ягонае выцеклае вока і спаласаваная рубцамі морда дастаткова яскрава гаварылі пра тое, якім быў гэты вопыт. Надта шмат бітваў давялося яму перажыць на сваім вяку, каб хоць на хвіліну задумацца над тым, як трэба дзейнічаць цяпер.

Бітва пачалася сумленна, але несумленна скончылася. Цяжка было загадзя меркаваць пра яе зыход, калі б да старога важнака не далучыўся малады; разам яны накінуліся на дзёрзкага трацяка. Бязлітасныя іклы былых сабратаў ўпіваліся ў яго з усіх бакоў. Былі забытыя тыя дні, калі ваўкі разам палявалі, здабыча, якую яны разам забівалі,

голад, які аднолькава мучыў іх траіх. Усё гэта было справай мінулага. Зараз імі валодала любоў — пачуццё яшчэ больш суровае і жорсткае, чым голад.

Тым часам ваўчыца — прычына ўсіх звадак — з задаволеным выглядам уселася на снезе і стала сачыць за бітвай. Ёй гэта нават падабалася. Настаў яе час, — што здараецца рэдка, — калі шэрсць устае дыбам, ікол удараецца аб ікол, ірве, паласуе падатлівае цела, — і ўсё гэта дзеля валодання ёю.

І трацяк, які ўпершыню ў сваім жыцці сутыкнуўся з любоўю, паплаціўся за яе жыццём. Абодва сапернікі стаялі над яго целам. Яны глядзелі на ваўчыцу, якая сядзела на снезе і ўсміхалася ім. Але стары воўк быў мудры — мудры ў справах любові не менш, чым у бітвах. Малады вajak павярнуў галаву залізаць рану на плячы. Карак ягоны быў павернуты да саперніка. Сваім адзіным вокам стары ўбачыў, які зручны момант надарыўся яму. Кінуўшыся як страла на маладога ваўка, ён паласнуў яго ікламі па шыі, пакінуўшы на ёй доўгую, глыбокую рану і ўспароўшы вену, і тут жа адскочыў назад.

Малады вajak загыркаў, але яго страшнае гырканне адразу перайшло ў сутаргавы кашаль. Сыходзячы крывёю, кашляючы, ён кінуўся на старога ваўка, але жыццё ўжо пакідала яго, ногі падкошваліся, вочы засціў туман, удары і скачкі рабіліся ўсё слабейшыя і слабейшыя.

Але ваўчыца сядзела збоку і ўсміхалася. Відовішча бітвы выклікала ў ёй нейкае няяснае пачуццё радасці, бо такая ёсць любоў у Паўночнай глушы, а трагедыю яе пазнае толькі той, хто памірае. Для тых жа, хто застаўся жывы, яна ўжо не трагедыя, а свята ажыццёўленага жадання.

Калі малады воўк выцягнуўся на снезе, Аднавокі гордым поступам накіраваўся да ваўчыцы. Але ж поўнаму трыумфу пераможцы перашкаджала неабходнасць быць напагатове. Ён прастадушна чакаў рэзкага прыёму і так жа прастадушна здзівіўся, калі ваўчыца не паказала яму зубы, — упер-

шыню за ўвесь гэты час яго сустрэлі так ласкава. Яна абнюхалася з ім і нават узялася скакаць, гарэзнічаць, зусім як шчаня. І Аднавокі, забыўшыся пра свой паважны ўзрост і ўмудронасць вопытам, таксама ператварыўся ў шчаня, бадай, нават яшчэ больш дурное, чым ваўчыца.

Забытымі былі і пераможаныя сапернікі, і аповесць пра любоў, крывёй напісаная на снезе. Толькі раз успомніў пра гэта Аднавокі, калі спыніўся на хвіліну, каб залізаць раны. І тады губы ягоныя злосна задрыжалі, шэрсць на шыі і на плячах паднялася дыбам, кіпцюры сутаргава ўпіліся ў снег, цела выгнулася, падрыхтаваўшыся да скачка. Але ў наступную ж хвіліну ўсё забылася, і ён кінуўся ўслед за ваўчыцай, якая гуллiва заваблівала яго ў лес.

А потым яны пабеглі побач, як добрыя сябры, што прыйшлі нарэшце да ўзаемнай згоды. Дні ішлі, а яны не разлучаліся — разам ганяліся за здабычай, разам забівалі яе, разам з'ядалі. Але потым ваўчыцай авалодаў неспакой. Здавалася, яна шукае нешта і ніяк не можа знайсці. Яе вабілі да сябе зацішныя месцы пад паваленымі дрэвамі, і яна праводзіла цэлыя гадзіны, абнюхваючы зацярушаныя снегам расколіны ў скалах і пячоры пад навіслымі берагамі ракі. Старога ваўка ўсё гэта зусім не цікавіла, але ён пакорліва ішоў за ёй, а калі гэтыя пошукі зацягваліся, то ён клаўся на снег і чакаў яе.

Не затрымліваючыся надоўга на адным месцы, яны пабеглі да ракі Макензі і ўжо не спяшаючыся накіраваліся ўздоўж берага, час ад часу зварочваючы ў пошуках здабычы на невялікія прытокі, але нязменна вяртаючыся да ракі. Часам ім трапляліся іншыя ваўкі, якія блукалі звычайна парамі; але ні той, ні другі бок не выказваў ні радасці пры сустрэчы, ні дружалюбных пачуццяў, ні жадання зноў сабрацца ў зграю. Сустракаліся на іх шляху і адзінокія ваўкі. Гэта былі самцы, якія ахвотна далучыліся б да Аднавокага і яго сяброўкі. Але Аднавокі не жадаў гэтага, і варта было

ваўчыцы стаць побач з ім, натапырыцца і аскаліць зубы, як назойлівыя чужынцы адступалі, паварочвалі назад і зноў пускаліся ў свой адзінокі шлях.

Неяк раз, калі яны беглі мясячнай ноччу па маўклівым лесе, Аднавокі раптам спыніўся. Ён задзёр угору морду, напружыў хвост і, раздзьмуўшы ноздры, стаў нюхаць паветра. Потым падняў пярэднюю лапу, як сабака на стойцы. Штосьці ўстрывожыла яго, і ён працягваў прынюхвацца, стараючыся разгадаць вестку, што неслася ў паветры. Ваўчыца пацягнула носам і пабегла далей, падбадзёрваючы свайго спадарожніка. Усё яшчэ не супакоіўшыся, ён пайшоў за ёй, але раз-пораз спыняўся, каб унікнуць у перасцярогу, якую нёс яму вецер.

Асцярожна ступаючы, ваўчыца выйшла з-за дрэў на вялікую паляну. Некалькі хвілін яна стала там адна. Потым увесь насцярожыўшыся, кожным сваім валаском выпраменьваючы бязмежны недавер, да яе падышоў Аднавокі. Яны сталі побач, працягваючы прыслухоўвацца, углядацца, паводзіць носам.

Да іх слыху данесліся гукі сабачай грызні, гартанныя галасы мужчын, прарэзлівая лаянка жанчын і нават тонкі жаласны плач дзіцяці. З паляны ім былі відаць толькі вялікія, абцягнутыя скурай вігвамы, полымя вогнішчаў, якое штохвілінна засланялі чалавечыя фігуры, і дым, які павольна падымаўся ў спакойным паветры. Але іх ноздры ўлавілі мноства пахаў індзейскага паселішча, якія гаварылі пра рэчы, зусім незразумелыя Аднавокаму і знаёмыя ваўчыцы да самых драбніц. Ваўчыцу ахапіў дзіўны неспакой, і яна працягвала прынюхвацца ўсё з большай і большай асалодай. Але Аднавокі ўсё яшчэ сумняваўся. Ён нерашуча крануўся з месца і выдаў гэтым сваю апаску. Ваўчыца павярнулася, тыцнула яго носам у шыю, быццам супакойваючы, потым зноў стала глядзець на паселішча. У яе вачах свяцілася туга, але гэта ўжо не была туга, народжаная голадам. Яна дрыжала ад ахапіўшага яе жадання бегчы туды, падкрасці-

ся бліжэй да вогнішчаў, умяшацца ў сабачую бойку, ухіляцца і адскакваць ад неасцярожных крокаў людзей.

Аднавокі нецярпліва таптаўся каля яе; але васьмь ранейшы неспакой вярнуўся да ваўчыцы, яна зноў адчула неадольную патрэбу знайсці тое, што так доўга шукала. Яна павярнулася і, на вялікую палёжку Аднавокага, пабегла ў лес, пад прыкрыццё дрэў.

Бясшумна, як цені, слізгаючы ў асветленым месяцам лесе, яны натрапілі на сцяжынку і адразу ўткнуліся носам у снег. Сляды на сцяжынцы былі зусім свежыя. Аднавокі асцярожна рухаўся ўперад, а яго сяброўка ішла за ім па пятах. Іхнія шырокія лапы з тоўстымі падушкамі мякка, як аксаміт, клаліся на снег. Але васьмь Аднавокі ўбачыў штосьці белае на такой жа белаай снежнай гладзі. Плаўны наступ Аднавокага скрадваў хуткасць яго рухаў, а цяпер ён прыпусціў яшчэ хутчэй. Перад ім мільгала нейкая невыразная белая пляма.

Яны з ваўчыцай беглі па вузкай прагаліне, якая была акаймавана з абодвух бакоў зараснікамі малядых елак і выходзіла на асветленую месяцам паляну. Стары воўк наганяў плямку, што мільгала перад ім. Кожны ягоны скачок скарачаў адлегласць паміж імі. Вось яна ўжо зусім блізка. Яшчэ адзін скачок — і зубы ваўка ўп'юцца ў яе. Але скачка гэтага так і не было. Белая плямка, што аказалася зайцам, узляцела высока ў паветра якраз над галавой Аднавокага і стала падскакваць і разгойдвацца там, наверху, не датыкаючыся да зямлі, нібы танцуючы нейкі фантастычны танец.

Са спалоханым фырканнем Аднавокі адскочыў назад і, прыпаўшы на снег, грозна загыркаў на гэты страшны і незразумелы прадмет. Аднак ваўчыца зусім спакойна абышла яго, прымерылася да скачка і падскочыла, стараючыся схапіць зайца. Яна ўзвілася высока, але прамахнулася і толькі ляснула зубамі. За першым скачком быў другі і трэці.

Павольна падняўшыся, Аднавокі назіраў за

ваўчыцай. Нарэшце яе промахі раззлавалі яго, ён падскочыў сам і, ухапіўшы зайца зубамі, апусціўся на зямлю разам з ім. Але ў тую ж хвіліну збоку пачуўся нейкі падазроны шорах, і Аднавокі ўбачыў нахіленую над ім маладую елку, якая гатова была вось-вось ударыць яго. Сківіцы ваўка расцінуліся; выскаліўшы зубы, ён адскочыў ад гэтай незразумелай небяспекі назад, у горле яго захрыпела гырканне, шэрсць стала дыбам ад раз'юшанасці і страху. А стройнае дрэўца выпрасталася, і заяц зноў затанцаваў высока ў паветры.

Ваўчыца раз'юшылася. Яна ўкусіла Аднавокага ў плячо, а ён, спалоханы гэтым нечаканым насокам, шалёна паласнуў яе зубамі па мордзе. Такі адпор, у сваю чаргу, аказаўся нечаканым для ваўчыцы, і яна накінулася на Аднавокага, гыркаючы ад гневу. Той ужо зразумеў сваю памылку і пастараўся ўлагодзіць ваўчыцу, але яна працягвала кусаць яго. Тады, пакінуўшы ўсе надзеі на прымірэнне, Аднавокі пачаў ухіляцца ад яе ўкусаў, хаваючы галаву і падстаўляючы пад яе зубы то адно плячо, то другое.

Тым часам заяц працягваў танцаваць у паветры. Ваўчыца ўселася на снезе, і Аднавокі, баючыся цяпер сваёй сяброўкі яшчэ больш, чым таямнічай елкі, зноў зрабіў скачок. Схапіўшы зайца і апусціўшыся з ім на зямлю, ён утаропіўся сваім адзіным вокам у дрэўца. Як і раней, яно сагнулася да самай зямлі. Воўк скурчыўся, чакаючы немінучага ўдару, шэрсць на ім стала дыбам, але зубы не выпускалі здабычы. Аднак удару не было. Дрэўца так і засталася нахіленым над ім. Варта было ваўку зрушыцца, як елка таксама рухалася, і ён бурчаў на яе скрозь сціснутыя сківіцы; калі ён стаяў спакойна, дрэўца таксама не варушылася, і воўк вырашыў, што так больш бяспечна. Але ж цёплая кроў зайца была такая смачная!

З гэтага цяжкага становішча Аднавокага вывела ваўчыца. Яна ўзяла ў яго зайца і, пакуль елка пагрозліва разгойдвалася і калыхалася над ёй, спакойна адгрызла яму галаву. Елка адразу выпрас-

талася і больш не турбавала іх, заняўшы належнае ёй вертыкальнае становішча, у якім дрэву прызначана расці самой прыродай. А ваўчыца з Аднавокім падзялілі паміж сабой здабычу, злоўленую для іх гэтым таямнічым дрэўцам.

Шмат траплялася ім такіх сцяжынак і прагалін, дзе зайцы разгойдваліся высока ў паветры, і воўчая пара абследавала іх усе. Ваўчыца заўсёды была першай, а Аднавокі ішоў за ёй услед, назіраў і вучыўся, як трэба абкрадваць пасткі. І навука гэтая пазней зрабіла яму добрую паслугу.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

ЛОГАВА

Два дні і дзве ночы блукалі ваўчыца і Аднавокі каля індзейскага паселішча. Аднавокі хваляваўся і баяўся, а ваўчыцу паселішча нечым прыцягвала, і яна ніяк не хацела адыходзіць. Але аднойчы раніцай, калі ў паветры, зусім непадалёку ад іх, пачуўся стрэл і куля ўдарыла ў дрэва ўсяго ў некалькіх цалях ад галавы Аднавокага, ваўкі ўжо больш не вагаліся і адправіліся ў дарогу доўгімі роўнымі скачкамі, хутка павялічваючы адлегласць паміж сабой і небяспекай.

Яны беглі нядоўга — усяго дні тры. Ваўчыца ўсё з большай настойлівасцю працягвала свае пошукі. Яна моцна пацяжэла за гэтыя тры дні і не магла хутка бегаць. Аднойчы, пагнаўшыся за зайцам, якога ў звычайны час ёй лёгка было б злавіць, яна раптам спыніла пагоню і прылягла на снег адпачыць. Аднавокі падышоў да яе, але не паспеў ён ціхенька крануць носам яе шыю, як яна з такой лютасцю ўкусіла яго, што ён упаў на спіну і, уяўляючы сабой надта ж камічнае відовішча, стаў адбівацца ад яе зубоў. Ваўчыца зрабілася яшчэ больш раздражняльнай, чым раней, але Аднавокі быў цярдзавым і клапатлівым, як ніколі.

І вось нарэшце ваўчыца знайшла тое, што шукала. Знайшла за некалькі міляў уверх па цячэнні невялікага ручая, які летам упадаў у Макензі; цяпер, прамерзлы да камяністага дна, ручай заціх, ператварыўшыся ад вытокаў да вусця ў суцэльны лёд. Ваўчыца стомленай рыссю бегла за Аднавокім, які вырваўся далёка наперад, і раптам заўважыла, што ў адным месцы высокі гліністы бераг навісае над ручаём. Яна звярнула ўбок і пабегла туды. Праліўныя вясеннія дажджы і таючыя снягі размылі вузкую трэшчыну ў беразе і ўтварылі там невялікую пячору.

Ваўчыца спынілася каля ўвахода ў яе і ўважліва агледзела вонкавую сцяну пячоры, потым абегла яе з абодвух бакоў да таго месца, дзе абрыў пераходзіў у пакаты схіл. Вярнуўшыся назад, яна ўвайшла ў пячору праз вузкую адтуліну. Першыя футы тры ёй давялося паўзці, потым сцены расступіліся ў шырыню і ў вышыню, і ваўчыца выйшла на круглую пляцоўку на футаў шэсць у дыяметры. Галавой яна амаль дакраналася да столі. Унутры было суха і ўтульна. Ваўчыца ўзялася абследаваць пячору, а Аднавокі стаяў ля ўвахода і цярыліва назіраў за ёю. Апусціўшы галаву і амаль датыкаючыся носам да блізка ссунутых лапаў, ваўчыца некалькі разоў перавярнулася вакол сябе, не то са стомленым уздыхам, не то з бурчаннем падагнула ногі і расцягнулася на зямлі, галавой да ўвахода. Аднавокі, навастрыўшы вушы, пасмейваўся з яе, і ваўчыцы было відаць, як кончык яго хваста дабрадушна ходзіць узад і ўперад на фоне светлай плямы — увахода ў пячору. Яна прыціснула свае вострыя вушы, адкрыла пашчу і высунула язык, усім сваім выглядам выражаючы поўнае задавальненне і спакой.

Аднавокаму хацелася есці. Ён заснуў ля ўвахода ў пячору, але сон яго быў трывожны. Ён разпораз прачынаўся і, навастрыўшы вушы, прыслухоўваўся да таго, што гаварыў яму свет, заліты яркім красавіцкім сонцам, што гуляла на снезе. Як толькі Аднавокі пачынаў драмаць, да вушэй

яго даносіўся ледзь улоўны шэпт нябачных ручайкоў, і ён падымаў галаву, напружана ўслухоўваючыся ў гэтыя гукі. Сонца зноў з'явілася на небе, і Поўнач, якая стала абуджацца, слала свой заклік ваўку. Усё вакол ажывала. У паветры адчувалася вясна, пад снегам зараджалася жыццё, дрэвы набракалі ад соку, пупышкі скідалі з сябе ледзяныя аковы.

Аднавокі неспакойна пазіраў на сваю сяброўку, але яна не выказвала ніякага жадання падняцца з месца. Ён паглядзеў па баках, убачыў чараду пуначак, якія ўспырхнулі непадалёк ад яго, прыўзняўся, але, глянуўшы яшчэ раз на ваўчыцу, лёг і зноў задрамаў. Да ягонага слыху данеслася слабае гудзенне. Скрозь дрымоту ён некалькі разоў абмахнуў лапай морду — потым прачнуўся. Для кончыка носа з гудзеннем круціўся камар. Камар быў вялікі, — верагодна, што ён правёў усю зіму ў сухім пні, а цяпер сонца вывела яго са змярцвення. У ваўка не было сіл працівіцца клічу навакольнага свету; акрамя таго, яму хацелася есці.

Аднавокі падпоўз да сваёй сяброўкі і паспрабаваў пераканаць яе падняцца. Але яна толькі агрызнулася на яго. Тады воўк вырашыў адправіцца адзін і, калі выйшаў на яркае сонечнае святло, убачыў, што снег пад нагамі правальваецца і падарожжа будзе справай нялёгкай. Ён пабег уверх па замёрзлым ручаі, дзе снег у цяні дрэў быў яшчэ цвёрдым. Паблукаўшы гадзін восем, Аднавокі вярнуўся зацемна, яшчэ галаднейшы, чым раней. Ён не раз бачыў дзічыну, але не мог злавіць яе. Зайцы лёгка скакалі па таючым шарпаку, а ён правальваўся і цялёпкаўся ў снезе.

Нейкае трывожнае падазрэнне прымусіла Аднавокага спыніцца ля ўвахода ў пячору. Адтуль даносіліся дзіўныя слабыя гукі. Яны не былі падобныя на голас ваўчыцы, але разам з тым у іх адчувалася штосьці знаёмае. Ён асцярожна ўпоўз унутр і пачуў папераджальнае гырканне сваёй сяброўкі. Гэта не збынтэжыла Аднавокага, але прымусіла ўсё ж трымацца на пэўнай адлегласці; яго

цікавілі іншыя гукі — слабае, прыглушанае павіскванне і плач.

Ваўчыца злосна забурчала на яго. Аднавокі скруціўся ў клубок ля ўвахода ў пячору і заснуў. Калі настала раніца і ў логава пранікла цьмянае святло, воўк зноў стаў шукаць крыніцу гэтых невыразна знаёмых гукаў. У папераджальным гырканны ваўчыцы з'явіліся новыя ноткі: у ім чулася рэўнасць, — і гэта прымушала ваўка трымацца ад яе далей. І ўсё-такі яму ўдалося разгледзець, што паміж нагамі ваўчыцы, прытуліўшыся да яе жывата, варушыліся пяць маленькіх жывых клубочкаў; слабыя, бездапаможныя, яны ціха павісквалі і не адкрывалі вачэй на святло. Воўк здзівіўся. Гэта здарылася не ўпершыню за яго доўгае і ўдалае жыццё, гэта здаралася часта, і ўсё ж кожны раз ён занава здзіўляўся. Ваўчыца неспакойна глядзела на яго. Час ад часу яна ціха бурчала, а калі воўк, як ёй здавалася, падыходзіў надта блізка, гэтае бурчанне рабілася грозным. Інстынкт, які ва ўсіх ваўчыц-мацярок апярэджвае вопыт, няясна падказваў ёй, што бацькі могуць з'есці сваё бездапаможнае патомства, хаця да гэтага часу яна не ведала такой бяды. І страх прымушаў яе гнаць Аднавокага ад спароджаных ім ваўчанятаў.

Між іншым, ваўчанятам нішто не пагражала. Стары воўк, у сваю чаргу, адчуў наказ інстынцту, што перайшоў да яго ад яго продкаў. Не задумваючыся над ім, не супраціўляючыся яму, ён адчуў гэты наказ усёй сваёй істотай і, павярнуўшыся спінай да свайго нованароджанага патомства, накіраваўся на пошукі ежы.

За пяць-шэсць міляў ад логава ручай разгаліноўваўся, і абодва яго рукавы пад прамым вуглом паварочвалі да гор. Воўк пайшоў уздоўж левага рукава і хутка наткнуўся на нечыя сляды. Абнюхаўшы іх і пераканаўшыся, што сляды зусім свежыя, ён прыпаў на снег і зірнуў у тым накірунку, куды яны вялі. Потым павольна павярнуўся і пабег уздоўж правага рукава. Сляды яго былі нам-

нога большыя, чым яго ўласныя, — і ён ведаў, што там, куды яны прывядуць, надзеі на здабычу мала.

Прабегшы з паўмілі ўздоўж правага рукава, воўк улавіў сваім чуйным вухам нейкі скрыгат. Падкраўшыся бліжэй, ён убачыў дзікабраза, які, стаўшы на заднія лапы, вастрыў зубы аб дрэва. Аднавокі асцярожна падкраўся да яго, не спадзеючыся, аднак, на ўдачу. Так далёка на поўначы дзікабразы яму не трапляліся, але ён ведаў гэтых звяркоў, хаця за ўсё сваё жыццё ні разу не паспытаў іх мяса. Але вопыт навучыў ваўка, што бывае ў жыцці шчасце ці ўдача, і ён працягваў падбірацца да дзікабраза. Цяжка ўгадаць, чым скончыцца гэта сустрэча, бо вынікі барацьбы з жывой істотай ніколі нельга ведаць загадзя.

Дзікабраз скруціўся ў клубок, натапырыўшы ва ўсе бакі свае доўгія вострыя іголки, і напад цяпер стаў немагчымы. У маладосці Аднавокі тыцнуўся аднойчы мордай у такі ж вось нежывы з выгляду клубок іголак і нечакана атрымаў удар хвостом па носе. Адна іголка так і засталася тырчаць у носе, прычыняючы пякучы боль, і выйшла з раны толькі праз некалькі тыдняў. Ён лёг, падрыхтаваўшыся да скачка і трымаючы нос на адлегласці цэлага фута ад хвоста дзікабраза. Замёршы на месцы, ён чакаў. Хто ж ведае? Усё можа быць. Раптам дзікабраз раскруціцца. Раптам з'явіцца магчымасць спрытным ударам лапы распароць далікатны, нічым не абаронены жывот.

Але праз паўгадзіны Аднавокі падняўся, злосна загыркаў на нерухомы клубок і пабег далей. Надта ж часта даводзілася яму ў мінулым пільнаваць дзікабразаў вось так жа, без усялякага толку, каб зараз траціць на гэта час. І ён пабег далей па правым рукаве ручая. Дзень падыходзіў да канца, а яго пошукі ўсё яшчэ не ўвянчаліся поспехам.

Разбуджаны інстынкт бацькоўства кіраваў ваўком. Ён ведаў, што ежу трэба знайсці што б там ні было. Апоўдні яму трапілася белая курапатка. Ён выбег з хмызняку і апынуўся нос у нос з гэтай неразумнай птушкай. Яна сядзела на пні, за нейкі

фут ад яго морды. Яны ўбачылі адзін аднаго адначасова. Птушка спалохана ўзмахнула крыламі, але воўк ударыў яе лапай, скінуў на зямлю і схапіў зубамі якраз у тое імгненне, калі яна замітусілася па снезе, спрабуючы ўзляцець у паветра. Як толькі зубы Аднавокага ўпіліся ў мяккае мяса, ламаючы крохкія косці, сківіцы яго запрацавалі. Потым ён раптам успомніў штосьці і пусціўся бегчы да пячоры, прыхапіўшы курапатку з сабой.

Прабегшы яшчэ каля мілі сваёй бяшумнай хадой, слізгаючы, нібы цень, і ўважліва прыглядаючыся да кожнага новага берагавога выгібу, ён зноў наткнуўся на сляды ўсё тых жа вялікіх лапаў. Сляды ішлі ў той бок, куды пралягаў і яго шлях, і ён падрыхтаваўся ў любую хвіліну сустрэць уладальніка гэтых лапаў.

Воўк асцярожна высунуў галаву з-за скалы ў тым месцы, дзе ручай рэзка паварочваў, і яго пільнае вока заўважыла нешта такое, што прымусіла яго зараз жа прыціснуцца да зямлі. Гэта быў той самы звер, які пакінуў вялікія сляды на снезе, — буйная рысь-самка. Яна ляжала перад дзікабразам, які скруціўся ў тугі клубок, у той жа позе, у якой з самага ранку ляжаў перад такім жа дзікабразам і сам воўк. Калі раней Аднавокага можна было параўнаць са слізгаючым ценем, то цяпер гэта быў прывід таго ценю, які асцярожна абыходзіў з падветранага боку маўклівую, нерухомую пару — дзікабраз і рысь.

Воўк лёг на снег, паклаўшы курапатку побач з сабой, і скрозь іголки нізкарослай сасны стаў пільна сачыць за гульнім жыцця, якая разгортвалася на ягоных вачах, — за рыссю і дзікабразам, якія хоць і прытаіліся, але былі поўныя сіл, і кожны адстойваў сваё існаванне. Сэнс жа гэтай гульні заключаўся ў тым, што адзін з яе ўдзельнікаў хацеў з'есці другога, а той не хацеў быць з'едзеным.

Стары воўк таксама прымаў удзел у гэтай гульні са свайго сховішча, спадзеючыся, а раптам шчасце апынецца на яго баку і ён здабудзе ежу, неабходную яму, каб жыць.

Мінула паўгадзіны, мінула гадзіна, усё заста-валася па-ранейшаму. Клубок іголак захоўваў поў-ную нерухомасць, і яго лёгка можна было прыняць за камень; рысь ператварылася ў мармуровую скульптуру; а Аднавокі — той быў быццам мёрт-вы. Аднак усе трое жылі такім напружаным жыц-цём, напружаным амаль да адчування фізічнага болю, што наўрад ці калі-небудзь ім даводзілася адчуваць у сябе столькі сіл, колькі яны адчувалі цяпер, калі іх целы здаваліся акамянелымі.

Аднавокі падаўся ўперад, насцярожыўшыся яшчэ больш. Там, за сасной, адбыліся нейкія зме-ны. Дзікабраз урэшце рэшт вырашыў, што вораг яго сышоў. Павольна, асцярожна стаў ён распраў-ляць сваю непранікальную браню. Яго не трыво-жыла ніякае падазрэнне. Калючы клубок паволі раскруціўся і пачаў выпроставацца. Аднавокі ад-чуў, што рот яго напаўняецца слінай, калі ён гля-дзіць на жывую дзічыну, якая ляжала перад ім як гатовы пачастунак.

Яшчэ не паспеўшы раскруціцца да канца, дзі-кабраз убачыў свайго ворага. І ў гэтае імгненне рысь ударыла яго.

Удар быў хуткі, як маланка. Лапа з моцнымі кіпцюрамі, сагнутымі, як у драпежнай птушкі, распарола далікатнае чэрава і тут жа адскочыла назад. Калі б дзікабраз раскруціўся на ўсю даў-жыню ці заўважыў ворага на якую-небудзь дзеся-тую долю секунды пазней, лапа засталася б непаш-коджанай, але ў тое імгненне, калі рысь адхапіла лапу, дзікабраз ударыў яе збоку хвостом і ўсадзіў у яе свае вострыя іголки.

Усё адбылося адначасова: удар, адказны ўдар, перадсмяротны віск дзікабрана і крык вялізнай кошкі, ашаломленай болем. Аднавокі прыў-зняўся, навастрыў вушы і выцягнуў свой хвост, які дрыжаў ад хвалявання. Рысь дала волю свайму нораву. Яна раз'юшана накінулася на звера, што прычыніў ёй боль. Але дзікабраз, хрыпучы, павіс-кваючы і спрабуючы скруціцца ў клубок, каб сха-ваць вантробы, што вываліліся з распоратага чэ-

рава, яшчэ раз ударыў хвостом. Вялікая кошка зноў узвыла ад болю і з фырканнем адскочыла назад; нос яе, увесь утыканы іголкамі, стаў падобны на падушку для шпілек. Яна дзёрла яго лапамі, стараючыся пазбавіцца ад гэтых пякучых, як агонь, стрэлаў, тыцкалася мордай у снег, цёрлася аб галінкі і скакала ўперад, назад, направа, налева, не памятаючы сябе ад страшэннага болю і страху.

Не перастаючы фыркаць, рысь сутаргава дрыгала сваім кароткім хвостом, потым мала-памалу заціхла. Аднавокі працягваў сачыць за ёй і раптам уздрыгнуў і натапырыўся: рысь з адчайным выццём падскочыла высока ў паветра і кінулася ўцякаць, суправаджаючы кожны свой скачок прарэзлівым віскам. І толькі тады, калі яна знікла і віск яе замёр удалечыні, Аднавокі вырашыў выйсці наперад. Ён ступаў з такой асцярожнасцю, быццам увесь снег быў усыпаны іголкамі, гатовымі кожную хвіліну ўтыркнуцца ў мяккія падушачкі на ягоных лапах. Дзікабраз сустрэў з'яўленне ваўка з раз'юшаным віскам і лясканнем зубоў. Ён ухітрыўся неяк скруціцца, але гэта ўжо не быў ранейшы непранікальны клубок: парваныя мускулы не слухаліся яго, ён быў разарваны амаль папалам і сыходзіў крывёю.

Аднавокі хапаў пашчай і з асалодай глытаў акрываўлены снег. Пасля такой закускі ягоны голад стаў яшчэ мацнейшым; але ён недарэмна пажыў на свеце, — жыццё навучыла яго быць асцярожным. Трэба было пачакаць. Ён лёг на снег перад дзікабразам, а той скрыгатаў зубамі, хрыпеў і ціха павіскваў. Праз некалькі хвілін Аднавокі заўважыў, што іголкі дзікабрана патроху апускаюцца і па ўсім ягоным целе прабеглі дрыжыкі. Потым дрыжыкі ўраз спыніліся. Доўгія зубы ляснулі апошні раз, іголкі апусціліся, цела абмякла і больш ужо не рухалася.

Нясмелым, баязлівым рухам лапы Аднавокі расцягнуў дзікабрана на ўсю яго даўжыню і перавярнуў яго на спіну. Усё добра абышлося. Дзікаб-

раз быў мёртвы. Пасля ўважлівага агляду воўк асцярожна ўзяў сваю здабычу ў зубы і пабег уздоўж ручая, цягнучы яе па снезе і павярнуўшы галаву ўбок, каб не наступаць на калючыя іголки. Але раптам ён нешта ўспомніў, кінуў дзікабрана і вярнуўся да курапаткі. Ён не вагаўся ні хвіліны, ён ведаў, што трэба зрабіць: трэба з'есці курапатку. І, з'еўшы яе, Аднавокі пабег туды, дзе ляжала яго здабыча.

Калі ён уцягнуў сваю ношу ў логава, ваўчыца агледзела яе, падняла галаву і лізнула ваўка ў шыю. Але тут жа ўслед за тым яна ціхенька загыркала, адганяючы яго ад ваўчанятаў, — праўда, гэтым разам гырканне было не такое ўжо злоснае, у ім чулася хутчэй за ўсё прабачэнне, чым пагроза. Інстынктыўны страх перад бацькам яе патомства паступова прападаў. Аднавокі паводзіў сябе так, як і трэба ваўку-бацьку, і не праяўляў беззаконнага жадання зжэрці малых, народжаных ёю на свет.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

ШЭРАЕ ВАЎЧАНЯ

Яно моцна адрознівалася ад сваіх братоў і сясцёр. Іхняя шэрсць ужо набывала рыжае адценне, унаследаванае ад маці-ваўчыцы, а яно было ўсё ў Аднавокага. Яно было адзіным шэрым ваўчанём ва ўсім прыплодзе. Яно нарадзілася сапраўдным ваўком і вельмі нагадвала бацьку, з тым толькі адрозненнем, што ў яго было два вокі, а ў бацькі — адно.

Вочы ў шэрага ваўчаныці толькі нядаўна адкрыліся, а яно ўжо добра бачыла. І нават калі вочы яго былі яшчэ закрыты, пачуцці нюху, дотыку і смаку ўжо служылі яму. Яно цудоўна ведала сваіх двух братоў і дзвюх сясцёр. Яно пачынала з імі нязграбную валтузню, якая іншы раз пераходзіла

ў бойку, і яго горлачка пачынала дрыжаць ад хрыпатых гукаў, прадвеснікаў гыркання. Задоўга да таго, як у яго адкрыліся вочы, яно навучылася па паху, дотыку і смаку пазнаваць ваўчыцу — крыніцу цяпла, ежы і пяшчоты. І калі яна сваім мяккім, пяшчотным языком датыкалася да ягонага далікатнага цельца, яно супакойвалася, прыціскалася да яе і мірна засынала.

Першы месяц ягонага жыцця амаль увесь прайшоў у сне; але цяпер яно ўжо добра бачыла, спала менш і патроху пачынала знаёміцца са светам. Свет ягоны быў цёмны, хоць яно не падазравала гэтага, бо не ведала ніякага іншага свету. Ваўчаня было акружана паўцемрай, але вачам ягоным не даводзілася прыстасоўвацца да іншага асвятлення. Свет ягоны быў вельмі малы, ён абмяжоўваўся сценамі логавы; ваўчаня не мела ніякага паняцця пра неабдымнасць знешняга свету, і таму жыццё ў такой абмежаванай прасторы не здавалася яму цяжкім.

Між іншым, яно вельмі хутка выявіла, што адна са сцен ягонага свету адрозніваецца ад іншых — там быў выхад з пячоры, і адтуль ішло святло. Яно заўважыла, што гэта сцяна непадобна на іншыя, яшчэ задоўга да таго, як у яго з'явіліся думкі і ўсвядомленыя жаданні. Яна неадольна прыцягвала да сябе ваўчаня яшчэ ў той час, калі яно не магло бачыць яе. Святло, што ішло адтуль, біла яму ў закрытыя павекі, і ягоныя зрокавыя нервы адказвалі на гэтыя цёплыя іскры, якія выклікалі такое прыемнае і разам з тым дзіўнае пачуццё. Жыццё ягонага цела, кожнай клетачкі ягонага цела, жыццё, якое складае самую ягоную сутнасць і якое дзейнічае без ягонай волі, ірвалася да гэтага святла, прываблівала да яго гэтак жа, як складаны хімічны састаў расліны прымушае яе паварочвацца да сонца.

Яшчэ задоўга да таго, як у ваўчаняці пачала праяўляцца свядомасць, яно раз-пораз падпаўзала да выхада з пячоры. Сёстры і браты не адставалі ад яго. І ў гэты час іхняга жыцця ніхто з іх не

зашываўся ў цёмныя куточки ля задняй сцяны. Святло прываблівала іх да сябе, нібы яны былі раслінамі; хімічны працэс пад назвай жыццё патрабаваў святла; святло было неабходнай умовай іх існавання, і маленькія цельцы шчанятаў цягнуліся да яго, бы вусікі вінаграднай лазы, не думаючы, падпарадкоўваючыся толькі інстынкту. Пазней, калі ў кожным з іх пачала праяўляцца індывідуальнасць, калі ў кожнага з'явіліся жаданні і свядомыя імкненні, цяга да святла толькі ўзмацнілася. Яны бесперастанку паўзлі і цягнуліся да яго, і маці даводзілася раз-пораз заганяць іх назад.

Вось тут ваўчаны і даведалася і пра іншыя асаблівасці сваёй маці, апроч яе мяккага, пяшчотнага языка.

Настойліва імкнучыся да святла, яно даведалася, што ў маці ёсць нос, якім яна ў знак пакарання можа адкінуць яго назад; затым яно пазнала і лапу, якая ўмее прымяць яго да зямлі і хуткім, добра разлічаным рухам перакаціць у кут. Так яно ўпершыню адчула боль і стала пазбягаць яго, спачатку проста не рызыкуючы, а потым навучыўшыся ўхіляцца і ўцякаць ад пакарання. Гэта ўжо былі свядомыя ўчынкi — вынік з'яўлення здольнасці абагульняць з'явы свету. Да гэтага часу яно ўхілялася ад болю несвядома, як і лезла да святла. Але цяпер яно ўхілялася ад яго, бо ведала, што такое боль.

Яно было вельмі лютым ваўчанём. І такімі ж былі ягоныя браты і сёстры. Гэтага і трэба было чакаць. Яно ж было драпежнікам і паходзіла з роду драпежнікаў, якія харчаваліся мясам. Малако, якое яно смактала з першага ж дня свайго ледзь тлеючага жыцця, выпрацоўвалася з мяса; і цяпер, калі яму споўніўся месяц і вочы яго ўжо цэлы тыдзень былі адкрыты, яно таксама пачало есці мяса, напалову перажаванае ваўчыцай для яе пяці падрослых дзіцянят, якім цяпер не хапала малака. З кожным днём шэрае ваўчаны рабілася ўсё больш і больш злым. Гырканне ў яго атрымлівалася больш хрыплым і моцным, чым у братоў і сясцёр,

прыпадкі шчанячай злоснасці былі страшнейшымі. Яно першае навучылася спрытным ударам лапы перакульваць іх дагары. І яно ж першае схапіла другое ваўчання за вуха і стала тузаць і цягаць з боку ў бок, шалёна гыркаючы скрозь сціснутыя сківіцы. І, канечне ж, яно больш за ўсіх іншых ваўчаннятаў прычыняла клопату маці, якая старалася адагнаць свой вывадак ад выхада з пячоры.

Святло з кожным днём усё мацней і мацней прыцягвала да сябе шэрае ваўчання. Яно штохвілінна адпраўлялася вандраваць па пячоры, імкнучыся да выхада з яе, і гэтак жа штохвілінна яго адцягвалі назад. Праўда, яно не ведала, што гэта быў выхад. Яно не падазравала аб існаванні розных уваходаў і выхадаў, якія вядуць з аднаго месца ў другое. Яно зусім не мела паняцця аб існаванні іншых месцаў, не кажучы ўжо пра спосабы дабрацца туды. Таму выхад з пячоры здаваўся яму сцяной — сцяной святла. Чым сонца было для тых, хто жыве на волі, тым для яго была гэтая сцяна — сонцам ягонага свету. Яна прыцягвала яго да сябе, як агонь прыцягвае матылька. Яно бесперастанку імкнулася дабрацца туды. Жыццё, якое хутка расло ў ім, штурхала яго да сцяны святла. Жыццё, якое таілася ў ім, ведала, што гэта адзіны шлях у свет — шлях, на які яму суджана ступіць. Але само ваўчання нічога не ведала пра гэта. Яно не ведала, што знешні свет існуе.

У гэтай сцяны святла была адна дзіўная асаблівасць. Ягоны бацька (а ваўчання ўжо прызнала ў ім аднаго з насельнікаў свайго свету — падобная на маці істота, якая спіць бліжэй да святла і прыносіць ежу) — ягоны бацька звычайна праходзіў проста скрозь далёкую светлую сцяну і знікаў за ёй. Шэрае ваўчання не магло зразумець гэтага. Маці не дазваляла яму набліжацца да светлай сцяны, але яно падыходзіла да іншых сцен пячоры, і што-раз ягоны далікатны нос натыкаўся на нешта цвёрдае. Гэта было балюча. І пасля некалькіх такіх падарожжаў абследаванне сцен спынілася. Не задумваючыся, яно прыняло знікненні бацькі як яго

характэрную рысу, гэтак жа, як малако і мясная жуйка былі характэрнымі рысамі маці.

Па сутнасці, шэрае ваўчання не ўмела мысліць, прынамсі, так, як мысляць людзі. Мозг яго працаваў у поцемках. І ўсё-такі яго вывады былі не менш дакладныя і пэўныя, чым вывады людзей. Яно прымала рэчы такія, якія яны ёсць, не абцяжарваючы сябе пытаннем, чаму здарылася тое ці іншае. Дастаткова было ведаць, што гэта здарылася. Такім быў яго метада пазнання акаляючага свету. І таму, тыцнуўшыся некалькі разоў запар носам у сцены пячоры, яно змірылася з тым, што не можа праходзіць скрозь іх, не можа рабіць тое, што робіць бацька. Але жаданне разабрацца ў розніцы паміж бацькам і сабой ніколі не ўзнікала ў яго. Логіка і фізіка не прымалі ўдзелу ў фарміраванні яго мозга.

Як і большасці насельнікаў Паўночнай глушы, яму рана давалося зведаць пачуццё голаду. Насталі дні, калі бацька перастаў прыносіць мяса, калі нават мацярынскія саскі не давалі малака. Ваўчаныты павісквалі і скавыталі і большую частку часу праводзілі ў сне, потым на іх напала галоднае здранцвенне. Не было ўжо валтузні і боек, ніхто з іх не раз'юшваўся, не спрабаваў гыркаць; і падарожжы да далёкай белай сцяны спыніліся. Яны спалі, і жыццё, якое ледзь тлела ў іх, паступова згасала.

Аднавокі зусім страціў спакой. Ён рыскаў паўсюль і мала спаў у логаве, якое стала цяпер нудным і бязрадасным. Ваўчыца таксама пакінула свой вывадак і выйшла на пошукі корму. У першыя дні пасля нараджэння ваўчанытаў Аднавокі не раз падыходзіў да індзейскага паселішча і абкрадаў заечыя пасткі, але як толькі снег растаў і на рэках пачаўся крыгалом, індзейцы пайшлі далей, і гэта крыніца ежы знікла.

Калі шэрае ваўчання трохі падужэла і зноў стала цікавіцца далёкай белай сцяной, яно заўважыла, што колькасць насельнікаў яго свету моцна паменшылася. У яго засталася толькі адна сястра. Ас-

татнія зніклі. Як толькі сілы вярнуліся да яго, яно стала гуляць, але гуляць адно, бо сястра не магла ні падняць галавы, ні варухнуцца. Яго маленькае цела акруглілася ад мяса, якое яно ела цяпер, а для яе ежа прыйшла надта позна. Яна ўвесь час спала, і іскра жыцця ў яе маленькім цельцы, падобным на абцягнуты скурай шкілет, мігцела ўсё слабеі і слабеі і нарэшце згасла.

Потым настаў час, калі Аднавокі перастаў з'яўляцца скрозь сцяну і знікаць за ёй; месца ля ўвахода ў пячору, дзе ён спаў, апусцела. Гэта здарылася ў канцы другой, менш лютай, галадоўкі. Ваўчыца ведала, чаму Аднавокі не вярнуўся ў логава, але не магла сказаць шэраму ваўчаняці пра тое, што ёй давялося ўбачыць.

Накіраваўшыся за здабычай уверх па левым рукаве ручая, туды, дзе жыла рысь, яна натрапіла на ўчарашні след Аднавокага. І там, дзе сляды скончыліся, яна знайшла яго самога — дакладней, тое, што ад яго засталася. Усё навокал гаварыла пра нядаўнюю бойку і пра тое, што, выйграўшы гэтую схватку, рысь пайшла да сябе ў нару. Ваўчыца знайшла тую нару, але, мяркуючы па многіх прыкметах, рысь была там, і ваўчыца не адважылася ўвайсці да яе.

Пасля гэтага ваўчыца перастала паляваць на левым рукаве ручая. Яна ведала, што ў рысі ў нары ёсць дзіцяняты і што сама рысь славіцца сваёй злосцю і смеласцю ў бойках. Тром-чатыром ваўкам нічога не значыць загнаць на дрэва фыркаючую, натапыраную рысь; але зусім іншая справа сустрацца з ёй вока на вока, асабліва калі ведаеш, што за спінай у яе галодны вывадак.

Але Паўночная глуш ёсць Паўночная глуш, і мацярынства ёсць мацярынства,— яно не спыняецца ні перад чым як у Паўночнай глушы, так і па-за ёй; і непазбежна павінен быў настаць дзень, калі дзеля свайго шэрага дзіцяняці ваўчыца адважыцца пайсці па левым рукаве да нары ў скалах, насустрач раз'юшанай рысі.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

СЦЯНА СВЕТУ

Да таго часу, калі маці стала пакідаць пячору і хадзіць на паляванне, ваўчаня ўжо спасцігла закон, згодна з якім яму забаранялася набліжацца да выхада з логава. Закон гэты шмат разоў унушала яму маці, штурхаючы яго то носам, то лапай, ды і ў ім самім пачынаў развівацца інстынкт страху. За ўсё сваё кароткае жыццё ў пячоры яно ні разу не сустрэла нічога такога, што магло напалохаць яго, — і ўсё ж яно ведала, што такое страх. Страх перайшоў да ваўчаняці ад аддаленых продкаў, праз тысячу тысяч жыццяў. Гэта была спадчына, атрыманая ім непасрэдна ад Аднавокага і ваўчыцы; але і да іх, у сваю чаргу, яна перайшла праз усе пакаленні ваўкоў, якія былі да іх. Страх — спадчына Паўночнай глушы, і ніводнаму зверу не дадзена пазбавіцца ад яго ці прамяняць яго на сачавічную поліўку!

Такім чынам, шэрае ваўчаня ведала страх, хоць і не разумела яго сутнасці. Яно, магчыма, змірылася з ім, як з адной з перашкод, якія ставіць жыццё. А ў тым, што такія перашкоды існуюць, яму ўжо давялося пераканацца: яно зведала голад і, не маючы магчымасці наталіць яго, сустрэлася з перашкодай для сваіх жаданняў. Шчыльныя сценны пячоры, рэзкія штуршкі носам, якімі надзяляла яго маці, скрышальны ўдар яе лапы, несучешны голад выпрацавалі ў ім упэўненасць, што не ўсё ў свеце дазволена, што ў жыцці існуе мноства абмежаванняў і забарон. І гэтыя абмежаванні і забароны былі законам. Падпарадкоўвацца ім — азначала пазбягаць болю і ўсякіх жыццёвых ускладненняў.

Ваўчаня не разважала пра ўсё гэта так, як разважаюць людзі. Яно проста размежавала акаляючы свет на тое, што прычыняе боль, і тое, што болю не прычыняе, і, размежаваўшы, старалася пазбягаць усяго, што прычыняе боль, гэта значыць за-

барон і перашкод, і карыстацца толькі ўзнагародамі і радасцямі, якія дае жыццё.

Вось чаму, падпарадкоўваючыся закону, які ўнушыла маці, падпарадкоўваючыся невядомаму закону страху, ваўчаныя трымалася далей ад выхада з пячоры. Выхад усё яшчэ здаваўся яму светлай белаю сцяной. Калі маці ў пячоры не было, яно амаль увесь час спала, а прачынаючыся, ляжала ціха і стрымлівала жаласнае скавытанне, якое казытала яму горла і рвалася наверх.

Прачнуўшыся аднойчы, яно пачула ля белаю сцяны нязвычайныя гукі. Яно не ведала, што гэта была расамаха, якая спынілася ля ўвахода ў пячору і, млеючы ад уласнай дзёрзкасці, асцярожна прынюхвалася да пахаў, якія даносіліся адтуль. Ваўчаныя разумела толькі адно: гукі былі нязвычайныя, дзіўныя, а значыць, невядомыя і страшныя, — бо невядомае было адным з асноўных элементаў, з якіх складваўся страх.

Шэрсць на спіне ваўчаныці стала дыбам, але яно маўчала. Чаму яно здагадалася, што ў адказ на гэтыя гукі трэба натапырыцца? У яго не было такога вопыту ў мінулым, — і ўсё ж так праяўляўся ў ім страх, якому нельга было знайсці тлумачэння ў пражытым жыцці. Але страх суправаджаўся яшчэ адным інстынктыўным жаданнем — жаданнем прытаіцца, схавацца. Ваўчаныя ахапіў жах, але яно ляжала без гуку, без руху, застыўшы, акамянеўшы, — ляжала як мёртвае. Вярнуўшыся дадому і ўчуўшы сляды расамахі, яго маці загыркала, кінулася ў пячору і з незвычайнай для яе пяшчотай пачала лізаць і лашчыць ваўчаныя. І ваўчаныя зразумела, што яму ўдалося пазбегнуць моцнага болю.

Але ў ім дзейнічалі і іншыя сілы, галоўнай з якіх быў рост. Інстынкт і закон патрабавалі ад яго падпарадкавання, а рост патрабаваў непадпарадкавання. Маці і страх прымушалі трымацца далей ад белаю сцяны, але рост ёсць жыццё, а жыццю наканавана вечна цягнуцца да святла, — ніякімі перашкодамі нельга было спыніць хвалю жыцця,

якая падымалася ў ім, падымалася з кожным з'едзеным кавалкам мяса, з кожным глытком паветра. І ўрэшце страх і паслухмянасць былі адкінуты ўбок напорам жыцця, і аднойчы ваўчаны няўпэўненымі, баязлівымі крокамі накіравалася да выхада з пячоры.

У адрозненне ад іншых сцен, з якімі яму даводзілася сутыкацца, гэтая сцяна, здавалася, адступала ўсё далей і далей, па меры таго як яно набліжалася да яе. Дапытліва выцягнуўшы ўперад свой маленькі далікатны нос, яно чакала, што наткнецца на цвёрдую паверхню, але сцяна аказалася такой жа празрыстай і пранікальнай, як святло. Ваўчаны ўвайшло ў тое, што ўяўлялася яму сцяной, і пагрузілася ў складаючае яго рэчыва.

Гэта збівала яго з панталыку: яно ж паўзло скрозь нешта цвёрдае! А святло рабілася ўсё ярчэйшае і ярчэйшае. Страх гнаў ваўчаны назад, але моц жыцця прымушала ісці далей. А вось і выхад з пячоры. Сцяна, унутры якой, як яму здавалася, яно знаходзілася, нечакана адышла невымерна далёка. Ад яркага святла было балюча вачам, яно асвятляла ваўчаны; раптоўна рассунутая прастора кружыла яму галаву. Вочы паступова прывыклі да яркага святла і прыстасоўваліся да павялічанай адлегласці паміж прадметамі. Спачатку сцяна адсунулася так далёка, што згубілася з вачэй. Цяпер ваўчаны зноў разгледзела яе, але яна адступіла ўдалечыню і выглядала ўжо зусім інакш. Сцяна стала пярэстай: у яе ўваходзілі дрэвы, што акружалі ручай, і гара, што ўзвышалася за дрэвамі, і неба, якое было яшчэ вышэйшае за гару.

Ваўчаны ахапіў жах. Невядомых і грозных рэчаў стала яшчэ больш. Яно скурчылася ля ўвахода ў пячору і стала глядзець на адкрыты перад ім свет. Як страшна! Усё невядомое здавалася яму варожым. Шэрсць на яго спіне стала дыбам; яно ашчэрыла зубы, спрабуючы раз'юшана, нібы каго палохаючы, загыркаць.

Маленечкі напалоханы звярок кідаў выклік і пагражаў усяму свету.

Аднак усё абышлося добра. Ваўчаныя працягвала глядзець і ад цікаўнасці нават забылася, што трэба гыркаць, забылася нават пра свой спалох. Жыццё, што мацнела ў ім, на час перамагло страх, і страх уступіў месца цікаўнасці. Ваўчаныя пачало адрозніваць тое, што было ў яго перад вачамі: адкрытую частку ручая, які блішчаў на сонцы, засохлую сасну каля адхону і сам адхон, што паднімаецца якраз да пячоры, ля ўвахода ў якую яно прымасцілася.

Да гэтага часу шэрае ваўчаныя жыло на роўнай паверхні, яму яшчэ не даводзілася адчуваць удары ад падзенняў — ды яно і не ведала, што такое падзенне, — таму яно смела зрабіла крок проста ў паветра. Заднія ногі яго затрымаліся на выступе ля ўвахода ў пячору, так што яно ўпала галавой уніз. Зямля балюча стукнула яго па носе, яно жаласна цяўкнула і тут жа ўслед за гэтым кулём пакацілася па адхоне. На яго напаў панічны страх. Невядомае нарэшце авалодала ім, яно трымала яго ў сваёй уладзе і рыхтавалася прычыніць яму невыносны боль. Жыццё, што мацнела ў ім, зноў уступіла месца страху, і ваўчаныя завішчала, як завішчала б усялякае перапалоханае шчаны.

Невядомае пагражала яму; яно яшчэ не магло зразумець — чым, і выла і вішчала бесперастанку. Гэта было нашмат горш, чым ляжаць, заміраючы ад страху, калі невядомае толькі прамільгнула міма яго. Цяпер яно завалодала ім цалкам. Маўчанне нічому не дапаможа. Акрамя таго, цяпер яго мучыў ужо не страх, а жах.

Але адхон рабіўся ўсё больш пакатым, а ля яго падножжа расла трава. Хуткасць падзення зменшылася. Спыніўшыся нарэшце, ваўчаныя страшэнна завішчала, потым заскавытала працяжна і жаласна; а затым, як нічога ніякага, быццам яму ўжо тысячу разоў даводзілася займацца сваім туалетам, стала злізваць прыліплюю да бакоў сухую гліну.

Скончыўшы з гэтым, яно села і агледзелася па баках — гэтак жа, як зрабіў бы чалавек, першы раз патрапіўшы з Зямлі на Марс. Ваўчаныя прабі-

лася скрозь сцяну свету, невядомае выпусціла яго са сваіх абдымкаў, і яно засталася непашкоджаным. Але першы чалавек на Марсе сустрэў бы намога менш незвычайнага для сябе, чым ваўчаныя тут, на Зямлі. Без усялякіх папярэдніх ведаў, без усялякай падрыхтоўкі яно апынулася ў ролі даследчыка зусім незнаёмага яму свету.

Цяпер, калі страшная невядомасць адпусціла ваўчаныя на свабоду, яно забылася пра ўсе яе жахі. Яно адчувала толькі цікаўнасць да ўсяго, што яго акружала. Яно агледзела траву пад сабой, кусцік брусніц чуць далей, камель засохлай сасны, якая стаяла на краі палянкі, акружанай дрэвамі. Вавёрка выбегла з-за сасны якраз на ваўчаныя і вельмі напалохала яго. Ваўчаныя прыпала да зямлі і загыркала. Але вавёрка перапалохалася яшчэ больш; яна хутка ўскараскалася на дрэва і, апынуўшыся ў бяспецы, злосна зацокала адтуль.

Гэта дадало ваўчаныяці храбрасці, і хаця дзяцел, з якім яму давялося пасля гэтага сустрэцца, прымусіў яго ўздрыгнуць, — яно ўпэўнена працягвала свой шлях. Упэўненасць гэта ўзрасла да такой ступені, што, калі нейкая дзёрзкая птушка падскочыла да ваўчаныяці, яно, гуляючы, працягнула да яе лапу. У адказ на гэта птушка балюча дзеўбанула яго ў нос; яно ўсё сціснулася і завішчала. Птушка спалохалася яго віску і тут жа паляцела.

Ваўчаныя вучылася. Яго маленькі, слабы мозг хоць і несвядома, але зрабіў вывад. Рэчы бываюць жывыя і нежывыя. І жывых рэчаў трэба асцерагацца. Нежывыя заўсёды застаюцца на месцы, а жывыя рухаюцца, і ніколі нельга загадзя ведаць, што яны могуць зрабіць. Ад іх трэба чакаць усякіх нечаканасцей, з імі трэба быць напатагове.

Ваўчаныя ішло нязграбна, яно раз-пораз натыкалася на што-небудзь. Галінка, якая, здавалася, была так далёка, чаплялася за ягоны нос ці сцёбала яго па баках; зямля была няроўная. Яно спатыкалася, абівала нос, лапы. Дробныя камяні выслізгвалі з-пад ягоных ног, як толькі яно наступала на іх. І ўрэшце ваўчаныя зразумела, што не ўсе не-

жывыя рэчы знаходзяцца ў стане ўстойлівай раўнавагі, як яго пячора, і што маленькія нежывыя рэчы нашмат часцей падаюць і перакульваюцца, чым вялікія. З кожнай сваёй памылкай ваўчаныя пазнавала ўсё больш і больш. Чым далей яно ішло, тым больш упэўненым рабіўся яго крок. Яно прыстасоўвалася. Яно вучылася разлічваць свае рухі, прымяраць да сваіх фізічных магчымасцей, вымяраць адлегласць паміж рознымі прадметамі, а таксама паміж імі і сабой.

Удача заўсёды спрыяе навічкам. Народжанае, каб стаць паляўнічым (хоць само яно і не ведала гэтага), ваўчаныя накінулася на дзічыну адразу каля пячоры, у першую ж сваю вылазку на свет Божы. Умела схаванае гняздо курапаткі трапілася яму толькі дзякуючы яго ж уласнай нязграбнасці: ваўчаныя звалілася на яго. Яно спрабавала прайсці па ствале паваленай сасны; гнілая кара ссунулася пад яго нагамі, і яно з распачным віскам сарвалася з круглага ствала, упала на куст і, праляцеўшы праз лістоту і галлё, апынулася якраз у гняздзе, дзе сядзелі сем птушанят курапаткі.

Птушаняты запішчалі, і ваўчаныя спачатку спалохалася; потым, убачыўшы, што яны зусім маленькія, яно асмялела. Птушаняты рухаліся. Яно прымяла адно лапай, і тое затрапяталася яшчэ мацней. Ваўчаныя гэта вельмі спадабалася. Яно абнюхала птушаня, узяло яго ў рот. Птушаня білася і казытала яму язык. У тую ж хвіліну ваўчаныя адчула голад. Сківіцы яго сціснуліся, птушыныя костачкі хруснулі, і яно адчула на языку цёплую кроў. Кроў аказалася вельмі смачнай. У яго ў зубах была дзічына, такая ж дзічына, якую яму прыносіла маці, толькі нашмат смачнейшая, бо яна была жывая. Ваўчаныя з'ела птушаня і спынілася толькі тады, калі пакончыла з усім вывадкам. Пасля таго яно аблізнула, якраз так, як гэта рабіла яго маці, і пачало выбірацца з куста.

Яго сустрэў крылаты віхор. Імклівы націск і шалёныя ўдары крылаў асляпілі, ашаламілі ваўчаныя. Яны ўткнулася галавой у лапы і завішчала.

Удары пасыпаліся з новай сілай. Курапатка-маці не помніла сябе ад шаленства. Тады ваўчаныя раззлавалася. Яно ўскочыла з гырканнем і стала адбівацца лапамі, потым запусціла свае дробныя зубы ў крыло птушкі і пачало з усёй сілы тузаць і цягаць яе з боку ў бок. Курапатка рвалася, б'ючы яго другім крылом. Гэта была першая схватка ваўчаныяці. Яно трыумфавала. Яно забылася пра ўвесь свой страх перад невядомым і ўжо нічога не баялася. Яно рвала і біла жывую істоту, якая наносіла яму ўдары. Акрамя таго, гэта жывая істота была мясам. Ваўчанём завалодала прага крыві. Яно толькі што знішчыла сем маленькіх жывых істотаў. Зараз яно знішчыць вялікую жывую істоту. Яно было надта захоплена бойкай і надта шчаслівае, каб адчуваць сваё шчасце. Яно ўсё дрыжала ад усхваляванасці, якой яму да гэтага часу ніколі не даводзілася перажываць.

Яно не адпускала крыла і гыркала скрозь сціснутыя зубы. Курапатка выцягнула яго з куста. Калі ж яна паспрабавала ўцягнуць яго туды назад, ваўчаныя вывалакла яе на адкрытае месца. Птушка крычала і біла яго свабодным крылом, а пер'е яе разляталася ў паветры, як снежныя шматкі. Ваўчаныя ўжо не памятала сябе ад шаленства, ваяўнічая кроў продкаў паднялася і забушавала ў ім. Само таго не адчуваючы, ваўчаныя жыло ў гэтыя хвіліны поўным жыццём. Яно выконвала прызначаную яму ролю, рабіла тую справу, для якой было народжана, — забівала здабычу і білася, перш чым знішчыць яе. Яно апраўдвала сваё існаванне, выконваючы вышэйшае прызначэнне жыцця, таму што жыццё дасягае сваіх вяршыняў у тыя хвіліны, калі ўсе яго сілы накіроўваюцца на ажыццяўленне пастаўленых перад ім мэтаў.

Нарэшце птушка перастала змагацца. Ваўчаныя ўсё яшчэ трымала яе за крыло. Яны ляжалі на зямлі і глядзелі адзін на аднаго. Ваўчаныя паспрабавала люта і пагражальна загыркаць. Курапатка дзеўбанула яго ў нос, які і так балеў. Ваўчаныя ўздрыгнула, але не выпусціла крыла. Птушка дзеў-

банула яго яшчэ і яшчэ раз. Яно завішчала і падалося назад, не ўцяміўшы, што разам з крылом цягне за сабой і птушку. Град удараў пасыпаўся на яго шматпакутны нос. Ваяўнічы запал ваўчанняці патух. Выпусціўшы здабычу, яно з усіх ног пусцілася ў бяслаўныя ўцёкі на другі бок паляны і лягло там каля хмызняку, цяжка дыхаючы, высалопіўшы язык і жаласна скуголячы. І раптам прадчуванне немінучай бяды сціснула яму сэрца. Невядомае з усімі сваімі жахамі зноў навалілася на ваўчання. Яно інстынктыўна адскочыла пад ахову куста. На яго павяла ветрам, і вялікае крылатое цела ў злавесным маўчанні пранеслася паблізу: ястраб, які рынуўся на яго з паднябесся, прамакнуўся.

Пакуль ваўчання ляжала пад кустом і, патроху прыходзячы ў сябе, пачынала баязліва выглядваць адтуль, на другім баку паляны з разбуранага гнязда выпырхнула курапатка, — гора страты прымусіла яе забыцца пра крылатую маланку нябёсаў. Але ваўчання ўсё бачыла, і гэта паслужыла яму перасцярогай і ўрокам. Яно бачыла, як ястраб, нібы камень, упаў уніз, пранёсся над зямлёй, амаль кранаючыся травы крыламі, усадзіў кіпцюры ў курапатку, якая пранізліва ўскрыкнула ад смяротнага болю і жаху, і ўзняўся ўвысь, несучы яе з сабой.

Ваўчання доўга не выходзіла са сваіх сховаў. Яно шмат пра што даведалася. Жывыя істоты — гэта мяса, яны прыемныя на смак. Але вялікія жывыя істоты робяць балюча. Трэба есці маленькіх — такіх, як птушаняты курапаткі, а з вялікімі, як сама курапатка, лепш не звязвацца. І ўсё ж яго самалюбства было ўшчэмлена. Яму раптам захацелася яшчэ раз схапіцца з вялікай птушкай, — шкада, што ястраб панёс яе. А можа, знойдуцца іншыя курапаткі? Трэба пайсці пашукаць. Ваўчання спуцілася па спадзістым беразе да ручая. Вады яно да гэтага часу яшчэ не бачыла. На першы погляд, яна была цалкам надзейная, роўная. Яно смела зрабіла крок уперад і, віскаючы ад страху, пайшло

на дно, проста ў абдымкі невядомага. Стала холадна, у яго перахапіла дыханне. Замест паветра, якім яно прывыкла дыхаць, у лёгкія хлынула вада. Удушша сціснула яму горла, як смерць. Для ваўчаныці гэта было раўназначна смерці. Яно не ведала, што такое смерць, але, як і ўсе жыхары Паўночнай глушы, баялася яе. Яна была для ваўчаныці ўвасабленнем самага страшнага болю. У ёй таілася самая сутнасць невядомага, сукупнасць усіх яго жахаў. Гэта была апошняя, непапраўная бяда, якой яно баялася, хоць і не магло ўявіць яе сабе да канца.

Ваўчаныя выбралася на паверхню і ўсёй ляпай глынула свежага паветра. На гэты раз яно не пайшло на дно. Яно ўдарыла ўсімі чатырма лапамі, нібы гэта было для яго самай звычайнай справай, і паплыло. Бліжэйшы бераг знаходзіўся ў нейкім ярдзе ад ваўчаныці, але яно вынырнула спінай да яго і, убачыўшы далёкі, зараз жа накіравалася туды. Ручай быў вузкі, але якраз у гэтым месцы разліваўся шырокай затокай.

На сярэдзіне ваўчаныя падхапіла і панесла ўніз па цячэнні, якраз на маленькія парогі, што пачыналіся там, дзе рэчышча зноў звужалася. Плысці тут было цяжка. Спакойная вада раптам забурліла. Ваўчаныя то выбівалася на паверхню, то апускалася з галавой пад ваду. Яго кідала туды-сюды, перакульвала то на бок, то на спіну, біла аб камяні. Пры кожным такім удары яно павісквала, і па гэтых вісках можна было падлічыць, колькі падводных камянёў трапілася яму на шляху.

Ніжэй парогаў, дзе берагі зноў расшыраліся, ваўчаныя трапіла ў вір, які лёгка аднёс яго да берага і гэтак жа лёгенька паклаў на мель. Яно выкараскалася з вады і лягло. Яго знаёмства са знешнім светам працягвалася. Вада была нежывая і ўсётакі рухалася! Акрамя таго, на першы погляд яна здавалася цвёрдай, як зямля, на самай жа справе цвёрдасці ў ёй і знаку не было. І ваўчаныя прыйшло да вываду, што рэчы не заўсёды такія, якімі здаюцца. Страх перад невядомым, які быў не чым

іншым, як атрыманым у спадчыну ад продкаў недаверам да навакольнага свету, толькі ўзмацніўся пасля сутыкнення з рэчаіснасцю. З гэтага часу ў ім на ўсё жыццё ўкараніцца гэты недавер да знешняга выгляду рэчаў. І, перш чым даверыцца ім, яно пастараецца даведацца, якія яны на самай справе.

У гэты дзень ваўчаняці суджана было зазнаць яшчэ адну прыгоду. Яно раптам успомніла, што ў яго ёсць маці, і адчула, што яна патрэбна яму больш за ўсё на свеце. Ад усіх перанесеных выпрабаванняў у яго стамілася не толькі цела — стаміўся і мозг. За ўсё папярэдняе жыццё яго мозгу не даводзілася так працаваць, як за адзін гэты дзень. Да таго ж ваўчаняці захацелася спаць. І яно накіравалася на пошукі пячоры і маці, перажываючы цяжкае пачуццё адзіноты і поўнай бездапаможнасці.

Прабіваючыся скрозь хмызняк, ваўчаныя раптам пачула прарэзлівы люты крык. Перад вачыма яго прамільгнула штосьці жывое. Яно ўбачыла ласку, якая рванула ў кусты. Ласка была маленькая, і ваўчаныя не спалохалася яе. Потым ля самых сваіх ног яно ўбачыла жывую істоту, зусім малюсенькую, — гэта было дзіцяня ласкі, якое, гэтак жа як і ваўчаныя, уцякло з дому і накіравалася падарожніцаць. Малюсенькая ласка хацела была шмыгнуць у траву. Ваўчаныя перакуліла яе на спіну. Ласка піснула — голас у яе быў скрыпучы. У тую ж хвіліну перад вачыма ваўчаняці зноў пранеслася жоўтая плямка. Яно пачула раз'юшаны крык, нешта моцна ўдарыла яго па галаве, і вострыя зубы ласкі-маці ўпіліся яму ў шыю.

Пакуль яно з віскатам і выццём адступала назад, ласка падбегла да свайго дзіцяняці і схавалася з ім у кустах. Боль ад укусу ўсё яшчэ не праходзіў, але боль ад крыўды даваў сябе адчуваць яшчэ мацней, і ваўчаныя села і ціха заскуголіла. Гэта ж ласка-маці была такая маленькая, а кусалася так балюча! Ваўчаныя яшчэ не ведала, што маленькая ласка — адзін з самых лютых, помслівых і страшных

драпежнікаў Паўночнай глушы, але хутка яму прыйдзеца даведацца пра гэта.

Яно яшчэ не перастала скуголіць, калі ласкамаці зноў з'явілася перад ім. Яна не кінулася на яго адразу, бо цяпер яе дзіцяня было ў бяспецы. Яна падыходзіла асцярожна, таму яно магло разгледзець яе тонкае, змяінае цельца і высока паднятую змяіную галоўку. У адказ на рэзкі, пагражальны крык ласкі шэрсць на спіне ваўчаняці паднялася дыбам, яно загыркала. Яна падыходзіла ўсё бліжэй і бліжэй. І раптам скачок, за якім яно не магло ўсачыць сваім нявопытным вокам, — тонкае жоўтае цела на адну секунду знікла з яго поля зроку, і ласка ўчапілася яму ў горла, глыбока пракусіўшы шкуру.

Ваўчаня гыркала, адбівалася, але яно было вельмі маладое, гэта быў яго першы выхад у свет, і таму гырканне яго перайшло ў скавытанне, і яно ўжо не білася, а старалася вырвацца з зубоў ласкі і ўцячы. Але ласка не адпускала ваўчаня. Працягваючы вісець у яго на шыі, яна дабіралася да вены, дзе пульсуе жыццё. Ласка любіла кроў і лічыла за лепшае смактаць яе прама з горла — асноўнага цэнтра жыцця.

Шэрае ваўчаня чакала непазбежная смерць, і расказ пра яго застаўся б ненапісаным, калі б з-за кустоў не выскачыла ваўчыца. Ласка выпусціла яго і кінулася да горла ваўчыцы, але, прамахнуўшыся, учапілася ёй у сківіцу. Ваўчыца ўзмахнула галавой, як бізуном, зубы ласкі сарваліся, і яна ўзляцела высока ў паветра. Не даўшы тонкаму жоўтаму цельцу нават апусціцца на зямлю, ваўчыца падхапіла яго на ляту, і ласка сустрэла сваю смерць на яе вострых зубах.

Новы прыліў мацярынскай пяшчоты паслужыў узнагародай ваўчаняці. Маці радавалася яшчэ больш, чым сын. Яна лёгенька падкідвала яго носам, залізвала яму раны. А потым абое яны падзялілі паміж сабой ласку-кывапійцу, з'елі яе, вярнуліся ў пячору і ляглі спаць.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

ЗАКОН ЗДАБЫЧЫ

Ваўчаня развівалася з дзіўнай хуткасцю. Два дні яно адпачывала, а затым зноў ішло падарожнічаць. У гэты свой выхад яно сустрэла маладую ласку, маці якой была з'едзена з яго дапамогай, і паклапацілася, каб дзіцяня адправілася ўслед за маці. Але цяпер яно ўжо не блукала і, стаміўшыся, знайшло дарогу да пячоры і лягло спаць. Пасля гэтага ваўчаня штодня хадзіла на прагулку і што-раз заходзіла ўсё далей і далей.

Яно прывыкла дакладна суразмерваць сваю сілу і слабасць, узважваючы, калі трэба праявіць адвагу, а калі — асцярожнасць. Выявілася, што асцярожным трэба быць заўсёды, за выключэннем тых рэдкіх выпадкаў, калі ўпэўненасць ва ўласных сілах дазваляе даць волю злосці і прагнасці.

Пры сустрэчы з курапаткамі ваўчаня рабілася сапраўдным д'яблам. Якраз гэтак жа не ўпускала яно выпадку адказаць злосным гырканнем на траскатню вавёркі, якая трапілася яму ўпёршыню каля засохлай сасны. І амаль заўсёды яно шалела ад аднаго толькі выгляду птушкі, якая нагадвала яму тую, што дзеўбанула яго ў нос.

Але было і так, што ваўчаня не звяртала ўвагі нават на птушак, і гэта здаралася тады, калі яму пагражаў напад іншых драпежнікаў, якія гэтак жа, як і яно, рыскалі ў пошуках здабычы. Ваўчаня не забылася пра ястраба і, убачыўшы на траве яго плаўны цень, хавалася далей у кусты. Лапы яго больш не раз'язджаліся на хаду ў розныя бакі, — яно ўжо пераняло ад маці яе лёгкую, бяшумную паходку, хуткасць якой была непрыкметнай для вока.

Што тычыцца палявання, то ўдачы яго скончыліся ў першы ж дзень. Сем птушанят курапаткі і маленькая ласка — вось і ўся здабыча ваўчаняці. Але прага забіваць мацнела ў ім штодня, і яно песціла мару дабрацца калі-небудзь да вавёркі, якая сваёй траскатнёй паведамляла ўсім насель-

нікам лесу пра яго набліжэнне. Але вавёрка з такой жа лёгкасцю лазіла па дрэвах, з якой птушкі лёталі па паветры, і ваўчаняці заставалася толькі адно: непрыкметна падкрадацца да яе, пакуль яна была на зямлі.

Ваўчаня вельмі паважала сваю маці. Яна ўмела здабываць мяса і ніколі не забывалася прыносіць сыну яго частку. Больш таго — яна нічога не баялася. Ваўчаняці не прыходзіла ў галаву, што гэта бясстрашша — вынік вопыту і ведаў. Яно думала, што бясстрашша ёсць выражэнне сілы. Маці была ўвасабленнем сілы; і, падрастаючы, яно адчувала гэтую сілу і ў больш рэзкіх ударах яе лапы, і ў тым, што штуршкі носам, якімі маці карала яго раней, замяніліся цяпер злымі ўкусамі. Гэта таксама ўнушала ваўчаняці павагу да маці. Яна патрабавала ад яго пакорнасці, і чым больш яно падрасцала, тым больш суровым рабілася яе абыходжанне з ім.

Зноў настаў голад, і цяпер ваўчаня ўжо цалкам свядома адчувала яго пакуты. Ваўчыца зусім схуднела ў пошуках ежы. Праводзячы амаль увесь час на паляванні і ў большасці выпадкаў беспаспяхова, яна рэдка прыходзіла спаць у пячору. На гэты раз галадоўка была нядоўгая, але цяжкая. Ваўчаня не магло высмактаць ні кроплі малака з мацярынскіх саскоў, а мяса яму даўно не перападала.

Раней яно палявала дзеля забавы, дзеля таго задавальнення, якое дастаўляе паляванне, цяпер жа ўзялося за гэта як мае быць, і ўсё-такі яму не шанцавала. Але няўдачы толькі спрыялі развіццю ваўчаняці. Яно яшчэ з большай стараннасцю вывучала звычкі вавёркі і прыкладала яшчэ больш намаганняў да таго, каб падкрасціся да яе незаўважаным. Яно высочвала палявых мышэй і вучылася выкопваць іх з норак, даведлася шмат новага пра дзятлаў і іншых птушак. І вось настаў час, калі ваўчаня ўжо не залазіла ў кусты, убачыўшы на зямлі плаўны цень ястраба. Яно стала дужэйшым, больш вопытным, адчувала ў сабе большую ўпэўненасць. Акрамя таго, голад зрабіў яго жорсткім. Цяпер яно садзілася сярод паляны на самым

відным месцы і чакала, калі ястраб спусціцца да яго. Там, над ім, у сінечы неба лятала ежа — ежа, якой так настойліва патрабаваў ягоны страўнік. Але ястраб адмаўляўся прыняць бой, і ваўчаня залазіла ў гушчар, жаласна скуголячы ад расчаравання і голаду.

Голад скончыўся. Ваўчыца прынесла дадому мяса. Мяса было незвычайнае, зусім непадобнае на тое, якое яна прыносіла раней. Гэта было дзіцяня рысі, ужо падрослае, але не такое буйное, як ваўчаня. І ўсё мяса цалкам прызначалася ваўчаняці. Маці паспела ўжо здаволіць свой голад, хаця сын яе і не падазраваў, што для гэтага ёй спатрэбіўся ўвесь вывадак рысі. Не падазравала яно і таго, які адчайны ўчынак прыйшлося здзейсніць маці. Ваўчаня ведала толькі адно: маладзенькая рысь з аксамітнай шкуркай была мясам; і яно ела гэта мяса, атрымліваючы асалоду ад кожнага праглынутага кавалка.

Поўны страўнік схільны да спакою, і ваўчаня прылегла ў пячору побач з маці і заснула. Яго разбудзіў яе голас. Ніколі яшчэ ваўчаня не чула такога страшнага гыркання. Магчыма, за ўсё сваё жыццё яго маці ніколі не гыркала страшней. Але для такога гыркання прычына была, і ніхто не ведаў гэтага лепш, чым сама ваўчыца. Вывадак рысі нельга знішчыць без пакарання.

У яркіх промнях паўдзённага сонца ваўчаня ўбачыла рысь-самку, якая прыпала да зямлі ля ўвахода ў пячору. Шэрсць на ягонай спіне паднялася дыбам. Жах глядзеў яму ў вочы, — ён зразумеў гэта, не чакаючы падказкі інстынгу. І калі б нават выгляд рысі быў недастаткова грозны, то раз'юшанасць, якая пачулася ў яе хрыплым віску, што раптоўна змяніўся гырканнем, гаварыла сама за сябе.

Жыццё, якое мацнела ў ваўчаняці, быццам падштурхнула яго наперад. Яно загыркала і смела заняло месца побач з маці. Але яго з ганьбай адштурхнулі назад. Нізкі ўваход не дазволіў рысі зрабіць скачок, яна слізганула ў пячору, але ваўчыца кінулася ёй насустрач і прыціснула яе да

зямлі. Мала што давялося ваўчаныці разабраць у гэтай схватцы. Яно чула толькі роў, фырманне і прарэзлівы віскат. Абодва звяры качаліся па зямлі; рысь ірвала сваю праціўніцу зубамі і кіпцюрамі, а ваўчыца магла пускаць у ход толькі зубы.

Ваўчаны падскочыла да рысі і з шалёным гырманнем учапілася ёй у заднюю нагу. Цяжарам свайго цела яно, само таго не падазраючы, перашкаджала яе рухам і дапамагала маці. Барацьба набыла новы кірунак: удзельнікі падмялі пад сябе ваўчаны, і яму давялося расціснуць зубы. Але вось абедзве маці адскочылі адна ад адной, і рысь, перш чым зноў счапіцца з ваўчыцай, ударыла ваўчаны сваёй магутнай лапай, разарвала яму плячо да самай косці і адкінула яго да сцяны. Цяпер да рэву ўдзельнікаў дабавіўся жаласны плач. Але схватка так зацягнулася, што ў ваўчаныці было дастаткова часу, каб наплакацца ўволю і адчуць новы прыліў мужнасці. І ў канцы схваткі яно зноў учапілася ў заднюю нагу рысі, злосна гыркаючы скрозь сціснутыя сківіцы.

Рысь была мёртвая. Але і ваўчыца аслабела ад атрыманых ран. Яна ўзялася была лашчыць ваўчаны і лізаць яму плячо, але страта крыві пазбавіла яе сіл, і ўвесь гэты дзень і ўсю ноч яна праляжала каля свайго мёртвага ворага, не рухаючыся і ледзь дыхаючы. Наступны тыдзень, выходзячы з пячоры толькі для таго, каб напіцца, ваўчыца ледзь перасоўвала ногі, бо кожны рух прычыняў ёй боль. А потым, калі рысь была з'едзена, раны ваўчыцы ўжо настолькі зажылі, што яна магла зноў пачаць паляванне.

Плячо ў ваўчаныці ўсё яшчэ балела, і яно яшчэ доўга хадзіла прыкульгваючы. Але за гэты час яго адносіны да свету змяніліся. Яно трымалася цяпер з большай упэўненасцю, з пачуццём гордасці, незнаёмай яму да схваткі з рысю. Яно пераканалася ў суровасці жыцця; яно ўдзельнічала ў бітве; яно ўсадзіла зубы ў цела ворага і засталася жыць. І гэта дадало яму смеласці, у ім з'явілася нават задзірлівасць, чаго раней не было. Яно перастала ўжо баяцца дробных звяркоў, але невядомае з яго

таямніцамі і жахамі па-ранейшаму ўладарыла над ім і не пераставала прыгнятаць яго.

Ваўчаня стала суправаджаць ваўчыцу на паляванне, шмат разоў бачыла, як яна забівае дзічыну, і само прымала ўдзел у гэтым. Яно невыразна пачынала разумець закон *здабычы*. У жыцці ёсць дзве пароды: яго ўласная і чужая. Да першай адносіцца ён з маці, да другой — усе астатнія істоты, што маюць уласціваць рухацца. Але яны, у сваю чаргу, не адно цэлае. Сярод іх існуюць недрапежнікі і дробныя драпежнікі — тыя, каго забіваюць і ядуць ягоныя сародзічы; і існуюць ворагі, якія забіваюць і ядуць ягоных сародзічаў ці самі трапляюцца ім. З гэтага размежавання складваўся закон. Мэта жыцця — *здабыча*. Сутнасць жыцця — *здабыча*. Жыццё харчуецца жыццём. Усё жывое ў свеце дзеліцца на тых, хто ёсць, і тых, каго ядуць. І закон гэты гаварыў: *еш, ці з'ядуць цябе самога*. Ваўчаня не магло ясна і выразна сфармуляваць гэты закон і не імкнулася зрабіць з яго вывад. Яно нават не думала аб ім, а проста жыло паводле яго патрабаванняў.

Дзеянне гэтага закону ваўчаня бачыла паўсюль. Яно з'ела птушанят курапаткі. Ястраб з'еў іх маці і хацеў з'есці само ваўчаня. Пазней, калі ваўчаня падрасло, яму захацелася з'есці ястраба. Яно з'ела маленькую рысь. Рысь-маці з'ела б ваўчаня, калі б сама не была забіта і з'едзена. Так усё і ішло. Усё жывое вакол ваўчаняці жыло паводле гэтага закону, маленькай часціцай якога з'яўлялася і яно само. Яно было драпежнікам. Яно харчавалася толькі мясам, жывым мясам, якое ўцякала ад яго, узлятала ў паветра, караскалася па дрэвах, хавалася пад зямлю ці ўступала з ім у бой, а іншы раз і прымушала яго ўцякаць.

Калі б ваўчаня ўмела мысліць, як чалавек, яно, магчыма, прыйшло б да вываду, што жыццё — гэта няўтольная прага насычэння, а свет — арэна, дзе сутыкаюцца ўсе тыя, хто, імкнучыся да насычэння, праследуюць адзін аднаго, палююць адзін на аднаго, паядаюць адзін аднаго; арэна, дзе льец-

ца кроў, дзе пануе жорсткасць, сляпы выпадак і хаос без пачатку і канца.

Але ваўчаныя не ўмела, мысліць, як чалавек, і не валодала здольнасцю абагульняць. Паставіўшы перад сабой якую-небудзь адну мэту, яно толькі пра яе і думала, толькі яе адной і дабівалася. Акрамя закону здабычы, у жыцці ваўчаныці было мноства іншых, менш важных законаў, якія ўсё ж трэба было вывучыць і, вывучыўшы, падпарадкоўвацца ім. Свет быў поўны нечаканасцей. Жыццё, што бурліла ў ваўчаныці, сілы, што кіравалі ягоным целам, былі для яго невычэрпнай крыніцай шчасця. Пагоня за здабычай прымушала яго дрыжаць ад асалоды. Разлютаванасць і бітвы прыносілі з сабой адно задавальненне. І нават жах і таямніцы невядомага дапамагалі яму жыць.

Апроч гэтага, у жыцці было шмат іншых прыемных адчуванняў. Поўны страўнік, лянівая дрымота на сонейку — усё гэта было для ваўчаныці ўзнагародай за яго запал і намаганні, а запал і намаганні самі па сабе прыносілі яму радасць. І ваўчаныя жыло ў згодзе з акаляючым яго варожым асяроддзем. Яно было поўнае сіл, яно было шчаслівае і ганарылася сабой.

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

ТВОРЦЫ АГНЮ

Ваўчаныя натрапіла на гэта зусім нечакана. Усё адбылося па яго віне. Асцярожнасць — вось што было забыта. Яно выйшла з пячоры і пабегла да ручая напіцца. Прычынай яго памылкі, відаць, было яшчэ і тое, што яму хацелася спаць. (Уся ноч прайшла на паляванні, і ваўчаныя толькі што прачнулася.) Але ж дарога да ручая была для яго так

добра знаёмая! Яно столькі разоў бегала па ёй, і да гэтага часу ўсё ішло паспяхова.

Ваўчаныя спусцілася па сцяжынцы да засохлай сасны, перасекла паляну і пабегла між дрэў. І раптам яно адначасова ўбачыла і адчула нешта незнаёмае. Перад ім моўчкі сядзелі на кукішках пяць жывых істотаў, — такіх яму яшчэ не даводзілася бачыць. Гэта была першая сустрэча ваўчаныці з людзьмі. Але людзі не ўскочылі, не ашчэрылі зубоў і не загыркалі на яго. Яны не рухаліся і працягвалі сядзець на кукішках, захоўваючы злавеснае маўчанне.

Не рухалася і ваўчаныя. Падпарадкоўваючыся інстынкту, яно, не раздумваючы, кінулася б бегчы ад іх, але ўпершыню за ўсё яго жыццё ў ім раптоўна ўзнікла іншае, зусім адваротнае пачуццё: ваўчаныя апанаваў жах. Усведамленне сваёй слабасці і нікчэмнасці пазбавіла яго магчымасці рухацца. Перад ім былі ўлада і сіла, якіх яно да гэтага часу не ведала.

Ваўчаныя ніколі яшчэ не бачыла чалавека, але інстынктыўна зразумела ўсю яго магутнасць. Дзесьці ў глыбіні яго свядомасці ўзнікла ўпэўненасць, што гэта жывая істота заваявала сабе права першынства ва ўсіх астатніх насельнікаў Паўночнай глушы. На чалавека цяпер глядзела не адна пара вачэй — на яго ўтаропіліся вочы ўсіх продкаў ваўчаныці, якія кружылі ў цемры каля незлічоных зімовых стаянак і прыглядаліся здаля, з-за густых зараснікаў, да дзіўнай двухногай істоты, якая стала ўладаром над усімі іншымі жывымі істотамі. Ваўчаныя апынулася ў палоне поўнага глыбокай павягі страху, народжанага векавой барацьбой і вопытам, назапашаным пакаленнямі. Гэта спадчына ашаламіла ваўка, які быў усяго толькі ваўчанём. Каб яно было старэйшае, яно б уцякло. Але зараз яно прыпала да зямлі, скаванае страхам і гатовае выказаць пакорнасць, з якой яго аддалены продак ішоў да чалавека, каб пагрэцца ля раскладзенага вогнішча.

Адзін з індзейцаў устаў, падышоў да ваўчаныці,

нахіліўся над ім. Ваўчаня яшчэ ніжэй прыпала да зямлі. Невядомае набыло нарэшце плоць і кроў, наблізілася да яго і працягнула руку, збіраючыся схапіць яго. Шэрсць ваўчаняці паднялася дыбам, губы ўздрыгнулі, агаліўшы маленькія іклы. Рука, навіслая над ім, на хвіліну затрымалася, і чалавек сказаў са смехам:

— Вабам вабіска іп піт та! (Глядзіце! Якія белыя іклы!)

Астатнія гучна рассмяліся і сталі падбухторваць індзейца, каб ён узяў ваўчаня. Рука апускалася ўсё ніжэй і ніжэй, а ў ваўчаняці бушавалі два інстынкты: адзін унушаў, што трэба скарыцца, другі штурхаў на барацьбу. Урэшце рэшт ваўчаня пайшло на здзелку з самім сабой. Яно паслухалася абодвух інстыктаў: скаралася да таго часу, пакуль рука не дакранулася да яго, а потым вырашыла змагацца і схапіла яе зубамі. І тут жа ўслед за гэтым удар па галаве зваліў яго на бок. Усякая ахвота змагацца знікла. Ваўчаня ператварылася ў пакорлівае шчаня, села на заднія лапы і заскавытала. Але чалавек, якога яно ўкусіла за руку, раззлаваўся. Ваўчаня атрымала другі ўдар па галаве і, падняўшыся на ногі, заскавытала яшчэ гучней.

Індзейцы рассмяліся, і нават той, з укушанай рукой, далучыўся да іх смеху. Усё яшчэ смеючыся, яны акружылі ваўчаня, якое працягвала выць ад болю і жаху.

І раптам яно насцярожылася. Індзейцы таксама насцярожыліся. Ваўчаня пазнала гэты голас і, выдаўшы апошні працяжны крык, у якім гучала хутчэй радасць, чым гора, змоўкла і стала чакаць з'яўлення мацеры — сваёй адважнай, лютай мацеры, якая ўмела змагацца з праціўнікамі, умела забіваць іх і ніколі нікога не баялася. Ваўчыца набліжалася з моцным гырканнем: яна пачула крыкі свайго дзіцяці і бегла да яго на дапамогу.

Ваўчыца кінулася да людзей. Раз'юшаная, гатовая на ўсё, яна ўяўляла сабой малапрыемнае відовішча, але ваўчаня яе выратавальны гнеў толькі ўзрадаваў.

Яно віскнула ад шчасця і кінулася ёй насустрач, а людзі хуценька адступілі на некалькі крокаў назад. Ваўчыца стала між сваім дзіцянем і людзьмі. Шэрсць на ёй паднялася дыбам, у горле булькала шалёнае гырканне, губы і нос сутаргава падрыгвалі.

І раптам адзін з індзейцаў крыкнуў:

— Кічы!

У гэтым воклічы чулася здзіўленне.

Ваўчаня адчула, як маці сціснулася пры гуку чалавечага голасу.

— Кічы! — зноў крыкнуў індзеец, на гэты раз рэзка і з загадам.

І тады ваўчаня ўбачыла, як ваўчыца, яго бястрашная маці, прыпала да зямлі, дакрануўшыся да яе жыватом, і завіляла хвостом, павіскваючы і просячы міру. Ваўчаня нічога не зразумела. Яго ахапіў жах. Яно зноў затрапятала перад чалавекам. Інстынкт гаварыў яму праўду. І маці пацвердзіла гэта. Яна таксама выказвала пакорнасць людзям.

Чалавек, які сказаў «Кічы», падышоў да ваўчыцы. Ён паклаў ёй руку на галаву, і ваўчыца яшчэ ніжэй прыпала да зямлі. Яна не ўкусіла яго, ды і не збіралася гэтага рабіць. Тыя чацвёра таксама падышлі да яе, сталі абмацваць і гладзіць яе, але яна не пратэставала. Ваўчаня не зводзіла вачэй з людзей. Іх раты вымаўлялі моцныя гукі. У гэтых гуках не было нічога пагражальнага. Ваўчаня прыціснулася да маці і вырашыла змірыцца, але шэрсць на ягонай спіне ўсё-такі стаяла дыбам.

— Што ж тут дзіўнага? — загаварыў адзін з індзейцаў.— Бацька ў яе быў воўк, а маці сабака. Бо брат мой прывязваў яе вясной на тры ночы ў лесе! Значыць, бацька Кічы быў воўк.

— З таго часу, як Кічы ўцякла, Шэры Бабёр, прайшоў цэлы год,— сказаў другі індзеец.

— І тут няма нічога дзіўнага, Язык Ласоса,— адказаў Шэры Бабёр.— Тады быў голад, і сабакам не хапала мяса.

— Яна жыла сярод ваўкоў,— сказаў трэці індзеец.

— Твая праўда, Тры Арлы,— усміхнуўся Шэры Бабёр, дакрануўшыся да ваўчаныці,— і вось доказ тваёй праўды.

Адчуўшы дотык чалавечай рукі, ваўчаныя глуха загыркала, і рука адскочыла назад, рыхтуючыся ўдарыць яго. Тады яно схавала іклы і пакорна прыпала да зямлі, а рука зноў апусцілася і стала пачухваць яго за вухам і гладзіць па спіне.

— Вось доказ тваёй праўды,— паўтарыў Шэры Бабёр.— Кічы — яго маці. Але бацька яго быў воўк. Таму сабачага ў ім мала, а воўчага шмат. У яго белыя іклы, і я дам яму мянушку Белы Ікол. Я сказаў. Гэта мой сабака. Хіба Кічы не належала майму брату? І хіба брат мой не памёр?

Ваўчаныя, якое атрымала імя, ляжала і слухала. Людзі працягвалі гаварыць. Потым Шэры Бабёр выняў нож з ножан, што віселі ў яго на шыі, падшоў да куста і выразаў палку. Белы Ікол назіраў за ім. Шэры Бабёр зрабіў на абодвух канцах палкі па засечцы і абвязаў вакол іх рамяні з сырамятнай скуры. Адзін рэмень ён надзеў на шыю Кічы, падвёў яе да невысокай сасны і прывязаў другі рэмень да дрэва.

Белы Ікол пайшоў за мацерай і ўлёгся побач з ёй. Язык Ласося працягнуў да ваўчаныці руку і перакуліў яго на спіну. Кічы спалохана глядзела на іх. Белы Ікол адчуў, як страх зноў ахоплівае яго. Ён не стрымаўся і загыркаў, але кусацца ўжо не асмеліўся. Рука з растапыранымі кручкаватымі пальцамі стала пачухваць яму живот і перакочваць з боку на бок. Ляжаць на спіне з задзёртымі ўверх нагамі было ніякавата і зневажальна. Акрамя таго, Белы Ікол адчуваў сябе зусім бездапаможным, і ўсё яго нутро паўставала супраць такога прыніжэння. Аднак што тут зробіш? Калі гэты чалавек захоча зрабіць яму балюча, то ён у яго ўладзе. Хіба можна адскочыць убок, калі ўсе чатыры нагі матляюцца ў паветры? І ўсё ж пакорнасць узяла верх над страхам, і Белы Ікол абышоўся

ціхім гырканнем. Гыркання ён не змог задушыць, але чалавек не раззлаваўся і не ўдарыў яго па галаве. І, як ні дзіўна, Белы Ікол адчуваў нейкае незразумелае задавальненне, калі рука чалавека гладзіла яго па шэрсці ўзад і ўперад. Перавярнуўшыся на бок, ён перастаў гыркаць. Пальцы пачалі скрэбці і пачухваць у яго за вухам, і ад гэтага прыемнае адчуванне толькі ўзмацнілася. І калі чалавек нарэшце пагладзіў яго апошні раз і адышоў, Белы Ікол канчаткова падбадзёрыўся. Ён яшчэ не адзін раз у жыцці будзе адчуваць страх перад чалавекам, але сяброўскія адносіны паміж імі зарадзіліся ў гэтыя хвіліны.

Праз некаторы час Белы Ікол пачуў набліжэнне нейкіх дзіўных гукаў. Ён хутка здагадаўся, што гукі гэтыя ідуць ад людзей. На сцяжынку чарадой выйшла ўсё індзейскае племя, якое перакачоўвала на новае месца. Іх было чалавек сорак — мужчын, жанчын, дзяцей, якія згіналіся пад цяжарам лагэрных пажыткаў. З імі ішло шмат сабак; і ўсе сабакі, акрамя шчанятаў, таксама былі нагруканы рознай паклажай. Кожны сабака нёс на спіне мяшок з рэчамі вагой у фунтаў трыццаць.

Белы Ікол ніколі яшчэ не бачыў сабак, але адразу адчуў, што яны мала чым адрозніваюцца ад яго ўласнай пароды. Уччуўшы ваўчаныя і яго маці, сабакі зараз жа даказалі, якая нязначная гэта розніца. Пачалася бойка. Увесь натапырыўшыся, Белы Ікол гыркаў і агрызаўся на разяўленыя сабачыя пашчы, якія акружалі яго з усіх бакоў; сабакі павалілі ваўчаныя, але яно не пераставала кусаць і рваць іх за ногі і за жывот, адчуваючы ў той жа час, як сабачыя зубы ўпіваюцца яму ў цела. Падняўся аглушальны брэх. Ваўчаныя чула гырканне Кічы, якая кінулася яму на дапамогу, чула крыкі людзей, удары палак і віск сабак, якім даставаліся гэтыя ўдары.

Праз некалькі секунд ваўчаныя зноў было на нагах. Яно ўбачыла, што людзі адганяюць сабак палкамі і камянямі, абараняючы, ратуючы яго ад лютых іклоў гэтых істотаў, якія ўсё ж чымсьці ад-

розніваліся ад воўчай пароды. І хаця ваўчаня не магло выразна ўявіць сабе такога адцягненага паняцця, як справядлівая адплата, тым не менш яно па-свойму адчувала справядліваць чалавека і прызнала ў ім істоту, якая ўстанаўлівае закон і сочыць за яго выкананнем. Ацаніла яно таксама спосаб, якім людзі прымушаюць падпарадкоўвацца сваім законам. Яны не кусаліся і не пускалі ў ход кіпцюроў, як усе астатнія звяры, а выкарыстоўвалі сілу нежывых прадметаў. Нежывыя прадметы падпарадкоўваліся іх волі: камяні і палкі, кінутыя гэтымі дзіўнымі істотамі, ляталі ў паветры, як жывыя, і наносілі сабакам адчувальныя ўдары.

Улада гэтая здавалася Беламу Іклу незвычайнай, божай уладай, яна выходзіла за межы ўсяго магчымага. Белы Ікол па самой прыродзе сваёй не мог нават падазраваць аб існаванні багоў, у лепшым выпадку ён адчуваў, што ёсць рэчы загадкавыя. Але павага і страх, якія яму ўнушалі людзі, былі падобныя на тыя павагу і страх, якія адчуў бы чалавек пры выглядзе бажства, якое пускае з горнай вяршыні маланкі на зямлю.

Але вось апошні сабака адбег убок, сумятня ўляглася, і Белы Ікол стаў залізваць раны, разважаючы аб сваім першым далучэнні да зграі і аб сваім першым знаёмстве з яе жорсткасцю. Да гэтага часу яму здавалася, што ўся іх парода складаецца з Аднавокага, мацеры і яго самога. Яны трое стаялі асобна. Але раптам, зусім знянацку, высветлілася, што ёсць яшчэ шмат іншых жывых істотаў, якія належаць, відаць, да яго пароды. І дзесьці ў глыбіні свядомасці ў ваўчаняці з'явілася пачуццё крыўды на сваіх, якія, ледзьве ўбачыўшы яго, загарэліся да яго смяротнай нянавісцю. Апроч гэтага, яно абуралася, што маці прывязалі да палкі, хоць гэта і было зроблена рукамі вышэйшай істоты. Тут папахвала пасткай, няволяй. Але што ваўчаня магло ведаць пра пастку, пра няволю? Свабоду блукаць, бегаць, ляжаць, калі захочацца, яно атрымала ў спадчыну ад продкаў. Цяпер рухі

ваўчыцы абмяжоўваліся даўжынёй палкі, і тая ж самая палка абмяжоўвала і рухі ваўчаняці, таму што яно яшчэ не магло абысціся без маці.

Ваўчаняці гэта не падабалася, і калі людзі падняліся і адправіліся ў дарогу, яно канчаткова засталася незадаволеным такімі парадкамі, бо нейкая маленькая чалавечая істота ўзяла ў рукі палку, да якой была прывязана Кічы, і павяла яе за сабой, як палонніцу, а за Кічы пацягнуўся і Белы Ікол, вельмі збянтэжаны і занепакоены ўсім, што адбываецца.

Яны накіраваліся ўніз па рачной даліне, нашмат далей тых мясцінаў, куды заходзіў у час сваіх блуканняў Белы Ікол, і дайшлі да самага канца яе, дзе рэчка ўпадала ў Макензі. На беразе стаялі пірогі, паднятыя на высокія жэрдкі, ляжалі рашоткі для сушкі рыбы. Індзейцы разбілі тут стаянку. Белы Ікол са здзіўленнем аглядаўся вакол сябе. Магутнасць людзей расла штохвіліны. Ён ужо пераканаўся ў іх уладзе над лютымі сабакамі. Гэта ўлада гаварыла пра сілу. Але яшчэ больш здзіўляла Белага Ікла ўлада людзей над нежывымі прадметамі, іх здольнасць змяняць аблічча свету. Гэта было тое, што найбольш уражвала. Вось людзі ўстанавілі жэрдкі для вігвамаў, тут, уласна кажучы, не было нічога надзвычайнага, — гэта рабілі тыя ж самыя людзі, якія ўмелі кідаць камяні і палкі. Аднак, калі жэрдкі абцягнулі скурай і парусінай і яны сталі вігвамамі, Белы Ікол канчаткова разгубіўся. Больш за ўсё яго ўражвалі вялізныя памеры вігвамаў. Яны раслі паўсюль з чартоўскай хуткасцю, быццам нейкія жывыя істоты. Яны займалі амаль усё поле зроку. Ён баяўся іх. Вігвамы злавесна маячылі ў вышыні, і калі вецер прабягаў па стаянцы, уздуваючы на іх парусіну і скуру, Белы Ікол у страху прыпадаў да зямлі, не зводзячы вачэй з гэтых гмахаў і рыхтуючыся адскочыць убок, як толькі яны пачнуць валіцца на яго.

Але хутка Белы Ікол прывык да вігвамаў. Ён бачыў, што жанчыны і дзеці ўваходзяць і выхо-

дзяць адтуль без усялякай шкоды для сябе, што сабакам таксама хочацца пранікнуць унутр, але людзі праганяюць іх лайнкай і шпурляюць камяні ім услед. У канцы дня Белы Ікол пакінуў Кічы і асцярожна падпоўз да бліжэйшага вігвама. Яго падбухторвала цікаўнасць — патрэбнасць вучыцца жыць, дзейнічаць і набірацца вопыту. Апошнія некалькі крокаў, што аддзялялі яго ад сцяны вігвама, Белы Ікол поўз нясцерпна доўга і асцярожна. Падзеі гэтага дня ўжо падрыхтавалі яго да таго, што невядомае мае схільнасць праяўляць сябе самым нечаканым, самым незвычайным чынам. Нарэшце яго нос даткнуўся да парусіны. Белы Ікол чакаў, што будзе. Нічога... усё абышлося добра. Тады ён панюхаў гэтае страшнае рэчыва з моцным пахам чалавека, узяў яго зубамі і злёгка пацягнуў да сябе. Зноў усё абышлося добра, хаця парусінавая сцяна ўздрыгнула. Ён пацягнуў яшчэ раз. Сцяна завагалася. Яму гэта вельмі спадабалася. Ён цягнуў усё мацней і мацней, пакуль уся сцяна не прыйшла ў рух. Тады ў вігваме пачуўся рэзкі вокрык індыянкi, і Белы Ікол стрымгалоў кінуўся да Кічы. Але з таго часу ён перастаў баяцца высокіх вігвамаў.

Не прайшло і пяці хвілін, як Белы Ікол зноў уцёк ад маці. Яна была прывязана да калочка, убітага ў зямлю, і не магла пайсці за сваім дзіцянём. Да ваўчаняці з ваяўнічым выглядам набліжалася шчаня, нашмат старэйшае і буйнейшае за яго. Шчаня звалі Ліп-Ліп, як пра гэта даведаўся пазней Белы Ікол. Ён ужо быў спрактыкаваны ў баях і славіўся сярод сваіх сабратаў як вялікі задзіра.

Белы Ікол прызнаў у шчаняці істоту сваёй пароды, да таго ж на выгляд зусім бяспечную, і, не чакаючы ад яго ніякіх варожых дзеянняў, падрыхтаваўся прыняць яго па-сяброўску. Але як толькі незнаёмы ашчэрыў зубы і ўвесь падцягнуўся, Белы Ікол таксама падцягнуўся і таксама ашчэрыў зубы. Натапырыўшыся і грозна гыркаючы, ваўчаня і шчаня сталі кружыць адзін за адным,

готовыя да ўсяго. Гэта працягвалася даволі доўга, і Белама Іклу такая гульня пачынала падабацца. І раптам Ліп-Ліп зрабіў імклівы скачок, ірвануў ваўчаныя зубамі і адскочыў убок. Укус трапіў якраз у тое плячо, што ўсё яшчэ балела ў Белага Ікла пасля схваткі з рыссю, балела глыбока, каля самай косці. Белы Ікол завуў ад нечаканасці і болю, але тут жа раз'юшана кінуўся на Ліп-Ліпа і ўпіўся ў яго зубамі.

Але Ліп-Ліп нездарма нарадзіўся ў індзейскім паселішчы і нездарма ўдзельнічаў у шматлікіх бойках са шчанятамі. Навічку добра дасталося ад яго дробных вострых зубоў, і ён з віскатам ганебна ўцёк пад абарону маці. Гэта была першая сутычка Белага Ікла з Ліп-Ліпам, і такіх сутычак іх чакала шмат, бо яны з першай жа сутычкі адчулі адзін да аднаго прыроджаную нянавісць, якая прыводзіла да няспынных сутычак.

Кічы ласкава аблізвала сваё дзіцяня і старалася ўтрымаць яго каля сябе, але цікаўнасць Белага Ікла была ненасытная. Праз некалькі хвілін ён зноў накіраваўся ў разведку і сутыкнуўся з чалавекам, якога звалі Шэрым Бабром. Прысеўшы на кукішкі, Шэры Бабёр рабіў штосьці з сухім мохам і палкамі, раскладзенымі каля яго на зямлі. Белы Ікол падышоў бліжэй і стаў назіраць за ім. Шэры Бабёр выдаў нейкія гукі, у якіх, як здалося Белама Іклу, не было нічога варажага, і ён падышоў яшчэ бліжэй.

Жанчыны і дзеці падносілі Шэраму Бабру палкі і сукі. Відаць, рыхтавалася нешта цікавае. Цікаўнасць Белага Ікла так разгарэлася, што ён падышоў да Шэрага Бабра вельмі блізка, забыўшы, што перад ім знаходзіцца грозная чалавечая істота. І раптам ён убачыў, што з-пад рук Шэрага Бабра над галлём і мохам падымаецца штосьці дзіўнае, падобнае на туман. Потым з гэтага туману, круцячыся і ўючыся, узнікла нешта жывое, чырвонае, як сонца ў небе. Белы Ікол не ведаў аб існаванні агню. Але агонь прыцягваў яго да сябе, як некалі прыцягвала святло. Ён падпоўз бліжэй, пачуў над

сабой смех Шэрага Бабра і зразумеў, што і ў гэтых гуках няма нічога варожага. Потым Белы Ікол даткнуўся да полымя носам і адначасова высунуў язык.

У першую секунду ён здранцвеў. Прытаіўшыся сярод галля і моху, невядомае ўчапілася яму ў нос. Белы Ікол адскочыў ад агню і пачаў адчайна вішчаць. Пачуўшы гэты віск, Кічы з гырканнем ірванулася наперад, наколькі дазваляла палка, і пачала кідацца, шалеючы ад бяссілля, адчуваючы, што не можа дапамагчы сыну. Але Шэры Бабёр смяяўся, пляскаючы сябе па бёдрах, і расказваў усім пра здарэнне, і ўсе таксама гучна смяяліся. А Белы Ікол, усеўшыся на заднія лапы, вішчаў і вішчаў і здаваўся такім маленькім і няшчасным сярод акружаючых яго людзей.

Гэта быў самы моцны боль, які яму давалося адчуць. Жывая істота, што ўзнікла пад рукамі Шэрага Бабра і падобная колерам на сонца, апякла яму нос і язык. Белы Ікол скуголіў і скуголіў бесперастанку, і кожны яго плач людзі сустракалі новым выбухам смеху. Ён паспрабаваў лізнуць нос, але дотык апечанага языка да апечанага носа толькі ўзмацніў боль, і ён завуў яшчэ больш адчайна, яшчэ больш тужліва.

А потым яму стала сорамна. Ён зразумеў, чаму людзі смяюцца. Нам не дадзена пазнаць, якім чынам некаторыя жывёлы разумеюць, што такое смех, і здагадваюцца, што мы смяёмся з іх. Вось гэта і адбылося з Белым Іклом, і яму стала сорамна, калі людзі паднялі яго на смех. Ён павярнуўся і ўцёк, але ўцякаць яго прымусіў не боль ад апёкаў, а смех, бо смех пранікаў глыбей і раніў мацней, чым агонь. Белы Ікол кінуўся да ашалелай на прывязі маці — адзінай у свеце істоты, якая не смялася з яго.

Звечарэла, пасля прыйшла ноч, а Белы Ікол не адыходзіў ад Кічы. Нос і язык яго па-ранейшаму балелі, але яму не давала супакоіцца іншае, яшчэ мацнейшае пачуццё. Яго ахапіла туга. Ён адчуваў нейкую пустату ў сабе, ён сумаваў па цішыні і

міры, што панавалі каля ручая і ў роднай пячоры. Жыццё стала надта неспакойным. Тут было вельмі шмат чалавечых істотаў — мужчын, жанчын, дзяцей,— усе яны шумелі і раздражнялі яго. Сабакі безупынку сварыліся, гыркали, грызліся. Спакойная адзінота, якую ён ведаў раней, скончылася. Тут нават само паветра было насычана жыццём. Яно шумела і гуло вакол Белага Ікла, не змаўкаючы ні на хвіліну. Новыя гукі бянтэжылі і трывожылі яго, прымушаючы ўвесь час чакаць новых падзей.

Белы Ікол назіраў за людзьмі, якія хадзілі паміж вігвамамі, знікалі, зноў з'яўляліся. Гэтак жа, як чалавек глядзіць на ім жа створаных багоў, Белы Ікол глядзеў на людзей вакол яго. Яны былі для яго найвышэйшымі істотамі. Ён бачыў ва ўсіх іх дзеяннях тую ж цудадзейную сілу, якой чалавек надзяляе Бога. Яны валодалі недасягальнай, бязмежнай магутнасцю. Яны былі ўладарамі живога і нежывога свету; яны трымалі ў паслухмянасці ўсё, што здольнае рухацца, і надавалі рух нерухомым рэчам; з сухога моху і палак яны стваралі жыццё, якое балюча пякло і колерам сваім нагадвала сонца. Яны стваралі агонь! Яны былі багі!

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

НЯВОЛЯ

Кожны новы дзень прыносіў Беламу Іклу што-небудзь новае. Пакуль маці сядзела на прывязі, ён бегаў па ўсім паселішчы, даследуючы, вывучаючы яго і набіраючыся вопыту. Ён хутка пазнаёміўся са звычкамі чалавечых істотаў, але такое блізкае знаёмства не выклікала ў ім знявагі да іх. Чым больш ён пазнаваў людзей, тым больш пераконваўся ў іх магутнасці.

Чалавек адчувае душэўны боль, калі яго багоў звяргаюць і калі алтары, узведзеныя яго рукамі,

разбураюцца, але ваўку і сабаку такі боль невядомы. У адрозненне ад чалавека, багі якога — гэта лёгкая смуга мары, якая ніколі не стане рэальнасцю, гэта здані, надзеленыя дабрынёй і сілай, гэта ўзлёты яго я ў царства духу,— у адрозненне ад чалавека, воўк і дзікі сабака, якія прыгрэліся ля раскладзенага чалавекам вогнішча, бачаць, што іх багі ўвасоблены ў плоці і крыві, што іх можна адчуць, яны займаюць пэўнае месца ў прасторы і дасягаюць сваіх мэтаў, апраўдваюць сваё прызначэнне ў жыцці, падпарадкоўваючыся закону часу. Вера ў такіх багоў даецца лёгка, яе нішто не можа пахіснуць. Ад такога бога нікуды не ўцячэш. Вось ён стаіць ва ўвесь рост, з палкай у руцэ — усёмагутны, гнеўны і добры. У ім тайна і магутнасць, увасобленыя ў плоці, з якой цячэ кроў, калі яе рвуць, і якая на смак нічым не горшая за любое іншае мяса.

Так было і з Белым Іклom. Чалавечыя істоты здаваліся яму багамі, несумненнымі і ўсюдыіснымі багамі. І ён скарыўся перад імі, таксама як скарылася яго маці Кічы, як толькі яна пачула сваё імя з іх вуснаў. Ён уступаў ім дарогу. Калі яны клікалі яго — ён падыходзіў, калі праганялі прэч — паспешліва ўцякаў, калі гладзілі — прыпадаў да зямлі, таму што за кожным іх жаданнем была сіла, якая праяўлялася пры дапамозе кулака і палкі, лятаючых па паветры камянёў і апякаючых болем удараў бізуна.

Белы Ікол належаў людзям, як належалі ім усе сабакі. Яго ўчынкi залежалі ад іх загадаў. Яго цела яны маглі пакалечыць, растаптаць ці злітавацца над ім. Гэты ўрок Белы Ікол запомніў хутка, але даўся ён яму нялёгка, — вельмі многае ў яго натуры паўставала супраць таго, з чым яму даводзілася сутыкацца на кожным кроку. І разам з тым непрыкметна для самога сябе Белы Ікол пачынаў разумець прывабнасць новага жыцця, хоць прывыкаць да яго было цяжка і непрыемна. Ён аддаў свой лёс у чужыя рукі і зняў з сябе ўсякую адказнасць за ўласнае існаванне. Ужо адно гэта службы-

ла яму ўзнагародай, бо абапірацца на іншага заўсёды лягчэй, чым стаяць аднаму.

Але ўсё гэта здарылася не адразу — за адзін дзень нельга аддацца чалавеку і душой і целаю. Белы Ікол не мог адрачыся ад спадчыны продкаў, не мог забыць Паўночную глуш. Былі дні, калі ён выходзіў на ўзлесак і стаяў там, прыслухоўваўся да гукаў, што прываблівалі яго. І з такіх прагулак ён вяртаўся неспакойны, устрывожаны, жаласна і ціха павіскваючы, клаўся побач з Кічы і лізаў ёй морду сваім хуткім, цікаўным язычком.

Белы Ікол хутка вывучыў жыццё індзейскага паселішча. Ён убачыў, якія несправядлівыя і скупыя дарослыя сабакі пры раздачы мяса і рыбы. Пераканаўся, што мужчыны справядлівыя, дзеці жорсткія, а жанчыны добрыя і ад іх хутчэй, чым ад іншых, можна атрымаць мяса ці костку. А пасля дзвюх ці трох сутычак з мацерамі шчанятаў Белы Ікол зразумеў, што з гэтымі фурыямі лепш не звязвацца, — чым далей ад іх трымацца, тым будзе спакойней.

Але больш за ўсіх яму атручваў жыццё Ліп-Ліп. Ён быў старэйшы і дужэйшы за яго. Белы Ікол не пазбягаў боек з ім, але заўсёды цярпеў паражэнне. Такі праціўнік быў яму не пад сілу. Ліп-Ліп праследаваў сваю ахвяру ўсюды. Варта было Белаю Іклу адысці ад мацеры, і задзіра быў тут як тут, хадзіў за ім па пятах, гыркаў, чапляўся да яго і, калі людзей паблізу не было, лез біцца. Гэтыя сутычкі дастаўлялі Ліп-Ліпу вялізнае задавальненне, бо ён заўсёды выходзіў з іх пераможцам. Але тое, што было для Ліп-Ліпа самай вялікай асалодай у жыцці, прыносіла Белаю Іклу толькі адны пакуты.

Аднак запалохаць Белага Ікла было не так лёгка. Ён цярпеў паражэнне за паражэннем, але не скараўся. І ўсё ж вечная варожасць пачынала адбівацца на ім. Ён стаў злосным і панурым. Лютасць была ўласціва яму як ваўку, а бясконцыя праследаванні рабілі яго яшчэ больш жорсткім. Тое дабрадушнае, вясёлае, юнае, што было ў ім, не зна-

ходзіла сабе выхаду. Ён ніколі не гуляў і не хадзіў са сваімі равеснікамі. Ліп-Ліп не дапускаў гэтага. Варта было Беламу Іклу з'явіцца сярод шчанятаў, як Ліп-Ліп падлятаў да яго, распачынаў сварку і ўрэшце рэшт праганяў яго прэч.

У хуткім часе ўсё шчанячае, што было ў Белым Ікле, знікла, і ён стаў здавацца нашмат старэйшым за свой узрост. Пазбаўлены магчымасці даваць выхад сваёй энергіі, ён паглыбіўся ў сябе і стаў развівацца разумова. У ім з'явілася хітрасць, а часу, каб абдумаць свае штучкі, у яго было дастаткова. Паколькі яму перашкаджалі атрымліваць сваю долю мяса і рыбы падчас кармлення ўсіх сабак, ён зрабіўся спрытным злодзеям. Даводзілася самому клапаціцца пра сябе, і Белы Ікол ухітраўся здабываць яду так умела, што стаў сапраўдным бічом для індыянак. Ён шнырыў па ўсім паселішчы, ведаў, дзе што адбываецца, усё бачыў і чуў, прыста-соўваўся да абставінаў і ўсяляк пазбягаў сустрэч са сваім заклятым ворагам.

Яшчэ ў першыя дні свайго жыцця ў паселішчы Белы Ікол злосна пажартаваў з Ліп-Ліпа і адчуў асалоду помсты. Ён заманіў яго прама ў пашчу лютай Кічы прыкладна тым жа спосабам, якім яна калісьці заваблівала сабак і адводзіла іх ад людской стаянкі на з'ядзенне ваўкам. Ратуючыся ад Ліп-Ліпа, Белы Ікол пабег не напрасткі, а стаў кружыць паміж вігвамамі. Бегаў ён добра, хутчэй за любое шчаня яго ўзросту і хутчэй за самога Ліп-Ліпа. Але цяпер ён не вельмі спяшаўся і падпусціў свайго праследавацеля на адлегласць усяго толькі ў адзін скачок ад сябе.

Узбуджаны пагоняй і блізкасцю ахвяры, Ліп-Ліп пакінуў усякую асцярожнасць і забыўся, дзе знаходзіцца. Калі ён успомніў пра гэта, было ўжо позна. На ўсім бягу абагнуўшы вігвам, ён з размаху наляцеў якраз на Кічы, якая ляжала на прывязі. Ліп-Ліп завуў ад жаху. Хоць Кічы і была прывязана, але адкруціцца ад яе аказалася не так і лёгка. Яна збіла яго з ног, каб ён не мог уцячы, і ўпілася ў яго зубамі.

Адкаціўшыся нарэшце ад ваўчыцы ўбок, Ліп-Ліп з цяжкасцю падняўся, увесь ускудлачаны, пабіты і цялесна і маральна. Шэрсць на ім тырчала касмылямі ў тых месцах, дзе па ёй прайшліся зубы Кічы. Ён раскрыў пашчу і стаў працяжна, немавыць. Але Белы Ікол не даў яму нават павыць як след. Ён кінуўся на свайго ворага і рвануў яго за заднюю нагу. Куды падзелася былая ваяўнічасць шчаняці! Ліп-Ліп пусціўся наўцёкі, а яго ахвяра гналася за ім па пятах і не адставала да той пары, пакуль яе мучыцель не дабег да свайго вігвама. Тут на дапамогу Ліп-Ліпу падаспелі індыянкi, і Белы Ікол, ператвораны ў раз'юшанага д'ябла, адступіў толькі пад градам камянёў, што сыпаліся на яго.

Настаў дзень, калі Шэры Бабёр адвязаў Кічы, вырашыўшы, што цяпер яна ўжо не ўцячэ. Белы Ікол весяліўся, што маці на волі. Ён з радасцю блукаў з ёй па ўсім паселішчы, і, пакуль Кічы была блізка, Ліп-Ліп трымаўся ад Белага Ікла на значнай адлегласці. Белы Ікол нават натапырваўся і падыходзіў да яго з ваяўнічым выглядам, але Ліп-Ліп не прымаў выкліку. Ён быў не дурны і вырашыў пачакаць з помстай да таго часу, пакуль не сустрэнецца з Белым Іклом сам-насам.

У той жа дзень Кічы і Белы Ікол выйшлі на ўзлесак непадалёку ад паселішча. Белы Ікол паступова, крок за крокам, адводзіў туды маці, і, калі яна спынілася на ўзлеску, ён паспрабаваў завабіць яе далей. Ручай, логава і спакойны лес прыцягвалі да сябе Белага Ікла, і яму хацелася, каб маці пайшла разам з ім. Ён адбег на некалькі крокаў, спыніўся і паглядзеў на яе. Яна стаяла не рухаючыся. Белы Ікол жаласна заскуголіў і, гуляючы, стаў бегаць сярод кустоў, потым вярнуўся, лізнуў маці ў пысу і зноў адбег. Аднак яна працягвала стаяць на месцы. Белы Ікол глядзеў на яе, і здавалася, што настойлівасць і нецярплівасць усяліліся раптам у ваўчана і затым паволі пакінулі яго, калі Кічы павярнула галаву і паглядзела на паселішча.

Далеч клікала Белага Ікла. І маці чула гэты

кліч. Але яшчэ ясней яна чула кліч агню і чалавека, кліч, на які з усіх звяроў адгукаецца толькі воўк — воўк і дзікі сабака, бо яны браты.

Кічы павярнулася і павольна, рыссю пабегла назад. Паселішча трымала яе ў сваёй уладзе мацней за ўсялякую прывязь. Нябачнымі, таямнічымі шляхамі багі завалодалі ваўчыцай і не адпусkali яе ад сябе. Белы Ікол сеў у цяні бярозы і ціха заскуголіў. Пахла сасной, прыемны лясны водар напаўняў паветра, нагадваючы Беламу Іклу ранейшае вольнае жыццё, на змену якому прыйшла няволя. Але Белы Ікол быў усяго толькі шчанём, і кліч маці даносіўся да яго ясней, чым кліч Паўночнай глушы ці чалавека. Ён прывык давяраць ёй ва ўсім. Незалежнасць была яшчэ наперадзе. Белы Ікол устаў і сумна паплёўся ў паселішча, але па дарозе разы два спыніўся і паскуголіў, прыслухоўваючыся да клічу, які ўсё яшчэ ляцеў з ляснога гушчару.

У Паўночнай глушы маці і дзіцяня нядоўга жывуць адзін ля аднаго, але людзі часта скарачаюць і гэты кароткі тэрмін. Так было і з Белым Іклom. Шэры Бабёр запазычыўся перад другім індзейцам, якога звалі Тры Арлы. А Тры Арлы адыходзіў уверх па рацэ Макензі на Вялікае Нявольніцкае возера. Кавалак чырвонай матэрыі, мядзведжая шкура, дваццаць патронаў і Кічы пайшлі на выплату доўгу. Белы Ікол убачыў, як Тры Арлы ўзяў яго маці да сябе ў пірогу, і хацеў пайсці за ёй. Ударам кулака Тры Арлы адкінуў яго назад на бераг. Пірога адплыла. Белы Ікол скочыў у ваду і паплыў за ёй, не звяртаючы ўвагі на крыкі Шэрага Бабра. Белы Ікол не паслухаўся нават голасу чалавека — так баяўся ён разлукі з мацерай.

Але багі прывыклі, каб ім падпарадкоўваліся, і разгневаны Шэры Бабёр, спусціўшы на ваду пірогу, паплыў наўздагон Беламу Іклу. Дагнаўшы ўцекача, ён выцягнуў яго за карак з вады і, трымаючы ў левай руцэ, задаў яму добрую лупцоўку. Беламу Іклу ўляцела як след. Рука ў індзейца была

цяжкая, удары былі разлічаны дакладна і сыпаліся адзін за адным.

Пад градам гэтых удараў Белы Ікол матляўся з боку ў бок, нібы сапсаваны маятнік. Самыя розныя пачуцці хвалявалі яго. Спачатку ён здзівіўся, потым на яго напаў страх, і ён пачаў вішчаць пасля кожнага ўдару. Але страх хутка змяніўся злосцю. Вольналюбівая натура заявіла пра сябе — Белы Ікол ашчэрыў зубы і бясстрашна загыркаў прама ў твар разгневанаму бажаству. Бажаство раззлавалася яшчэ больш. Удары пасыпаліся часцей, сталі цяжэйшыя і больш балючыя.

Шэры Бабёр не пераставаў біць Белага Ікла, Белы Ікол не пераставаў гыркаць. Але гэта не магло працягвацца вечна, хтосьці павінен быў уступіць, і ўступіў Белы Ікол. Страх зноў апанаваў яго. Першы раз у жыцці чалавек біў яго па-сапраўднаму. Выпадковыя ўдары палкай ці каменем здаваліся ласкай у параўнанні з тым, што яму прыйшлося перажыць зараз. Белы Ікол здаўся і пачаў вішчаць і выць. Спачатку ён вішчаў ад кожнага ўдару, але хутка страх яго перайшоў у жах, і віск змяніўся бесперапынным выццём, якое не супадала з рытмам пабаяў. Нарэшце Шэры Бабёр апусціў правую руку. Белы Ікол працягваў выць, павіснуўшы ў паветры, нібы ануча. Гаспадар, відаць, застаўся задаволены гэтым і шпурнуў яго на дно пірогі. Тым часам пірогу аднесла ўніз па цячэнні. Шэры Бабёр узяўся за вясло. Белы Ікол перашкаджаў яму веславаць. Шэры Бабёр злосна штурхнуў яго нагой. У гэтае імгненне свабодалюбства зноў абудзілася ў Белым Ікле, і ён упіўся зубамі ў нагу, абутую ў макасін.

Папярэдняя лупцоўка была нішто ў параўнанні з той, якую яму давялося перажыць. Гнеў Шэрага Бабра быў страшны, і Белага Ікла ахапіў жах. На гэты раз Шэры Бабёр пусціў у ход цяжкае вясло, і, калі Белы Ікол апынуўся на дне пірогі, на ўсім яго маленькім целе не было ніводнага жывога месца. Шэры Бабёр яшчэ раз ударыў яго нагой. Белы Ікол не накінуўся на гэтую нагу. Няволя дала яму яшчэ адзін урок: ніколі, ні пры якіх абставінах,

нельга кусаць бога — твайго гаспадара і ўладара; цела бога свяшчэннае, і зубы такіх, як Белы Ікол, не маюць права апаганьваць яго. Гэта лічылася, відаць, самай страшнай крыўдай, самай страшнай правіннасцю, за якую не было ні літасці, ні ласкі.

Пірога прычаліла да берага, але Белы Ікол не варухнуўся і працягваў ляжаць, павіскваючы і чакаючы, калі Шэры Бабёр выкажа сваю волю. Шэры Бабёр пажадаў, каб Белы Ікол выйшаў з пірогі, і шпурнуў яго на бераг так, што той з усяго размаху ўдарыўся бокам аб зямлю. Калоцячыся ўсім целам, Белы Ікол устаў і заскуголіў. Ліп-Ліп, які з берага назіраў за ўсім, што адбывалася, кінуўся, збіў яго з ног і ўпіўся ў яго зубамі. Белы Ікол быў бездапаможны і не мог абараніцца, і яму б дабром не скончылася, калі б Шэры Бабёр не выцяў Ліп-Ліпа нагой так, што той узляцеў высока ў паветра і пляснуўся на зямлю далёка ад Белага Ікла.

Такой была чалавечая справядлівасць, і Белы Ікол, нягледзячы на боль і страх, не мог не адчуць удзячнасці да чалавека. Ён паслухмяна паплёўся за Шэрым Бабром праз усё паселішча да ягонага вігвама. І з таго дня Белы Ікол запомніў, што права караць багі пакідаюць за сабой, а жывёл, падуладных ім, гэтага права пазбаўляюць.

Той жа ноччу, калі ў паселішчы ўсё сціхла, Белы Ікол успомніў маці і засумаваў. Але сумаваў ён так гучна, што пабудзіў Шэрага Бабра, і той пабіў яго. Пасля гэтага ў прысутнасці багоў ён сумаваў моўчкі і даваў волю свайму гору тады, як выходзіў адзін на ўзлесак.

У гэтыя дні Белы Ікол мог бы паслухацца голасу мінулага, які клікаў яго назад да пячоры і ручая, але памяць пра маці ўтрымлівала яго на месцы. Можна быць, яна вернецца ў паселішча, як вяртаюцца людзі пасля палявання. І Белы Ікол заставаўся ў няволі, чакаючы Кічы.

Паднявольнае жыццё не было ўжо такім і цяжкім для Белага Ікла. Многае ў ім яго цікавіла. Падзеі ў паселішчы адбываліся адно за адным. Дзіўным учынкам, якія здзяйснялі багі, не было

канца, а Белы Ікол заўсёды быў цікаўным. Акрамя таго, ён навучыўся ладзіць з Шэрым Бабром. Паслухмянства, строгае, няўхільнае паслухмянства патрабавалася ад Белага Ікла, і, засвоіўшы гэта, ён не выклікаў гневу ў людзей і пазбягаў пабояў.

А іншы раз здаралася так, што Шэры Бабёр сам шпурляў Беламу Іклу кавалак мяса і, пакуль той еў, не падпускаў да яго іншых сабак. І такому кавалку не было цаны. Ён адзін быў чымсьці даражэйшым, чым дзесятак кавалкаў, атрыманых з рук жанчын. Шэры Бабёр ні разу не паглядзіў і не прылашчыў Белага Ікла. І, мабыць, яго цяжкі кулак, мабыць, яго справядлівасць і магутнасць ці ўсё гэта разам уплывала на Белага Ікла, але ў ім пачынала зараджацца адданасць панураму гаспадару.

Нейкія здрадніцкія сілы непрыкметна аблыталі Белага Ікла ланцугамі няволі, і дзейнічалі яны гэтак жа беспамылкова, як палка ці ўдар кулаком. Інстынкт, які здаўна гоніць ваўкоў да вогнішча чалавека, развіваецца хутка. Развіваўся ён і ў Белым Ікле. І хоць цяперашняе жыццё было поўнае нягодаў, паселішча рабілася яму ўсё даражэйшым і даражэйшым. Але сам ён не здагадваўся пра гэта. Ён адчуваў толькі тугу па Кічы, спадзяваўся на яе вяртанне і прагна цягнуўся да ранейшага свабоднага жыцця.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

АДШЧАПЕНЕЦ

Ліп-Ліп да такой ступені атручваў жыццё Беламу Іклу, што той зрабіўся больш злым і лютым, чым належала ад прыроды. Лютасць была ўласціва яго натуры, але цяпер яна перайшла ўсякія межы. Ён быў вядомы сваёй злосцю нават людзям. Штараз, калі ў паселішчы чуўся брэх, сабачая грызня ці жанчыны падымалі крык з-за ўкрадзенага кавалка мяса, ніхто не сумняваўся, што віноўні-

кам усяго гэтага быў Белы Ікол. Людзі не стараліся разабрацца ў прычынах такіх паводзін. Яны бачылі толькі вынікі, а вынікі гэтыя былі кепскія. Белы Ікол славіўся як праныра, злодзей і завадатар усіх боек; угневаная індыйка абзывалі яго ваўком, прадказвалі яму дрэнны канец, а ён, слухаючы ўсё гэта, пільна сачыў за імі і штохвілінна гатоў быў ухіліцца ад удару палкай ці каменем.

Белы Ікол адчуваў сябе адшчапенцам сярод насельнікаў паселішча. Усе маладыя сабакі бралі прыклад з Ліп-Ліпа. Між імі і Белым Іклом было нейкае адрозненне. Можа быць, сабакі чулі ў ім іншую пароду і адчувалі да яго інстынктыўную варожасць, якая заўсёды ўзнікае паміж свойскім сабакам і ваўком. Як бы там ні было, але яны далучыліся да Ліп-Ліпа. І, аб'явіўшы Беламу Іклу вайну, сабакі мелі дастаткова падстаў, каб не спыняць яе. Яны ўсе да аднаго пазнаёміліся з яго вострымі зубамі, і, трэба сказаць праўду, ён адплачваў сваім ворагам у сто разоў. Шмат якіх сабак ён мог бы адолець сам-насам, але такой магчымасці не з'яўлялася. Пачатак кожнай бойкі служыў сігналам для ўсіх маладых сабак, яны збягаліся з усяго паселішча і нападзілі на Белага Ікла.

Варожасць з сабачай зграяй навучыла яго дзвюм важным рэчам: адбівацца адразу ад усёй зграі і, маючы справу з адным праціўнікам, наносіць яму як мага больш ран у самы кароткі тэрмін. Не ўпасці, устаяць сярод ворагаў, якія акружаюць яго з усіх бакоў, — значыць, захаваць жыццё, і Белы Ікол зразумеў гэтую навуку дасканала. Ён умеў трымацца на нагах не горш, чым кошка. Нават дарослыя сабакі маглі колькі хочаш адціскаць яго, — Белы Ікол падаваўся назад, падскакваў, шмыгаў убок, і ўсё ж ногі не здраджвалі яму і цвёрда стаялі на зямлі.

Перад кожнай бойкай сабакі звычайна выконваюць якісьці рытуал: гыркаюць, ходзяць адзін перад адным, шэрсць у іх устае дыбам. Белы Ікол абыходзіўся без гэтага. Усялякая затрымка пагражала з'яўленнем усёй сабачай зграі. Справу трэба

рабіць хутка, а затым уцякаць. І Белы Ікол не паказваў сваіх намераў. Ён кідаўся ў бойку без усякага папярэджання і пачынаў кусаць і рваць свайго праціўніка, не чакаючы, пакуль той падрыхтуецца. Такім чынам, ён навучыўся наносіць сабакам цяжкія раны. Апроч таго, Белы Ікол зразумеў, што важна заспець ворага знянацку, трэба напасці нечакана, распароць яму плячо, разарваць на шматкі вуха, перш чым ён апамятаецца, — і тады справа напалову зроблена.

Ён пераканаўся, што сабаку, заспетага знянацку, нічога не значыць збіць з ног, а тады самае слабае месца ў яго на шыі будзе неабароненым. Белы Ікол ведаў, дзе знаходзіцца гэтае месца. Веданне гэтага дасталося яму ў спадчыну ад многіх пакаленняў ваўкоў. І, нападаючы, ён прытрымліваўся такой тактыкі: па-першае, падпільноўваў сабаку, калі ён быў адзін; па-другое, налятаў на яго нечакана і збіваў з ног; і, па-трэцяе, учэпліваўся яму ў горла.

Белы Ікол быў яшчэ малады, і яго неакрэплыя сківіцы не маглі наносіць смяротных удараў, але ўсё ж не адно шчання бегала па паселішчы са слядамі яго зубоў на шыі. І аднойчы, злавіўшы аднаго са сваіх ворагаў на ўзлеску, ён усё ж ухітрыўся перакусіць яму горла і выпусціў з яго дух. У той вечар паселішча захвалявалася. Яго выхадку заўважылі, навіна пра яе дайшла да гаспадара загрызенага сабакі, жанчыны прыпомнілі Беламу Іклу ўсе яго крадзяжы, і каля жылля Шэрага Бабра сабраўся натоўп людзей. Але ён рашуча закрыў уваход у вігвам, дзе адседжваўся злачынца, і адмовіўся выдаць яго сваім супляменнікам.

Белага Ікла ўзненавідзелі і людзі і сабакі. Ён не ведаў ні хвіліны спакою. Кожны сабака скаліў на яго зубы, кожны чалавек на яго замахваўся. Сародзічы сустракалі яго гырканнем, багі — праклёнамі і камянямі. Ён трымаўся ўвесь час на пагатове, кожную хвіліну быў гатовы напасці, адбіць напад ці ўхіліцца ад удару. Ён дзейнічаў імкліва і спакойна: бліснуўшы ікламі, кідаўся на

праціўніка ці з грозным гырканнем адскакваў назад.

Што да гыркання, то гыркаць ён мог страшней за сабак — і старых і маладых. Мэта гыркання — перасцерагчы ці спалохаць ворага; і трэба добра разбірацца ў тым, калі і пры якіх абставінах варта пускаць у ход такі сродак. І Белы Ікол ведаў гэта. У сваё гырканне ён укладваў усю лютасць і злосць, усё, чым толькі мог застрашыць ворага. Ноздры, што ўздрыгвалі, узнятая дыбам шэрсьць, язык, што звываўся між зубоў чырвонай змейкай, прыціснутыя вушы, палаючыя нянавісцю вочы, губы, што пацэпваліся, ашчэраныя іклы прымушалі прызадумацца многіх сабак. Калі Беллага Ікла заставалі знянацку, яму было дастаткова секунды, каб абдумаць план дзеянняў. Але часта паўза гэтая зацягвалася, праціўнік адмаўляўся ад бойкі, і гырканне Беллага Ікла вельмі часта давала яму магчымасць адступіць з гонарам нават пры сутычках з дарослымі сабакамі.

Выгнаўшы Беллага Ікла са зграі, аб'явіўшы яму вайну, маладыя сабакі тым самым паставілі сябе твар у твар з яго злосцю, спрытам і сілай. Справа павярнулася так, што цяпер ворагі Беллага Ікла і самі ні на крок не маглі адысці ад зграі. Ён не дапускаў гэтага. Маладыя сабакі штохвіліны чакалі яго нападу і не адважваліся бегаць паасобку. Усім ім, за выключэннем Ліп-Ліпа, даводзілася трымацца зграяй, каб агульнымі намаганнямі адбівацца ад свайго грознага праціўніка. Накіроўваючыся адно да ракі, шчаня ці ішло на пэўную смерць, ці напаўняла ўсё паселішча прарэзлівым віскам, уцякаючы ад ваўчаняці, якое выскачыла з засады.

Але Белы Ікол працягваў помсціць сабакам нават пасля таго, як яны запомнілі раз і назаўсёды, што ім трэба трымацца ўсім разам. Ён нападаў на сабак, застаючы іх паасобку; яны нападалі на яго ўсёй зграяй. Варта было сабакам убачыць Беллага Ікла, як яны дружна кідаліся за ім у пагоню, і ў такіх выпадках яго ратавалі толькі хуткія ногі.

Але гора таму сабаку, які, захапіўшыся, абганяў сваіх таварышаў: Белы Ікол на ўсім хаду паварочваўся да праследавацеля, што нёсся паперадзе зграі, і кідаўся на яго. Гэта здаралася часта, бо ўзбуджаныя пагоняй сабакі забываліся пра ўсё на свеце, а Белы Ікол заўсёды захоўваў спакой. Разпораз азіраючыся назад, ён гатовы быў у любую хвіліну зрабіць на ўсім бягу рэзкі паварот і кінуцца на надта заўзятага праследавацеля, які аддзяліўся ад сваіх таварышаў.

У маладых сабаках жыве неадольная патрэбнасць гуляць, і ворагі Беллага Ікла задавальнялі гэтую патрэбнасць, ператвараючы вайну з ім у цікавую забаву. Паляванне за ваўчанём стала для іх самай любімай пацехай — праўда, пацехай нежартаўлівай і падчас смяротна небяспечнай. А Белы Ікол, з якім ніхто з сабак не мог параўнацца хуткасцю ног, у сваю чаргу, не спыняўся перад рызыкай. У тыя дні, калі надзея на вяртанне Кічы яшчэ не пакідала Беллага Ікла, ён часта заманьваў сабачую зграю ў суседні лес. Але сабакам не ўдавалася дагнаць яго там. Па гаўканні і выцці Белы Ікол вызначаў, дзе яны знаходзяцца; сам жа ён бег моўчкі, слізгаючы, нібы цень, між дрэвамі, як гэта рабілі яго бацька і маці. Акрамя таго, сувязь яго з Паўночнай глушшу была мацнейшая, чым у сабак; ён лепш разумеў усе яе таямніцы і хітрасці. Часцей за ўсё Белы Ікол ужываў такі выкрут: перапляваў ручай, заблытваў свае сляды і спакойна адлежваўся дзе-небудзь у лясным гушчары, прыслухоўваючыся да брэху праследавацеляў, якія згубілі яго.

Выклікаючы ў сваіх сабратаў і людзей толькі адну нянавісць і заўсёды варожа адносячыся да ўсіх, Белы Ікол развіваўся хутка, але аднабакова. Пры такім жыцці ў ім не маглі зарадзіцца ні добрыя пачуцці, ні патрэбнасць да ласкі. Пра ўсё гэта ён не меў ніякага паняцця. Падпарадкоўвайся моцнаму, прыгнятай слабага — вось закон, які кіраваў ім. Шэры Бабёр — бог, ён надзелены сілай, таму Белы Ікол падпарадкоўваўся яму. Але

сабакі — тыя, якія маладзейшыя і меншыя за яго ростам, — слабыя, і іх трэба знішчаць.

У Белым Ікле развіваліся ўсе тыя якасці, якія дапамагалі яму супрацьстаяць небяспецы, што часта пагражала яго жыццю. Стальныя мускулы выступалі на яго худым, гнуткім целе, як вяроўкі. У спрытнасці і хітрасці з ім не мог параўнацца ніхто; ён бегаў хутчэй, быў больш бязлітасны ў бойках, больш вынослівы, больш злы, больш разлютаваны і больш разумны, чым іншыя сабакі. Белы Ікол павінен быў стаць такім, інакш ён не ўцалеў бы ў такім варожым асяроддзі, у якое прыяло яго жыццё.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

ПАГОНЯ ЗА БАГАМІ

Восенню, калі дні сталі карацейшыя і ў паветры ўжо адчувалася набліжэнне халадоў, у Белага Ікла з'явілася магчымасць вырвацца на свабоду. Ужо некалькі дзён у паселішчы панавала мітусня. Індзейцы разбіралі летнія вігвамы і рыхтаваліся выйсці на асенняе паляванне. Белы Ікол пільна сачыў за гэтай падрыхтоўкай, і, калі вігвамы былі разабраны, а рэчы пагружаны ў пірогі, ён зразумеў усё. Пірогі адна за адной пачалі адплываць ад берага, і частка іх ужо знікла з вачэй. Белы Ікол вырашыў застацца і пры першай жа магчымасці ўцёк з паселішча ў лес. Пераплыўшы ручай, які ўжо зацягваўся ільдом, ён забытаў свае сляды. Потым залез глыбей у гушчар і стаў чакаць. Час ішоў. Ён паспеў некалькі разоў заснуць, прачнуцца і зноў заснуць. Яго разбудзіў голас Шэрага Бабра. Потым пачуліся і іншыя галасы — жонкі гаспадары, якая прымала ўдзел у пошуках, і Міт-Са — сына Шэрага Бабра.

Белы Ікол затросся ад страху, пачуўшы сваю мянушку, але ўстаяў і не выйшаў з лесу, хоць

штосьці падахвочвала яго адгукнуцца на кліч гаспадара. У хуткім часе галасы замерлі ўдалечыні, і тады ён выбраўся з хмызняку, задаволены, што ўцёкі ўдаліся. Змяркалася. Белы Ікол гуляў між дрэў, радуючыся свабодзе. І раптам яго ахапіла пачуццё адзіноты. Ён сеў, трывожна прыслухоўваючыся да лясной цішыні: ні гуку, ні руху... Гэта здалося яму падазроным, яго падпільноўвала нейкая невядомая небяспека. Ён углядаўся ў невыразныя абрысы высокіх дрэў, у густыя цені паміж імі, дзе мог прытаіцца любы вораг.

Потым яму стала холадна. Цёплай сцяны вігвама, ля якой ён заўсёды грэўся, тут не было. Ён сядзеў, па чарзе падціскаючы то адну, то другую пярэднюю лапу, потым прыкрыў іх сваім пушыстым хвастом, і ў гэтую хвіліну перад ім пранесліся ўяўленні. У гэтым не было нічога дзіўнага: перад яго вачыма паўсталі знаёмыя карціны. Ён зноў убачыў паселішча, вігвамы, полымя вогнішчаў. Ён пачуў прарэзлівыя галасы жанчын, грубы бас мужчынскай гаворкі, брэх сабак. Белы Ікол прагаладаўся і ўспомніў кавалкі мяса і рыбы, якія яму перападалі ад людзей. Але зараз яго акаляла цішыня, якая абяцала не яду, а небяспеку.

Няволя распесціла Белага Ікла. Залежнасць ад людзей пазбавіла яго часткі сілы. Ён развучыўся здабываць сабе корм. Над ім апускалася ноч. Яго зрок і слых, што прывыклі да шуму і руху паселішча, да бесперапыннага чаргавання гукаў і малюнкаў, не знаходзілі сабе работы. Яму не было чаго рабіць, не было чаго слухаць, не было на што глядзець. Ён стараўся ўлавіць хоць які шорах ці рух. У такой цішыні і нерухомасці прыроды таілася нейкая страшная небяспека.

І раптам Белы Ікол скалануўся. Штосьці вялізнае і бясформеннае пранеслася перад яго вачыма. На зямлю лёг цень ад дрэва, асветленага месяцам, які выйшаў з-за воблакаў. Супакоіўшыся, ён ціха заскуголіў, але, успомніўшы, што гэта можа прывабіць да яго затоенага дзе-небудзь ворага, змоўк.

Дрэва, схопленое начным марозам, гучна

скрыпнула над ягонай галавой. Белы Ікол завуў і, не чуючы пад сабой ног ад жаху, кулём кінуўся да паселішча. Ён адчуваў неадольную патрэбу ў людскім асяроддзі, у абароне, якую яно дае. У яго ноздрах стаяў пах дыму ад вогнішчаў, у вушах звінелі галасы і крыкі. Ён выбег з лесу на асветленую месяцам паляну, дзе не было ні ценяў, ні змроку, але вочы яго не ўбачылі знаёмага паселішча. Ён забыўся, што людзі пайшлі адтуль.

Белы Ікол спыніўся як укупаны. Бегчы не было куды. Ён сумна блукаў па апусцелым станавішчы, абнюхваючы кучы смецця і хламу, пакінутага багамі. Цяпер яго ўзрадаваў бы нават камень, кінуты якой-небудзь разгневанай жанчынай, нават цяжкая рука Шэрага Бабра, а Ліп-Ліпа і ўсю гыркаючую баязлівую зграю сабак ён сустрэў бы з захапленнем.

Ён пацягнуўся да таго месца, дзе стаяў раней вігвам Шэрага Бабра, сеў пасярод і падняў морду да месяца. Спазмы сціскалі яму горла; ляпа яго раскрылася, і адзінота, страх, сум па Кічы, усе ранейшыя няшчасці і прадчуванне будучых нягод і пакут — усё гэта вылілася ў працяжным, тужлівым выцці. Гэта было воўчае выццё, якое ўпершыню вырвалася з грудзей Белага Ікла.

З надыходам раніцы яго страх знік, але пачуццё адзіноты толькі ўзмацнілася. Выгляд закінутага станавішча, у якім яшчэ зусім нядаўна кіпела жыццё, наганяў на яго тугу. Доўга раздумваць яму не давялося: ён павярнуў у лес і пабег уздоўж берага ракі. Ён бег увесь дзень, не даючы сабе ні хвіліны адпачынку. Здавалася, ён можа бегчы вечна. Яго моцнае цела не мела стомы. І нават калі стомленасць усё-такі прыйшла, вынослівасць, дадзеная яму ад продкаў, працягвала гнаць яго ўсё далей і далей.

Там, дзе рака працякала між стромкіх берагоў, Белы Ікол бег у абыход, па гарах. Ручаі і рэчкі, што ўпадалі ў Макензі, ён пераплываў ці пераходзіў уброд. Часта яму даводзілася бегчы па вузкім беражку ільду, намерзлым каля берага; тонкі

лёд ламаўся, і, правальваючыся ў ледзяную ваду, Белы Ікол не раз быў на валасок ад гібелі. І ўвесь час ён чакаў, што вось-вось натрапіць на след багоў у тым месцы, дзе яны прычалаць да берага і накіруюцца ў глыб краіны.

Розумам Белы Ікол пераўзыходзіў многіх сваіх сабратаў, і ўсё-такі думка пра другі бераг ракі Макензі не прыходзіла яму ў галаву. Што, калі след багоў выйдзе на той бок? Пра гэта ён не мог здагадацца. Верагодна, пазней, калі Белы Ікол нараўся б вопыту ў вандраваннях, стаў больш дарослым, навучыўся б адшукваць сляды ўздоўж рачных берагоў, ён дапусціў бы і гэтую магчымасць. Такая сталасць чакала яго ў будучыні. Зараз жа ён бег наўздагад, прымаючы пад увагу толькі адзін бераг Макензі.

Белы Ікол бег усю ноч, натыкаючыся ў цемнаце на перашкоды і замінакі, якія замаруджвалі яго бег, але не адбівалі ахвоты рухацца далей. Да сярдзіны другога дня, праз трыццаць гадзін, яго жалезныя мускулы сталі слабець, падтрымлівала толькі напружанне волі. Ён нічога не еў амаль двое сутак і абяссілеў ад голаду. Адбіваліся на ім і бесперастанныя апусканні ў ледзяную ваду. Яго раскошная шкура была ўся ў гразі, шырокія падушкі на лапах кроватачылі. Ён пачаў прыкульгваць — спачатку злёгка, потым усё больш і больш. У дадатак да ўсяго неба нахмурылася і пайшоў снег — мокры, таючы снег, які прыліпаў да яго лапаў, што раз'язджаліся, завалакваў усё вакол і хаваў няроўнасці глебы, робячы цяжкай і без таго пакутлівую дарогу.

Гэтай ноччу Шэры Бабёр вырашыў зрабіць прывал на далёкім беразе ракі Макензі, таму што шлях да месцаў палявання ішоў у тым накірунку. Але незадоўга да цемнаты Клу-Куч, жонка Шэрага Бабра, заўважыла на бліжэйшым беразе лася, які падышоў да ракі напіцца. Дык вось, каб не падышоў лось да берага, каб не збіўся Міт-Са з прычыны завірухі з правільнага курсу, Клу-Куч не заўважыла б лася. Шэры Бабёр не забіў ды яго трапным

выстралам са стрэльбы, і ўсе далейшыя падзеі склаліся б зусім інакш. Шэры Бабёр не зрабіў бы прывалу на бліжэйшым беразе ракі Макензі, а Белы Ікол, прабегшы міма, ці загінуў бы, ці трапіў бы да сваіх дзікіх сародзічаў і застаўся б ваўком да канца сваіх дзён.

Настала ноч. Снег паваліў мацней, і Белы Ікол, спатыкаючыся, прыкульгваючы і ціха павіскваючы на хаду, напаў на свежы след. След быў настолькі свежы, што Белы Ікол адразу пазнаў яго. Заскуголіўшы ад нецярпення, ён павярнуў ад ракі і кінуўся ў лес. Да вушэй яго данесліся знаёмыя гукі. Ён убачыў полымя вогнішча, Клу-Куч, занятую гатаваннем ежы, Шэрага Бабра, які прысеў на кукішкі і жаваў кавалак сырога сала. У людзей было свежае мяса!

Белы Ікол чакаў расправы. Пры думцы аб ёй шэрсць на ягонай спіне стала дыбам. Потым ён крадком рушыў уперад. Ён баяўся ненавісных яму пабояў і ведаў, што іх не мінуць. Але ён ведаў таксама, што будзе грэцца каля агню, будзе карыстацца апекай багоў, сустрэне сабачую грамаду, хоць і варожую яму, але ўсё ж грамаду, якая здольная задаволіць яго патрэбнасць у блізкасці да жывых істотаў.

Белы Ікол паўзком набліжаўся да вогнішча. Шэры Бабёр убачыў яго і перастаў жаваць сала. Белы Ікол папоўз яшчэ павольней; пачуццё знявагі і пакорнасці душыла яго, прымушаючы поўзаць перад чалавекам. Ён поўз прама да Шэрага Бабра, усё запавольваючы і запавольваючы рух, нібы паўзці яму з кожнай цаляй станавілася цяжэй, і, нарэшце, лёг ля ног гаспадара, якому аддаўся добраахвотна душой і целам. Па ўласным жаданні падышоў ён да вогнішча чалавека і прызнаў над сабой чалавечую ўладу. Белы Ікол трымцеў, чакаючы немінучага пакарання. Рука паднялася над ім. Ён увесь скурчыўся, рыхтуючыся прыняць удар. Але ўдару не было.

Белы Ікол крадком зірнуў уверх. Шэры Бабёр разарваў сала на дзве часткі. Шэры Бабёр працяг-

ваў яму кавалак сала! Асцярожна і недаверліва Белы Ікол панюхаў яго, а потым пацягнуў да сябе. Шэры Бабёр загадаў даць Беламу Іклу мяса і, пакуль ён еў, не падпускаў да яго іншых сабак. Удзячны і задаволены, Белы Ікол улёгся ля ног свайго гаспадара, глядзячы на гарачае полымя вогнішча і сонна жмурачыся. Ён ведаў, што раніца застане яго не ў змрочным лесе, а на прывале, сярод багоў, якім ён аддаваў усяго сябе і ад волі якіх цяпер залежаў.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

ДАГАВОР

У сярэдзіне снежня Шэры Бабёр адправіўся ўверх па рацэ Макензі. Міт-Са і Клу-Куч паехалі разам з ім. Сані Шэрага Бабра везлі сабакі, якіх ён выменяў ці пазычыў у суседзяў. У другія сані, меншыя, былі запрэжаны маладыя сабакі, і імі кіраваў Міт-Са. Запрэжка і сані больш былі падобны на цацачныя, але Міт-Са быў у захапленні: ён адчуваў, што выконвае сапраўдную мужчынскую работу. Апроч таго, ён вучыўся кіраваць сабакамі і вымуштроўваць іх, і шчаняты таксама прывыкалі да вупражы. Сані Міт-Са ішлі не пустыя, а везлі каля двухсот фунтаў усялякіх пажыткаў і правізіі.

Беламу Іклу даводзілася і раней бачыць ездавых сабак, і, калі яго самога ўпершыню запрэглі ў сані, ён не супраціўляўся гэтаму. На шыю яму надзелі набіты мохам аброжак, ад якога ішлі дзве лямкі да рэменя, перакінутага ўпоперак грудзей і праз спіну; да гэтага рэменя была прывязана доўгая вяроўка, што злучала яго з санямі.

Запрэжка складалася з сямі сабак. Усім ім споўнілася па дзевяць-дзесяць месяцаў, і толькі аднаму Беламу Іклу было восем. Кожны сабака ішоў на асобнай вяроўцы. Усе вяроўкі былі рознай даў-

жыні, і розніца паміж імі вымяралася даўжынёй корпуса сабакі. Злучаліся яны ў кольца на перадаку саней. Перадок быў загнуты ўгору, каб сані — берасцяныя, без палазоў — не зарываліся ў мяккі, пушысты снег. Дзякуючы такой будове, цяжар саміх саней і паклажы размяркоўваўся на вялікую паверхню. З той жа мэтай — як мага больш раўнамернага размеркавання цяжару — сабак прывязвалі да перадка саней веерам, і ні адзін з іх не ішоў следам за другім.

У веерападобнай запрэжкі была яшчэ адна перавага: розная даўжыня вярвак перашкаджала сабакам, якія беглі ззаду, кідацца на пярэдніх, а распачынаць бойку можна было толькі з тым суседам, які ішоў на карацейшай вярвоўцы. Аднак тады нападаючы аказваўся нос у нос са сваім ворагам і, акрамя таго, падстаўляў сябе пад удары бізуна паганятага. Але самая вялікая перавага гэтай запрэжкі заключалася ў тым, што, стараючыся напасці на пярэдніх сабак, заднія налягалі на пастронкі, а чым хутчэй каціліся сані, тым хутчэй бег і праследуемы сабака. Такім чынам, задні ніколі не мог дагнаць пярэдняга. Чым хутчэй бег адзін, тым хутчэй уцякаў ад яго другі і тым хутчэй беглі ўсе астатнія сабакі. У выніку ўсяго гэтага хутчэй каціліся і сані. Вось такімі хітрыкамі чалавек і ўмацоўваў сваю ўладу над жывёламі.

Міт-Са, вельмі падобны на бацьку, унаследаваў ад яго і мудрасць. Ён даўно ўжо заўважыў, што Ліп-Ліп не дае праходу Беламу Іклу; але тады ў Ліп-Ліпа былі свае гаспадары, і Міт-Са асмельваўся толькі спадцішка кідаць у яго каменем. А цяпер Ліп-Ліп належаў Міт-Са, і, вырашыўшы адпомсціць яму за мінулае, Міт-Са прывязаў яго на самую доўгую вярвоўку. Такім чынам, Ліп-Ліп стаў важаком, яму нібы зрабілі вялікую ласку, — але на самай справе ласкі ў гэтым было мала, бо задзіру і завадатара ўсёй зграі ненавідзелі і праследавалі ўсе сабакі.

Паколькі Ліп-Ліп быў прывязаны на самую доўгую вярвоўку, сабакам здавалася, што ён уцякае ад

іх. Ім былі відаць толькі яго заднія ногі і пушысты хвост, а гэта зусім не так страшна, як паднятая дыбам шэрсць і ашчэраныя іклы. Акрамя таго, выгляд сабакі, які бяжыць, выклікае ў іншых сабак упэўненасць, што ён уцякае менавіта ад іх і што яго трэба што б там ні было дагнаць.

Як толькі сані рушылі, уся запрэжка пагналася за Ліп-Ліпам, і гэтая пагоня працягвалася ўвесь дзень. Напачатку зняважаны Ліп-Ліп раз-пораз спрабаваў кінуцца на сваіх праследавацеляў, але Міт-Са штораз сцябаў яго па галаве трыццаціфутавым бізуном, звітым з вяленых аленевых кішак, і прымушаў вярнуцца яго на месца. Ліп-Ліп не пабаяўся б схпіцца з усёй запрэжкай, аднак бізун быў куды страшнейшы, — і яму не заставалася нічога іншага, як нацягваць вяроўку і ўцякаць ад зубоў сяброў.

Розум індзейца багаты на хітрыкі. Каб узмацніць варожасць усёй запрэжкі да Ліп-Ліпа, Міт-Са стаў адзначаць яго перад іншымі сабакамі, узбуджаючы ў іх рэўнасць і нянавісць да важака. Міт-Са карміў яго мясам у прысутнасці ўсёй зграі і нікому іншаму мяса не даваў. Сабакі раз'юшваліся. Яны кідаліся вакол Ліп-Ліпа, пакуль ён еў, але блізка падыходзіць не адважваліся, бо Міт-Са стаяў каля яго з бізуном у руцэ. А калі мяса не было, Міт-Са адганяў запрэжку далей і рабіў выгляд, што корміць Ліп-Ліпа.

Белы Ікол узяўся за работу з ахвотай. Пакарыўшыся багам, ён у свой час прайшоў значна большы шлях, чым астатнія сабакі, і значна глыбей, чым яны, зразумеў усю нікчэмнасць супраціўлення волі багоў. Акрамя таго, нянавісць, якую мелі да яго ўсе сабакі, змяншала іх значэнне ў яго вачах і павялічвала значэнне чалавека. Ён не меў патрэбы ў кампаніі сваіх сабратаў; Кічы была амаль забытая, і вернасць багам, уладу якіх прызнаў над сабой Белы Ікол, служыла яму ледзь не адзіным спосабам выражаць свае пачуцці. І Белы Ікол шчыра працаваў, слухаўся загадаў і падпарадкоўваўся дысцыпліне. Ён працаваў сумленна і

ахвотна. Сумленнасць у працы ўласціва ўсім прыручаным ваўкам і прыручаным сабакам, а Белы Ікол быў надзелены гэтай якасцю ў поўнай меры.

Белы Ікол кантактаваў і з сабакамі, але гэтыя кантакты выражаліся ў варожасці і нянавісці. Ён ніколі не гуляў з імі. Ён умеў біцца — і біўся, адплачваючы ў сто разоў за ўсе ўкусы і прыгнёт, якія яму давялося вынесці ў тыя дні, калі Ліп-Ліп быў важаком зграі. Цяпер Ліп-Ліп узначальваў яе толькі тады, калі бег на канцы доўгай вяроўкі па перадзе сваіх сяброў і саней, што падскаквалі па снезе. На стаянках Ліп-Ліп трымаўся бліжэй да Міт-Са, Шэрага Бабра і Клу-Куч, не адважваючыся адысці ад багоў, бо цяпер іклы ўсіх сабак былі накіраваны супраць яго і ён адчуў на сабе ўсю горыч варожасці, якая выпадала раней на долю Белага Ікла.

Пасля падзення Ліп-Ліпа Белы Ікол мог бы стаць важаком зграі, але ён быў залішне пануры і замкнуты для гэтага. Сябры па запрэжцы атрымлівалі ад яго толькі адны ўкусы, у астатнім ён быццам не заўважаў іх. Пры сустрэчах з ім яны збочвалі, і ніводны, нават самы смелы, сабака не адважваўся адабраць у Белага Ікла яго долю мяса. Наадварот, яны стараліся як мага хутчэй праглынуць сваю долю, баючыся, каб хаця ён не адабраў яе. Белы Ікол добра засвоіў закон: *прыгнятай слабага і падпарадкоўвайся моцнаму*. Ён паспешліва з'ядаў кінуты гаспадаром кавалак, і тады — гора таму сабаку, які яшчэ не скончыў есці. Грознае гырканне, ашчэраныя іклы — і яму заставалася толькі выліваць сваё абурэнне раўнадушным зоркам, пакуль Белы Ікол канчаў яго долю.

Час ад часу то адзін, то другі сабака паднімаў бунт супраць Белага Ікла, але ён хутка ўціхамірваў іх. Ён раўніва аберагаў сваё адасобленае становішча ў зграі і нярэдка браў яго боем. Але такія сутычкі бывалі непрацяглыя. Сабакі не маглі цягацца з ім. Ён наносіў раны праціўніку, не даючы яму апамятацца, і сабака сыходзіў крывёю, яшчэ не паспеўшы як след пачаць бойку.

Белы Ікол гэтак жа, як і багі, падтрымліваў сярод сваіх сабратаў суровую дысцыпліну. Ён нічым ім не патураў і патрабаваў бязмежнай павагі да сябе. Між сабой сабакі маглі рабіць усё, што хацелі. Гэта яго не тычылася. Белы Ікол сачыў толькі за тым, каб сабакі не квапіліся на яго ада-собленасць, уступалі яму дарогу, калі ён з'яўляўся сярод зграі, і прызнавалі яго панаванне над сабой. Варта было якому-небудзь смельчаку прыняць ва-яўнічы выгляд, ашчэрыць зубы ці натапырыцца, як Белы Ікол кідаўся на яго і без усякай літасці даказваў яму памылковасць яго паводзін.

Ён быў лютым тыранам, ён кіраваў з жалезнай няўмольнасцю. Слабыя не ведалі літасці ад яго. Жорсткая барацьба за існаванне, якую яму дава-лося весці з ранняга дзяцінства, калі ўдваіх з маці, адны, без усялякай дапамогі, яны біліся за жыццё, пераадольваючы варожасць Паўночнай глушы, не прайшла бяследна. Пры сустрэчах з мацнейшым праціўнікам Белы Ікол паводзіў сябе рахмана. Ён прыгнятаў слабага, але затое паважаў моцнага. І калі Шэры Бабёр сустракаў на сваім доўгім шляху стаянкі іншых людзей, Белы Ікол хадзіў між чу-жымі дарослымі сабакамі ціха і асцярожна.

Прайшло некалькі месяцаў, а падарожжа Шэ-рага Бабра ўсё яшчэ працягвалася. Доўгая дарога і старанная работа ў запрэжцы ўмацавалі сілы Бе-лага Ікла, і разумовае развіццё яго, відаць, завяр-шылася. Акаляючы свет быў пазнаны ім да канца. І ён глядзеў на яго панура, не маючы ў адносінах да яго ніякіх ілюзій. Свет гэты быў суровы і жор-сткі, у ім не існавала ні цеплыні, ні ласкі, ні сім-патый.

Белы Ікол не адчуваў сімпатыі нават да Шэрага Бабра. Праўда, Шэры Бабёр быў богам, але богам жорсткім. Белы Ікол ахвотна прызнаваў яго ўладу над сабой, хоць улада гэтая асноўвалася на разу-мовай перавазе і на грубай сіле. У натуры Белага Ікла было нешта такое, што ішло насустрач гэтаму панаванню, інакш ён не вярнуўся б з Паўночнай глушы і не даказаў бы гэтым сваёй вернасці багам.

У ім таіліся яшчэ нікім не даследаванья глыбіні. Добрым словам ці ласкавым дотыкам Шэры Бабёр мог бы пранікнуць у гэтыя глыбіні, але Шэры Бабёр ніколі не лашчыў Белага Ікла, не сказаў яму ніводнага добрага слова. Гэта было не ў яго звычаі. Перавага Шэрага Бабра грунтавалася на жорсткасці, і з такой жа жорсткасцю ён уладарыў, здзяйсняючы правасуддзе з дапамогай палкі, караючы злачынства фізічным болям і аддаючы па заслугах не ласкай, а тым, што ўстрымліваўся ад удару.

І Белы Ікол не здагадваўся аб той асалодзе, якой можа ўзнагародзіць рука чалавека. Ды ён і не любіў чалавечых рук: у іх было нешта падазронае. Праўда, іншы раз гэтыя рукі давалі мяса, але часцей за ўсё яны прычынялі боль. Ад іх трэба было трымацца далей: яны шпурлялі камяні, размахвалі палкамі, дубінкамі, бізунамі, яны маглі біць і штурхаць, а калі і датыкаліся, то толькі для таго, каб ушчыпнуць, тузануць, вырваць кавалак шэрці. У чужых паселішчах ён даведаўся, што дзіцячыя рукі таксама ўмеюць прычыняць боль. Нейкае малое аднойчы ледзь не выкалала яму вока. Пасля гэтага Белы Ікол стаў адносіцца да дзяцей з вялікім падазрэннем. Ён проста не выносіў іх. Калі тыя падыходзілі і працягвалі да яго свае рукі, якія не абяцалі добра, ён уставаў і адыходзіў.

У адным з паселішчаў на беразе Вялікага Нявольніцкага возера Беламу Іклу давялося ўдакладніць дадзены яму Шэрым Бабром закон, згодна з якім нападзенне на багоў лічыцца недаравальным грэхам. Па звычаі ўсіх сабак ва ўсіх паселішчах, Белы Ікол накіраваўся на пошукі ежы. Ён убачыў хлопчыка, які рассякаў сякерай мёрзлую тушу лася. Кавалачкі мяса разляталіся ў розныя бакі. Белы Ікол спыніўся і стаў збіраць іх. Хлопчык кінуў сякеру і схапіў важкую дубінку. Белы Ікол адскочыў назад, ледзь паспеўшы выкруціцца ад удару. Хлопчык пабег за ім, і ён, незнаёмы з паселішчам, кінуўся ў праход між вігвамамі і апынуўся ў тупіку перад высокім земляным валам.

Падзецца не было куды. Хлопчык загароджваў

адзіны выхад з тупіка. Падняўшы дубінку, ён зрабіў крок наперад. Белы Ікол раз'юшыўся. Яго пачуццё справядлівасці абурылася, ён увесь натапырыўся і сустрэў хлопчыка грозным гырканнем. Белы Ікол добра ведаў закон: усе рэшткі мяса, напрыклад кавалачкі мёрзлай тушы лася, належаць сабаку, які іх знаходзіць; ён не зрабіў нічога кепскага, не парушыў ніякага закону, і ўсё-такі хлопчык збіраўся пабіць яго. Белы Ікол сам не ведаў, як гэта здарылася. Ён зрабіў гэта ў прыпадку шаленства, і ўсё адбылося так хутка, што яго праціўнік таксама нічога не паспеў зразумець. Хлопчык раптам расцягнуўся на снезе, а зубы Белага Ікла пракусілі яму руку, якая трымала дубінку.

Але Белы Ікол ведаў, што закон, устаноўлены багамі, парушаны. Той, хто ўсадзіў зубы ў свяшчэннае цела аднаго з багоў, павінен чакаць самага страшнага пакарання. Ён пабег пад ахову Шэрага Бабра і сядзеў, скурчыўшыся, ля яго ног, калі ўкушаны хлопчык і ўся яго сям'я з'явіліся патрабаваць адплаты. Але яны пайшлі ні з чым; Шэры Бабёр стаў на абарону Белага Ікла. Тое ж зрабілі Міт-Са і Клу-Куч. Прыслухоўваючыся да сваркі людзей і назіраючы за тым, як яны гнеўна махаюць рукамі, Белы Ікол пачынаў разумець, што яго-наму ўчынку ёсць апраўданне. І такім чынам ён даведаўся, што багі бываюць розныя: яны падзяляюцца на яго багоў і на багоў чужых; і гэта зусім не адно і тое ж. Ад сваіх багоў трэба прымаць усё — і справядлівасць і несправядлівасць. Але ён не абавязаны цягнуць несправядлівасць чужых багоў, ён мае права помсціць за яе зубамі. І гэта таксама было законам.

У той жа дзень Белы Ікол пазнаёміўся з новым законам яшчэ бліжэй. Збіраючы сухое галлё ў лесе, Міт-Са наткнуўся на кампанію хлопчыкаў, сярод якіх быў і пацярпелы. Адбылася сварка. Хлопчыкі накінуліся на Міт-Са. Яму даводзілася дрэнна. Удары сыпаліся на яго з усіх бакоў. Белы Ікол спачатку проста назіраў за бойкай — гэта справа багоў, гэта яго не датычыцца. Але потым ён скеміў,

што б'юць жа Міт-Са, аднаго з яго ўласных багоў. І тое, што ён зрабіў услед за гэтым, ён зрабіў не разважаючы. Парыў шалёнай злосці кінуў яго ў самую сярэдзіну бойкі. Праз пяць хвілін хлопчыкі разбегліся з поля бітвы, і многія з іх пакінулі на снезе крывавыя сляды, якія гаварылі, што зубы Белага Ікла не бяздзеінічалі. Калі Міт-Са расказаў у паселішчы пра здарэнне, Шэры Бабёр загадаў даць Беламу Іклу мяса. Ён загадаў даць яму шмат мяса. І Белы Ікол, наеўшыся, лёг ля вогнішча і заснуў, цвёрда перакананы ў тым, што зразумеў закон правільна.

Пасля гэтага Белы Ікол засвоіў закон уласнасці і тое, што ўласнасць гаспадара трэба ахоўваць. Ад абароны цела бога да абароны яго маёмасці быў адзін крок, і Белы Ікол гэты крок зрабіў. Тое, што належала богу, трэба было абараняць ад усяго свету, не спыняючыся нават перад нападаем на іншых багоў. Але ўчынак гэты святатацкі сам па сабе, заўсёды звязаны з вялікай небяспекай. Багі ўсемагутныя, і сабаку цяжка цягацца з імі; і ўсётакі Белы Ікол навучыўся бязбоязна даваць ім адпор. Пачуццё абавязку перамагала ў ім страх, і ўрэшце рэшт зладзеяватыя багі вырашылі пакінуць маёмасць Шэрага Бабра ў спакоі.

Белы Ікол хутка зразумеў, што зладзеяватыя багі баязлівыя і, пачуўшы трывогу, зараз жа ўцякаюць. Акрамя таго (як ён пераканаўся на вопыце), прамежак часу паміж паднятай трывогай і з'яўленнем Шэрага Бабра быў звычайна вельмі кароткі. І ён зразумеў таксама, што злодзей уцякае не таму, што баіцца яго, Белага Ікла, а таму, што баіцца Шэрага Бабра. Учуўшы злодзея, Белы Ікол не падымаў брэху — ды ён і не ўмеў брахаць, — ён кідаўся на няпрошанага госця і, калі ўдавалася, упіваўся ў яго зубамі. Панурасць і замкнутасць дапамаглі Беламу Іклу стаць надзейным вартаўніком пры гаспадарскім дабры, і Шэры Бабёр усяляк заахвочваў яго ў гэтым. І ўрэшце рэшт Белы Ікол стаў яшчэ злейшым, яшчэ больш лютым і канчаткова замкнуўся ў сабе.

Месяцы ішлі адзін за адным, і час усё больш і больш замацоўваў дагавор паміж сабакам і чалавекам. Гэты дагавор яшчэ ў даўнія часы быў заключаны першым ваўком, які прыйшоў з Паўночнай глушы да чалавека. І, як і ўсе яго папярэднікі-ваўкі і дзікія сабакі, Белы Ікол сам выпрацаваў умовы гэтага дагавору. Яны былі вельмі простыя. За пакланенне бажаству ён аддаў сваю свабоду. Ад бога Белы Ікол атрымаў сувязь з ім, апеку, харч і цяпло. Узамен ён вартаваў ягоную маёмасць, вартаваў ягонае цела, працаваў на яго і пакараўся яму.

Калі ў цябе ёсць бог, яму трэба служыць. І Белы Ікол служыў свайму богу, падпарадкоўваючыся пачуццю абавязку і поўнага глыбокай павагі страху. Але ён не любіў яго. Ён не ведаў, што такое любоў, і ніколі не перажываў гэтага пачуцця. Кічы стала далёкім успамінам. Акрамя таго, аддаўшыся чалавеку, Белы Ікол не толькі парваў з Паўночнай глушшу і са сваімі сародзічамі, але падпарадкаваўся і такой умове дагавору, якая не дазволіла б яму пакінуць бога і пайсці за Кічы, калі б нават ён сустрэў яе. Адданаць чалавеку стала законам для Белага Ікла, і закон гэты быў мацнейшы, чым кроўныя сувязі.

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

ГОЛАД

Вясна была ўжо не за гарамі, калі доўгае падарожжа Шэрага Бабра скончылася. У адзін з красавіцкіх дзён Белы Ікол, якому ў гэты час споўніўся год, зноў вярнуўся ў старое паселішча, і там Міт-Са зняў з яго вупраж. Хаця Белы Ікол яшчэ не дасягнуў поўнай спеласці, усё ж пасля Ліп-Ліпа ён быў самым вялікім з аднагадовых шчанятаў. Атрымаўшы ў спадчыну свой рост і сілу ад бацькі-ваўка і ад Кічы, ён амаль зраўняўся з дарослымі

сабакамі, але ўступаў ім у моцы складу. Цела яго было хударлявае і стройнае; у бойках ён браў хутчэй спрытам, чым сілай; шкура шэрая, як у ваўка. І з выгляду ён здаваўся самым сапраўдным ваўком. Кроў сабакі, якая перайшла да яго ад Кічы, не пакінула слядоў на яго знешнім выглядзе, але характар яго складваўся не без яе ўдзелу.

Белы Ікол блукаў па паселішчы, з пачуццём спакойнага задавальнення пазнаючы багоў, знаёмых яму яшчэ да падарожжа. Сустракаў ён тут і шчанятаў, якія таксама падраслі за гэты час, і дарослых сабак, якія цяпер ужо не здаваліся яму такімі вялікімі і страшнымі. Белы Ікол амаль перастаў баяцца іх і прагульваўся сярод зграі з празмернай вольнасцю, якая дастаўляла яму спачатку вялікае задавальненне.

Быў тут і стары сівы Бэсік, якому раней варта было толькі ашчэрыць зубы, каб прагнаць Белага Ікла за блізкі свет. Раней Бэсік не раз прымушаў Белага Ікла пераконвацца ва ўласнай нікчэмнасці, але цяпер той жа Бэсік дапамог яму ацаніць змены, што адбываліся ў ім самім. Бэсік старэў, драхлеў, а Белы Ікол быў малады, і сілы ў яго прыбаўляліся штодня.

Змены ва ўзаемаадносінах з сабакамі сталі яснымі Белама Іклу неўзабаве пасля вяртання ў паселішча. Людзі разбіралі тушу толькі што забітага лася. Ён атрымаў капыт з часткай галёначнай косткі, на якой было даволі шмат мяса. Уцёкшы ад сабак, якія біліся, далей у лес, каб яго ніхто не бачыў, Белы Ікол узяўся за сваю здабычу. І раптам на яго наляцеў Бэсік. Яшчэ не паспеўшы ўцяміць, у чым справа, Белы Ікол двойчы паласнуў старога сабаку зубамі і адскочыў убок. Аслупянеўшы ад такой дзёрзкай і імклівай атакі, Бэсік няўцямна ўтаропіўся на Белага Ікла, а костка са свежым мясам ляжала паміж імі.

Бэсік быў стары і ўжо адчуваў на сабе адвагу той самай моладзі, якую раней яму нічога не каштавала прыстрашыць. Хаця гэта і было горка, але хочаш не хочаш крыводы даводзілася глытаць, за-

клікаючы на дапамогу ўсю сваю мудрасць, каб не схібіць перад маладымі сабакамі. Раней справядлівы гнеў прымусіў бы яго кінуцца на адважнага маладзёна, але цяпер убываючыя сілы не дазвалялі асмеліцца на такі ўчынак. Увесь натапыраны, ён грозна паглядваў на Беллага Ікла, а той, успомніўшы свой былы страх, скурчыўся, быццам малое шчаня, і ўжо прыкідваў у думках, як бы яму адступіць з магчыма меншай ганьбай.

Вось тут Бэсік і зрабіў памылку. Каб ён здаволіўся грозным і лютым выглядам, усё сышло б добра. Белы Ікол, які падрыхтаваўся да ўцёкаў, адступіў бы, пакінуўшы костку яму. Але Бэсік не захачеў чакаць. Вырасшы, што перамога засталася за ім, ён зрабіў крок уперад і панюхаў костку. Белы Ікол злёгка натапырыўся. Нават цяпер можна было выратаваць становішча. Калі б Бэсік працягваў стаяць з высока паднятай галавой, грозна паглядваючы на праціўніка, Белы Ікол урэшце рэшт уцёк бы. Але ноздры Бэсіку казытаў пах свежага мяса, і, не стрымаўшыся, ён схапіў костку.

Гэтага Белы Ікол не змог сцярапець. Панаванне над сябрамі па запрэжцы было яшчэ свежае ў яго памяці, і ён ужо не мог саўладаць з сабой, глядзячы, як іншы сабака пажырае мяса, што належала яму. Па сваёй звычцы ён кінуўся на Бэсіка, не даўшы таму апамятацца. Пасля першага ўкусу правае вуха старога сабакі павісла касмылямі. Раптоўнасць нападу ашаламіла яго. Але неадкладна ўслед за гэтым і з такой жа раптоўнасцю паследавалі яшчэ больш сумныя падзеі: Бэсік быў збіты з ног, на шыі яго зеўрала рана. Не даўшы старому падняцца, малады сабака двойчы рвануў яго за плячо. Імкліvasць нападу была сапраўды ашаламляльнай. Бэсік кінуўся на Беллага Ікла, але зубы яго толькі злосна ляснулі ў паветры. У наступную ж хвіліну нос Бэсіка аказаўся распаласаваным, і ён, хістаючыся, адступіў прэч.

Становішча крута змянілася. Над косткай стаяў грозна натапыраны Белы Ікол, а Бэсік трымаўся

воддаль, рыхтуючыся ў любую хвіліну адступіць. Ён не асмельваўся распачаць бойку з маладым, хуткім, як маланка, праціўнікам. І зноў, з яшчэ большай горыччу, Бэсік адчуў блізкую старасць. Яго спроба захаваць годнасць была сапраўды гераічнай. Спакойна павярнуўшыся спінай да маладога сабакі і косткі, што ляжала на зямлі, нібы і тое і другое цалкам не заслугоўвала ўвагі, ён велічна адышоў. І толькі тады, калі Белы Ікол ужо не мог бачыць яго, Бэсік лёг на зямлю і пачаў залізваць свае раны.

Пасля гэтага выпадку Белы Ікол канчаткова паверыў у сябе і заганарыўся. Цяпер ён спакойна хадзіў сярод дарослых сабак, стаў не такі ўступчывы. Не тое каб ён шукаў прычын для сваркі, зусім не, — ён патрабаваў увагі да сябе. Ён адстойваў свае правы і не хацеў адступаць перад іншымі сабакамі. З ім даводзілася лічыцца, вось і ўсё. Ніхто не мог грэбаваць ім. Гэта доля шчанятаў, і мірыцца з такой доляй даводзілася ўсёй запрэжцы, шчаняты пазбягалі дарослых сабак, саступалі з дарогі, а іншы раз былі вымушаны аддаваць ім сваю долю мяса. Але замкнуты, адзінокі, пануры, грозны, нелюдзімы Белы Ікол быў прыняты як роўны ў асяроддзі дарослых сабак. Яны хутка зразумелі, што яго трэба пакінуць у спакоі, не аб'яўлялі яму вайны і не рабілі спробаў завязаць з ім дружбу. Белы Ікол плаціў ім тым жа, і пасля некалькіх сутычак сабакі пераканаліся, што такое становішча задавальняе ўсіх найлепшым чынам.

У сярэдзіне лета з Белым Іклom адбылося нечаканае здарэнне. Прабягаючы сваёй бяшумнай рыссю ў канец паселішча, каб абследаваць там новы вігвам, пастаўлены, пакуль ён хадзіў з індзейцамі на паляванне за ласём, Белы Ікол наткнуўся на Кічы. Ён спыніўся і паглядзеў на яе. Ён памятаў маці цьмяна, усё-такі *памятаў*, а Кічы забыла сына. Грозна гыркаючы, яна ашчэрыла на яго зубы, і Белы Ікол успомніў усё. Дзяцінства і тое, пра што гаварыла гэтае гырканне, паўстала перад ім. Да сустрэчы з багамі Кічы была для Бе-

лага Ікла цэнтрам сусвету. Старыя пачуцці вярнуліся і завалодалі ім. Ён падскочыў да маці, але яна сустрэла яго ашчэранай пашчай і распарола яму скулу да самай косці. Белы Ікол не зразумеў, што адбылося, і разгублена падаўся назад, ашломлены такім прыёмам.

Але Кічы была не вінавата. Ваўчыцы забываюць сваіх ваўчанятаў, якім год ці больш года. Так і Кічы забыла Беллага Ікла. Ён быў для яе незнаёмцам, чужынцам, і вывадак, якім яна абзавялася за гэты час, даваў ёй права варожа адносіцца да такіх незнаёмцаў.

Адно з яе шчанятаў падпаўзла да Беллага Ікла. Самі таго не ведаючы, яны даводзіліся адзін аднаму зводнымі братамі. Белы Ікол з цікаўнасцю абнюхаў шчаня, за што Кічы яшчэ раз наскочыла на яго і распаласавала яму морду. Белы Ікол адступіў яшчэ далей. Усе старыя ўспаміны, што ўваскрэслі былі ў ім, зноў памерлі і ператварыліся ў прах. Ён глядзеў на Кічы, якая лізала сваё дзіцяня і час ад часу падымала галаву і гыркала. Цяпер Кічы была непатрэбна Беламу Іклу. Ён навучыўся абыходзіцца без яе і забыўся, чым яна была дарагая яму. У яго свеце не засталася месца для Кічы, гэтак жа як і ў яе свеце не засталася месца для Беллага Ікла.

Успамінаў як і не было — ён стаяў разгублены, ашломлены ўсім, што адбылося. І тут Кічы кінулася да яго трэці раз, праганяючы яго з вачэй да лоў. Белы Ікол скарыўся. Кічы была самка, а згодна з законам, устаноўленым яго пародай, самцы не павінны біцца з самкамі. Ён нічога не ведаў пра гэты закон, ён зразумеў яго не на аснове жыццёвага вопыту, — гэты закон быў падказаны яму інстынктам, тым самым інстынктам, які прымушаў яго выць на месяц, на начныя зоркі, баяцца смерці і невядомага.

Месяцы ішлі адзін за адным. Сіл у Беллага Ікла ўсё дабаўлялася, ён станавіўся буйнейшым, шырэйшым у плячах, а характар яго развіваўся па тым шляху, які вызначала спадчыннасць і акаля-

ючае асяроддзе. Белы Ікол быў створаны з мяккага, як гліна, матэрыялу, які таіў у сабе шмат усялякіх магчымасцей. Асяроддзе ляпіла з гэтай гліны ўсё, што яму хацелася, надаючы ёй любую форму. Так, каб не падышоў Белы Ікол да агню, запаленага чалавекам, Паўночная глуш зрабіла б з яго сапраўднага ваўка. Але багі падарылі яму іншае асяроддзе, і з Белага Ікла атрымаўся сабака, у якім было шмат воўчага, і ўсё-такі гэта быў сабака, а не воўк.

І вось пад уплывам акаляючых абставін падатлівы матэрыял, з якога быў зроблены Белы Ікол, прыняў пэўную форму. Гэта было непазбежна. Ён становіўся ўсё больш панурым, больш злым, ён пазбягаў сваіх сабратаў. І яны зразумелі, што з ім лепш жыць у міры, чым варагаваць, а Шэры Бабёр з кожным днём усё больш і больш цаніў яго.

Але ўзмужнеласць не вызваліла Белага Ікла ад адной слабасці: ён не цярэў, калі з яго смяяліся. Чалавечы смех выводзіў яго з сябе. Людзі маглі смяяцца між сабой з чаго хочаш, і ён не звяртаў на гэта ўвагі. Але варта было каму-небудзь засмяяцца з яго, як ён шалеў: паважны, поўны годнасці сабака лютаваў да недарэчнасці. Смех так азлабляў яго, што ён ператвараўся ў сапраўднага д'ябла. І гора тым шчанятам, якія трапляліся Беламу Іклу ў гэтыя хвіліны! Ён надта добра ведаў закон, каб спаганяць злосць на Шэрым Бабру; Шэраму Бабру дапамагалі палка і розум, а ў шчанятаў не было нічога, акрамя адкрытай прасторы, якая і ратавала іх, калі перад імі з'яўляўся Белы Ікол, даведзены смехам да шаленства.

Калі Беламу Іклу пайшоў трэці год, індзейцаў, якія жылі на рацэ Макензі, спасціг голад. Летам не лавілася рыба. Зімой алені пайшлі са сваіх звычайных месцаў. Ласі трапляліся рэдка, зайцы амаль зніклі. Драпежныя жывёлы гінулі. Згаладнелыя, аслабелыя ад голаду, яны сталі пажыраць адзін аднаго. Выжывалі толькі моцныя. Багі Белага Ікла заўсёды займаліся паляваннем. Старыя і слабыя сярод іх паміралі адзін за адным. У па-

селішчы стаяў плач. Жанчыны і дзеці ўступалі сваю мізэрную долю яды схуднелым паляўнічым, якія рыскалі па лесе, марна шукаючы дзічыну.

Голад давёў багоў да такога цяжкага становішча, што яны елі макасіны і рукавіцы з сырамятнай скуры, а сабакі з'ядалі сваю вупраж і нават бізуны. Акрамя таго, сабакі елі адзін аднаго, а багі елі сабак. Спачатку пакончылі з самымі слабымі і менш каштоўнымі. Сабакі, якія засталіся жыць, бачылі ўсё гэта і разумелі, што іх чакае такая ж доля. Тыя, што былі смялейшыя і разумнейшыя, пакінулі вогнішчы, раскладзеныя чалавекам, каля якіх цяпер ішла бойня, і ўцяклі ў лес, дзе іх чакала галодная смерць ці воўчыя зубы.

У гэты цяжкі час Белы Ікол таксама ўцёк у лес. Ён быў больш прыстасаваны да жыцця, чым іншыя сабакі, — выяўлялася школа, пройдзеная ў дзяцінстве. Асабліва ўмела высочваў ён маленькіх звяркоў. Ён мог гадзінамі сачыць за кожным рухам асцярожнай вавёркі і чакаць, калі яна адважыцца злезці з дрэва на зямлю; пры гэтым ён працяўляў такое велізарнае цярпенне, якое ні ў чым не ўступала голаду, што мучыў яго. Белы Ікол ніколі не спяшаўся. Ён чакаў да таго часу, калі можна было дзейнічаць напэўна, не баючыся, што вавёрка зноў уцячэ на дрэва. Тады, і толькі тады, Белы Ікол з маланкавай хуткасцю выскакваў са сваёй засады, як снарад, які ніколі не пралятае міма намечанай цэлі — міма вавёркі, якую не маглі выратаваць яе хуткія ногі.

Але хаця паляванне на вавёрак звычайна заканчвалася ўдачай, адна акалічнасць перашкаджала Беламу Іклу наядацца дасыта: вавёркі трапляліся рэдка, і яму хочаш не хочаш даводзілася паляваць на больш дробную дзічыну. Часамі голад так мучыў яго, што ён не спыняўся нават перад тым, каб выкопваць мышэй з норак. Не пагрэбаваў ён і ўступіць у бой з ласкай, такой жа галоднай, як ён сам, але ў тысячу разоў больш лютай.

Калі голад даймаў Белага Ікла асабліва бязлітасна, ён падкрадаўся бліжэй да вогнішчаў багоў,

але ўшчыльную да іх не падыходзіў. Ён бегаў па лесе, пазбягаючы сустрэч з багамі, і абкрадаў сілкі, калі ў іх зрэдку траплялася дзічына. Адноўчы ён нават абакраў сілок на зайца, пастаўлены Шэрым Бабром, а Шэры Бабёр у гэты час ішоў, хістаючыся, па лесе і раз-пораз садзіўся адпачываць, ледзьве пераводзячы дух ад слабасці.

Неяк раз Белы Ікол наткнуўся на маладога змардаванага ваўка, які ледзь трымаўся на нагах. Калі б Белы Ікол не быў такі галодны, ён, мабыць, накіраваўся б далей з ім і ўрэшце рэшт далучыўся б да воўчай зграі, але зараз яму не заставалася нічога іншага, як пагнацца за ваўком, задзерці і з'есці яго.

Лёс, здаецца, спрыяў Беламу Іклу. Заўсёды, калі недахоп у ежы адчуваўся асабліва востра, ён знаходзіў якую-небудзь здабычу. Шчасце не здра-дзіла яму нават у тыя дні, калі сіл зусім не стала, — ні разу за гэты час ён не трапіўся на вочы больш буйным драпежнікам. Адноўчы, падмацаваўшыся рыссю, якой хапіла на цэлыя два дні, Белы Ікол сустрэўся з воўчай зграяй. Пачалася доўгая, жорсткая пагоня, але Белы Ікол быў мацнейшы за ваўкоў і ўрэшце рэшт уцёк ад іх. І не толькі ўцёк, а апісаў вялікае кола і, вярнуўшыся назад, напаў на аднаго са сваіх знясіленых праследавацеляў.

У хуткім часе Белы Ікол пакінуў гэтыя мясціны і накіраваўся ў даліну, на сваю радзіму. Знайшоўшы ранейшае логова, ён сустрэў там Кічы. Кічы таксама пакінула негасцінныя вогнішчы багоў і, як толькі ёй прыйшла пара шчаніцца, вярнулася ў пячору. Да таго часу як каля пячоры з'явіўся Белы Ікол, з усяго вывадка Кічы засталася толькі адно ваўчаня, але і яно дажывала апошнія дні, — маладому жыццю цяжка было ўцалець у такі голад.

Прыём, які Кічы аказала свайму даросламу сыну, нельга было назваць цёплым. Але Белы Ікол аднёсся да гэтага абыякава. Не маючы больш патрэбы ў маці, ён спакойна адварнуўся ад яе і пабег уверх па ручаі. На левым яго рукаве Белы Ікол

знайшоў логава рысі, з якой некалі яму давлялося ўступіць у бой разам з маці. Тут, у закінутай нары, ён лёг і адпачываў увесь дзень.

У пачатку лета, калі галадоўка ўжо канчалася, Белы Ікол сустрэў Ліп-Ліпа, які гэтак жа, як і ён, уцёк у лес і гібеў там. Белы Ікол сустрэў яго зусім нечакана. Агібаючы з супрацьлеглых бакоў выступ стромкага берага, яны адначасова выбеглі з-за высокай скалы і сутыкнуліся нос у нос. Абодва замерлі, спалоханыя такой сустрэчай, і ўтаропіліся адзін на аднаго.

Белы Ікол быў у цудоўным стане. Увесь гэты тыдзень ён вельмі ўдачна паляваў і еў шмат, а апошняй сваёй здабычай быў сыты да адвалу. Але варта было яму толькі ўбачыць Ліп-Ліпа, як шэрсьць на ягонай спіне стала дыбам. Ён натапырыўся зусім міжвольна — гэтае знешняе праяўленне злосці ў мінулым спадарожнічала кожнай сустрэчы з задзірам Ліп-Ліпам. Так было і цяпер: убачыўшы свайго ворага, Белы Ікол натапырыўся і загыркаў на яго. Ні адна хвіліна не прапала дарэмна. Усё было зроблена хутка, у адно імгненне. Ліп-Ліп падаўся назад, але Белы Ікол стукнуўся з ім плячо ў плячо, збіў яго з ног, перакуліў на спіну і ўпіўся зубамі ў яго жылістую шыю. Ліп-Ліп біўся ў перадсмяротных сутаргах, а Белы Ікол пахаджваў вакол, не зводзячы з яго вачэй. Потым ён зноў накіраваўся ў дарогу і знік за крутым паваротам берага.

Хутка пасля гэтага Белы Ікол выбег на ўзлесак і па вузкім прагале спусціўся да ракі Макензі. Ён забягаў сюды і раней, але тады на гэтым беразе было пуста, а зараз тут віднелася паселішча. Белы Ікол спыніўся і, не выходзячы з-за дрэў, стаў аглядацца. Гукі і пахі здаліся яму знаёмымі. Гэта было старое паселішча, якое перабралася на іншае месца, але ў яго гуках і пахах адчувалася нешта новае. Не чуваць было ні выцця, ні плачу. Гэтыя гукі гаварылі аб дастатку. І калі Белы Ікол пачуў злосны жаночы голас, ён зразумеў, што так злаваць можна толькі на сыты страўнік. У паветры

пахла рыбай — значыць, у паселішчы была ежа. Голад скончыўся. Ён смела выйшаў з лесу і пабег прама да гаспадарскага вігвама. Самога гаспадара не было дома, але Клу-Куч сустрэла Белага Ікла радасным крыкам, дала яму цэлую свежую рыбіну, і ён лёг і стаў чакаць, калі вернецца Шэры Бабёр.

ЧАСТКА ЧАЦВЁРТАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

ВОРАГ

Калі ў натуры Белага Ікла была заложана хоць самая малая магчымасць зблізіцца з прадстаўнікам і яго пароды, то магчымасць гэтая незваротна загінула пасля таго, як ён стаў важаком запрэжкі. Сабакі ўзненавідзелі яго; узненавідзелі за тое, што Міт-Са падкідваў яму лішні кавалак мяса; узненавідзелі за ўсе тыя сапраўдныя і ўяўныя перавагі, якімі ён карыстаўся; узненавідзелі за тое, што ён заўсёды бег на чале запрэжкі, даводзячы іх да шаленства адным выглядам свайго пушыстага хваста і хутка мільгаючых ног.

І Белы Ікол пранікся да сабак такой жа вострай нянавісцю. Роля важака не прыносіла яму ніякага задавальнення. Ён праз сілу мірыўся з тым, што яму даводзілася ўцякаць ад раз'юшаных сабак, якія на працягу трох гадоў знаходзіліся пад ягонай уладай. Але з гэтым трэба было мірыцца, інакш яму пагражала пагібель, а жыццю, што біла ў ім крыніцай, гінуць не хацелася. Як толькі Міт-Са кранаўся з месца, уся запрэжка з лютым брэхам кідалася ў пагоню за Белым Іклом.

Абараняцца ён не мог: варта было яму павярнуць галаву да сабак, як Міт-Са сцёбаў яго па мордзе бізуном. Белама Іклу не заставалася нічога ін-

шага, як імчацца наперад. Адбіваць хвостом і заднімі нагамі нападзенне ўсёй яхкаючай зграі ён не мог, — такой зброяй нельга абараняцца супраць мноства бязлітасных іклоў. І Белы Ікол нёсся наўгалоп, кожным скачком гвалтуючы сваю прыроду і прыніжаючы сваю гордасць, а бегчы так даводзілася цэлы дзень.

Такое насілле над сабой не праходзіць беспакarana. Калі волас, які вырас на целе, прымусяць расці ў глыб скуры, ён будзе прычыняць нясцерпны боль. Тое ж самае адбывалася і з Белым Іклом. Усёй сваёй істотай ён імкнуўся расквітацца з сабакамі, якія праследуюць яго па пятах, але волю багоў нельга было парушаць, тым больш што воля іх падмацоўвалася ўдарамі трыццаціфунтавага бізуна, звітага з аленевых кішак. І Белы Ікол цярпеў усё гэта, затаіўшы ў сабе такую нянавісць і злосць, на якія толькі быў здатны яго люты і неўтаймоўны нораў.

Калі якую-небудзь жывую істоту і можна было назваць ворагам сваіх сабратаў, то гэта адносілася менавіта да Белага Ікла. Ён ніколі не прасіў літасці і сам нікога не шкадаваў. Раны і шрамы не сыходзілі з яго нага цела, а сабакі, у сваю чаргу, заўсёды насілі на сабе знакі ягоных зубоў. У адрозненне ад многіх важакоў, якія хаваліся пад абарону багоў, як толькі сабак распрагалі, Белы Ікол грэбаваў такой абаронай. Ён смела разгульваў па стаянцы, ноччу распраўляючыся з сабакамі за ўсё тое, што даводзілася цярпець ад іх днём. У тыя часы, калі Белы Ікол яшчэ не быў важаком, яго цяперашнія сябры па запрэжцы звычайна стараліся не трапляцца яму на дарозе. Цяпер становішча змянілася. Пагоня, што цягнулася з ранку да вечара, усведамленне, што Белы Ікол увесь дзень уцякаў ад іх, знаходзіўся ў іхняй уладзе, — усё гэта не дазваляла сабакам адступаць перад ім. Варта было яму з'явіцца сярод зграі, зараз жа пачыналася бойка. Яго прагулкі па стаянцы суправаджаліся гырканнем, грызнёй, віскам. Само паветра, якім ён

дыхаў, было насычана нянавісцю і злосцю, і гэта толькі ўзмацняла нянавісць і злосць у ім самім.

Калі Міт-Са загадваў запрэжцы спыніцца, Белы Ікол слухаўся яго вокрыку. Спачатку гэты прыпынак выклікаў замяшанне сярод сабак, усе яны накідваліся на ненавіснага важака. Але тут справа набывала ўжо добры кірунак: размахваючы бізунном, на дапамогу Беламу Іклу прыходзіў Міт-Са. І сабакі зразумелі нарэшце, што, калі сані спыняюцца па загадзе Міт-Са, важака лепш не чапаць. Але калі Белы Ікол спыняўся самавольна, значыць, над ім можна было ўчыняць расправу.

У хуткім часе Белы Ікол перастаў спыняцца без загаду. Такія ўрокі засвойваюцца хутка. Ды Белы Ікол і не мог не засвойваць іх, інакш ён не выжыў бы ў такім суровым асяроддзі, якое падрыхтавала яму жыццё.

Але для сабак гэтыя ўрокі праходзілі дарма — яны не пакідалі яго ў спакоі на стаянках. Дзённая пагоня і раз'юшаны брэх, у які запрэжка ўкладвала ўсю сваю нянавісць да важака, прымушалі яе забываць тое, што было папярэдняяй ноччу; наступнай ноччу ўрок паўтараўся, але да раніцы ад яго не заставалася і следу. Акрамя таго, варожасці сабак да Белага Ікла спрыяла яшчэ адна немалаважная акалічнасць: яны адчувалі ў ім іншую пароду, і гэтага было цалкам дастаткова, каб супрацьпаставіць іх адзін аднаму.

Гэтак жа як і Белы Ікол, усе яны былі прыручаныя ваўкі, але за імі стаяла ўжо некалькі прыручаных пакаленняў. Многае, чым надзяляе ваўка Паўночная глуш, было ўжо страчана, і для сабак у Паўночнай глушы таілася толькі адна невядомасць, вечная пагроза і вечная варожасць. Але знешнасць Белага Ікла, усе яго звычкі і інстынкты гаварылі пра моцную сувязь з Паўночнай глушшу; ён быў сімвалам і ўвасабленнем яе. І таму, скалячы на яго зубы, сабакі тым самым ахоўвалі сябе ад пагібелі, якая таілася ў змроку лясоў і ў цемры, што з усіх бакоў абступала вогнішчы чалавека.

Між іншым, адзін урок сабакі завучылі цвёрда:

трэба трымацца разам. Белы Ікол быў надта небяспечным праціўнікам, і ніхто не адважваўся сус-трэцца з ім сам-насам. Сабакі нападзілі на яго ўсёй зграяй, інакш ён расквітаўся б з імі за адну ноч. І Белама Іклу не ўдавалася расквітацца ні з адным са сваіх ворагаў. Ён збіваў праціўніка з ног, але зграя тут жа накідвалася на яго, не даючы яму пракусіць сабаку горла. Пры самым малым намёку на сварку ўся запрэжка дружна апалчалася на свайго важака. Сабакі ўвесь час грызліся паміж сабой, але варта было толькі каму-небудзь з іх распачаць бойку з Белым Іклом, як усе іншыя сваркі ўміг забываліся.

Аднак загрызці Белага Ікла яны не маглі пры ўсім сваім старанні. Ён быў надта рухавы для іх, надта грозны і разумны. Ён пазбягаў тых месцаў, дзе можна было трапіць у пастку, і заўсёды вы-слізгваў, калі зграя старалася акружыць яго кальцом. А пра тое, каб збіць Белага Ікла з ног, не мог марыць ніводны сабака. Ногі яго з такой жа ўпартасцю чапляліся за зямлю, з якой сам ён чапляўся за жыццё. І таму ў той бясконцай вайне, якую Белы Ікол вёў са зграяй, захаваць жыццё і ўтрымацца на нагах — былі для яго паняцці раўназначныя, і ніхто не ведаў гэтага лепш, чым ён сам.

Такім чынам, Белы Ікол стаў непрымірым ворагам сваіх сабратаў — ворагам ваўкоў, якія прыгрэліся ля вогнішча, раскладзенага чалавечам, і распесціліся пад выратавальнай абаронай чалавечай магутнасці. Такім зрабіла яго жыццё. Ён аб'явіў кроўную помсту ўсім сабакам і помсціў так жорстка, што нават Шэры Бабёр, у якім было дастаткова лютасці і дзікасці, не мог надзівіцца са злосці Белага Ікла. «Няма другога такога сабакі!» — гаварыў Шэры Бабёр. І індзейцы з чужых паселішчаў пацвярджалі яго словы, прыгадваючы, як Белы Ікол распраўляўся з іх сабакамі.

Белама Іклу было каля пяці гадоў, калі Шэры Бабёр узяў яго з сабой у доўгае падарожжа, і ў паселішчах ля Скалістых Гор, уздоўж рэк Макензі і Порк'юпайн, аж да самага Юкана, доўга памяталі

расправы Белага Ікла з сабакамі. Ён упіваўся сваёй помстай. Чужыя сабакі не чакалі ад яго нічога дрэннага, ім не даводзілася сустракацца з праціўнікам, які нападаў бы так раптоўна. Яны не ведалі, што маюць справу з ворагам, які забівае, як маланка, з аднаго ўдару. Сабакі ў чужых паселішчах падыходзілі да Белага Ікла з задзірлівым выглядам, а ён, не трацячы часу на папярэднія цырымоніі, кідаўся на іх імкліва, быццам раскручаная сталёная спружына, хапаў за горла і забіваў праціўніка, не даўшы яму апамятацца ад здзіўлення.

Белы Ікол стаў вопытным байцом. Ён біўся разважліва, ніколі не траціў сіл дарэмна, не зацягваў барацьбы. Ён налятаў і, калі здаралася прамакнуцца, тут жа адскакваў назад. Як і ўсе ваўкі, Белы Ікол пазбягаў працяглага сутыкнення з праціўнікам. Ён не выносіў гэтага. Такое сутыкненне таіла ў сабе небяспеку і прыводзіла яго ў шаленства. Ён хацеў быць свабодным, хацеў цвёрда трымацца на нагах. Паўночная глуш не выпускала Белага Ікла са сваіх учэпістых абдымкаў і сцвярджала сваю ўладу над ім. Адчужанасць з самага ранняга дзяцінства ад свайго асяроддзя толькі ўзмацніла ў ім гэтае імкненне да свабоды. Непасрэдная блізкасць да праціўніка ўтойвала ў сабе нейкую пагрозу, Белы Ікол падазраваў тут пастку, і страх перад гэтай пасткай не пакідаў яго.

Чужыя сабакі не маглі цягацца з ім. Белы Ікол ухіляўся ад іх іклоў; ён распраўляўся з імі і ўцякаў цэлы. Праўда, няма правіла без выключэння. Здаралася і так, што на Белага Ікла налятала адразу некалькі праціўнікаў і ён не паспяваў уцячы ад іх, а часам яму здорава даставалася і ад якога-небудзь аднаго сабакі. Але гэта здаралася рэдка. Белы Ікол стаў такім спрактыкаваным байцом, што выходзіў з гонарам амаль з усіх боек.

Ён меў яшчэ адну добрую якасць — уменне правільна разлічваць час і адлегласць. Рабілася гэта, зразумела, цалкам несвядома. Папросту яго ніколі не падводзіў зрок, і ўвесь яго арганізм, складзены лепш, чым у іншых сабак, працаваў дакладна і

хутка; каардынацыя сіл разумовых і фізічных была больш дасканалай, чым у іх. Калі зрокавыя нервы перадавалі мозгу Белага Ікла рухомыя адлюстраванні, яго мозг без усякіх намаганняў вызначаў прастору і час, неабходны для таго, каб гэты рух завяршыўся. Такім чынам, ён мог ухіліцца ад скачка сабакі ці ад яго іклоў і ў той жа час выкарыстаць кожную секунду, каб самому кінуцца на праціўніка. Але хваліць яго за гэта не варта,— прырода надарыла яго больш шчодро, чым іншых, вось і ўсё.

Было лета, калі Белы Ікол трапіў у форт Юкан. У канцы зімы Шэры Бабёр перасек водападзел паміж Макензі і Юканам і ўсю вясну прапаляваў на заходнім адгор'і Скалістых Гор. А калі рака Порк'юпайн ачысцілася ад лёду, Шэры Бабёр зрабіў пірогу і спусціўся ўніз па ёй да сутокаў яе і Юкана, якраз пад самым Палярным кругам. Тут стаяў форт Кампаніі Гудзонава заліва. У форце было шмат індзейцаў, шмат харчоў, паўсюль панавала незвычайнае ажыўленне. Было лета 1898 года, і золаташукальнікі тысячамі рухаліся ўверх па Юкане, да Даўсана і на Клондайк. Да мэты падарожжа ім заставаліся яшчэ сотні міляў, а, між іншым, многія з іх знаходзіліся ў дарозе ўжо год; менш пяці тысяч міляў не зрабіў ніхто, а некаторыя прыехалі сюды з другога канца свету.

У форце Юкан Шэры Бабёр зрабіў прыпынак. Чуткі пра залатую ліхаманку дайшлі і да яго вушэй, і ён прывёз з сабой некалькі цюкоў з футрам і адзін цюк з рукавіцамі і макасінамі. Шэры Бабёр ніколі не асмеліўся б адправіцца ў такую далёкую дарогу, калі б яго не прывабіла сюды надзея на вялікую нажыву. Але тое, што Шэры Бабёр убачыў тут, перасягнула ўсе яго спадзяванні. У самых сваіх нястрымных марах ён разлічваў утаргаваць ад продажу футра сто працэнтаў, а пераканаўся, што можна ўтаргаваць і тысячу. І, як сапраўдны індзеец, Шэры Бабёр узяўся за справу не спяшаючыся, вырашыўшы прасядзець тут хоць да восені, толькі б не пралічыцца і не папрадаваць танна.

У форце Юкан Белы Ікол упершыню ўбачыў белых людзей. Побач з індзейцамі яны здаваліся яму істотамі іншай пароды — багамі, улада якіх абапіралася на яшчэ большую магутнасць. Гэтая ўпэўненасць прыйшла да Белага Ікла сама па сабе: яму не трэба было напружваць свае разумовыя здольнасці, каб пераканацца ў магутнасці белых багоў. Ён толькі адчуваў яе, але адчуваў з незвычайнай сілай. Вігвамы, пабудаваныя індзейцамі, здаваліся яму калісьці сведчаннем велічы чалавека, а цяпер яго здзіўляў вялізны форт і дамы з тоўстых бярвёнаў. Усё гэта гаварыла пра магутнасць. Белыя багі валодалі сілай. Улада іх распасціралася далей, чым улада ранейшых багоў Белага Ікла, сярод якіх самай магутнай істотай быў Шэры Бабёр. Але і Шэры Бабёр здаваўся нікчэмнасцю ў параўнанні з беласкурумі багамі.

Вядома, Белы Ікол толькі адчуваў усё гэта і не разумеў сутнасці ўсіх сваіх адчуванняў. Але жывёлы дзейнічаюць часцей за ўсё на падставе менавіта такіх адчуванняў; і кожны ўчынак Белага Ікла тлумачыўся цяпер упэўненасцю ў магутнасць белых багоў. Ён адносіўся да іх з вялікай апаскай. Хто ж ведае, якога невядомага жаху і якой новай бяды можна чакаць ад іх? Белы Ікол з цікаўнасцю назіраў за белымі багамі, але баяўся трапляцца ім на шляху. Першыя некалькі гадзін ён здавольваўся тым, што насцярожана сачыў за імі здаля, аднак пасля, убачыўшы, што белыя багі не робяць ніякай шкоды сваім сабакам, падышоў бліжэй.

У сваю чаргу, Белы Ікол прыцягваў да сябе ўсеагульную ўвагу: яго падабенства да ваўка адразу ж кідалася ў вочы, і людзі паказвалі на яго адзін аднаму пальцамі. Гэта прымусіла Белага Ікла насцярожыцца. Як толькі хто-небудзь падыходзіў да яго, ён шчэрыў зубы і адбьягаў убок. Людзям так і не ўдавалася дакрануцца да яго рукой — і добра, што не ўдавалася.

У хуткім часе Белы Ікол даведаўся, што мала хто з гэтых багоў — толькі чалавек дзесяць — пастаянна жывуць у форце. Кожныя два-тры дні да

берага прыставаў параход (яшчэ адзін вялікі доказ усёмагутнасці белых людзей) і па некалькі гадзін стаяў ля прычала. Багі прыезджалі і зноў ад'язджалі на параходах. Здавалася, гэтым людзям няма ліку. У першыя ж два дні Белы Ікол убачыў іх столькі, колькі не бачыў індзейцаў за ўсё сваё жыццё. І кожны дзень яны прыезджалі, хадзілі па форце і зноў ад'язджалі ўверх па рацэ.

Але калі белыя багі былі ўсёмагутныя, то сабакі іх нічога не былі вартыя. Белы Ікол хутка пераканаўся ў гэтым, сутыкнуўшыся з тымі, што выходзілі на бераг разам са сваімі гаспадарамі. Усе яны былі непадобныя адзін на аднаго. У адных былі кароткія, залішне кароткія ногі; у другіх — доўгія, залішне доўгія. Замест густога футра іх пакрывала кароткая шэрць, а ў некаторых і шэрці амаль не было. І ніводны з гэтых сабак не ўмеў біцца.

Адчуваючы нянавісьць да ўсёй сваёй пароды, Белы Ікол лічыў сваім абавязкам уступаць у бойку і з гэтымі сабакамі. Пасля некалькіх сутычак ён пранікся да іх вялікай пагардай: яны здаваліся няспрытнымі, бездапаможнымі і стараліся адолець Белага Ікла адной сілай, тады як ён браў спрытам і хітрасцю. Сабакі кідаліся на яго з брэхам. Белы Ікол скакаў убок. Яны гублялі яго з вачэй, і тады ён налятаў на іх збоку, збіваў плячом з ног і хапаў іх за горла.

Часта ўкус гэты бываў смяротным, і яго праціўнік біўся ў брудзе пад нагамі індзейскіх сабак, якія толькі і чакалі той хвіліны, калі можна будзе кінуцца ўсёй зграяй і разарваць чужынца на кавалкі. Белы Ікол быў мудры. Ён ужо даўно ведаў, што багі злуюцца, калі хто-небудзь забівае іх сабак. Белыя багі не складалі выключэння. Таму, збіўшы праціўніка з ног і пракусіўшы яму горла, ён адбываў убок і дазваляў зграі дакончваць пачатую ім справу. У гэты час белыя людзі падбегалі і абрушвалі свой гнеў на зграю, а Белы Ікол выходзіў сухім з вады. Звычайна ён стаяў убаку і назіраў, як яго сабратаў б'юць камянямі, палкамі,

сякерамі і ўсім, што толькі траплялася людзям пад руку. Белы Ікол быў мудры.

Але яго сабраты таксама нечаму навучыліся: яны зразумелі, што самая пацеха пачынаецца ў тую хвіліну, калі параход прычальвае да берага. Вось сабакі збеглі з парахода — і два-тры з іх імгненна аказаліся разарванымі. Тады людзі заганяюць астатніх назад і пачынаюць жорсткую расправу. Адноўчы белы чалавек, на вачах якога разарвалі яго сетэра, выхапіў рэвальвер. Ён выстраліў шэсць разоў запар, і шэсць сабак са зграі паваліліся як нежывыя. Гэта было яшчэ адно праяўленне магутнасці белых людзей, якое надоўга запомнілася Беламу Іклу.

Белы Ікол упіваўся ўсім гэтым, ён не шкадаваў сваіх сабратаў, а сам ухітраўся заставацца ў такіх сутычках непашкоджаным. Спачатку бойкі з сабакамі белых людзей толькі забаўлялі яго, потым ён узяўся за гэта па-сапраўднаму. Іншай справы ў яго не было. Шэры Бабёр заняўся гандлем, багацеў. І Белы Ікол бадзяўся па прыстані, чакаючы разам з гайнёй бесталковых індзейскіх сабак прыбыцця параходаў. Як толькі параход прычальваў да берага, пачыналася пацеха. Да таго часу як белыя людзі апамятаюцца ад нечаканасці, сабачая гайня разбягалася ў розныя бакі і чакала наступнага парахода.

Аднак Белага Ікла нельга было лічыць членам сабачай гайні. Ён не змешваўся з ёй, трымаўся ўбаку, ніколі не траціў сваёй незалежнасці, і сабакі нават пабойваліся яго. Праўда, ён дзейнічаў з імі заадно. Ён распачынаў сварку з чужынцам і збіваў яго з ног. Тады сабакі кідаліся і прыкончвалі чужынца, а Белы Ікол тут жа ўцякаў, даючы гайні атрымліваць пакаранне ад разгневаных багоў.

Для таго каб распачаць такую сварку, непатрэбны былі вялікія намаганні. Беламу Іклу варта было толькі паказацца на прыстані, калі чужыя сабакі сыходзілі на бераг, — і гэтага было дастаткова, яны кідаліся на яго. Так загадваў ім ін-

стынкт. Сабакі чулі ў Белым Ікле Паўночную глуш, невядомае, жах, вечную пагрозу; чулі ў ім тое, што хадзіла крадком у змроку, які акружаў чалавечыя вогнішчы, калі яны, падкраўшыся да гэтых вогнішчаў, адмаўляліся ад сваіх ранейшых інстынктаў і баяліся Паўночнай глушы, якую яны пакінулі і якой здрадзілі. Ад пакалення да пакалення перадаваўся сабакам гэты страх перад Паўночнай глушшу. Паўночная глуш пагражала пагібеллю, але іх уладары далі ім права забіваць усё жывое, што прыходзіць адтуль. І, скарыстаўшы гэтае права, яны абаранялі сябе і багоў, якія дапусцілі іх у сваё асяроддзе.

І таму выхадцам з Поўдня, якія збягалі па сходах на бераг Юкана, дастаткова было ўбачыць Беллага Ікла, каб адчуць неадольнае жаданне кінуцца і разарваць яго. Сярод прыезджых сабак трапляліся і гарадскія, але інстынктыўны страх перад Паўночнай глушшу захаваўся і ў іх. На падобнага на ваўка звера, які з'яўляўся перад імі сярод беллага дня, яны глядзелі не толькі сваімі вачыма, — яны глядзелі на Беллага Ікла вачыма продкаў, і памяць, унаследаваная ад усіх папярэдніх пакаленняў, падказвала ім, што перад імі стаіць воўк, да якога іхняя парода адчувае спрадвечную варожасць.

Усё гэта прыносіла задавальненне Беламу Іклу. Калі адным сваім выглядам ён прымушаў сабак кідацца ў бойку, тым лепш для яго і тым горш для іх. Яны чулі ў Белым Ікле сваю законную здабычу, і якраз гэтак жа адносіўся да іх і ён. Нездарма Белы Ікол упершыню ўбачыў дзённае святло ў адасобленым логаве і ў першых жа сваіх бітвах меў такіх праціўнікаў, як белая курапатка, ласка і рысь. І нездарма яго ранняе дзяцінства было азмочана варожасцю з Ліп-Ліпам і з усёй зграяй маладых сабак. Склалася б яго жыццё інакш — і ён сам быў бы іншым. Калі б не было ў паселішчы Ліп-Ліпа, Белы Ікол пасябраваў бы з іншымі шчаннямі, быў бы больш падобны на сабаку і з большай памяркоўнасцю адносіўся б да сваіх сабратаў.

Калі б Шэры Бабёр быў мякчэйшы і лепшы, ён змог бы абудзіць у ім пачуццё прыхільнасці і любові. Але ўсё склалася інакш. Жыццё крута абышлося з Белым Іклом, і ён стаў панурым, замкнутым, злосным зверам — ворагам сваіх сабратаў.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

ЗВАР'ЯЦЕЛЫ БОГ

Белых людзей у форце Юкан было няшмат. Усе яны ўжо даўно жылі тут, называлі сябе «кіслым цестам» і вельмі ганарыліся гэтым. Тымі, хто прыязджаў сюды з іншых месцаў, старажылы пагарджалі. Людзі, якія сыходзілі з парахода на бераг, былі навічкамі і называліся «чэчака». Навічкі вельмі недалюблівалі сваю мянушку. Яны замешвалі цеста на сухіх дражджах, і гэта праводзіла рэзкую мяжу паміж імі і старажыламі, якія ставілі хлеб на заквасцы, таму што дражджэй у іх не было.

Але ўсё гэта — між іншым. Жыхары форта пагарджалі прыезджымі і радаваліся кожны раз, калі ў тых здаралася якая-небудзь непрыемнасць. Асаблівае задавальненне давалі ім расправы Белага Ікла і ўсёй гайні з чужымі сабакамі. Як толькі параход падыходзіў, старажылы форта спяшаліся на бераг, каб не прапусціць пацехі. Яны адчувалі забаўкі не менш індзейскіх сабак і, канечне, адразу ж ацанілі тую ролю, якую іграў у гэтых бойках Белы Ікол.

Але быў сярод старажылаў адзін чалавек, якому гэтая забаўка прыносіла асаблівае задавальненне. Пачуўшы гудок парахода, які набліжаўся, ён з усіх ног кідаўся да берага, а калі бойка заканчвалася і гайня сабак разбягалася ў розныя бакі, чалавек гэты павольна ішоў з прыстані, усім сваім выглядам выражаючы вялікае шкадаванне. Часта, калі выпеставаны паўднёвы сабака з перадсмяротным выццём падаў на зямлю і гінуў, раздзіра-

емы на шматкі сабакамі, што наляцелі на яго, — чалавек гэты крычаў і скакаў ад захаплення. І штораз ён зайздросна пазіраў на Белага Ікла.

Старажылы форта прызвалі гэтага чалавека Прыгажунчыкам. Сапраўднага яго імені ніхто не ведаў, і ў тутэйшых мясцінах ён быў вядомы як Прыгажунчык Сміт. Праўда, прыгожага ў ім было мала; таму, магчыма, яму і далі такую мянушку. Ён быў на рэдкасць брыдкі. Ствараючы яго, прырода паскупілася. Ён быў нізкага росту, а на яго шчуплым целе сядзела няправільнай формы падоўжаная галава. У дзяцінстве, яшчэ да таго як за ім замацавалася новая мянушка Прыгажунчык, равеснікі звалі яго Цвічком.

Патыліца ў Сміта была цалкам пляскатай, лоб нізкі і недарэчна шырокі. А потым прырода раптам расшчодрылася і надзяліла Прыгажунчыка Сміта вылупленымі вачыма, да таго ж расстаўленымі так шырока, што паміж імі магла б умясціцца яшчэ адна пара вачэй. Каб як-небудзь запоўніць рэшту свабоднай прасторы, прырода дала яму цяжкую ніжнюю сківіцу, якая вытыркалася ўперад і ледзь не ляжала ў яго на грудзях, а можа, гэта толькі так здавалася, бо шыя ў Прыгажунчыка Сміта была надта тонкай для такой грувасткай ношы.

Ніжняя сківіца надавала яго твару выраз лютага рашучасці, але ў гэтую рашучасць неяк не верылася, — магчыма, таму, што сківіца была надта ўжо вялікая і масіўная. Іншымі словамі, ніякай рашучасці ў натуры Прыгажунчыка Сміта і заваду не было. Ён лічыўся ўсюды пагарджаным, нікчэмным баязліўцам. Для паўнаты малюнка варта ўспомніць, што зубы ў яго былі доўгія і жоўтыя, а абодва іклы вылазілі наверх з-пад тонкіх губ. На вочы ў прыроды, відаць, не хапіла фарбы, яна саскрэбла для іх усе рэшткі са сваёй палітры — і атрымалася нешта мутна-жоўтае. Тое ж самае можна сказаць і пра рэдкія валасы, якія пасмамі тырчалі ў яго на галаве і на скулах, нагадваючы раскудлачаны ветрам сноп саломы.

Карацей кажучы, Прыгажунчык Сміт быў вы-

радкам, але вінаваціць яго за гэта не варта. Такім ужо чалавек з'явіўся на свет Божы. Ён гатаваў ежу для жыхароў форта, мыў посуд і выконваў розную чорную работу. У форце да яго адносіліся памяркоўна і нават спагадліва, як да істоты, якой не пашанцавала ў жыцці. Апроч таго, Прыгажунчыка Сміта пабойваліся. Ад такога зласлівага баязліўца можна было атрымаць і кулю ў спіну і шклянку кавы з атрутай. Але ж камусьці трэба было займацца гатаваннем, а Прыгажунчык Сміт, нягледзячы на ўсе яго недахопы, ведаў сваю справу.

Такім быў чалавек, які захапляўся адчайнай адвагай Белага Ікла і марыў завалодаць ім. Прыгажунчык Сміт стаў паддобрывацца да Белага Ікла. Той не звяртаў на гэта ніякай увагі. Калі паддобрыванні рабіліся больш настойлівымі, Белы Ікол шчэрыў на Прыгажунчыка Сміта зубы, ашчаціньваўся і ўцякаў. Гэты чалавек не падабаўся яму. Белы Ікол чуў у ім нешта злое і ненавідзеў яго, баючыся ягонай працягнутай рукі і ліслівага голасу.

Дабро і зло ўспрымаюцца проста істотай вельмі проста. Дабро ёсць усё тое, што спыняе боль, што нясе з сабой свабоду і задавальненне. Таму дабро прыемнае. Зло ж ненавіснае, таму што яно прыносіць трывогу, небяспеку, пакуту. Як над гнілым балотам падымаецца туман, так і ад пачварнага цела і бруднай душы Прыгажунчыка Сміта веяла нечым паганым, нездаровым. Неўсвядомлена, быццам з дапамогай шостага пачуцця, Белы Ікол угадваў, што гэты чалавек тоіць у сабе зло, пагражае гібеллю і што яго трэба ненавідзець.

Белы Ікол быў дома, калі Прыгажунчык Сміт упершыню зайшоў на стаянку Шэрага Бабра. Яшчэ задоўга да з'яўлення Прыгажунчыка Сміта, па адным толькі гуку ягоных крокаў, Белы Ікол зразумеў, хто ідзе да іх, і натапырыўся. Хоць яму было і вельмі зручна ляжаць, але як толькі гэты чалавек падышоў бліжэй, ён тут жа падняўся і бясшумна, як сапраўдны воўк, адбег убок. Белы

Ікол не ведаў, пра што ішла размова з гэтым чалавекам у Шэрага Бабра, ён бачыў толькі, што гаспадар размаўляе з ім. У час гаворкі Прыгажунчык Сміт паказаў на Белага Ікла пальцам, і той загыркаў, нібы гэта рука была не на адлегласці пяцідзесяці футаў ад яго, а апускалася яму на спіну. Прыгажунчык Сміт зарагатаў, і Белы Ікол вырашыў схавацца ў лесе і, уцякаючы, усё азіраўся назад, на людзей, якія вялі гаворку.

Шэры Бабёр адмовіўся прадаць сабаку. Ён разбагацеў, у яго ўсё ёсць. Акрамя таго, лепшага ездавога сабакі і лепшага важака нідзе не знойдзеш — ні на Макензі, ні на Юкане. Белы Ікол — майстар біцца. Разарваць сабаку для яго нічога не значыць — усё роўна што чалавеку прыстукнуць камара. (Вочы ў Прыгажунчыка Сміта заблішчалі пры гэтых словах, і ён з прагнасцю аблізаў свае тонкія губы.) Не, Шэры Бабёр ні за якія грошы не прадаць Белага Ікла.

Але Прыгажунчык Сміт добра ведаў індзейцаў. Ён стаў часта наведвацца да Шэрага Бабра і штотраў прыносіў за пазухай бутэльку. Віскі валодае адной магутнай уласцівацю: яно ўзбуджае прагу. І такая прага з'явілася ў Шэрага Бабра. Ягонае нутро патрабавала ўсё больш і больш гэтай пякучай вадкасці, і, страціўшы з непрывычкі да яе ўладу над сабой, ён быў гатовы на што хочаш, абы толькі дастаць гэтую вадкасць. Грошы, выручаныя ад продажу футра, рукавіц і макасінаў, пачалі таяць. Іх становілася ўсё менш і менш, і чым больш пусцеў мяшок, у якім яны захоўваліся ў Шэрага Бабра, тым больш неспакойным ён рабіўся.

Нарэшце ўсё знікла — і грошы, і тавары, і спайкой. У Шэрага Бабра засталася толькі прага, якая расла з кожнай хвілінай. І тады Прыгажунчык Сміт зноў завёў размову аб продажы Белага Ікла; але на гэты раз цана вызначалася ўжо не доларамі, а бутэлькамі віскі, і Шэры Бабёр прыслухаўся да прапановы больш уважліва.

— Зможаш злавіць — сабака твой, — было яго апошняе слова.

Бутэлькі перайшлі да яго, але праз два дні Прыгажунчык Сміт сам сказаў Шэраму Бабру:

— Злаві сабаку.

Вярнуўшыся неяк вечарам дадому, Белы Ікол з уздыхам аблягчэння ўлёгся каля вігвама. Страшнага белага бога не было. За апошнія дні ён усё больш і больш чапляўся да Белага Ікла, і той палічыў за лепшае на гэты час зусім сысці з дому. Ён не ведаў, якую небяспеку тояць у сабе рукі гэтага чалавека, ён толькі адчуваў штосьці нядобрае і вырашыў трымацца ад іх далей.

Як толькі Белы Ікол улёгся, Шэры Бабёр, ківаючыся, падышоў да яго і абвязаў рэмень вакол ягонай шыі. Потым Шэры Бабёр сеў побач з Белым Іклom, трымаючы ў адной руцэ канец рэменя. У другой ён трымаў бутэльку і раз-пораз прыкладваўся да яе, і тады Белы Ікол чуў бульканне.

Так прайшла гадзіна, і раптам да вушэй Белага Ікла данесліся гукі нечых крокаў. Ён распазнаў іх першы і, здагадаўшыся, хто ідзе, увесь натапырыўся. Шэры Бабёр сядзеў і торкаў носам. Белы Ікол асцярожна пацягнуў рэмень з рук гаспадара, але аслабелыя пальцы сціснуліся мацней, і Шэры Бабёр прагнуўся.

Прыгажунчык Сміт падышоў да вігвама і спыніўся побач з Белым Іклom. Той глуха загыркаў на гэтую страшную істоту, не зводзячы вачэй з яе рук. Адна рука выцягнулася ўперад і стала апускацца над ягонай галавой. Белы Ікол загыркаў гучней. Рука працягвала павольна апускацца, а Белы Ікол, злосна глядзячы на яе і ўжо задыхаючыся ад раз'юшанага гыркання, усё ніжэй і ніжэй прыпадаў да зямлі. І раптам ягоныя зубы бліснулі, як у змяі, і з рэзкім металічным гукам лягнулі ў паветры. Рука была адхоплена своечасова. Прыгажунчык Сміт спалохаўся і разлютаваўся. Шэры Бабёр ударыў Белага Ікла па галаве, і той зноў пакорна лёг на зямлю.

Белы Ікол сачыў за кожным рухам двух людзей. Ён убачыў, што Прыгажунчык Сміт пайшоў і хутка вярнуўся з важкай палкай. Шэры Бабёр перадаў

яму рэмень. Прыгажунчык Сміт падаўся ўперад. Рэмень нацягнуўся. Белы Ікол усё яшчэ ляжаў. Шэры Бабёр ударыў яго некалькі разоў, прымушаючы падняцца з месца. Белы Ікол паслухаўся і скочыў прама на чужога чалавека, які хацеў павесці яго з сабой. Той чакаў гэтага нападу і ўдарам палкі зваліў Белага Ікла на зямлю, спыніўшы ягоны скачок нападарозе. Шэры Бабёр засмяяўся і пахвальна заківаў галавой. Прыгажунчык Сміт зноў пацягнуў за рэмень, і Белы Ікол, аглушаны ўдарам, з цяжкасцю падняўся на ногі.

Ён не паўтарыў свайго скачка. Аднаго такога ўдару было дастаткова, каб пераканаць яго, што белы бог недарэмна трымае палку ў руках. Белы Ікол быў мудры і бачыў усю марнасць барацьбы з непазбежнасцю. Падціснуўшы хвост і не перастаючы глуха гыркаць, ён паплёўся за Прыгажунчыкам Смітам, а той не зводзіў з яго вачэй і трымаў палку напачатку.

Прышоўшы ў форт, Прыгажунчык Сміт моцна прывязаў Белага Ікла і ўлёгся спаць. Белы Ікол пачакаў гадзіну, а потым узяўся за рэмень і праз нейкія дзесяць секунд апынуўся на свабодзе. Ён не траціў часу дарэмна: рэмень быў перарэзаны наўскасяк, нібы нажом. Агледзеўшыся па баках, Белы Ікол натапырыўся і загыркаў. Потым павярнуўся і пабег да вігвама Шэрага Бабра. Ён не быў абавязаны падпарадкоўвацца гэтаму чужомаму і страшнаму богу. Ён аддаў усяго сябе Шэраму Бабру, і ніхто іншы, акрамя Шэрага Бабра, не мог валодаць ім.

Усё папярэдняе паўтарылася, але з некаторай розніцай. Шэры Бабёр зноў прывязаў яго і раніцай адвёў да Прыгажунчыка Сміта. Вось тут Белы Ікол і адчуў гэтую розніцу. Прыгажунчык Сміт даў яму дыхту. Белама Іклу, цяпер моцна прывязанаму, не заставалася нічога іншага, як кідацца ў бяспільнай лютасці і цярпець пакаранне. Прыгажунчык Сміт пусціў у ход палку і плётку, і такіх пабояў Белама Іклу не даводзілася зазнаваць яшчэ ні разу ў жыцці. Нават тая лупцоўка, якую ка-

лісьці даўно яму задаў Шэры Бабёр, была дробяззю ў параўнанні з тым, што давялося вынесці цяпер.

Прыгажунчык Сміт адчуваў асалоду. Ён з прагнасцю глядзеў на сваю ахвяру, і вочы яго загараліся цьмяным агнём, калі Белы Ікол выў ад болю і гыркаў пасля кожнага ўдару палкай ці плёткай. Прыгажунчык Сміт быў жорсткім, як бываюць жорсткімі толькі баязліўцы. Пакорна зносячы ад людзей удары і лаянку, ён спаганяў сваю злосць на слабейшых істотах. Усё жывое любіць уладу, і Прыгажунчык Сміт не быў выключэннем: не маючы магчымасці ўладарыць над роўнымі з ім, ён карыстаўся безабароннасцю жывёл. Але Прыгажунчыка Сміта не варта абвінавачваць у гэтым. Пачварнае цела і нізкі інтэлект былі дадзены яму ад нараджэння, а жыццё абышлося з ім сурова і не выправіла яго.

Белы Ікол ведаў, чаму яго б'юць. Калі Шэры Бабёр надзеў рэмень яму на шыю і перадаў прывязь Прыгажунчыку Сміту, Белы Ікол зразумеў, што ягоны бог загадвае яму ісці з гэтым чалавекам. І калі Прыгажунчык Сміт пасадзіў яго на прывязь у форце, ён зразумеў, што той загадвае яму застацца тут. Такім чынам, ён парушыў волю абодвух багоў і заслужыў пакаранне. Яму даводзілася і раней бачыць, як сабак, якія ўцяклі ад новага гаспадара, білі гэтак жа, як білі зараз яго. Белы Ікол быў мудры, але ў ім жылі сілы, перад якімі адступала і сама мудрасць. Адною з гэтых сіл была вернасць. Белы Ікол не любіў Шэрага Бабра і ўсё ж захоўваў вернасць яму насуперак ягонай волі, ягонаму гневу. Ён нічога не мог з сабой зрабіць. Такім ён быў створаны. Вернасць была набыткам пароды Белага Ікла, вернасць адрознівала яго ад усіх іншых жывёл, вернасць прывяла ваўка і дзікага сабаку да чалавека і дазволіла ім стаць ягонымі сябрамі. Пасля збівання Белага Ікла адцягнулі назад у форт, і цяпер Прыгажунчык Сміт прывязаў яго індзейскім спосабам — з палкай. Але адмаўляцца ад свайго бажання нялёгка, і Белы Ікол адчуў гэта на сабе. Шэры Бабёр быў для яго богам,

і ён працягваў чапляцца за Шэрага Бабра супраць яго волі. Шэры Бабёр здрадзіў Беламу Іклу і не прызнаваў яго, але гэта нічога не значыла. Нездарма ж Белы Ікол аддаўся Шэраму Бабру душой і целам. Сувязі, якія звязваюць яго з гаспадаром, было не так лёгка парваць.

І ноччу, калі ўвесь форт спаў, Белы Ікол узяўся грызці палку, да якой яго прывязалі. Палка была сухая і цвёрдая і так блізка прылягала да шыі, што ён з цяжкасцю, пасля страшэннага напружання мускулаў дацягнуўся да яе зубамі, а для таго, каб перагрызці прывязь, яму спатрэбілася некалькі гадзін самай цярплівай работы. Да яго ніводны сабака не рабіў нічога падобнага, але Белы Ікол зрабіў гэта і самай раніцай уцёк з форта з агрызкамі палкі на шыі.

Белы Ікол быў мудры. І калі б ён быў толькі мудры, ён не прыйшоў бы да Шэрага Бабра, які ўжо два разы здрадзіў яму. Але мудрасць спалучалася ў ім з вернасцю — ён прыбег дадому, і гаспадар трэці раз выракся яго. Зноў Белы Ікол дазволіў надзець сабе рэмень на шыю, і зноў за ім прыйшоў Прыгажунчык Сміт. І цяпер Беламу Іклу папала яшчэ больш. Шэры Бабёр абыякава глядзеў, як белы чалавек узмахвае плёткай. Ён не спрабаваў абараніць сабаку, які ўжо не належаў яму. Калі збіванне скончылася, Белы Ікол быў ледзь жывы. Выпеставаны паўднёвы сабака не вынес бы такіх пабаяў, але Белы Ікол вынес. Яго загартавала суровая жыццёвая школа. Ён быў вельмі жыццяздольны, і яго хватка за жыццё была мацнейшай, чым у іншых сабак. Але цяпер Белы Ікол ледзь дыхаў. Ён не мог нават варухнуцца, Прыгажунчыку Сміту давялося пачакаць з паўгадзіны, перш чым весці яго дадому. А потым Белы Ікол устаў, хістаючыся, і, нічога перад сабой не бачачы, паплёўся за Прыгажунчыкам Смітам у форт.

Цяпер яго пасадзілі на ланцуг, які нельга было перагрызці. Ён стараўся вырваць дужку, убітую ў бярвяно, але ўсе яго намаганні былі марнымі. Праз

некалькі дзён разораны Шэры Бабёр працверазіўся і накіраваўся ў доўгі шлях па рацэ Порк'юпайн на Макензі. Белы Ікол застаўся ў форце Юкан і перайшоў у поўную ўласнасць да вар'ята — істоты, якая страціла чалавечае аблічча. Але што ведае сабака пра вар'яцтва? Для Белага Ікла Прыгажунчык Сміт стаў богам — страшным, але ўсё ж богам. Гэта быў звар'яцелы бог, але Белы Ікол не ведаў, што такое вар'яцтва; ён ведаў толькі, што трэба падпарадкоўвацца волі гэтага чалавека і выконваць усе яго недарэчныя жаданні і капрызы.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

ЦАРСТВА НЯНАВІСЦІ

У руках звар'яцелага бога Белы Ікол ператварыўся ў д'ябла. Зрабіўшы ў дальнім канцы форта загародку, Прыгажунчык Сміт пасадзіў Белага Ікла на ланцуг і стаў дражніць яго і даводзіць да шаленства дробязнымі, але пакутлівымі нападамі. Ён вельмі хутка выявіў, што Белы Ікол не церпіць, калі з яго смяюцца, і звычайна закончваў свае катаванні выбухамі аглушальнага рогату. Здзекуючыся з Белага Ікла, бог паказваў на яго пальцам. У гэтыя хвіліны сабака траціў усякую ўладу над сабой і ў прыпадках раз'юшанасці, якая апаноўвала яго, здаваўся больш шалёным, чым Прыгажунчык Сміт.

Да гэтага часу Белы Ікол адчуваў варожасць — праўда, лютую варожасць — толькі да істотаў адной з ім пароды. Цяпер ён стаў ворагам усяго, што бачыў вакол сябе. Здзекі Прыгажунчыка Сміта даводзілі яго да такой злосці, што ён слепа і безразважна ненавідзеў усіх і ўся. Ён узненавідзеў свой ланцуг, людзей, якія глядзелі на яго скрозь перакладзіны загародкі, сабак, якія прыходзілі разам з людзьмі і злосна гыркалі, але на іх гырканне

ён нічым не мог адказаць. Белы Ікол ненавідзеў нават дошкі, з якіх была зроблена ягоная загародка. Але перш за ўсё і больш за ўсё ён ненавідзеў Прыгажунчыка Сміта.

Абыходзячыся так з Белым Іклом, Прыгажунчык Сміт меў на ўвазе пэўную мэту. Адноўчы каля загародкі сабралася некалькі чалавек. Прыгажунчык Сміт увайшоў да Белага Ікла, трымаючы ў руцэ палку, і зняў з яго ланцуг. Як толькі гаспадар выйшаў, Белы Ікол пачаў кідацца па загародцы з кута ў кут, стараючыся дабрацца да людзей, якія глядзелі на яго. Белы Ікол быў цудоўны ў сваім шаленстве. Ён меў поўныя пяць футаў у даўжыню і два з паловай у вышыню, а важыў дзевяноста фунтаў — нашмат больш, чым любы дарослы воўк. Масіўны корпус сабакі ён унаследаваў ад маці, прычым на целе яго не было і слядоў тлушчу. Мускулы, косці, сухажыллі — і ні унцыі лішняй вагі, як і патрэбна байцу, які знаходзіцца ў цудоўнай форме.

Дзверы ў загародку зноў прачыніліся. Белы Ікол спыніўся. Адбывалася штосьці незразумелае. Дзверы адчыніліся шырэй. І раптам да яго ўпіхнулі вялікага сабаку. Дзверы зараз жа зачыніліся. Белы Ікол ніколі не бачыў такой пароды (гэта быў масціф), але памер і злосны выгляд незнаёмца зусім не збянтэжылі яго. Ён бачыў перад сабой не дрэва, не жалеза, а жывую істоту, на якой можна было спагнаць злосць. Бліснуўшы ікламі, ён скочыў на масціфа і распаласаваў яму шыю. Масціф заківаў галавой і з хрыпатым гырканнем рынуўся на Белага Ікла. Але Белы Ікол скакаў з боку ў бок, ухітраючыся выкручвацца і выслізгваць ад праціўніка, і ў той жа час паспяваў ірваць яго ікламі і зноў адскакваць назад.

Гледачы крычалі, апладзіравалі, а Прыгажунчык Сміт аж дрыжаў ад захаплення і не адрываў прагнага позірку ад Белага Ікла, які распраўляўся з праціўнікам. Грузны, непаваротлівы масціф быў асуджаны з самага пачатку, і схватка скончылася тым, што Прыгажунчык Сміт палкай адагнаў Бе-

лага Ікла, а масціфа, напаўмёртвага, выцягнулі вонкі. Потым тыя, хто прайграў, заплацілі заклад, і ў руцэ Прыгажунчыка Сміта зазвінелі грошы.

З гэтага дня Белы Ікол ужо з нецярпеннем чакаў той хвіліны, калі вакол яго загародкі зноў збярэцца натоўп. Гэта прадвяшчала бойку, а бойка стала цяпер для яго адзіным спосабам праяўляць сваю сутнасць. Седзячы ў адзіноце, замучаны, ашалелы ад нянавісці, ён знаходзіў выхад для гэтай нянавісці толькі тады, калі гаспадар упускаў да яго ў загародку сабаку. Прыгажунчык Сміт, відаць, умеў разлічваць сілы Белага Ікла, таму што Белы Ікол заўсёды выходзіў пераможцам з такіх бітваў. Аднойчы да яго ўпусцілі аднаго за адным трох сабак. Потым, праз некалькі дзён, — толькі што злоўленага дарослага ваўка. А трэці раз яму давялося біцца з двума сабакамі адразу. З усіх яго боек гэта была самая рызыкоўная, і хаця ён улажыў абодвух сваіх праціўнікаў, але к канцу пабоішча ён сам ледзьве дыхаў.

Восенню, калі выпаў першы снег і па рацэ пацягнуўся шарош, Прыгажунчык Сміт узяў месца для сябе і для Белага Ікла на параходзе, які адпраўляўся ўверх па Юкане ў Даўсан. Слава пра Белага Ікла пракацілася паўсюль. Ён набыў папулярнасць як «байцовы воўк», і таму каля яго клеткі на палубе заўсёды тоўпіліся цікаўныя. Ён гыркаў і кідаўся на гледачоў або ляжаў нерухома і з халоднай нянавісцю глядзеў на іх. Хіба гэтыя людзі не заслугоўвалі яго нянавісці? Белы Ікол ніколі не задаваў сабе такога пытання. Ён ведаў толькі адно гэта пачуццё і ўвесь аддаваўся яму. Жыццё стала для яго пеклам. Як і любы дзікі звер, які трапіў у рукі да чалавека, ён не мог сядзець пад замком. А яму даводзілася цярапець няволью.

Разявакі глядзелі на Белага Ікла, усоўвалі палкі скрозь агароджу; ён гыркаў, а яны смяяліся з яго. Гэтыя людзі абуджалі ў ім такую лютасць, якой не думала надзяліць яго і сама прырода. Аднак прырода дала яму здольнасць прыстасоўвацца. Там, дзе іншая жывёла загінула б ці стала па-

корлівай, Белы Ікол прыстасоўваўся да абставін і працягваў жыць, не ламаючы сваёй упартасці. Магчыма, што д'яблу ў абліччы Прыгажунчыка Сміта ўрэшце рэшт і ўдалося б зламаць Белага Ікла, але пакуль што ўсе яго намаганні былі марныя.

Калі ў Прыгажунчыку Сміту сядзеў д'ябал, то і Белы Ікол не ўступаў яму ў гэтым, і абодва д'яблы вялі бясконцую вайну адзін супраць аднаго. Раней у Белага Ікла хапала разважлівасці на тое, каб скарыцца чалавеку, які трымае палку ў руцэ; цяпер жа гэтая разважлівасць яго пакінула. Яму дастаткова было ўбачыць Прыгажунчыка Сміта, каб прыйсці ў шаленства. І калі яны сутыкаліся і палка заганяла Белага Ікла ў кут клеткі, ён і тады не пераставаў гыркаць і шчэрыць зубы. Суняць яго было немагчыма. Прыгажунчык Сміт мог біць Белага Ікла як хацеў і колькі хацеў — той не здаваўся. Як толькі гаспадар спыняў збіванне і выходзіў — услед яму чуўся абуральны рэў ці Белы Ікол кідаўся на пруты клеткі і выў ад нянавісці, якая бушавала ў ім.

Калі параход прыбыў у Даўсан, Белага Ікла звялі на бераг. Але і ў Даўсане ён жыў, як і раней, ва ўсіх навідавоку, у клетцы, пастаянна акружаны развакамі. Прыгажунчык Сміт выставіў напаказ свайго «байцовага ваўка», і людзі плацілі па пяцьдзсят цэнтаў залатым пяском, каб паглядзець на яго. У Белага Ікла не было ні хвіліны спакою. Калі ён спаў, яго будзілі, паднімалі з месца палкай. Гледачы хацелі атрымаць поўнае задавальненне за свае грошы. А для таго, каб зрабіць відовішча яшчэ больш займальным, Белага Ікла пастаянна трымалі ў стане шаленства.

Але самай горшай была тая атмасфера, у якой ён жыў. На яго глядзелі як на страшнага, дзікага зверу, і гэтыя адносіны людзей прасочваліся да Белага Ікла скрозь пруты клеткі. Кожнае іх слова, кожны рух пераконвалі яго ў тым, наколькі страшная для людзей ягоная лютасць. Гэта толькі

падлівала масла ў агонь, і раз'юшанасць Белага Ікла расла з кожным днём. Вось яшчэ адзін доказ падатлівасці матэрыялу, з якога ён быў зроблены, — доказ яго здольнасці прыстасоўвацца да акаляючага асяроддзя.

Прыгажунчык Сміт не толькі выставіў Белага Ікла напаказ, ён зрабіў з яго і прафесійнага байца. Калі з'яўлялася магчымасць арганізаваць бой, Белага Ікла выводзілі з клеткі і вялі ў лес, за некалькі міляў ад горада. Звычайна гэта рабілася ноччу, каб пазбегнуць сутыкнення з мясцовай коннай паліцыяй. Праз некалькі гадзін, на світанні, з'яўляліся гледачы і сабака, з якім ён павінен быў біцца. Беламу Іклу даводзілася сустракаць праціўнікаў усіх парод і ўсіх памераў. Ён жыў у дзікай краіне, і людзі тут былі дзікія, а сабачыя баі звычайна канчаліся смерцю аднаго з удзельнікаў.

Але Белы Ікол працягваў змагацца, і, значыць, гінулі яго праціўнікі. Ён не ведаў паражэнняў. Баявая загартоўка, атрыманая з дзяцінства, калі Беламу Іклу даводзілася змагацца з Ліп-Ліпам і з усёй зграяй маладых сабак, зрабіла яму добрую паслугу. Белага Ікла ратавала цвёрдасць, з якой ён трымаўся на нагах. Ніводнаму праціўніку не ўдавалася паваліць яго. Сабакі, у якіх яшчэ захавалася кроў іх далёкіх продкаў — ваўкоў, пускалі ў ход свой аблюбаваны баявы прыём: кідаліся на праціўніка прама ці нечаканым кідком збоку, разлічваючы ўдарыць яго ў плячо і перакуліць дагары. Ганчакі, лайкі, аўчаркі, ньюфаўндленды — усе паспрабавалі на Белым Ікле гэты прыём і нічога не дабіліся. Не было выпадку, каб Белы Ікол страціў раўнавагу. Людзі расказвалі пра гэта адзін аднаму і штораз спадзяваліся, што яго саб'юць з ног, але ён заўсёды расчароўваў іх.

Беламу Іклу дапамагала яго маланкавая хуткасць. Яна давала яму вялізную перавагу над праціўнікамі. Нават самыя вопытныя з іх яшчэ не сустракалі такога выкрутлівага байца. Даводзілася лічыцца і з нечаканасцю яго нападу. Усе сабакі

звычайна выконваюць перад бойкай пэўны рытуал — скаляць зубы, натапырваюцца, гыркаюць, і ўсе сабакі, якім даводзілася біцца з Белым Іклом, бывалі збіты з ног і прыкончаны раней, чым уступалі ў бойку ці апамятваліся ад нечаканасці. Гэта здаралася так часта, што Белага Ікла сталі прытрымліваць, каб даць яго праціўніку магчымасць выканаць належны рытуал і нават першым кінуцца ў бойку.

Але самую вялікую перавагу ў баях даваў Беламу Іклу яго вопыт. Белы Ікол знаўся на бойках, як ніводны яго праціўнік. Ён біўся часцей, чым яны ўсе, умеў адбіць любы напад, а яго ўласныя баявыя прыёмы былі больш разнастайныя і наўрад ці мелі патрэбу ў паляпшэнні.

Час ішоў, і біцца даводзілася ўсё радзей і радзей. Аматы сабачых баёў ужо страцілі надзею знайсці Беламу Іклу дастойнага саперніка, і Прыгажунчыку Сміту не заставалася нічога іншага, як выстаўляць яго супраць ваўкоў. Індзейцы лавілі іх пасткамі спецыяльна для гэтай мэты, і бой Белага Ікла з ваўком заўжды прыцягваў натоўпы гледачоў. Адноўчы ўдалося расстарацца дзесьці дарослую самку-рысь, і цяпер Беламу Іклу давалося адстойваць у баі сваё жыццё. Рысь не ўступала яму ні ў хуткасці рухаў, ні ў раз'юшанасці і пускала ў ход і зубы і вострыя кіпцюры, у той час як Белы Ікол дзейнічаў толькі зубамі.

Але пасля схваткі з рыссю баі спыніліся. Беламу Іклу ўжо не было з кім біцца — ніхто не мог выпусціць на яго дастойнага праціўніка. І ён прасядзеў у клетцы да вясны, а вясной у Даўсан прыехаў нейкі Цім Кінэн, па прафесіі карцёжны гулец. Кінэн прывёз з сабой бульдога — першага бульдога, які з'явіўся на Клондайку. Сустрэча Белага Ікла з гэтым сабакам была непазбежнай, а для некаторых насельнікаў горада маючая адбыцца схватка паміж імі цэлы тыдзень была галоўнай тэмай размоў.

РАЗДЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

УЧЭПСТАЯ СМЕРЦЬ

Прыгажунчык Сміт зняў з яго ланцуг і адступіў назад.

І ўпершыню Белы Ікол кінуўся ў бой не адразу. Ён стаяў як укопаны, навастрыўшы вушы, і з цікаўнасцю ўглядаўся ў дзіўную істоту, што стаяла перад ім. Ён ніколі не бачыў такога сабакі. Цім Кінэн падштурхнуў бульдога наперад і сказаў:

— Узяць яго!

Прысадзісты, нязграбны сабака прачыкільгаў на сярэдзіну кола і, міргаючы вачыма, спыніўся насупраць Беллага Ікла.

З натоўпу закрычалі:

— Узяць яго, Чэрокі! Усып яму як след! Узяць, узяць яго!

Але Чэрокі, відаць, не меў ніякага жадання біцца. Ён павярнуў галаву, паглядзеў на людзей, якія крычалі, і лагодна завіляў уцінкам хваста. Чэрокі не баяўся Беллага Ікла, проста яму не хацелася пачынаць бойку. Акрамя таго, ён не быў упэўнены, што з сабакам, які стаіць перад ім, трэба ўступаць у бой. Чэрокі не прывык сустракаць такіх праціўнікаў і чакаў, калі да яго прывядуць сапраўднага байца.

Цім Кінэн увайшоў у кола і, нахіліўшыся над бульдогам, стаў пагладжваць яго супраць шэрсці і лёгенька падпхваць наперад. Гэтыя рухі павінны былі падахвоціць Чэрокі. І яны не толькі падахвоцілі, але і раззлавалі яго. Пачулася нізкае, прыглушанае гырканне. Рухі рук чалавека дакладна супадалі з гырканнем сабакі. Калі рукі падпхвалі Чэрокі наперад, ён пачынаў гыркаць, потым сціхаў, але на наступны дотык адказваў тым жа. Кожны рух рук, якія пагладжвалі Чэрокі супраць шэрсці, заканчваўся лёгкім штуршком, і гэтак жа, быццам штуршком, з горла ў яго вырывалася гырканне.

Белы Ікол не мог заставацца абыякавым да ўсяго гэтага. Шэрсьць на карку і на спіне паднялася ў яго дыбам. Цім Кінэн падпіхнуў Чэрокі апошні раз і адступіў назад. Прабегшы па інерцыі некалькі крокаў наперад, бульдог не спыніўся і, хутка перабіраючы сваімі крывымі лапамі, выскачыў на сярэдзіну кола. У гэтую хвіліну Белы Ікол кінуўся на яго. Гледачы з захапленнем ускрыкнулі. Белы Ікол з лёгкасцю кошкі ў адзін скачок пакрыў усю адлегласць паміж сабой і праціўнікам, з той жа кашэчай паваротлівасцю рвануў яго зубамі і адскочыў убок.

На тоўстай шыі бульдога, каля самага вуха, паказалася кроў. Быццам не заўважыўшы гэтага, нават не гыркнуўшы, Чэрокі павярнуўся і пабег за Белым Іклом. Рухавасць Белага Ікла і ўпартасць Чэрокі распалілі пачуцці натоўпу. Гледачы ішлі ў новыя заклады, павялічвалі стаўкі. Белы Ікол скокнуў на бульдога яшчэ і яшчэ раз, ірвануў яго зубамі і адскочыў убок непашкоджаным, а гэты незвычайны праціўнік працягваў спакойна і нібы дзелавіта бегаць за ім, не спяшаючыся, але і не запавольваючы хады. У паводзінах Чэрокі адчувалася нейкая пэўная мэта, ад якой яго нішто не магло адцягнуць.

Усе яго рухі, усе звычкі былі прасякнуты гэтай мэтай. Ён збіваў Белага Ікла з панталыку. Ніколі ў жыцці не сустракаўся яму такі сабака. Шэрсьць у яго была зусім кароткая, кроў паказвалася на яго мяккім целе ад самай нязначнай драпіны. І дзе пушыстае футра, якое так перашкаджае ў бойках? Зубы Белага Ікла без усякай цяжкасці ўпіваліся ў падатлівае цела бульдога, які, мяркуючы па ўсім, зусім не ўмеў абараняцца. І чаму ён не вішчыць, не брэша, як робяць усе сабакі ў такіх выпадках? Калі не лічыць глухога вуркання, бульдог цяпеў укусы моўчкі і ні на хвіліну не спыняў пагоні за праціўнікам.

Чэрокі нельга было папракнуць у непаваротлівасці. Ён круціўся і хадзіў сюды-туды, але Белы Ікол усё-такі выслізгваў ад яго. Чэрокі таксама

быў збіты з панталыку. Яму яшчэ ні разу не даводзілася біцца з сабакам, які не падпускаў бы яго да сябе. Жаданне счাপіцца адзін з адным да гэтага часу заўсёды было ўзаемным. Але гэты сабака ўвесь час трымаўся на адлегласці, скакаў узад і ўперад і выкручваўся ад яго. І, нават ірвануўшы Чэрокі зубамі, ён зараз жа расціскаў сківіцы і адскокваў прэч.

А Белы Ікол ніяк не мог дабрацца да горла свайго праціўніка. Бульдог быў надта малы ростам; акрамя таго, сківіца, якая вытыркалася ўперад, была яму добрай абаронай. Белы Ікол кідаўся на яго і адскакваў убок, ухітраючыся не атрымаць ніводнай драпіны, а колькасць ран на целе Чэрокі ўсё расла і расла. Галава і шыя ў яго былі распаласаваны з абодвух бакоў, з ран лілася кроў, але Чэрокі не праяўляў ніякіх прыкмет неспакою. Ён гэтак жа ўпарта, гэтак жа добрасумленна ганяўся за Белым Іклом і за ўвесь гэты час спыніўся ўсяго толькі раз, каб здзіўлена паглядзець на людзей і памахаць уцінкам хваста ў знак сваёй гатоўнасці працягваць бойку.

У гэтую хвіліну Белы Ікол наляцеў на Чэрокі і, ірвануўшы яго вуха, і без таго раздзёртае на шматкі, адскачыў убок. Пачынаючы злаваць, Чэрокі зноў пусціўся ў пагоню, бегаючы ўнутры кола, якое апісваў Белы Ікол, і стараючыся ўчапіцца мёртвай хваткай яму ў горла. Бульдог прамахнуўся на самую дробязь, і Белы Ікол, выклікаўшы гучнае адабрэнне натоўпу, выратаваў сябе толькі тым, што зрабіў нечаканы скачок у супрацьлеглы бок.

Час ішоў. Белы Ікол танцаваў і круціўся каля Чэрокі, раз-пораз кусаючы яго і тут жа адскакаючы прэч. А бульдог з панурай настойлівасцю працягваў бегаць за ім. Рана ці позна, а ён даб'ецца свайго і, схапіўшы Белага Ікла за горла, вырашыць зыход бою. Пакуль жа яму не заставалася нічога іншага, як цярпліва пераносіць усе напады праціўніка. Яго кароткія вушы павіслі махрамі, шыя і плечы пакрыліся мноствам ран, і нават губы

яго былі разарваны і заліты крывёю, — і ўсё гэта нарабілі маланкавыя ўкусы Белага Ікла, якіх нельга было ні прадбачыць, ні пазбегнуць.

Шмат разоў імкнуўся Белы Ікол збіць Чэрокі з ног, але розніца ў росце была надта вялікай паміж імі. Чэрокі быў каржакаваты, прысадзісты. І цяпер шчасце здраділа Беламу Іклу. Скачучы і круцячыся, нібы ваўчок, каля Чэрокі, ён знайшоў хвіліну, калі праціўнік, не паспеўшы зрабіць круты паварот, адвёў галаву ўбок і пакінуў плячо неабароненым. Белы Ікол кінуўся наперад, але яго ўласнае плячо аказалася нашмат вышэйшым, чым плячо праціўніка, ён не змог утрымацца і з усяго размаху пераляцеў цераз яго спіну. І ўпершыню за ўсю баявую кар’еру Белага Ікла людзі сталі сведкамі таго, як «байцовы воўк» не змог устаяць на нагах. Ён выкруціўся ў паветры, як кошка, і толькі гэта перашкодзіла яму ўпасці дагары. Ён бразнуўся на бок і ў наступнае ж імгненне зноў стаяў на нагах, але зубы Чэрокі ўжо ўпіліся яму ў горла.

Хватка была не зусім удалая, яна трапіла вельмі нізка, бліжэй да грудзей, але Чэрокі не расціскаў сківіц. Белы Ікол замітусіўся з боку ў бок, спрабуючы стрэсі з сябе бульдога. Гэты цяжар, што цягнуўся за ім, даводзіў яго да шаленства. Ён звязваў ягонныя рухі, пазбаўляў яго свабоды, як быццам ён трапіў у пастку. Ягоны інстынкт паўставаў супраць гэтага. Ён не памятаў сябе. Прага жыцця авалодала ім. Ягонае цела патрабавала свабоды. Мозг, розум не ўдзельнічалі ў гэтай барацьбе, адступіўшы перад сляпой цягай да жыцця, да руху — перш за ўсё да руху, бо ў ім і праяўляецца жыццё.

Не спыняючыся ні на секунду, Белы Ікол круціўся, скакаў уперад, сілячыся стрэсі пяцідзесяціфунтавы груз, які павіс на ягонай шыі. А бульдогу было важна толькі адно: не расціскаць сківіц. Зрэдку, калі яму ўдавалася на адно імгненне даткнуцца лапамі да зямлі, ён спрабаваў супраціўляцца Беламу Іклу і тут жа апісваў кола ў паветры, падпарадкоўваючыся кожнаму руху ашалелага

праціўніка. Чэрокі рабіў так, як падказваў яму інстынкт. Ён ведаў, што робіць правільна, што расціскаць сківіцы нельга, і час ад часу ўздрыгваў ад задавальнення. У такія хвіліны ён нават заплюшчваў вочы і, нягледзячы на боль, дазваляў Беламу Іклу круціць сябе то ўправа, то ўлева. Усё гэта не мела значэння. Цяпер для Чэрокі важна было адно: не расціскаць зубоў, і ён не расціскаў іх.

Белы Ікол перастаў бегаць толькі тады, калі канчаткова выбіўся з сіл. Ён ужо нічога не мог зрабіць, нічога не мог зразумець. Ні разу за ўсё ягонае жыццё яму не даводзілася зазнаваць нічога падобнага. Сабакі, з якімі ён біўся раней, паводзілі сябе зусім інакш. З імі трэба было дзейнічаць так: учапіўся, ірвануў зубамі, адскочыў, учапіўся, ірвануў зубамі, адскочыў. Цяжка дыхаючы, Белы Ікол напаўляжаў на зямлі. Не расціскаючы зубоў, Чэрокі налягаў на яго ўсім целам, спрабуючы паваліць дагары. Белы Ікол супраціўляўся і адчуваў, як сківіцы бульдога, быццам жуючы ягоную шкуру, перасоўваюцца ўсё вышэй і вышэй. З кожнай хвілінай яны набліжаліся да горла. Бульдог дзейнічаў асцярожна; стараючыся не выпусціць захопленанага, ён карыстаўся самай малой магчымасцю захапіць больш. Такая магчымасць з'яўлялася ў яго, калі Белы Ікол ляжаў спакойна, але як толькі той пачынаў ірвацца, бульдог адразу сціскаў сківіцы.

Белы Ікол мог дацягнуцца толькі да карка Чэрокі. Ён запусціў яму зубы вышэй пляча, але перабіраць імі, нібы жуючы шкуру, не змог — гэты спосаб быў незнаёмы яму, ды і сківіцы яго не былі прыстасаваны да такой хваткі. Ён сутаргава рваў Чэрокі зубамі і раптам адчуў, што становішча іх змянілася. Чэрокі перакуліў яго на спіну і, усё яшчэ не расціскаючы сківіц, ухітрыўся стаць над ім. Белы Ікол сагнуў заднія ногі і, як кошка, пачаў ірваць кіпцюрамі свайго ворага. Чэрокі рызыкаваў застацца з распоратым жыватом і выратаваўся толькі тым, што скокнуў убок, пад прамым вуглом да Белага Ікла.

Вызваліцца з ягонай хваткі было немагчыма. Яна скоўвала з няўмольнасцю лёсу. Зубы Чэрокі павольна перасоўваліся ўверх, уздоўж вены. Беллага Ікла ахоўвалі ад смерці толькі шырокія складкі скуры і густое футра на шыі. Чэрокі забіў сабе ўсю пашчу ягонай шкурай, але гэта не перашкаджала яму карыстацца самай нязначнай магчымасцю, каб захапіць яе яшчэ больш. Ён душыў Беллага Ікла, якому штохвіліны становілася ўсё цяжэй і цяжэй дыхаць.

Барацьба, відаць, набліжалася да канца. Тыя, хто ставіў на Чэрокі, былі не ў сабе ад захаплення і прапаноўвалі страшэнныя заклады. Прыхільнікі Беллага Ікла засмуціліся і адмаўляліся паставіць дзесяць супраць аднаго і дваццаць супраць аднаго. Але знайшоўся адзін чалавек, які рызыкнуў прыняць заклад у пяцьдзсят супраць аднаго. Гэта быў Прыгажунчык Сміт. Ён увайшоў у кола і, паказаўшы на Беллага Ікла пальцам, стаў пагардліва смяяцца з яго. Гэта падзейнічала. Белы Ікол ашалеў ад лютасці. Ён сабраў апошнія сілы і падняўся на ногі. Але варта было яму забегачь па коле з пяцідзсяціфунтавым грузам, павіслым на ягонай шыі, як гэтая лютасць уступіла месца жаху. Прага жыцця зноў авалодала ім, і розум у ім патух, падпарадкоўваючыся загадам цела. Ён бегаў па коле, спатыкаўся, падаў і зноў падымаўся, становіўся на дыбы, ускідваючы свайго ворага ўгору, і ўсётакі ўсе яго спробы стрэсці з сябе ўчэпістую смерць былі марныя.

Нарэшце Белы Ікол перакуліўся дагары, і бульдог адразу ж перахапіў зубамі яшчэ вышэй і, забіраючы яго шкуру пашчай, амаль не даваў яму перавесці дух. Гром апладысmentaў вітаў пераможцу, з натоўпу крычалі: «Чэрокі! Чэрокі!» Бульдог заўзята завіляў уцінкам хваста. Але апладысменты не перашкодзілі яму. Хвост і масіўныя сківіцы дзейнічалі зусім незалежна адзін ад аднаго. Хвост хадзіў з боку ў бок, а сківіцы ўсё мацней і мацней сціскалі Беламу Іклу горла.

І тут гледачы скіравалі ўвагу ад гэтай забаўкі

на іншае. Удалечыні пачуліся крыкі паганятых, гукі званочкаў. Усе, акрамя Прыгажунчыка Сміта, насцярожыліся, вырашыўшы, што наскочыла паліцыя. Але на дарозе ў хуткім часе паказаліся двое мужчын, якія беглі побач з нартамі. Яны накіроўваліся не з горада, а ў горад, вяртаючыся, мусіць, з нейкай разведачнай экспедыцыі. Убачыўшы натоўп людзей, незнаёмы спынілі сабак і падышлі даведацца, што тут адбываецца.

Адзін з іх быў высокі малады чалавек; яго гладка паголены твар расчырванеўся ад хуткага руху на марозе. Другі, паганяты, быў ніжэйшага росту і з вусамі.

Белы Ікол спыніў барацьбу. Час ад часу ён пачынаў сутаргава біцца, але цяпер усякае супраціўленне было марным. Бязлітасныя сківіцы бульдога ўсё мацней сціскалі яму горла, паветра не хапала, дыханне яго станавілася ўсё больш перарывістым. Чэрокі даўно пракусіў бы яму вену, калі б яго зубы з самага пачатку не трапілі так блізка да грудзей. Ён перахопліваў імі ўсё вышэй, падбіраючыся да горла, але на гэта ішло шмат часу, да таго ж пашча яго была ўся забіта тоўстымі складкамі шкуры Беллага Ікла.

Тым часам лютая жорсткасць Прыгажунчыка Сміта выцесніла ў ім астаткі розуму. Убачыўшы, што вочы Беллага Ікла ўжо зацягвае пялёнкай, ён зразумеў, што бой прайграны. Быццам сарваўшыся з ланцуга, ён кінуўся да Беллага Ікла і пачаў шалёна біць яго нагамі. Гледачы закрычалі, пачуўся свіст, але тым справа і абмежавалася. Не вяртаючы ўвагі на гэтыя пратэсты, Прыгажунчык Сміт працягваў біць Беллага Ікла. Але раптам у натоўпе адбыўся нейкі рух: высокі малады чалавек прабіраўся ўперад, бесцырымонна распіхваючы ўсіх направа і налева. Ён увайшоў у кола якраз у тую хвіліну, калі Прыгажунчык Сміт узяў правую нагу для чарговага ўдару; перанёшы ўвесь цяжар на левую, ён знаходзіўся ў стане няўстойлівай раўнавагі. У гэтае імгненне малады чалавек са скрышальнай сілай ударыў яго кулаком па тва-

ры. Прыгажунчык Сміт не ўтрымаўся і, падскочыўшы ў паветры, паваліўся на снег.

Малады чалавек павярнуўся да натоўпу.

— Баязліўцы! — закрычаў ён. — Нягоднікі!

Ён не памятаў сябе ад гневу, таго гневу, якім загараецца чалавек толькі з цвярозым розумам. Яго шэрыя вочы зіхацелі стальным бляскам. Прыгажунчык Сміт устаў і нясмела рушыў да яго. Незнаёмец не зразумеў яго намераў. Не здагадваючыся, што перад ім нікуды не варты баязлівец, ён вырашыў, што Прыгажунчык Сміт хоча біцца, і, крыкнуўшы: «Нягоднік!», другі раз перакуліў яго дагары. Прыгажунчык Сміт скеміў, што ляжаць на снезе больш бяспечна, і ўжо не рабіў больш спробаў падняцца на ногі.

— Мэт, дапамажыце ж мне! — сказаў незнаёмец паганятаму, які разам з ім увайшоў у кола.

Абодва яны нагнуліся над сабакамі. Мэт падрыхтаваўся адцягнуць Белага Ікла ўбок, як толькі Чэрокі аслабіць сваю мёртвую хватку. Малады чалавек стаў расціскаць зубы бульдогу. Але ўсе яго намаганні былі марныя. Стараючыся разамкнуць абедзве сківіцы, ён не пераставаў паўтараць на паўголасу: «Нягоднікі!»

Гледачы захваляваліся, і той-сёй ужо стаў пратэставаць супраць такога няпрошанага ўмяшальніцтва. Але варта было незнаёмцу падняць галаву і паглядзець на натоўп, як пратэстуючыя галасы змоўклі.

— Вось дык нягоднікі! — крыкнуў ён зноў і ўзяўся за справу.

— Няма чаго і старацца, містэр Скот. Так мы іх ніколі не расцягнем, — сказаў нарэшце Мэт.

Яны выпрасталіся і агледзелі счэпленых сабак.

— Крыві выйшла няшмат, — сказаў Мэт, — да горла яшчэ не паспеў дабрацца.

— Чаго добрага, дабярэцца, — адказаў Скот. — Бачылі? Яшчэ вышэй перахапіў.

Хваляванне маладога чалавека і яго страх за лёс Белага Ікла раслі з кожнай хвілінай. Ён ударыў Чэрокі па галаве — раз, другі. Але гэта не дапа-

магло. Чэрокі завіляў уцінкам хваста ў знак таго, што, цудоўна разумеючы сэнс гэтых удараў, ён усё ж выканае свой абавязак да канца і не расцісне сківіц.

— Дапамажыце хто-небудзь! — крыкнуў Скот, у распачы звяртаючыся да натоўпу.

Але ніводны чалавек не зрушыўся з месца. Гледачы пачыналі пакепліваць з яго і засыпалі яго цэлым градам з'едлівых парадаў.

— Усуньце яму што-небудзь у пашчу, — параіў Мэт.

Скот схапіўся за кабуру, што вісела ў яго на поясе, выняў рэвальвер і паспрабаваў прасунуць дула паміж сціснутымі сківіцамі бульдога. Ён стараўся з усіх сіл, чуваць было, як сталь скрыпіць аб сціснутыя зубы Чэрокі. Яны з паганятым стаялі на каленях, нахіліўшыся над сабакамі.

Цім Кінэн зрабіў крок у кола. Падышоўшы да Скота, ён дакрануўся да ягонага пляча і прамовіў пагрозлівым тонам:

— Не зламайце яму зубоў, незнаёмец.

— Не зубы, дык шыю зламаю, — адказаў Скот, працягваючы ўсоўваць рэвальвернае дула ў пашчу Чэрокі.

— Кажу вам, не зламайце зубоў! — больш настойліва паўтарыў Цім Кінэн.

Але калі ён разлічваў запалохаць Скота, гэта яму не ўдалося.

Працягваючы арудаваць рэвальверам, Скот падняў галаву і стрымана спытаў:

— Ваш сабака?

Цім Кінэн буркнуў штосьці сабе пад нос.

— Тады расцісніце яму зубы.

— Вось што, даражэнькі, — са злосцю загаварыў Цім, — гэта не так проста, як вам здаецца. Я не ведаю, што тут рабіць.

— Тады ідзіце прэч, — прагучаў адказ, — і не перашкаджайце мне. Бачыце, я заняты.

Цім Кінэн не адыходзіў, але Скот ужо не звяртаў на яго ніякай увагі. Ён неяк уціснуў бульдогу

дула паміж зубамі і цяпер стараўся прасунуць яго далей, каб яно выйшла з другога боку.

Дабіўшыся гэтага, Скот пачаў асцярожна, павольна расціскаць бульдогу сківіцы, а Мэт тым часам вызваляў з ягонай пашчы складкі шкуры Белага Ікла.

— Трымайце свайго сабаку! — скамандаваў Скот Ціму.

Гаспадар Чэрокі паслухмяна нахіліўся і абедзвюма рукамі схапіў бульдога.

— Ну! — крыкнуў Скот, зрабіўшы апошняе намаганне.

Сабак расцягнулі ў розныя бакі. Бульдог адчайна супраціўляўся.

— Адвядзіце яго, — загадаў Скот, і Цім Кінэн адвёў Чэрокі ў натоўп.

Белы Ікол спрабаваў устаць — раз, другі. Але аслабелыя ногі падагнуліся пад ім, і ён павольна паваліўся на снег. Яго прыплюшчаныя вочы пацьмянелі, ніжняя сківіца адвісла, язык вываліўся наверх... задушаны сабака. Мэт агледзеў яго.

— Ледзь жывы, — сказаў ён, — але дыхае ўсётакі.

Прыгажунчык Сміт устаў і падышоў глянуць на Белага Ікла.

— Мэт, колькі каштуе добры ездавы сабака? — спытаў Скот.

Паганяты падумаў з хвіліну і адказаў, не падымаючыся з каленяў:

— Трыста долараў.

— Ну, а такі, на якім жывога месца не застаўся? — і Скот тыцнуў Белага Ікла нагой.

— Палову, — вырашыў паганяты.

Скот павярнуўся да Прыгажунчыка Сміта.

— Чулі вы, звер? Я бяру ў вас сабаку і плачу за яго паўтараста долараў.

Ён адкрыў бумажнік і адлічыў гэтую суму. Прыгажунчык Сміт заклаў рукі за спіну, адмаўляючыся ўзяць працягнутыя яму грошы.

— Не прадаю, — сказаў ён.

— Не, прадаеце, — заявіў Скот, — таму што я купляю. Бярыце грошы. Сабака мой.

Усё яшчэ трымаючы рукі за спінай, Прыгажунчык Сміт падаўся назад. Скот зрабіў крок да яго і замахнуўся кулаком.

Прыгажунчык Сміт уцягнуў галаву ў плечы.

— Сабака мой... — пачаў быў ён.

— Вы страцілі ўсе правы на гэтага сабаку, — перабіў яго Скот. — Вазьміце грошы, ці мне ўдарыць вас яшчэ раз?

— Добра, добра, — спалохана замармытаў Прыгажунчык Сміт. — Але вы мяне прымушаеце. Гэтаму сабаку цаны няма. Я не дазволю сябе рабаваць. У кожнага чалавека ёсць свае правы.

— Правільна, — адказаў Скот, перадаючы яму грошы. — У кожнага чалавека ёсць свае правы. Але вы не чалавек, а звер.

— Дайце мне толькі вярнуцца ў Даўсан, — прыгразіў яму Прыгажунчык Сміт, — там я знайду на вас управу.

— Пасмейце толькі рот адкрыць, я вас хутка з Даўсана выправяджу! Зразумелі?

Прыгажунчык Сміт прамармытаў штосьці неразборлівае.

— Зразумелі? — крыкнуў Скот, раззлаваўшыся.

— Так, — буркнуў Прыгажунчык Сміт, адступіўшы крок ад яго.

— Як?

— Так, сэр, — раўнуў Прыгажунчык Сміт.

— Асцярожней! Ён кусаецца! — крыкнуў хтосьці, і ў натоўпе зарагаталі.

Скот павярнуўся да Прыгажунчыка Сміта спінай і падышоў да паганятага, які ўсё яшчэ ваядаўся з Белым Іклом.

Сёй-той з гледачоў ужо адыходзіў, іншыя збіраліся кучкамі, паглядваючы на Скота і перагаворваючыся між сабой.

Да адной з гэтых груп падышоў Цім Кінэн.

— Што гэта за птушка? — спытаў ён.

— Уідан Скот, — адказаў хтосьці.

— Што за Уідан Скот?

— Ды інжынер з прыіскаў. Ён сярод тутэйшых верхаводаў свой чалавек. Калі не хочаш набыць непрыемнасцей, трымайся ад яго далей. Для яго сам начальнік прыіскаў сябар-прыяцель.

— Я адразу зразумеў, што гэта важная персона, — сказаў Цім Кінэн. — Не, думаю, з такім лепш не звязвацца...

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

НЕЎТАЙМОЎНЫ

— Не! Нічога тут не зробіш! — безнадзейным тонам сказаў Уідан Скот.

Ён сеў на прыступку і паглядзеў на паганятага, які гэтак жа безнадзейна паціснуў плячыма.

Абодва перавялі позірк на Белага Ікла. Увесь натапырыўшыся і злосна гыркаючы, ён ірваўся з ланцуга, стараючыся дабрацца да сабак, павыпраганных з нартаў. Сабакі ж, атрымаўшы дастатковую колькасць павучанняў ад Мэта — павучанняў, падмацаваных палкай, разумелі, што з Белым Іклом лепш не звязвацца.

Цяпер яны ляжалі ўбаку і, здавалася, зусім забыліся пра яго існаванне.

— Та-ак, ён воўк, а ваўка не прывучыш, — сказаў Уідан Скот.

— Хто яго ведае? — запырэчыў Мэт. — Можа, у ім ад сабакі больш, чым ад ваўка. Але ў чым я перакананы, з таго мяне ўжо не саб'еш.

Паганяты замаўчаў і з таямнічым выглядам кінуў у бок Ласінай гары.

— Ну, не прымушайце сябе прасіць, — рэзка прамовіў Скот, так і не дачакаўшыся працягу. — Выкладвайце, у чым справа.

Паганяты тыцнуў вялікім пальцам праз плячо, паказваючы на Белага Ікла.

— Воўк ён ці сабака — гэта няважна, а толькі яго спрабавалі прыручыць.

— Не можа таго быць!

— Я вам кажу — спрабавалі. Ён і ў запрэжцы хадзіў. Вы паглядзіце бліжэй. У яго сцёртыя месцы на грудзях.

— Правільна, Мэт! Да таго як трапіць да Прыгажунчыка Сміта, ён хадзіў у запрэжцы.

— А чаму б яму не пахадзіць у запрэжцы і ў нас?

— І праўда! — усклікнуў Скот.

Але надзея, якая была з'явілася, зараз жа згасла, і ён сказаў, круцячы галавой:

— Мы яго трымаем ужо два тыдні, а ён, здаецца, яшчэ злейшым стаў.

— Давайце спусцім яго з ланцуга — паглядзім, што атрымаецца, — прапанаваў Мэт.

Скот недаверліва глянуў на яго.

— Так, так! — працягваў Мэт. — Я ведаю, што вы гэта ўжо спрабавалі, дык паспрабуйце яшчэ раз, толькі не забудзьце ўзяць палку.

— Добра, але цяпер я даручу гэта вам.

Паганяты ўзброіўся палкай і падышоў да Белага Ікла, які сядзеў на прывязі. Той сачыў за палкай, як леў сочыць за бізуном утаймавальніка.

— Глядзіце, як на палку ўтаропіўся, — сказаў Мэт. — Гэта добрая прыкмета. Значыць, сабака не такі ўжо і дурны. Не адважыцца кінуцца на мяне, пакуль я з палкай. Не шалёны ж ён урэшце рэшт.

Як толькі рука чалавека наблізілася да шыі Белага Ікла, ён натапырыўся і з гырканнем прыпаў да зямлі. Не спускаючы вачэй з рукі Мэта, ён адначасова сачыў за палкай, занесенай над яго галавой. Мэт хуценька адшпіліў ланцуг ад аброжка і зрабіў крок назад.

Беламу Іклу не верылася, што ён апынуўся на свабодзе. Шмат месяцаў прайшло з таго часу, як ім завалодаў Прыгажунчык Сміт, і за ўвесь гэты час яго спускалі з ланцуга толькі для бітваў з сабакамі, а потым зноў садзілі на прывязь.

Што яму было рабіць са сваёй свабодай? А рап-

там багі зноў задумалі якую-небудзь страшэнную штуку?

Белы Ікол зрабіў некалькі павольных, асцярожных крокаў, кожную хвіліну чакаючы нападу. Ён не ведаў, як паводзіць сябе, настолькі непрывычнай была гэтая свабода. На ўсякі выпадак лепш трымацца далей ад багоў, якія назіраюць за ім, і адысці за вугал хаціны. Так ён і зрабіў, і ўсё абышлося добра.

Азадачаны гэтым, Белы Ікол вярнуўся назад і, спыніўшыся футаў за дзесяць ад людзей, насцярожана ўтаропіўся ў іх.

— А не ўцячэ? — спытаў новы гаспадар.

Мэт паціснуў плячыма.

— Рызыкнём! Рызыка — высакародная справа.

— Нябога! Больш за ўсё яму патрэбна чалавечая ласка, — з жалем прамармытаў Скот і ўвайшоў у хаціну. Ён вынес адтуль кавалак мяса і шпурнуў яго Беламу Іклу. Той адскочыў убок і стаў недаверліва разглядаць кавалак здалёку.

— Назад, Маёр! — крыкнуў Мэт, але было ўжо позна.

Маёр кінуўся да мяса, і ў тую ж хвіліну, калі кавалак ужо быў у ягоных зубах, Белы Ікол наляцеў і збіў яго з ног. Мэт кінуўся да іх, але Белы Ікол зрабіў сваю справу хутка. Маёр з цяжкасцю прыўстаў, і кроў, што хлынула з яго горла, чырвонай лужынай распаўзлася па снезе.

— Шкада Маёра, але так яму і трэба, — паспешна сказаў Скот.

Але Мэт ужо ўзняў нагу, каб ударыць Белага Ікла. Хутка адзін за адным пайшлі скачок, ляск зубоў і моцны крык болю.

Раз'юшана гыркаючы, Белы Ікол адпоўз назад, а Мэт нагнуўся і стаў аглядаць сваю пракушаную нагу.

— Цапнуў усё-такі, — сказаў ён, паказваючы на разарваную калашыну і споднюю бялізну, на якой расплываўся крывавы круг.

— Я ж казаў вам, што гэта безнадзейна, — слабым голасам вымавіў Скот. — Я пра гэтага сабаку

шмат думаў, не выходзіць ён у мяне з галавы. Ну што ж, нічога не застаецца.

З гэтымі словамі ён нехаця выняў з кішэні рэвальвер і, агледзеўшы барабан, пераканаўся, што кулі ў ім ёсць.

— Паслухайце, містэр Скот, — пачаў прасіцца Мэт, — чаго толькі гэтаму сабаку не давялося перажыць! Нельга ж патрабаваць, каб ён адразу ператварыўся ў анёлачка. Дайце яму час.

— Палюбуйцеся на Маёра, — адказаў Скот.

Паганяты зірнуў на пакалечанага сабаку. Ён валяўся на снезе ў лужыне крыві і, відаць, канаў.

— Так яму і трэба. Вы ж самі так казалі, містэр Скот. Паквапіўся на чужы кавалак — значыць, спета яго песенька. Гэтага варта было чакаць. Я і зломанага шэлега не дам за сабаку, які аддасць свой корм без бою.

— Ну, а вы самі, Мэт? Сабакі сабакамі, але ўсяму павінна быць мера.

— І мне так і трэба, — не здаваўся Мэт. — За што, паўстае пытанне, я яго ўдарыў? Вы ж самі казалі, што ён мае рацыю. Значыць, не было за што яго біць.

— Мы зробім добрую справу, застрэліўшы гэтага сабаку, — настойваў Скот. — Нам яго не прыручыць!

— Паслухайце, містэр Скот. Дадзім яму, небараку, паказаць сябе. Ён жа чорт ведае што вынес, перш чым трапіць да нас. Давайце паспрабуем. А калі ён не апраўдае нашага даверу, я яго сам застрэлю.

— Ды мне наогул не хочацца яго забіваць, — адказаў Скот, хаваючы рэвальвер. — Хай пабегае на свабодзе, і паглядзім, чаго ад яго можна дабіцца дабром. Вось я зараз паспрабую.

Ён падышоў да Белага Ікла і загаварыў з ім мяккім, суцяшальным голасам.

— Вазьміце палку на ўсякі выпадак! — перасцярог яго Мэт.

Скот адмоўна пакруціў галавой і працягваў гаварыць, стараючыся заваяваць давер Белага Ікла.

Белы Ікол насцярожыўся. Яму пагражала небяспека. Ён загрыз сабаку гэтага бога, укусіў яго сябра. Чаго ж цяпер чакаць, акрамя суровага пакарання? І ўсё-такі ён не стаў пакорлівым. Шэрсць на ім стала дыбам, усё цела напружылася, ён ашчэрыў зубы і пільна сачыў за чалавекам, падрыхтаваўшыся да ўсялякай нечаканасці. У руках Скота не было палкі, і Белы Ікол падпусціў яго да сябе зусім блізка. Рука бога стала апускацца над яго галавой. Белы Ікол скурчыўся і прыпаў да зямлі. Вось дзе тоіцца небяспека і здрада! Рукі багоў з іх бяспрэчнай уладай і каварствам былі яму добра вядомы. Акрамя таго, ён па-ранейшаму не выносіў дотыкаў да свайго цела. Ён загыркаў яшчэ больш злосна і прыгнуўся да зямлі яшчэ ніжэй, а рука ўсё працягвала апускацца. Ён не хацеў кусаць гэту руку і цярпліва пераносіў небяспеку, якой яна пагражала, да таго часу, пакуль мог змагацца з інстынктам — з ненасытнай прагай жыцця.

Уідан Скот быў упэўнены, што заўсёды паспее ў час адхапіць руку. Але тут яму давялося зазнаць на сабе, як Белы Ікол умее паражаць з трапнасцю і імкліvasцю змяі, якая раскруціла свае кольца.

Скот ускрыкнуў ад нечаканасці і схапіў пракушаную правую руку левай рукой. Мэт гучна вылаяўся і падскочыў да яго. Белы Ікол адпоўз назад, увесь натапырыўшыся, скалячы зубы і пагражальна паглядваючы на людзей. Цяпер ужо, напэўна, яго чакаюць пабоі, не менш страшныя, чым тыя, якія даводзілася выносіць ад Прыгажунчыка Сміта.

— Што вы робіце? — раптам крыкнуў Скот. А Мэт ужо паспеў збегаць у хаціну і з'явіўся на парозе са стрэльбай у руках.

— Нічога асаблівага, — павольна, са штучным спакоем вымавіў ён. — Хачу стрымаць сваё абяцанне. Сказаў, што застрэлю сабаку, значыць, застрэлю.

— Не, не застрэліце.

— Не, застрэлю! Вось глядзіце!

Цяпер настала чарга Уідана Скота заступіцца за Белага Ікла, як заступіўся за яго некалькі хвілін назад укушаны Мэт.

— Вы самі прапанавалі праверыць яго, дык праверце! Мы ж толькі пачалі, нельга адразу кідаць справу. Я сам вінаваты. І... паглядзіце на яго!

Гледзячы на іх з-за вугла хаціны, Белы Ікол гыркаў з такой раз'юшанасцю, што кроў стыла ў жылах, але злосць ягоную выклікаў не Скот, а паганяты.

— Ну, што ты скажаш! — усклікнуў Мэт.

— Бачыце, які ён кемлівы! — паспешліва працягваў Скот. — Ён не горш за нас з вамі ведае, што такое агнястрэльная зброя. З такім разумным сабакам варта паваждацца. Схавайце стрэльбу!

— Добра. Давайце паспрабуем. — І Мэт прыставіў стрэльбу да штабеля дроў. — Ды не! Вы толькі палюбуйцеся на яго! — усклікнуў ён у тую ж хвіліну.

Белы Ікол супакоіўся і перастаў бурчаць.

— Паспрабуйце яшчэ раз. Сачыце за ім.

Мэт узяў стрэльбу — і Белы Ікол зноў загыркаў. Мэт адышоў ад зброі — Белы Ікол схаваў зубы.

— Ну, яшчэ раз. Гэта проста цікава!

Мэт узяў стрэльбу і стаў павольна падымаць яе да пляча. Белы Ікол адразу ж загыркаў, і гырканне яго рабілася ўсё мацнейшым і мацнейшым па меры таго, як стрэльба падымалася ўгору. Але не паспеў Мэт навесці на яго рулю, як ён адскочыў убок і схаваўся за вуглом хаціны. На прыцэле ў Мэта быў белы снег, а месца, дзе толькі што стаяў сабака, апусцела.

Паганяты павольна паставіў стрэльбу, павярнуўся і паглядзеў на свайго гаспадара.

— Правільна, містэр Скот. Сабака надта разумны. Шкада яго забіваць.

РАЗДЕЛ ШОСТЫ

НОВАЯ НАВУКА

Калі Белы Ікол убачыў Уідана Скота, які набліжаўся да яго, ён натапырыўся і загыркаў, даючы гэтым зразумець, што не пацерпіць расправы над сабой. З таго часу, як ён пракусіў Скоту руку, якая была цяпер забінтавана і вісела на тальмаху, прайшлі суткі. Белы Ікол памятаў, што багі іншы раз адкладваюць пакаранне, і цяпер чакаў расплаты за сваю правіннасць. Інакш не магло і быць. Ён учыніў святатацтва: упіўся зубамі ў свяшчэннае цела бога, прытым беласкурага бога. Па вопыце, які застаўся ў яго ад кантакту з багамі, Белы Ікол ведаў, якое суровае пакаранне чакае яго.

Бог сеў за некалькі крокаў ад яго. У гэтым яшчэ не было нічога страшнага — звычайна яны каруюць стоячы. Акрамя таго, у гэтага бога не было ні палкі, ні плёткі, ні стрэльбы, ды і сам Белы Ікол знаходзіўся на свабодзе. Нішто яго не ўтрымлівала: ні ланцуг, ні рэмень з палкай, і ён мог выратавацца ўцёкамі раней, чым бог паспее ўстаць на ногі. А пакуль што трэба пачакаць і паглядзець, што будзе далей.

Бог сядзеў зусім спакойна, не робячы спробаў устаць з месца, і злосны рэў Белага Ікла паступова перайшоў у глухое бурчанне, а потым і бурчанне змоўкла. Тады бог загаварыў, і пры першых жа гуках яго голасу шэрсць на карку ў Белага Ікла паднялася дыбам, у горле зноў заклекатала. Але бог працягваў гаварыць усё так жа спакойна, не робячы ніякіх рэзкіх рухаў. Белы Ікол гыркаў ва ўнісон з яго голасам, і паміж словамі і гырканнем усталяваўся зладжаны рытм. Але гаворка чалавека лілася без канца. Ён гаварыў так, як яшчэ ніхто ніколі не гаварыў з Белым Іклом. У мяккіх, суцэсальных словах чулася пяшчота, і гэтая пяшчота знаходзіла нейкі водгук у Белым Ікле. Міжволі, насуперак усім перасцярогам інстынкту, ён адчуў

давер да свайго новага бога. У ім нарадзілася ўпэўненасць ва ўласнай бяспецы — у тым, у чым ён столькі разоў пераконваўся ў адваротным пры зносінах з людзьмі.

Бог гаварыў доўга, а потым устаў і пайшоў. Калі ж ён зноў з'явіўся на парозе хаціны, Белы Ікол падазрона агледзеў яго. У руках у яго не было ні плёткі, ні палкі, ні стрэльбы. І здаровая рука яго не хавалася за спіну. Ён сеў на тое ж самае месца за некалькі крокаў ад Белага Ікла і працягнуў яму мяса. Навастрыўшы вушы, Белы Ікол недаверліва агледзеў кавалак, ухітраючыся глядзець адначасова і на яго і на бога, і падрыхтаваўся адскочыць убок пры першым жа намёку на небяспеку.

Але пакаранне ўсё яшчэ адкладвалася. Бог працягваў яму яду — ды і ўсё. Мяса як мяса, нічога страшнага ў ім не было. Але Белы Ікол усё яшчэ сумняваўся і не ўзяў працягнутага кавалка, хоць рука Скота падсоўвалася ўсё бліжэй да яго носа. Багі мудрыя — хто ведае, якое каварства тоіцца ў гэтай бяскрыўднай з выгляду падачцы? Па сваім мінулым вопыце, асабліва калі даводзілася мець справу з жанчынамі, Белы Ікол ведаў, што мяса і пакаранне вельмі часта мелі паміж сабой цесную і непрыемную сувязь.

Урэшце рэшт бог кінуў мяса на снег, да ног Белага Ікла. Той старанна абнюхаў падачку, не гледзячы на яе, — вочы яго былі накіраваны на бога. Нічога дрэннага не адбылося. Тады ён узяў кавалак у зубы і праглынуў яго. Але і тут усё абышлося добра. Бог прапаноўваў яму другі кавалак. І другі раз Белы Ікол адмовіўся прыняць яго з рук, і бог зноў кінуў мяса на снег. Так паўтарылася некалькі разоў. Але настаў час, калі бог адмовіўся кінуць мяса. Ён трымаў кавалак і настойліва прапаноўваў Белама Іклу ўзяць падачку ў яго з рук.

Мяса было смачнае, а Белы Ікол прагаладаўся. Памаленьку, з бясконцай асцярожнасцю ён падышоў бліжэй і нарэшце адважыўся ўзяць кавалак з чалавечых рук. Не зводзячы вачэй з бога, Белы

Ікол выцягнуў шыю і прыціснуў вушы, шэрсць на ягоным карку стала дыбам, у горле клекатала глухое гырканне, якое як бы перасцерагала чалавека, што жарты зараз не да месца. Белы Ікол з'еў кавалак, і нічога з ім не здарылася. І так памаленьку ён з'еў усё мяса, і ўсё-такі з ім нічога не здарылася. Значыць, пакаранне адкладвалася.

Белы Ікол аблізнуўся і стаў чакаць, што будзе далей. Бог працягваў гаварыць. У голасе яго чулася ласка — тое, пра што Белы Ікол не меў да гэтага часу ніякага паняцця. І ласка гэтая будзіла ў ім незнаёмыя да гэтага часу адчужанні. Ён адчуў дзіўны спакой, нібы задавальнялася нейкая яго патрэбнасць, запаўнялася нейкая пустата ў яго істоце. Потым у ім зноў прачнуўся інстынкт, і мінулы вопыт зноў паслаў яму перасцярогу. Багі хітрыя: цяжка ўгадаць, які шлях яны выберуць, каб дабіцца сваіх мэтай.

Так і ёсць! Каварная рука цягнецца ўсё далей і далей і апускаецца над яго галавой. Але бог працягвае гаварыць. Голас яго гучыць мякка і заспакаляльна. Нягледзячы на пагрозу, якую тоіць у сабе рука, голас унушае давер. І, нягледзячы на ўсю мяккасць голасу, рука ўнушае страх. Супрацьлеглыя пачуцці і адчужанні змагаліся ў Белым Ікле. Здавалася, ён упадзе як мёртвы, нібы на часткі раздзіраюць яго варажыя сілы, ні адна з якіх не атрымала перавагі ў гэтай барацьбе толькі таму, што ён прыкладаў неймаверныя намаганні, каб утаймаваць іх.

І Белы Ікол пайшоў на здзелку з самім сабой: ён гыркаў, прыціскаў вушы, але не рабіў спробаў ні ўкусіць Скота, ні ўцячы ад яго. Рука апускалася. Адлегласць паміж ёй і галавой Белага Ікла становілася ўсё меншай і меншай. Вось яна дакранулася да натапыранай шэрсці. Белы Ікол прыпаў да зямлі. Рука апусцілася ўслед за ім, прыціскаючыся шчыльней і шчыльней. Скурчыўшыся, ён ледзь не дрыжаў, але ўсё яшчэ стрымліваў сябе. Ён мучыўся ад дотыку гэтай рукі, якая чыніла гвалт над яго інстынктам. Ён не мог забыць за

адзін дзень усё тое зло, якое зрабілі яму чалавечыя рукі. Але такой была воля Бога, і ён рабіў усё магчымае, каб прымусіць сябе падпарадкавацца ёй.

Рука паднялася і зноў апусцілася, пяшчотна гладзячы яго. Так паўтарылася некалькі разоў, але варта было руцэ толькі падняцца, як паднімалася і шэрсець на спіне Белага Ікла. І кожны раз, як рука апускалася, вушы яго прыціскаліся да галавы і ў горле пачынала клекатаць гырканне. Белы Ікол гыркаў, папярэджваючы бога, што гатоў адпомсціць за боль, які яму прычыняць. Хто ведае, калі нарэшце выявіцца сапраўдныя намеры бога! У любую хвіліну яго мяккі голас, які ўнушае такі давер, можа перайсці ў гнеўны крык, а гэтыя пяшчотныя пальцы, якія гладзяць яго, сціснутца, як ціскі, і пазбавяць Белага Ікла ўсякай магчымасці супраціўляцца пакаранню.

Але словы бога былі па-ранейшаму ласкавыя, а рука ягоная ўсё гэтак жа паднімалася і зноў датыкалася да Белага Ікла, і ў гэтых дотыках не было нічога варожага. Белы Ікол перажываў двойное пачуццё. Інстынкт паўставаў супраць такога абыходжання, яно перашкаджала яму, ішло наперакор яго імкненню да свабоды. І ўсё-такі фізічнага болю ён не адчуваў. Наадварот, гэтыя дотыкі былі нават прыемныя. Памаленьку рука бога перасунулася да яго вушэй і стала асцярожна пачухваць іх; прыемнае адчуванне нібы нават узмацнілася. Аднак страх не пакідаў Белага Ікла; ён усё гэтак жа насцярожваўся, чакаючы чагосьці дрэннага і адчуваючы папераменна то пакуту, то задавальненне, у залежнасці ад таго, якое з гэтых пачуццяў атрымлівала ў ім верх.

— Ах, каб іх чорт узяў!

Гэтыя словы вырваліся ў Мэта. Ён выйшаў з хаціны з закасанымі рукавамі, несучы ў руках таз з бруднай вадой, і толькі хацеў выплюхнуць яе на снег, як раптам убачыў, што Уідан Скот гладзіць Белага Ікла.

Пры першых жа гуках яго голасу Белы Ікол адскочыў назад і злосна загыркаў.

Мэт паглядзеў на свайго гаспадара, непахвальна і журботна пакруціўшы галавой.

— Вы мне даруйце, містэр Скот, але, далібог, у вас сядзяць, прынамсі, семнаццаць дурняў і кожны арудзе на свой лад.

Уідан Скот усміхнуўся з выглядам перавагі, устаў і нахіліўся над Белым Іклom. Ён ласкава загарварыў з ім, потым павольна працягнуў руку і зноў пачаў гладзіць яго па галаве. Белы Ікол цярпліва зносіў гэтае пагладжванне, але глядзеў ён — глядзеў на ўсе вочы — не на таго, хто яго гладзіў, а на Мэта, які стаяў у дзвярах хаціны.

— Можа быць, з вас і атрымаўся першакласны інжынер, містэр Скот, — сказаў паганяты, — але, я лічу, вы шмат страцілі ў жыцці: вам трэба было ў дзяцінстве ўцячы з дому і паступіць у цырк.

Белы Ікол загрыкаў, пачуўшы голас Мэта, але цяпер ужо не адскочыў ад рукі, якая ласкава гладзіла яго па галаве і па шыі.

І гэта было пачаткам канца ранейшага жыцця, канца ранейшага царства нянавісці. Для Белага Ікла пачалося новае, загадкава цудоўнае жыццё. У гэтай справе ад Уідана Скота патрабавалася шмат цярпення і розуму. А Белы Ікол павінен быў пераадольваць загады інстынкту, пайсці наперакор уласнаму вопыту, адмовіцца ад усяго, чаму навучыла яго жыццё.

Мінулае не толькі не ўмяшчала ўсяго новага, якое яму давалося пазнаць цяпер, але абвяргала гэтае новае. Карацей кажучы, ад Белага Ікла патрабавалася значна большае ўменне разбірацца ў акаляючых абставінах, чым тое, з якім ён прыйшоў з Паўночнай глушы і дабравольна падпарадкаваўся ўладзе Шэрага Бабра. У той час ён быў усяго толькі шчанём, яшчэ не сфарміраваным, гатовым прыняць любую форму пад рукамі жыцця. Але цяпер усё ішло інакш. Мінулае жыццё апрацавала яго надта старанна; яно зрабіла яго жорсткім, ператварыла ў злоснага неўтаймаванага байцовага ваўка, які нікога не любіў і не карыстаўся нічыёй любоўю. Перарадзіцца — значыла

для яго прайсці праз поўны ўнутраны пераварот, адкінуць усе ранейшыя звычкі,— і гэта патрабавалася ад яго цяпер, калі маладосць была ззаду, калі гібкасць была страчана і мяккая тканка набыла нязломную цвёрдасць, стала вузлаватай, непадатлівай, як жалеза, а інстынкты раз і назаўсёды ўстанавілі патрэбнасці і законы паводзін.

І ўсё-такі новыя абставіны, у якіх апынуўся Белы Ікол, зноў узялі яго ў апрацоўку. Яны змякчалі ў ім жорсткасць, ляпілі з яго іншую, больш дасканалую форму. Па праўдзе кажучы, усё залежала ад Уідана Скота. Ён дабраўся да самых глыбінь натуры Белага Ікла і ласкай выклікаў да жыцця ўсе тыя пачуцці, якія драмалі і ўжо напалову заглухлі ў ім. Так Белы Ікол даведаўся, што такое *любоў*. Яна заступіла месца *прыхільнасці* — самага цёплага пачуцця, даступнага яму пры зносінах з багамі.

Але любоў не можа прыйсці за адзін дзень. Узнікшы з прыхільнасці, яна развівалася вельмі павольна. Беламу Іклу падабаўся ягоны зноў набыты бог, і ён не ўцякаў ад яго, хоць увесь час заставаўся на свабодзе. Жыць у новага бога было куды лепш, чым у клетцы ў Прыгажунчыка Сміта; акрамя таго, Белы Ікол не мог абысціся без бажання. Адчуваць над сабой чалавечую ўладу стала для яго неабходнасцю. Пячатка залежнасці ад чалавека засталася на Белым Ікле з тых далёкіх дзён, калі ён пакінуў Паўночную глуш і падпоўз да ног Шэрага Бабра, пакорна чакаючы пабояў. Гэта незабыўная пячатка зноў была наложена на яго, калі ён другі раз вярнуўся з Паўночнай глушы пасля галадоўкі і адчуў пах рыбы ў паселішчы Шэрага Бабра.

І Белы Ікол застаўся ў свайго новага гаспадара, бо ён не мог абыходзіцца без бажання і таму што Уідан Скот быў лепшы, чым Прыгажунчык Сміт. У знак адданасці ён узяў на сябе абавязкі вяртаўніка пры гаспадарскім дабры. Ён блукаў вакол хаціны, калі ездавыя сабакі ўжо спалі, і першаму ж запозненаму госцю Скота давялося адбівацца ад

яго палкай да таго часу, пакуль на паратунак не прыбег сам гаспадар. Але Белы Ікол хутка навучыўся адрозніваць злодзеяў ад сумленных людзей, зразумеў, як шмат значаць паходка і паводзіны. Чалавека, які цвёрдай хадой ішоў прама да дзвярэй, ён не чапаў, хаця і не пераставаў пільна сачыць за ім, пакуль дзверы не адчыняліся і добра-намеранасць наведвальніка не атрымлівала пацвярджэння з боку гаспадара. Але той, хто прабіраўся крадком, кружнымі шляхамі, стараючыся не трапіцца на вочы, — той не ведаў літасці ад Белага Ікла і паспешліва і ганебна кідаўся наўцёкі.

Уідан Скот паставіў перад сабой мэту ўзнагародзіць Белага Ікла за ўсё тое, што яму давялося вынесці — выкупіць грэх, у якім чалавек быў вінаваты перад ім. Гэта стала для Скота справай прынцыпу, справай сумлення. Ён адчуваў, што людзі засталіся ў даўгу перад Белым Іклом і доўг гэты трэба выплаціць, і таму ён стараўся працяляць да Белага Ікла як мага больш пшчоты. Ён узяў сабе за правіла штодзённа і падоўгу лашчыць і гладзіць яго.

На першым часе гэтая ласка выклікала ў Белага Ікла адны толькі падазрэнні і варожасць, але паступова ён пачаў знаходзіць у ёй задавальненне. І ўсё-такі ад адной сваёй звычкі Белы Ікол ніяк не мог адвучыцца: як толькі рука чалавека дакраналася да яго, ён пачынаў гыркаць і не змаўкаў да той пары, пакуль Сміт не адыходзіў. Але ў гэтым гырканні з'явіліся новыя ноткі. Чужы не пачуў бы іх, для яго гырканне Белага Ікла заставалася па-ранейшаму выражэннем першабытнай дзікасці, ад якой у чалавека кроў стыне ў жылах. З тых далёкіх часоў, калі Белы Ікол жыў з маці ў пячоры і першыя прыступы лютасці авалодвалі ім, ягонае горла зрабілася грубым ад гыркання, і ён ужо не мог выказаць свае пачуцці інакш. Тым не менш чуткае вуха Скота адрознівала ў гэтым лютым рыку новыя ноткі, якія толькі аднаму яму ледзь чутна гаварылі пра тое, што сабака адчувае задавальненне.

Час ішоў, і любоў, якая ўзнікла з *прыхільнасці*, усё мацнела і мацнела. Белы Ікол сам пачаў адчуваць гэта, хоць і несвядома. Любоў давала пра сябе знаць адчуваннем пустаты, якая настойліва, прагна патрабавала запаўнення. Любоў прынесла з сабой боль і трывогу, якія сціхалі толькі ад дотыку рукі новага бога. У гэтыя хвіліны любоў станавілася радасцю — нястрымнай радасцю, якая пранізвала ўсю істоту Белага Ікла. Але варта было богу пайсці, як боль і трывога вярталіся і Белага Ікла зноў ахоплівала адчуванне пустаты, адчуванне голаду, які ўладарна патрабаваў суцішэння.

Белы Ікол паступова знаходзіў самога сябе. Нягледзячы на свае сталыя гады, нягледзячы на жорсткасць формы, у якую ён быў адліты жыццём, у ягоным характары ўзнікалі ўсё новыя і новыя рысы. У ім зараджаліся непрывычныя пачуцці і жаданні. Цяпер Белы Ікол паводзіў сябе зусім інакш. Раней ён ненавідзеў нязручнасць і боль і ўсяляк стараўся пазбягаць іх. Цяпер усё стала інакш: дзеля новага бога Белы Ікол часта цярэў нязручнасць і боль. Так, напрыклад, раніцамі, замест таго каб блукаць у пошуках ежы ці ляжаць дзе-небудзь у зацішным куточку, ён праводзіў цэлыя гадзіны на халодным ганку, чакаючы з'яўлення Скота. Позна вечарам, калі той вяртаўся дадому, Белы Ікол пакідаў цёплую нару, вырытую ў гурбе, дзеля таго, каб адчуць дотык сяброўскай рукі, пачуць ветлівыя словы. Ён забываў пра яду — нават пра яду, — каб толькі пабыць каля бога, атрымаць ад яго пяшчоту і накіравацца разам з ім у горад.

І вось прыхільнасць уступіла месца любові. Любоў закранула ў ім такія глыбінкі, куды ніколі не пранікала прыхільнасць. За любоў Белы Ікол плаціў любоўю. Ён знайшоў бажанства, прамяністае бажанства, у прысутнасці якога ён расцвітаў, як расліна пад прамянямі сонца. Белы Ікол не ўмеў праяўляць свае пачуцці. Ён быў ужо немалады і надта суровы для гэтага. Пастаянная адзінота выпрацавала ў ім стрыманасць. Яго пануры нораў быў вынікам шматгадовага вопыту. Ён не ўмеў

брахаць і ўжо не мог навучыцца вітаць свайго бога брэхам. Ён ніколі не лез яму на вочы, не мітусіўся і не скакаў, каб даказаць сваю любоў, ніколі не кідаўся насустрач, а чакаў убаку,— але чакаў заўсёды. Любоў гэтая межавалася з немым, маўклівым абажаннем. Толькі вочы, якія сачылі за кожным рухам гаспадара, выдавалі пачуцці Белага Ікла. Калі ж гаспадар глядзеў на яго і заговорваў з ім, ён бянтэжыўся, не ведаючы, як выказаць сваю любоў, якая завалодала ўсёй ягонай істотай.

Белы Ікол пачынаў прыстасоўвацца да новага жыцця. Так, ён зразумеў, што сабак гаспадара чапаць нельга. Але ягоны ўладарны характар заяўляў пра сябе; і сабакам давлялося пераканацца на справе ў перавазе свайго новага важака. Прызнаўшы яго ўладу над сабой, яны ўжо не дастаўлялі яму шмат турбот. Варта было Беламу Іклу з'явіцца сярод зграі, як сабакі ўступалі яму дарогу і скараліся перад ягонай воляй.

Гэтаксама ён прывык і да Мэта, як да ўласнасці гаспадара. Уідан Скот сам вельмі рэдка карміў Белага Ікла, гэты абавязак ускладаўся на Мэта,— і Белы Ікол зразумеў, што ежа, якую ён есць, належыць гаспадару, які даручыў Мэту клапаціцца пра яго. Той жа самы Мэт паспрабаваў неяк запрэгчы яго ў нарты разам з іншымі сабакамі. Але гэтая спроба пацярпела няўдачу, і Белы Ікол скарыўся толькі тады, калі Уідан Скот сам надзеў на яго вупраж і сам сеў у нарты. Ён зразумеў: гаспадар хоча, каб Мэт кіраваў ім гэтак жа, як і іншымі сабакамі.

У клондайкскіх нартаў, у адрозненне ад саней, на якіх ездзяць на Макензі, ёсць палазы. Спосаб запрагання тут таксама зусім іншы. Сабакі бягуць цугам у двайных пастронках, а не расходзяцца веерам. І тут, на Клондайку, важак сапраўды важак. На першае месца ставяць самага кемлівага і самага дужага сабаку, якога баіцца і слухаецца ўся запрэжка. Як і варта было чакаць, Белы Ікол у хуткім часе заняў гэтае месца. Пасля многіх клопатаў Мэт зразумеў, што на меншае той не згодзіц-

ца. Белы Ікол сам выбраў сабе гэтае месца, і Мэт, не саромеючыся ў выказах, пацвердзіў правільнасць яго выбару пасля першай жа спробы. Бегаючы цэлы дзень у запрэжцы, Белы Ікол не забываў і пра тое, што ноччу трэба вартаваць гаспадарскае дабро. Такім чынам, ён верай і праўдай служыў Скоту, і ў таго ва ўсёй запрэжцы не было больш каштоўнага сабакі, чым Белы Ікол.

— Калі ўжо вы дазволіце мне выказаць сваю думку, — загаварыў неяк Мэт, — то скажу вам, што з вашага боку было вельмі разумна даць за гэтага сабаку паўтараста долараў. Спрытна вы ашукалі Прыгажунчыка Сміта, ужо не кажучы пра тое, што і па фізіяноміі яму заехалі.

Шэрыя вочы Уідана Скота зноў загарэліся гневамі, і ён злосна прамармытаў: «Нягоднік!»

Позняй вясной Беллага Ікла напаткала вялікае гора: раптоўна, без усялякага папярэджання, гаспадар знік. Уласна кажучы, папярэджанне было, але Белы Ікол не меў вопыту ў такіх справах і не ведаў, чаго трэба чакаць ад чалавека, які складвае свае рэчы ў чамаданы. Пазней ён успомніў, што складванне рэчаў папярэднічала ад'езду гаспадара, але тады ў яго не зарадзілася ніякага падазрэння. Вечарам Белы Ікол, як заўсёды, чакаў яго прыходу. Апоўначы падняўся вецер; ён схваўся ад холаду за хацінай і ляжаў там, прыслухоўваючыся скрозь дрымоту, ці пачуюцца знаёмыя крокі. Але ў дзве гадзіны ночы трывога выгнала яго з-за хаціны, ён скруціўся ў клубок на халодным ганку і стаў чакаць далей.

Гаспадар не прыходзіў. Раніцай дзверы адчыніліся, і на ганак выйшаў Мэт. Белы Ікол тужліва паглядзеў на паганятага: у яго не было іншага спосабу спытаць пра тое, што яму так хацелася ведаць. Дні ішлі за днямі, а гаспадар не з'яўляўся. Белы Ікол, які не ведаў да гэтага часу, што такое хвароба, захварэў. Ён быў вельмі слабы, настолькі слабы, што Мэту давялося ўрэшце рэшт узяць яго ў хаціну. Акрамя таго, у сваім пісьме да гаспадара Мэт прыпісаў некалькі радкоў пра Беллага Ікла.

Атрымаўшы пісьмо ў Сёркле, Уідан Скот пра-чытаў наступнае:

«Пракляты воўк адмаўляецца працаваць. Нічога не есць. Зусім занудзіўся. Сабакі не даюць яму праходу. Хоча ведаць, куды вы падзеліся, а я не ўмею растлумачыць яму. Баюся, хоць бы не здох».

Мэт напісаў праўду. Белы Ікол засумаваў, перастаў есці, не адбіваўся ад сабак, якія наляталі на яго. Ён ляжаў у пакоі на падлозе каля печкі, страціўшы ўсялякую цікавасць да яды, да Мэта, да ўсяго на свеце. Мэт спрабаваў гаварыць з ім ласкава, спрабаваў крычаць — нічога не дзейнічала: Белы Ікол падымаў на яго пацьмянелыя вочы, а потым зноў апускаў галаву на пярэднія лапы.

Але аднойчы вечарам, калі Мэт сядзеў за сталом і чытаў, шэптам мармычучы словы і варушачы губамі, увагу яго прыцягнула ціхае павіскванне Белага Ікла. Белы Ікол устаў з месца, навастрыў вушы, гледзячы на дзверы, і ўважліва прыслухоўваўся. Праз хвіліну Мэт пачуў крокі. Дзверы адчыніліся і ўвайшоў Уідан Скот. Яны павіталіся. Потым Скот агледзеўся па баках.

— А дзе воўк? — спытаў ён і ўбачыў яго.

Белы Ікол стаяў каля печкі. Ён не кінуўся наперад, як гэта зрабіў бы любы іншы сабака, а стаяў і глядзеў на свайго гаспадара.

— Каб яго чорт узяў! — усклікнуў Мэт. — Ды ён хвастом віляе!

Уідан Скот выйшаў на сярэдзіну пакоя і падазваў Белага Ікла да сябе. Белы Ікол не скочыў да яго насустрач, але тут жа падышоў на кліч. Рухі яго скоўвала сарамлівасць, але ў вачах з'явіўся нейкі новы, незвычайны выраз: пачуццё вялікай любові засвяцілася ў іх.

— На мяне, нябось, ні разу не глянуў так, пакуль вас не было, — сказаў Мэт. Але Уідан Скот нічога не чуў. Прысеўшы на кукішкі перад Белым Іклom, ён лашчыў яго — пачухваў яго за вушамі, гладзіў шыю і плечы, пяшчотна паляпваў па спіне. А Белы Ікол ціха гыркаў у адказ, і мяккія ноткі

чуліся ў ягоным гырканні больш выразна, чым раней.

Але гэта было не ўсё. Якім чынам радасць дапамагла знайсці выхад глыбокаму пачуццю, якое рвалася наверх? Белы Ікол раптам выцягнуў шыю і ўсунуў галаву гаспадару пад паху; і, схваўшыся так, што відаць былі адны толькі вушы, ён ужо не гыркаў больш і прыціскаўся ўсё шчыльней і шчыльней.

Мужчыны пераглянуліся. У Скота блішчалі вочы.

— Вось бач ты! — усклікнуў уражаны Мэт. Потым дадаў: — Я заўсёды гаварыў, што гэта не воўк, а сабака. Палюбуйцеся на яго!

З вяртаннем гаспадара, які навучыў яго любові, Белы Ікол хутка ачуняў. У хаціне ён правёў яшчэ дзве ночы і дзень, а потым выйшаў на ганак. Сабакі ўжо паспелі забыць ягоныя доблесці, у іх засталася ў памяці, што апошнім часам Белы Ікол быў слабы і хворы, — і як толькі ён з'явіўся на ганку, яны кінуліся на яго з усіх бакоў.

— Ну і бойка! — з задаволеным выглядам прамармытаў Мэт, які назіраў за гэтай сцэнай з парога хаціны. — Няма чаго з імі цырымоніцца, воўк! Дай ім як след! Ну, яшчэ, яшчэ!

Белы Ікол не меў патрэбы ў заахвочванні. Прыездку любімага гаспадара было цалкам дастаткова — цудоўнае бурнае жыццё зноў забілася ў ягоных жылах. Ён біўся, знаходзячы ў бойцы адзіны выхад для сваёй радасці. Канец мог быць толькі адзін — сабакі разбегліся, пацярпеўшы паражэнне, і вярнуліся назад толькі з надыходам цемнаты, уніжана і рахмана заяўляючы Беламу Іклу аб сваёй пакорнасці.

Навучыўшыся прыціскацца да гаспадара галавой, Белы Ікол часта карыстаўся гэтым новым спосабам выражэння сваіх пачуццяў. Гэта была мяжа, далей якой ён не мог ісці. Галаву сваю ён ахоўваў больш за ўсё і не выносіў, калі да яе дакраналіся. Так загадвала яму Паўночная глуш: бойся пасткі, бойся ўсяго, што можа прычыніць боль. Інстынкт

патрабаваў, каб галава заставалася свабоднай. А цяпер, прыціскаючыся да гаспадара, Белы Ікол па ўласнай волі ставіў сябе ў цалкам бездапаможнае становішча. Ён выказваў гэтым бязмежную веру, безапаветную пакорнасць гаспадару і нібы гаварыў яму: «Аддаю сябе ў твае рукі. Рабі са мной, што хочаш».

Аднойчы вечарам, у хуткім часе пасля свайго вяртання, Скот гуляў з Мэтам у крыбедж перад сном.

— Пятнаццаць і два, пятнаццаць і чатыры, і яшчэ двойка... — падлічваў Мэт, як раптам з вуліцы пачуліся нечыя крокі і гырканне.

Пераглянуўшыся, яны ўскочылі з-за стала.

— Воўк раздзірае некага! — сказаў Мэт.

Роспачны крык прымусіў іх кінуцца да дзвярэй.

— Пасвяціце мне! — крыкнуў Скот, выбягаючы на ганак.

Мэт пабег за ім з лямпай, і пры свеце яе яны ўбачылі чалавека, які дагары ляжаў на снезе. Ён закрываў твар і шыю рукамі, спрабуючы абараніцца ад зубоў Белага Ікла. І гэта была не лішняя засцярога: не памятаючы сябе ад раз'юшанасці, Белы Ікол стараўся што б там ні было дабрацца зубамі да горла незнаёмца; ад рукавоў курткі, сіняй фланелевай блузы і сподняй кашулі ў таго засталіся адны касмылі, а скусаныя рукі былі заліты крывёю.

Скот і паганяты разгледзелі гэта за адну секунду. Скот схопіў Белага Ікла за шыю і адцягнуў назад. Белы Ікол ірваўся з гырканнем, але не кусаў гаспадара і пасля яго рэзкага вокрыку хутка супакоіўся.

Мэт дапамог чалавеку ўстаць на ногі. Падымаючыся, той адняў рукі ад твару, і, убачыўшы звярыную фізіяномію Прыгажунчыка Сміта, паганяты адскочыў назад як апараны. Жмурачыся на святле, Прыгажунчык Сміт агледзеўся па баках. Твар ягоны перакрывіўся ад жаху, як толькі ён глянуў на Белага Ікла.

У тую ж хвіліну паганяты ўбачыў, што на снезе штосьці ляжыць. Ён паднёс лямпу бліжэй і падпіхнуў наском бота стальны ланцуг і тоўстую палку.

Уідан Скот зразумела кіўнуў галавой. Яны не вымавілі ні слова. Паганяты ўзяў Прыгажунчыка Сміта за плячо і павярнуў да сябе спінай. Усё было зразумела. Прыгажунчык Сміт пусціўся на ўсю моц.

А гаспадар гладзіў Белага Ікла і гаварыў:

— Хацеў украсці цябе, так? А ты не дазволіў? Так, так, значыць, пралічыўся гэты малойчык!

— Ён, нябось, падумаў, што на яго ўся апраметная накінулася, — ухмыльнуўся Мэт.

А Белы Ікол працягваў гырцаць; але паступова шэрсць на ягонай спіне ўляглася, і мяккая нотка, якая зусім была патанула ў гэтым злосным гырканні, становілася ўсё больш і больш чутнай.

ЧАСТКА ПЯТАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

У ДАЛЁКІ ШЛЯХ

Гэта насілася ў паветры. Белы Ікол адчуў бяду яшчэ задоўга да таго, як яна дала знаць аб сваім набліжэнні. Вестка аб будучых зменах нейкімі невядомымі шляхамі дайшла да яго. Прадчуванне зарадзілася ў ім па віне багоў, хоць ён і не разумеў сутнасці таго, як і чаму гэта здарылася. Самі таго не падазраючы, багі выдалі свае намеры сабаку, і ён ужо не пакідаў ганка хаціны і, не заходзячы ў пакой, ведаў, што людзі нешта задумваюць.

— Паслухайце ж! — сказаў неяк за вячэрай паганяты.

Уідан Скот прыслухаўся. З-за дзвярэй даносілася трывожнае паскугольванне, падобнае хутчэй на плач, які стрымліваюць. Потым стала чуваць,

як Белы Ікол абнюхвае дзверы, жадаючы перака-
нацца ў тым, што бог ягоны ўсё яшчэ тут, а не
таямніча знік, як мінулы раз.

— Чуе, у чым справа,— сказаў паганяты.

Уідан Скот амаль з маленнем глянуў на Мэта,
але словы яго не адпавядалі выразу вачэй.

— На якое ліха мне воўк у Каліфорніі? — спы-
таў ён.

— Вось я тое ж самае кажу,— адказаў Мэт.—
На якое ліха вам воўк у Каліфорніі?

Але гэтыя словы не задаволілі Уідана Скота;
яму здалося, што Мэт асуджае яго.

— Нашы сабакі з ім не справяцца,— працягваў
Скот.— Ён іх усіх перагрызе. І калі нават я не
разаруся канчаткова на адны штрафы, паліцыя
ўсё роўна адбярэ яго ў мяне і расквітаецца з ім
па-свойму.

— Сапраўдны бандыт, што і казаць! — пацвер-
дзіў паганяты.

Уідан Скот недаверліва глянуў на яго.

— Не, гэта немагчыма,— сказаў ён рашуча.

— Канечне, немагчыма,— згадзіўся Мэт.— Ды
вам давядзецца спецыяльнага чалавека да яго
прыставіць.

Усе ваганні Скота зніклі. Ён радасна кіўнуў.
Настала цішыня, і было чуваць, як Белы Ікол ціха
паскавытвае, нібы стрымліваючы плач, і абнюхвае
дзверы.

— А ўсё-такі моцна ён да вас прывык,— сказаў
Мэт.

Гаспадар раптам ускіпеў:

— Ды ну вас к чорту, Мэт! Я сам ведаю, што
рабіць.

— Я не спрачаюся, толькі...

— Што «толькі»? — абарваў яго Скот.

— Толькі... — ціха пачаў паганяты, але раптам
асмялеў і не стаў хаваць, што злуецца:— Чаго вы
так натапырыліся? Гледзячы на вас, можна паду-
маць, што вы так-такі і не ведаеце, што рабіць.

Хвіліну Уідан Скот змагаўся з самім сабой, а
потым сказаў ужо значна мякчэйшым тонам:

— Вы маеце рацыю, Мэт. Я сам не ведаю, што рабіць. У тым жа ўся і бяда...— І, памаўчаўшы, дадаў:— Ды не, было б сапраўдным вар'яцтвам узяць сабаку з сабой.

— Я з вамі цалкам згодзен,— сказаў Мэт, але яго словы і на гэты раз не задаволілі гаспадара.

— Як ён здагадваецца, што вы ад'язджаеце, вось чаго я не магу зразумець! — як нічога ніякага працягваў Мэт.

— Я і сам гэтага не разумею,— адказаў Скот, сумна паківаўшы галавой.

І потым настаў дзень, калі ў адчыненыя дзверы хаціны Белы Ікол убачыў, як гаспадар складвае рэчы ў той самы чамадан. Гаспадар і Мэт раз-пораз выходзілі і прыходзілі, і мірнае жыццё хаціны было парушана. У Беллага Ікла не засталася ніякіх сумненняў. Ён ужо даўно адчуваў бяду, а цяпер зразумеў, што яму пагражае: бог ізноў рыхтуецца да ўцёкаў. І калі ён не ўзяў яго з сабой першы раз, то, верагодна, не возьме і цяпер.

Гэтай ноччу Белы Ікол распачаў выццё — працяжнае воўчае выццё. Белы Ікол выў, падняўшы морду да абыякавых зорак, і выліваў ім сваё гора гэтак жа, як у дзяцінстве, калі, прыбегшы з Паўночнай глушы, ён не знайшоў паселішча і ўбачыў толькі кучу смецця на тым месцы, дзе стаяў раней вігвам Шэрага Бабра.

У хаціне толькі што ляглі спаць.

— Ён зноў перастаў есці,— сказаў са свайго ложка Мэт.

Уідан Скот прамармытаў штосьці і заварочаўся пад коўдрай.

— Той раз сумаваў, а цяпер ужо, мабыць, здохне.

Коўдра на другім ложку зноў прыйшла ў рух.

— Ды замаўчыце вы! — крыкнуў у цемнаце Скот.— Заладзілі адно, як старая баба!

— Цалкам справядліва,— адказаў паганяты, і ў Скота не было цвёрдай упэўненасці, што той не падсмейваецца з яго цішком.

На наступны дзень трывога і страх Беллага Ікла

толькі ўзмацніліся. Ён хадзіў за гаспадаром па пятах, а калі Скот заходзіў у хаціну, тырчаў на ганку. У адчыненых дзверы яму былі відаць рэчы, раскладзеныя на падлозе. Да чамадана прыбавіліся два вялікія сакваяжы і скрынка. Мэт складваў коўдры і футравае адзенне гаспадара ў брызентавы мяшок. Белы Ікол заскавытаў, гледзячы на гэтую падрыхтоўку.

Хутка каля хаціны з'явіліся два індзейцы. Белы Ікол уважліва сачыў, як яны ўзвалілі рэчы на плечы і спуціліся з пагорка ўслед за Мэтам, які нёс чамадан і брызентавы мяшок. Неўзабаве Мэт вярнуўся. Гаспадар выйшаў на ганак і паклікаў Белага Ікла ў хаціну.

— Эх ты, нябога! — ласкава сказаў ён, пачухваючы яму за вухам і гладзячы па спіне. — Ад'язджаю, дружа. Цябе ў такую далечыню з сабой не возьмеш. Ну, пагыркай на развітанне, пагыркай, пагыркай як след.

Аднак Белы Ікол адмаўляўся гыркаць. Замест гэтага ён кінуў на гаспадара сумны, дапытлівы позірк і схаваў галаву ў яго пад пахай.

— Гудок! — крыкнуў Мэт.

З Юкана данеслася рэзкае выццё паражоўнай сірэны.

— Канчайце развітвацца! Ды не забудзьце зачыніць пярэднія дзверы! Я выйду праз заднія. Паспайцеся!

Абое дзвярэй зачыніліся адначасова, і Скот пачакаў на ганку, пакуль Мэт выйдзе з-за вугла хаціны. За дзвярыма чулася ціхае павіскванне, падобнае на плач. Потым Белы Ікол стаў глыбока, усімі грудзьмі ўцягваць паветра, уткнуўшыся носам у парог.

— Беражыце яго, Мэт, — гаварыў Скот, калі яны спускаліся з пагорка. — Напішыце мне, як яму тут жывецца.

— Абавязкова, — адказаў паганяты. — Стойце!.. Чуеце?

Ён спыніўся. Белы Ікол выў, як выюць сабакі над трупам гаспадара. Вялікае гора гучала ў гэтым

выцці, якое пераходзіла то ў немы плач, то ў жаласныя енкi, то зноў узлятала ўверх у новым парыве адчаю.

Параход «Аўрора» першы ў гэтым годзе адпраўляўся з Клондайка, і палубы яго былі забіты пасажырамі. Тут тоўпіліся людзі, якім пашанцавала ў пагоні за золатам, людзі, якіх залатая ліхаманка разарыла, і ўсе яны імкнуліся паехаць з гэтай краіны, гэтак жа, як у свой час імкнуліся трапіць сюды.

Стоячы каля сходак, Скот развітваўся з Мэтам. Паганяты ўжо хацеў сысці на бераг, як раптам вочы яго ўтаропіліся ў нешта ў глыбіні палубы, і ён не адказаў на поціск рукі Скота. Той павярнуўся: Белы Ікол сядзеў за некалькі крокаў ад іх і тужліва глядзеў на свайго гаспадара.

Мэт вылаяўся нападўголасу. Скот глядзеў на сабаку ў поўнай разгубленасці.

— Вы зачынілі пярэднія дзверы?

Скот кіўнуў галавой і спытаў:

— А вы заднія?

— Канечне, зачыніў! — горача адказаў Мэт.

Белы Ікол з падлізлівым выглядам прыціснуў вушы, але працягваў сядзець убаку, не спрабуючы падысці да іх.

— Давядзецца павесці яго з сабой.

Мэт зрабіў два крокі ў накірунку да Белага Ікла; той скочыў убок. Паганяты кінуўся за ім, але Белы Ікол праслізнуў паміж нагамі пасажыраў. Выкручваючыся, шнарачы з боку ў бок, ён бегаў па палубе і не даваўся Мэту.

Але варта было гаспадару загаварыць, як Белы Ікол пакорна падышоў да яго.

— Колькі часу карміў яго, а ён мяне цяпер і блізка не падпускае! — пакрыўджана прамармытаў паганяты. — А вы хоць бы раз пакармілі з таго першага дня! Забіце мяне — не ведаю, як ён здагадаўся, што гаспадар — вы.

Скот, які гладзіў Белага Ікла, раптам нахіліўся і паказаў на свежыя парэзы на яго мордзе і глыбокую рану паміж вачыма.

Мэт правёў рукою яму па жываце.

— А пра акно ж мы з вамі забыліся! Глядзіце, як увесь жывот парэзаны. Мабыць, разбіў шкло і выскачыў.

Але Уідан Скот не слухаў, ён хутка абдумваў штосьці. «Аўрора» дала апошні гудок. Тыя, хто праводзіў, паспешна сыходзілі на бераг. Мэт зняў хустку з шыі і хацеў узяць Белага Ікла на прывязь. Скот схапіў яго за руку.

— Бывайце, Мэт! Бывайце, друг! Вам, мабыць, не давядзецца пісаць мне пра ваўка... Я... я...

— Што? — ускрыкнуў паганяты.— Няўжо вы...

— Вось іменна. Схавайце сваю хустку. Я вам сам пра яго напішу.

Мэт затрымаўся на сходках.

— Ён не перанясе клімату! Вам давядзецца стрыгчы яго ў спёку.

Сходкі ўсцягнулі на палубу, і «Аўрора» адплыла ад берага. Уідан Скот памахаў Мэту на развітанне і павярнуўся да Белага Ікла, які стаяў побач з ім.

— Ну, цяпер гыркай, нягоднік, гыркай,— сказаў ён, пачухваючы Беламу Іклу за вушамі і гледзячы, як той прыхінуўся да яго ног.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

НА ПОЎДНІ

Белы Ікол сышоў з парахода ў Сан-Францыска. Ён быў ўражаны. Уяўленне пра магутнасць заўсёды спалучалася ў яго з уяўленнем пра бажанства. І ніколі яшчэ белыя людзі не здаваліся яму такімі чараўнікамі, як цяпер, калі ён ішоў па слізкіх трагуарах Сан-Францыска. Замест знаёмых хацін з бяргвення па баках высіліся вялізныя будынкі. Вуліцы былі напоўнены ўсялякага роду небяспекай: брычкамі, карэтамі, аўтамабілямі, рослымі коньмі, запрэжанымі ў вялізныя фургоны, а сярод іх

рухаліся страшныя трамваі, безупынна пагражаючы Белама Іклу пранізлівым звонам і бразгатаваннем, якое нагадвала віск рысі, з якой яму даводзілася сустракацца ў паўночных лясах.

Усё навокал гаварыла пра магутнасць. За ўсім гэтым адчувалася прысутнасць уладарнага чалавека, які ўсталяваў сваё панаванне над светам рэчаў. Белы Ікол быў уражаны і ашаламлены гэтым відовішчам. Яму стала страшна. Усведамленне ўласнай нікчэмнасці ахапіла гордага, поўнага сіл сабаку, нібыта ён зноў ператварыўся ў шчаня, якое прыбегла з Паўночнай глушы да паселішча Шэрага Бабра. А колькі багоў тут было! Ад іх у Белага Ікла мітусілася ў вачах. Вулічны грукат аглушаў яго, ён бянтэжыўся ад няспыннага патоку і мільгання рэчаў. Ён адчуваў, як ніколі, сваю залежнасць ад гаспадара і ішоў за ім па пятах, стараючыся не выпускаць яго з вачэй.

Горад пранёсся кашмарам, але ўспамін пра яго доўгі час праследаваў Белага Ікла ў сне. У той жа дзень гаспадар пасадзіў яго на ланцуг у кут багажнага вагона, сярод кучы чамаданаў і скрыняў. Тут усім распараджаўся каржакаваты, вельмі дужы бог, які з грукатам соўгаў скрыні і чамаданы, усцягваў іх у вагон, навальваў адзін на другі ці кідаў за дзверы, дзе іх падхоплівалі іншыя багі.

І тут, у гэтым сапраўдным пекле, гаспадар пакінуў Белага Ікла, — прынамсі, Белы Ікол лічыў сябе пакінутым да таго часу, пакуль не ўчуў побач з сабой гаспадаровых рэчаў і, учуўшы, стаў на варту каля іх.

— У час завіталі, — прабурчаў каржакаваты бог, калі праз гадзіну ў дзвярах з'явіўся Уідан Скот. — Гэты сабака дакрануцца мне не даў да вашых чамаданаў.

Белы Ікол выйшаў з вагона. Зноў нечаканасць! Кашмар скончыўся. Ён палічыў вагон пакоем у доме, які з усіх бакоў быў акружаны горадам. Але за гэтую гадзіну горад знік. Грукат яго ўжо не лез у вушы. Перад Белым Іклom расцілалася вясялая, асветленая сонцам, спакойная краіна. Аднак

здзіўляцца гэтай перамене не было калі. Белы Ікол змірыўся з ёй, як змірыўся з усімі цудамі, якія суправаджалі кожны крок багоў.

Іх чакала брычка. Да гаспадара падышлі мужчына і жанчына. Жанчына працягнула рукі і абняла гаспадара за шыю... Гэта вораг! Праз хвіліну Уідан Скот вырваўся з яе абдымкаў і схапіў Белага Ікла, які гыркаў і шалеў ад раз'юшанасці.

— Нічога, мама! — гаварыў Скот, не адпускаючы Белага Ікла і стараючыся ўціхамірыць яго. — Ён думаў, што вы хочаце мяне пакрыўдзіць, а гэтага рабіць нельга. Нічога, нічога ён хутка ўсё зразумее.

— А да таго часу я змагу выражаць любоў да сына толькі тады, калі яго сабакі не будзе паблізу, — засмяялася місіс Скот, хоць твар яе пабялеў ад страху.

Яна глядзела на Белага Ікла, які ўсё яшчэ гыркаў і, увесь ашчацініўшыся, не зводзіў з яе вачэй.

— Ён хутка ўсё зразумее, вось убачыце, — павінен зразумець! — сказаў Скот.

Ён пачаў ласкава гаварыць з Белым Іклом і, канчаткова супакоіўшы яго, крыкнуў строгім голасам:

— Ляжы! Кажуць табе!

Беламу Іклу ўжо былі знаёмы гэтыя словы, і ён падпарадкаваўся загаду, хоць і неахвотна.

— Ну, мама!

Скот працягнуў рукі, не зводзячы вачэй з Белага Ікла.

— Ляжы! — крыкнуў ён яшчэ раз.

Белы Ікол ашчацініўся, прыўстаў, аднак тут жа апусціўся на месца, не перастаючы назіраць за варажымі дзеяннямі незнаёмых багоў. Аднак ні жанчына, ні мужчына, які ўслед за ёй абняў гаспадара, не зрабілі яму нічога дрэннага. Незнаёмцы і гаспадар склалі рэчы ў брычку, селі ў яе самі, і Белы Ікол пабег услед за ёй, час ад часу падскакваючы ўшчыльную да коней і быццам папярэдзваючы іх, што ён не дазволіць прычыніць ніякай шкоды богу, якога яны так хутка вязуць па дарозе.

Праз чвэрць гадзіны брычка ўехала ў каменныя вароты і пакаціла па алеі, абсаджанай густым арэшнікам, які пераплятаўся ўверсе. За алеяй па абодва бакі расцілаўся вялікі луг, на якім там-сям былі відаць магутныя дубы. Падстрыжаную зелень лугу адцянялі залаціста-карычневыя, выпаленыя сонцам палі; яшчэ далей былі ўзгоркі з пашай на схілах. У канцы алеі, на невялікім узгорку, стаяў дом з доўгай верандай і мноствам вокнаў.

Але Белы Ікол не паспеў як след разгледзець усё гэта. Як толькі брычка ўехала ў алею, на яго з палаючымі ад абурэння і злосці вачыма наляцела аўчарка. Белы Ікол аказаўся адрэзаным ад гаспадара. Увесь натапырыўшыся і, як заўсёды, моўчкі, ён падрыхтаваўся нанесці ёй скрышальны ўдар, але ўдару гэтага так і не было. Белы Ікол спыніўся на паўдарозе як укопаны і асеў на заднія лапы, стараючыся што б там ні было пазбегнуць сутыкнення з сабакам, якога хвіліну таму назад хацеў збіць з ног. Гэта была самка, а закон яго пароды ахоўваў яе ад такіх нападаў. Напасці на самку — значыла б для Белага Ікла ні больш ні менш, як пайсці супраць загадаў інстынкту.

Аднак самцы інстынкт гаварыў зусім іншае. З'яўляючыся аўчаркай, яна адчувала неўсвядомлены страх перад Паўночнай глушшу, і асабліва перад такім яе насельнікам, як воўк. Белы Ікол быў для аўчаркі ваўком, спрадвечным ворагам, які рабаваў статкі яшчэ ў тыя далёкія часы, калі першая авечка была даручана клопату яе далёкіх продкаў. І таму, як толькі Белы Ікол спыніўся, адмовіўшыся ад бойкі, аўчарка сама кінулася на яго. Ён мімаволі загыркаў, адчуўшы, як вострыя зубы ўпіваюцца яму ў плячо, але ўсё-такі не ўкусіў аўчарку, а толькі збянтэжана адступіў назад, стараючыся абегчы яе збоку. Аднак усе яго намаганні былі марнымі — аўчарка не давала яму праходу.

— Назад, Колі! — крыкнуў незнаёмец, які сядзеў у брыццы.

Уідан Скот засмяўся.

— Нічога, тата. Гэта добры ўрок Беламу Іклу.

Яму шмат да чаго давядзецца прывыкаць. Няхай пачынае адразу. Нічога, абыдзецца як-небудзь.

Брычка аддалялася, а Колі ўсё яшчэ перагароджвала Беламу Іклу шлях. Ён паспрабаваў абагнаць яе і, звярнуўшы з дарогі, кінуўся праз лужок, але аўчарка бегла па ўнутраным крузе, і Белы Ікол паўсюль натыкаўся на яе ашчэраную пашчу. Ён павярнуў назад, да другога лужка, але яна і тут абагнала яго.

А брычка адвозіла гаспадара. Белы Ікол бачыў, як яна паступова знікае за дрэвамі. Становішча было бязвыхаднае. Ён паспрабаваў апісаць яшчэ адзін круг. Аўчарка не адставала. Тады Белы Ікол на ўсім хаду павярнуўся да яе. Ён адважыўся на свой выпрабаваны баявы прыём — ударыў яе ў плячо і збіў з ног. Аўчарка бегла так хутка, што ўдар гэты не толькі зваліў яе на зямлю, але і прымусіў па інэрцыі перакруціцца некалькі разоў запар. Спрабуючы спыніцца, яна заграбала кіпцюрамі зямлю і моцна выла ад абурэння і зняважанай гордасці.

Белы Ікол не стаў чакаць. Шлях быў свабодны, а яму толькі гэта і трэба было. Не перастаючы цяўкаць, аўчарка кінулася за ім наўздагон. Ён узяў нацянькі, а ўжо што тычыцца ўмення бегаць, дык тут аўчарка магла шмат чаму павучыцца ў яго. Яна мчалася з істэрычным брэхам, збіраючы ўсе свае сілы для кожнага скачка, а Белы Ікол нёсся ўперад моўчкі, без усялякага намагання і, нібы здань, слізгаў па траве.

Абагнуўшы дом, Белы Ікол убачыў, як гаспадар выходзіць з брычкі, якая спынілася ля пад'езда. У тую ж хвіліну ён зразумеў, што на яго рыхтуецца новы напад. Да яго нёсся шатландскі хорт. Белы Ікол хацеў аказаць яму дастойны прыём, але не змог спыніцца адразу, і хорт ужо быў амаль побач. Ён наляцеў на Белага Ікла збоку. Ад такога нечаканага ўдару Белы Ікол з усяго размаху кулём пакаціўся па зямлі. А калі ён ускочыў на ногі, выгляд яго быў страшны: вушы прыціснуты

ўшчыльную да галавы, губы і нос сутаргава трэсліся, іклы ляснулі ў нейкай цалі ад горла харта.

Гаспадар кінуўся на дапамогу, але ён быў надта далёка ад іх, і выратавальнікам харта аказалася аўчарка Колі. Падбегшы якраз у тую хвіліну, калі Белы Ікол рыхтаваўся да скачка, яна не дазволіла яму нанесці смяротны ўдар праціўніку. Колі наляцела, як шквал. Пачуццё зняважанай годнасці і справядлівы гнеў толькі распалілі ў аўчарцы нянавісьць да гэтага выхадца з Паўночнай глушы, які ўхітрыўся спрытным манеўрам ашукаць і абагнаць яе і ў дадатак выкачаў у пяску. Яна кінулася да Белага Ікла пад прамым вуглом у тое імгненне, калі ён кінуўся да харта, і другі раз збіла яго з ног.

У гэты час падбег гаспадар і схопіў Белага Ікла, а бацька гаспадара адклікаў сабак.

— Няма чаго сказаць, добры прыём тут аказваюць няшчаснаму ваўку, які прыехаў з Арктыкі, — гаварыў Скот, супакойваючы Белага Ікла. — За ўсё сваё жыццё ён толькі раз быў збіты з ног, а тут яго павалілі двойчы за нейкія паўхвіліны.

Брычка ад'ехала, а з дома выйшлі новыя незнаёмыя багі. Некаторыя з іх спыніліся на значнай адлегласці ад гаспадара, але дзве жанчыны падышлі і абнялі яго за шыю. Белы Ікол пачынаў паступова прывыкаць да гэтага варожага жэсту. Ён не прычыняў ніякай шкоды гаспадару, а ў словах, якія багі вымаўлялі пры гэтым, не адчувалася ніякай пагрозы. Незнаёмцы паспрабавалі былі падысці да Белага Ікла, але ён папераджальна загыркаў, а гаспадар пацвердзіў яго папярэджанне словамі. Белы Ікол ціснуўся да ног гаспадара, і той супакойваў яго, ласкава пагладжваючы па галаве.

Па камандзе: «Дзік! На месца!» — хорт узбег па прыступках і лёг на верандзе, усё яшчэ гыркаючы і не спускаючы вачэй з прышэльца. Адна з жанчын абняла Колі за шыю і ўзялася гладзіць і лашчыць яе. Але Колі ніяк не магла супакоіцца і, абураная прысутнасцю ваўка, скавытала, перакананая ў тым, што багі робяць памылку, дапускаючы яго ў сваё асяроддзе.

Багі падняліся на веранду. Белы Ікол ішоў за гаспадаром па пятах. Дзік загыркаў на яго. Белы Ікол натапырыўся і адказаў яму тым жа.

— Адвядзі Колі ў дом, а гэтыя двое няхай паб'юцца, — сказаў бацька Скота. — Пасля бойкі яны стануць сябрамі.

— Тады, каб даказаць сваю дружбу Дзіку, Беламу Іклу давядзецца выступіць у ролі галоўнага плакальшчыка на ягоным пахаванні, — засмяўся гаспадар.

Бацька недаверліва паглядзеў спачатку на Белага Ікла, потым на Дзіка і ўрэшце рэшт на сына.

— Ты думаеш, што?..

Уідан кіўнуў галавой.

— Вы адгадалі. Ваш Дзік адправіцца на той свет праз хвіліну, самае большае — праз дзве.

Ён павярнуўся да Белага Ікла.

— Хадзем, воўк. Відаць, у дом давядзецца адвесці не Колі, а цябе.

Белы Ікол асцярожна падняўся па прыступках і прайшоў усю веранду, падняўшы хвост, не зводзячы вачэй з Дзіка і ў той жа час рыхтуючыся да любой нечаканасці, якая магла сустрэць яго ў гэтым доме. Аднак нічога страшнага там не было. Увайшоўшы ў пакоі, ён старанна абследаваў усе куты, па-ранейшаму чакаючы, што яму пагражае небяспека. Потым з задаволеным бурчаннем улёгся ля ног гаспадара, не перастаючы сачыць за ўсім, што адбывалася вакол, і рыхтуючыся кожную хвіліну ўскочыць з месца і ўступіць у бой з тымі жахамі, якія, як яму здавалася, таіліся ў гэтай пастцы.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

УЛАДАННІ БОГА

Пераезды з месца на месца прыкметна развілі ў Белым Ікле ўменне прыстасоўвацца да акаляючага асяроддзя, дараванае яму ад прыроды, і ўма-

цавалі ў ім усведамленне неабходнасці такога прыстасоўвання. Ён хутка звыкся з жыццём у Сіера-Вісце — так называўся маёнтак суддзі Скота. Ніякіх сур'ёзных непаразуменняў з сабакамі больш не было. Тут, на Поўдні, сабакі ведалі звычай багоў лепш, чым ён, і ў іх вачах існаванне Белага Ікла ўжо апраўдвалася тым фактам, што багі дазволілі яму ўвайсці ў сваё жыллё. Да гэтага часу Колі і Дзіку ніколі не даводзілася сутыкацца з ваўком, але раз багі дапусцілі яго да сябе, ім абаім не заставалася нічога іншага, як падпарадкавацца.

Спачатку адносіны Дзіка да Белага Ікла не маглі не быць крыху насцярожанымі, але хутка ён прымірыўся з ім, як з неад'емнай прыналежнасцю Сіера-Вісты. Калі б усё залежала ад аднаго Дзіка, яны сталі б сябрамі, але Белы Ікол не адчуваў неабходнасці ў дружбе. Ён патрабаваў, каб сабакі пакінулі яго ў спакоі. Усё жыццё ён трымаўся асобна ад сваіх сабратаў і не меў ніякага жадання парушаць цяпер гэты парадак рэчаў. Дзік надакучваў яму сваімі прыставаннямі, і ён, гыркаючы, праганяў яго прэч. Яшчэ на Поўначы Белы Ікол зразумеў, што гаспадарскіх сабак чапаць нельга, і не забываў гэтага ўрока і тут. Але ён працягваў настойваць на сваёй адасобленасці і замкнутасці і да такой ступені ігнараваў Дзіка, што гэты лагодны сабака пакінуў усе спробы завесці дружбу з ваўком і ўрэшце рэшт удзяляў яму ўвагі не больш, чым канавязі каля стайні.

Але з Колі справа ішла крыху інакш. Змірыўшыся з тым, што багі дазволілі ваўку жыць у хаце, яна ўсё ж не бачыла ў гэтым дастатковых падстаў для таго, каб зусім пакінуць яго ў спакоі. У памяці Колі стаялі незлічоныя злачынствы, здзейсненыя ваўком і яго родзічамі супраць яе продкаў. Напады на аўчарні нельга забыць ні за адзін дзень, ні за цэлае пакаленне, яны заклікалі да помсты. Колі не адважвалася парушыць волю багоў, якія падпусцілі да сябе Белага Ікла, але гэта не перашкаджала ёй атручваць яму жыццё. Паміж імі была

спрадвечная варожасць, і Колі ўзялася безупынна напамінаць пра гэта Беламу Іклу.

Пакарыстаўшыся перавагамі, якія даваў ёй пол, яна ўсяляк даймала і праследавала яго. Інстынкт не дазваляў яму нападаць на Колі, але заставацца абыякавым да яе настойлівых прыставанняў было проста немагчыма. Калі аўчарка кідалася на яго, ён падстаўляў пад яе вострыя зубы сваё плячо, пакрытае густой шэрсцю, і велічна адыходзіў убок; калі гэта не дапамагала, з цяжкім і маркотным выглядам пачынаў хадзіць кругамі, хаваючы ад яе галаву. Між іншым, калі яна ўсё ж ухітралася ўчапіцца яму ў заднюю нагу, адступаць даводзілася больш паспешна, ужо не думаючы пра велічнасць. Але ў большасці выпадкаў Белы Ікол захоўваў дастойны і амаль урачысты выгляд. Ён не заўважаў Колі, калі толькі гэта было магчыма, і стараўся не трапляцца ёй на вочы, а ўбачыўшы ці пачуўшы яе паблізу, уставаў з месца і адыходзіў.

Белы Ікол шмат чаму павінен быў навучыцца ў Сіера-Вісце. Жыццё на Поўначы было простае ў параўнанні з тутэйшымі складанымі справамі. Перш за ўсё яму давялося пазнаёміцца з сям'ёй гаспадара, але гэта было для яго не ў навіну. Міт-Са і Клу-Куч належалі Шэраму Бабру, елі здабытае ім мяса, грэліся ля ягонага вогнішча і спалі пад ягонымі коўдрамі; якраз гэтак жа ўсе насельнікі Сіера-Вісты належалі гаспадару Белага Ікла.

Аднак і тут адчувалася розніца, і розніца даволі значная. Сіера-Віста была куды большая, чым вігвам Шэрага Бабра. Беламу Іклу даводзілася сутыкацца тут з вельмі многімі людзьмі. У Сіера-Вісце быў суддзя Скот са сваёй жонкай. Потым там былі дзве сястры гаспадара — Бэт і Мэры. Была жонка гаспадара — Эліс — і нарэшце яго дзеці — Уідан і Мод, двое малых чатырох і шасці гадоў. Ніхто не мог расказаць Беламу Іклу пра ўсіх гэтых людзей, а пра вузы роднасці і чалавечыя ўзаемаадносіны ён нічога не ведаў, ды і ніколі не змог бы даведацца. І ўсё-такі ён хутка зразумеў, што ўсе

гэтыя людзі належаць яго гаспадару. Потым, назіраючы за іх паводзінамі, услухоўваючыся ў іх гаворку і інтанацыю галасоў, ён паступова разабраўся ў ступені блізкасці кожнага з жыхароў Сіера-Вісты да гаспадара, адчуў меру прыхільнасці, якой ён дарыў іх. І адпаведна ўсяму гэтаму Белы Ікол і сам стаў адносіцца да новых багоў: тое, што цаніў гаспадар, цаніў і ён; тое, што было дарагое гаспадару, трэба было ўсяляк ахоўваць і яму самому.

Так ішлі справы з гаспадарскімі дзецьмі. Усё сваё жыццё Белы Ікол не цярэў дзяцей, баяўся і не пераносіў дотыку іх рук: ён не забыў дзіцячай жорсткасці і тыраніі, з якімі яму даводзілася сутыкацца ў індзейскіх паселішчах. І калі Уідан і Мод першы раз падышлі да яго, ён папераджальна забурчаў і злосна бліснуў вачыма. Удар кулаком і моцны вокрык гаспадара прымусілі Белага Ікла падпарадкавацца іх ласкам, хоць ён не пераставаў бурчаць, пакуль малюсенькія рукі гладзілі яго, і ў гэтым бурчанні не чулася ласкавай ноткі. Пазней, заўважыўшы, што хлопчык і дзяўчынка дарагія гаспадару, ён дазваляў ім гладзіць сябе, ужо не чакаючы ўдару і рэзкага вокрыку.

Усё ж праяўляць свае пачуцці Белы Ікол не ўмеў. Ён пакараўся дзецям гаспадара з адкрытай неахвотай і пераносіў іх прыставанні, як пераносіць пакутлівую аперацыю. Калі яны ўжо надта надакучвалі, ён уставаў і з рашучым выглядам ішоў прэч. Але ў хуткім часе Уідан і Мод выклікалі да сябе сімпатыю Белага Ікла, хоць ён усё яшчэ ніяк не выказваў сваіх адносін да іх. Ён ніколі не падыходзіў да дзяцей сам, але ўжо не ўцякаў ад іх і чакаў, калі яны падыдуць. А потым дарослыя сталі заўважаць, што ў вачах Белага Ікла, калі ён бачыць дзяцей, з'яўляецца задавальненне, якое ўступае месца нечаму накшталт лёгкай прыкрасці, як толькі яны пакідалі яго дзеля іншых гульняў.

Шмат чаго новага давялося зразумець Беламу Іклу, але на гэта ўсё патрэбен быў час. Наступнае

месца пасля дзяцей Белы Ікол адводзіў суддзі Скоту. Тлумачылася гэта дзвюма прычынамі: па-першае, гаспадар, відаць, вельмі цаніў яго, па-другое, суддзя Скот быў чалавекам стрыманым. Белы Ікол любіў ляжаць ля яго ног, калі суддзя чытаў газету на прасторнай верандзе. Погляд ці слова, зрэдку кінутыя ў бок Беллага Ікла, гаварылі яму, што суддзя Скот заўважае яго прысутнасць і ўмее даць адчуць гэта без усялякай назойлівасці. Але так было, калі гаспадар куды-небудзь хадзіў. Варта было яму толькі паказацца — і ўвесь астатні свет пераставаў існаваць для Беллага Ікла.

Белы Ікол дазваляў усім членам сям'і Скота гладзіць і лашчыць сябе, але ні да кога з іх ён не адносіўся так, як да гаспадара. Ніякія ласкі не маглі выклікаць нотак любові ў яго гырканні. Як ні стараліся сваякі Скота, нікому з іх не ўдалося прымусіць Беллага Ікла прыціснуцца да сябе галавой. Гэтым выказваннем бязмежнага даверу, падпарадкавання і адданасці Белы Ікол удастойваў толькі Уідана Скота. Па праўдзе кажучы, астатнія члены сям'і былі для яго не чым іншым, як уласнасцю гаспадара.

Якраз гэтак жа Белы Ікол вельмі рана адчуў розніцу паміж членамі сям'і гаспадара і слугамі. Слугі баяліся яго, а ён, са свайго боку, устрымліваўся ад нападу на гэтых людзей толькі таму, што лічыў іх таксама ўласнасцю гаспадара. Паміж імі і Белым Іклом падтрымліваўся нейтралітэт, і толькі. Яны варылі абед для гаспадара, мылі посуд і выконвалі ўсялякую іншую работу, гэтаксама як на Клондайку ўсё гэта рабіў Мэт. Карацей кажучы, слугі ўваходзілі неабходнай састаўной часткай у жыццёвы ўклад Сіера-Вісты.

Шмат новага давялося даведацца Беламу Іклу і за межамі маёнтка. Уладанні гаспадара былі шырокія і вялізныя, але і яны мелі свае межы. Каля Сіера-Вісты праходзіла шаша. За ёй пачыналіся агульныя ўладанні ўсіх багоў — дарогі і вуліцы. Уласныя ж іх уладанні стаялі за агароджамі. Усё гэта кіравалася незлічоным мноствам законаў,

якія дыктавалі Беламу Іклу яго паводзіны, хоць ён і не разумеў мовы багоў і мог знаёміцца з іх законамі толькі на аснове ўласнага вопыту. Ён дзейнічаў згодна са сваім інстынктам да таго часу, пакуль не сутыкаўся з адным з людскіх законаў. Пасля некалькіх такіх сутыкненняў Белы Ікол пазнаваў закон і больш ніколі не парушаў яго.

Але больш за ўсё дзейнічалі на Белага Ікла строгія ноткі ў голасе гаспадара і караючая рука гаспадара. Белы Ікол любіў свайго бога самаадданай любоўю, і яго строгасць прычыняла яму такі боль, якога не маглі прычыніць ні Шэры Бабёр, ні Прыгажунчык Сміт. Іх пабоі былі адчувальныя толькі для цела, а дух, горды, неўтаймоўны дух Белага Ікла працягваў бушаваць. Удары новага гаспадара былі залішне слабыя, каб прычыніць боль, і ўсё такі яны пранікалі глыбей. Гаспадар выражаў Беламу Іклу сваё неадабрэнне і гэтым калоў у самае сэрца.

Шчыра кажучы, Беламу Іклу не так ужо і часта пападала ад гаспадара. Гаспадарскага голасу было цалкам дастаткова; па гэтым голасе Белы Ікол меркаваў, правільна ён робіць ці не, да яго прымяркоўваў свае паводзіны, учынкi. Гэты голас быў для яго кампасам, па якім ён накіроўваў свой шлях, кампасам, які дапамагаў яму знаёміцца з новай краінай і новым жыццём.

На Поўначы адзінай прыручанай жывёлай быў сабака. Усе астатнія жылi на волi і з'яўляліся законнай здабычай кожнага сабакі, калi толькі ён мог з ёй справіцца. Раней Беламу Іклу часта даводзілася займацца паляваннем, і яму было няўцям, што на Поўдні справы ідуць інакш. Пераканаўся ён у гэтым з самага пачатку свайго прабывання ў даліне Санта-Клара. Гуляючы неяк ранічкай каля дома, ён выйшаў з-за вугла і наткнуўся на курыцу, якая ўцякла з птушынага двара. Цалкам зразумела, што яму захацелася з'есці яе. Скачок, блісканне зубоў, спалоханае кудактанне — і адважная падарожніца сустрэла свой канец. Курыца была добра адкормленая, тлустая і прыемная

на смак; Белы Ікол аблізнуўся і вырашыў, што яда трапілася нядрэнная. У той жа дзень ён набрыў каля канюшні яшчэ на адну курыцу, якая заблудзілася. На выручку ёй прыбег конюх. Не ведаючы нораву Белага Ікла, ён захапіў з сабой для запалявання толькі дубец. Пасля першага ж удару Белы Ікол пакінуў курыцу і кінуўся на чалавека. Яго можна было б спыніць палкай, але не дубцом. Другі ўдар, што сустрэў яго на сярэдзіне скачка, ён прыняў моўчкі, не здрыгануўшыся ад болю. Конюх ускрыкнуў, шарахнуўся назад ад сабакі, які скачыў яму на грудзі, упусціў дубец, схапіўся за шыю рукамі. У выніку рука была распаласавана ад локця ўніз да самай косці.

Конюх страшэнна перапалохаўся. Яго ашаламіла не столькі злосць Белага Ікла, колькі тое, што ён кінуўся моўчкі, не забрахаўшы, не загыркаўшы. Усё яшчэ не адымаючы пакусанай і залітай крывёю рукі ад твару і горла, конюх пачаў адступаць да хлява. Калі б не з'явілася Колі, яму б дабром не скончылася. Колі выратавала конюху жыццё, гэтак жа як у свой час выратавала жыццё Дзіку. Не памятаючы сябе ад раз'юшанасці, аўчарка кінулася на Белага Ікла. Яна аказалася разумнейшай за надта даверлівых багоў. Усе яе падзэрэнні апраўдаліся: гэта грабежнік! Ён зноў узяўся за свае старыя штучкі! Ён непапраўны!

Конюх уцёк на канюшню, а Белы Ікол пачаў адступаць перад лютымі зубамі Колі, круцячыся і падстаўляючы пад яе ўкусы то адно, то другое плячо. Але Колі працягвала даймаць яго, не абмяжоўваючыся цяпер звычайным пакараннем. Яе хваляванне і злосць разгараліся з кожнай хвілінай, і ўрэшце рэшт Белы Ікол забыў усю сваю годнасць і ўцёк у поле.

— Ён не будзе паляваць на курэй, — сказаў гаспадар, — але спачатку мне трэба заспець яго на месцы злачынства.

Выпадак надарыўся праз два дні, але гаспадар нават не меркаваў, якіх памераў дасягне гэтае злачынства. Белы Ікол уважліва сачыў за птушыным

дваром і яго насельнікамі. Вечарам, калі куры ўсе-ліся на сядала, ён узлез на кучу нядаўна прывезе-ных дошак, пераскочыў адтуль на дах куратніка, пералез цераз яго грэбень і саскочыў на зямлю. Праз секунду ў куратніку пачалося забойства.

Раніцай, калі гаспадар выйшаў на веранду, пе-рад яго вачыма паўстала цікавае відовішча: конюх вылажыў на траве ў адзін рад пяцьдзесят зарэза-ных белых легорнаў. Скот ціха засвістаў, спачатку ад здзіўлення, потым ад захаплення. Перад яго вачыма паўстаў і Белы Ікол, які не выказваў нія-кіх прыкмет сораму ці ўсведамлення ўласнай ві-ны. Ён трымаўся вельмі ганарліва, нібы на самай справе здзейсніў учынак, варты вялікай пахвалы. Пры думцы аб маючай адбыцця непрыемнай зада-чы гаспадар сціснуў губы; затым ён рэзка загава-рыў з ціхамірна настроеным злачынцам, і ў голасе яго — голасе бога — чуўся гнеў. Больш таго, гас-падар тыцнуў Белага Ікла носам у зарэзаных курэй і ўдарыў яго кулаком.

З таго часу Белы Ікол ужо не рабіў налётаў на куратнік. Куры ахоўваліся законам, і Белы Ікол зразумеў гэта. У хуткім часе гаспадар узяў яго з сабой на птушыны двор. Як толькі жывая птушка заснавала ледзь не пад самым носам Белага Ікла, ён тут жа падрыхтаваўся да скачка. Гэта быў зусім натуральны рух, але голас гаспадара прымусіў яго спыніцца. Яны прабылі на птушынём двары з паў-гадзіны. І штораз, калі Белы Ікол, паддаючыся інстынкту, кідаўся за птушкай, гаспадар спыняў яго. Такім чынам ён засвоіў яшчэ адзін закон і тут жа, не выходзячы з гэтага птушынага царства, на-вучыўся не заўважаць яго насельнікаў.

— Такія паляўнічыя на курэй непапраўныя, — сумна круцячы галавой, прамовіў за сьнеданнем суддзя Скот, калі сын расказаў яму пра ўрок, вык-ладзены Беламу Іклу. — Варта ім толькі панадзіц-ца на птушыны двор і паспытаць смак крыві... — І ён ізноў з сумам пакруціў галавой.

Аднак Уідан Скот не згаджаўся з бацькам.

— Ведаеце, што я зраблю? — сказаў ён нарэш-

це. — Я запрэу Белага Ікла ў куратніку на цэлы дзень.

— Што ж будзе з курамі! — запратэставаў бацька.

— Больш таго, — працягваў сын, — за кожную задушаную курыцу я плачу залаты долар.

— На тату таксама трэба накласці які-небудзь штраф, — умяшалася Бэт.

Сястра падтрымала яе, і ўсе, хто сядзеў за сталом, хорам адобрылі гэтую прапанову. Суддзя не стаў пярэчыць.

— Добра, — Уідан Скот на хвіліну задумаўся. — Калі да канца дня Белы Ікол не кране ніводнага кураняці, за кожныя дзесяць хвілін, праведзеныя ім на птушыным двары, вы скажаце яму зусім сур'ёзным і ўрачыстым голасам, як у судзе ў час абвяшчэння прысуду: «Белы Ікол, ты разумнейшы, чым я думаў».

Выбраўшы такія месцы, дзе іх не было відаць, усе члены сям'і падрыхтаваліся назіраць за падзеямі. Але ім прыйшлося пацярпець моцнае расчараванне. Як толькі гаспадар пайшоў з двара, Белы Ікол лёг і заснуў. Потым прачнуўся і падышоў да карыта напіцца. На курэй ён не звяртаў ніякай увагі — яны для яго не існавалі. А чацвёртай гадзіне ён скочыў з разбегу на дах куратніка, саскочыў на зямлю на другі бок і трушком паважна пабег да дома. Ён засвоў новы закон. І суддзя Скот, на вялікую забаву ўсёй сям'і, якая сабралася на верандзе, урачыстым голасам сказаў шаснаццаць разоў запар: «Белы Ікол, ты разумнейшы, чым я думаў».

Але разнастайнасць законаў вельмі часта збівала Белага Ікла з панталыку і прыводзіла яго ў няміласць. Нарэшце ён цвёрда ўсвядоміў сабе, што нельга чапаць і курэй, якія належаць іншым багам. Тое ж самае адносілася і да катоў, трусаў і індычак. Шчыра кажучы, пасля першага азнаямлення з гэтым законам у яго склалася ўражанне, што ўсе жывыя істоты недатыкальныя. Перапёлкі ўспырхвалі на лузе з-пад самага яго носа і адляталі непашкоджанымі. Белы Ікол дрыжаў усім целам, але

ўсё ж уціхамірваў у сабе інстынктыўнае жаданне схопіць птушку. Ён падпарадкоўваўся волі багоў.

Але вось аднойчы яму давялося ўбачыць, як Дзік спалохаў на лузе зайца. Гаспадар таксама бачыў гэта і не толькі не ўмешваўся, але нават пад-ахвочваў Белага Ікла далучыцца да пагоні. Такім чынам, Белы Ікол даведаўся, што новы закон не распаўсюджваецца на зайцоў, і ў рэшце рэшт за-своіў яго цалкам. Са свойскімі жывёламі трэба жыць у міры. Калі дружба з імі не ладзіцца, то нейтралітэт варта падтрымліваць у любым выпадку. Але іншыя жывёлы — вавёркі, перапёлкі і зайцы, якія не парвалі сувязі з лясной глушчу і не скарыліся чалавеку, — законная здабыча кожнага сабакі. Багі абаранялі толькі прыручаных жывёл і не дазвалялі ім варагаваць між сабой. Багі былі ўладарнымі ў жыцці і смерці сваіх падданных і раўніва ахоўвалі гэтую ўладу.

Жыццё ў Сіера-Вісце было зусім не такім простым, як на Поўначы. Цывілізацыя патрабавала ад Белага Ікла перш за ўсё ўлады над самім сабой і вытрымкі — той ураўнаважанасці, якая неадчувальвая, нібы павуцінка, і ў той жа час цвярдзейшая, чым сталь. Жыццё тут было шматаблічнае, і Белы Ікол сутыкаўся з ім ва ўсёй яго разнастайнасці. Так, калі яму даводзілася бегчы ўслед за брычкай гаспадара па горадзе Сан-Хасэ ці чакаць гаспадара на вуліцы, жыццё цякло міма яго глыбокім, неабдымным патокам, безупынна патрабуючы імгненнага прыстасавання да сваіх законаў і амаль заўсёды прымушаючы яго прыглушаць у сабе ўсе натуральныя парывы.

У горадзе ён бачыў мясныя крамы, у якіх проста перад носам вісела мяса. Але чапаць яго не дазвалялася. У дамах, куды заходзіў гаспадар, былі каты, якіх таксама варта было пакідаць у спакоі. А сабакі сустракаліся паўсюль, і біцца з імі нельга было, хоць яны і гыркалі на яго. Акрамя таго, па тратуарах хадзіла туды-сюды вялікае мноства людзей, чыю ўвагу ён прыцягваў да сябе. Людзі спыняліся, паказвалі на яго адзін аднаму, разглядалі яго з усіх

бакоў, загаворвалі з ім і, што было горш за ўсё, чапалі яго рукамі. Даводзілася цярпліва выносіць дотыкі чужых рук, але цярпеннем Белы Ікол ужо паспеў запасціся. Ён змог нават пераадолець сваю нязграбную сарамлівасць і з высакамерным выглядам прымаў усе знакі ўвагі, якімі надзялялі яго незнаёмыя багі. Яны рабілі ласку яму, і ён адказваў ім тым жа. Прахожыя гладзілі яго па галаве і ішлі далей, задаволеныя сваёй смеласцю.

Але Беламу Іклу не заўсёды ўдавалася адчапіцца так лёгка. Калі гаспадарская брычка праязджала па ўскраіне Сан-Хасэ, хлопчыкі, якія трапляліся на шляху, сустракалі яго камянямі. Белы Ікол ведаў, што дагнаць іх і расправіцца з імі як след нельга. Даводзілася дзейнічаць насуперак інстынкту самазахавання, і ён, заглушаючы ў сабе голас інстынкту, становіўся паступова зусім ручным, цывілізаваным сабакам.

І ўсё ж такое становішча не зусім задавальняла Белага Ікла, хоць ён і не ведаў, што такое справядлівасць і сумленнасць. Але кожная жывая істота да пэўнай ступені валодае пачуццём справядлівасці, і Беламу Іклу цяжка было прымірыцца з тым, што яму не дазваляюць абараняцца ад гэтых хлопчыкаў. Ён забыўся, што дагавор, заключаны паміж ім і багамі, абавязваў апошніх клапаціцца пра яго і ахоўваць яго. І вось аднойчы гаспадар выскачыў з брычкі з дубцом у руках і як след правучыў свавольнікаў. Пасля гэтага яны перасталі кідацца камянямі, і Белы Ікол усё зразумеў і адчуў поўнае задавальненне.

У хуткім часе Беламу Іклу давалося перажыць другі, падобны выпадак. Каля салуна¹, міма якога ён прабягаў па дарозе ў горад, заўсёды сноўдаліся тры сабакі, якія ўзялі сабе за правіла кідацца на яго. Ведаючы, чым канчаюцца ўсе сутычкі Белага Ікла з сабакамі, гаспадар нястомна ўтлумачваў яму закон, які забараняе бойкі. Белы Ікол добра засвоіў

¹ Салун (амер.) — шынок.

гэты закон і, прабягаючы міма салуна на скрыжаванні, заўсёды трапляў у вельмі непрыемнае становішча. Ягонае злоснае гырканне тут жа адганяла ўсіх трох сабак на прыстойную дыстанцыю, але яны працягвалі сваю пагоню здаля, брахалі, зневажалі яго. Так працягвалася даволі доўгі час. Наведвальнікі салуна нават заахвочвалі сабак і неяк раз зусім адкрыта нацкавалі іх на Белага Ікла. Тады гаспадар спыніў брычку.

— Узяць іх! — сказаў ён Беламу Іклу.

Белы Ікол не паверыў сваім вушам. Ён паглядзеў на гаспадара, паглядзеў на сабак. Потым яшчэ раз кінуў на гаспадара запытальны і трывожны позірк.

Той кінуў галавой.

— Вазьмі іх, дружа! Задай ім як след!

Белы Ікол адкінуў усе ваганні. Ён павярнуўся і моўчкі кінуўся на ворагаў. Тыя не адступілі. Пачалася бойка. Сабакі брахалі, гыркалі, ляскалі зубамі. Пыл аж закурэў і засланіў поле бітвы. Але праз некалькі хвілін два сабакі ўжо біліся на дарозе ў перадсмяротных сутаргах, а трэці кінуўся наўцёкі. Ён пераскочыў канаву, потым праз агароджу і ўцёк у поле. Белы Ікол імчаўся за ім зусім бясшумна, як сапраўдны воўк, не ўступаючы ваўку і ў хуткасці, а на сярэдзіне поля нагнаў і прыкончыў яго.

Гэтае трайнае забойства палажыла канец яго неладам з чужымі сабакамі. Чуткі пра здарэнне разнесліся па ўсёй даліне, і людзі сталі сачыць за тым, каб іх сабакі не чапляліся да байцовага ваўка.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

ГОЛАС КРЫВІ

Месяцы ішлі адзін за адным. Яды на Поўдні было ўдосталь, работы ад Белага Ікла не патрабавалі, і ён увайшоў у цела, жыў у дастатку і быў шчаслівы. Поўдзень стаў для Белага Ікла не толькі

геаграфічным пунктам — ён жыў на Поўдні жыцця. Чалавечая ласка сагравала яго, як сонца, і ён расцвітаў, быццам расліна, пасаджаная ў добрую глебу.

І ўсё-такі паміж Белым Іклом і сабакамі адчувалася нейкая розніца. Ён ведаў усе законы нават лепш, чым яго сабраты, якім не даводзілася жыць у іншых умовах, і захоўваў іх з большай акуратнасцю, і тым не менш лютасць не здраджвала яму, як быццам Паўночная глуш усё яшчэ трымала яго ў сваёй уладзе; як быццам воўк, які жыў у ім, толькі задрамаў на нейкі час.

Белы Ікол не дружыў з сабакамі. Ён заўсёды быў адзін і меў намеры трымацца ў баку ад сваіх сабратаў і далей. З першых гадоў свайго жыцця, азмрочаных варожасцю з Ліп-Ліпам і з усёй зграяй шчанятаў, і за тыя месяцы, якія яму давалося правесці ў Прыгажунчыка Сміта, Белы Ікол зненавідзеў сабак. Жыццё яго адхілілася ад нармальнага цячэння, і ён зблізіўся з чалавекам, аддаліўшыся ад сваіх сародзічаў.

Акрамя таго, на Поўдні сабакі адносіліся да Белага Ікла з вялікай падазронасцю: ён абуджаў у іх інстынктыўны страх перад Паўночнай глушшю, і яны сустракалі яго брэхам і гырканнем, у якім адчувалася нянавісьць. Ён жа, са свайго боку, зразумеў, што кусаць іх зусім неабавязкова. Ашчэранныя іклы і злоснае ўздрыгванне губ дзейнічалі беспамылкова і спынялі амаль любога раз'юшанага сабаку.

Але жыццё паслала Беламу Іклу выпрабаванне, і гэтым выпрабаваннем была Колі. Яна не давала яму ні хвіліны спакою. Закон не валодаў для яе такой жа нязменнай сілай, як для Белага Ікла, і Колі супраціўлялася ўсім спробам гаспадара прымусяць іх пасябраваць. Яе злоснае, істэрычнае гырканне неадчэпна праследавала Белага Ікла: Колі не магла дараваць яму гісторыю з курамі і была цвёрда пераканана ў злачыннасці ўсіх яго намераў. Яна знаходзіла віну там, дзе яе яшчэ і не

было. Яна атручвала Беламау Іклу існаванне, хоздзячы за ім па пятах, як палісмен, і варта было яму толькі кінуць цікаўны позірк на голуба або курыцу, як аўчарка пачынала раз'юшана, абурана брахаць. Аблюбованы спосаб Белага Ікла адчапіцца ад яе заключаўся ў тым, што ён клаўся на зямлю, апускаў галаву на пярэднія лапы і прытвараўся, што спіць. У такіх выпадках яна заўсёды бянтэжылася і адразу змаўкала.

За выключэннем непрыемнасцей з Колі, усё астатняе ішло гладка. Белы Ікол навучыўся стрымліваць сябе, цвёрда засвоіў законы. У характары яго з'явіліся паважнасць, спакой, філасофскае цярпенне. Асяроддзе перастала быць варожым яму. Прадчування небяспекі, пагрозы болю і смерці як і не было. Паступова знік і жах перад невядомым, якое падпільноўвала яго на кожным кроку. Жыццё стала спакойным і лёгкім. Яно цякло роўна, не азмрочанае ні страхамі, ні варожасцю.

Яму не хапала снегу, але сам ён не разумеў гэтага. «Як зацягнулася лета!» — падумаў бы, мусіць, Белы Ікол, калі б мог так падумаць. Патрэбнасць у снезе была цьмяная, несвядомая. Якраз гэтак жа ў летнія дні, калі сонца пякло бязлітасна, ён адчуваў лёгкія прыступы тугі па Поўначы. Але туга гэтая праяўлялася толькі ў неспакоі, прычыны якога заставаліся незразумелымі яму самому.

Белы Ікол ніколі не вызначаўся экспансіўнасцю. Ён прыціскаўся галавой да гаспадара, ласкава бурчаў і толькі такімі спосабамі выказваў сваю любоў. Але ў хуткім часе яму давялося пазнаць і трэці спосаб. Ён не мог заставацца абыякавым, калі багі смяяліся. Смех даводзіў яго да шаленства, прымушаў страчваць розум ад раз'юшанасці. Але на гаспадара Белы Ікол не мог злаваць, і, калі той пачаў аднойчы лагодна жартаваць і смяяцца з яго, ён разгубіўся. Ранейшая злосць паднімалася ў ім, але гэтым разам ёй даводзілася змагацца з любоўю. Злаваць ён не мог, — што ж яму было рабіць? Ён стараўся захаваць велічны выгляд, але

гаспадар зарагатаў мацней. Ён набраўся яшчэ больш велічы, а гаспадар усё рагатаў і рагатаў. Урэшце рэшт Белы Ікол здаўся. Верхняя губа ў яго ўздрыгнула, агаліўшы зубы, і вочы загарэліся не то хітрым, не то любоўным агенчыкам. Белы Ікол навучыўся смяяцца.

Навучыўся ён і гуляць з гаспадаром: дазваляў валіць сябе з ног, перакульваць на спіну, вырабляць над сабой усялякія штучкі, а сам прыкідваўся раз'юшаным, увесь натапырваўся, гыркаў і ляскаў зубамі, робячы выгляд, што хоча ўкусіць гаспадара. Але да гэтага ніколі не даходзіла: яго зубы ляскалі ў паветры, не закранаючы Скота. І ў канцы такой бойкі, калі ўдары, штуршкі, лясканне зубамі і гырканне рабіліся ўсё мацнейшымі і мацнейшымі, чалавек і сабака раптам адскаквалі ў розныя бакі, спыняліся і глядзелі адзін на аднаго. А потым гэтак жа нечакана — быццам сонца раптам праглянула над разбушаваным морам — яны пачыналі смяяцца. Гульня звычайна заканчвалася тым, што гаспадар абдымаў Белага Ікла за шыю, а той заводзіў сваю бурчліва-пяшчотную любоўную песеньку.

Але, акрамя гаспадара, ніхто не адважваўся распачынаць такую бойку з Белым Іклом. Ён не дапускаў гэтага. Варта было каму-небудзь іншаму зрабіць замах на ягонае пачуццё ўласнай годнасці, як пагрозлівае гырканне і натапыраная шэрсьць знішчалі ў гэтага смельчака ўсякую ахвоту падурэць з ім. Калі Белы Ікол дазваляў гаспадару такія вольнасці, гэта зусім не азначала, што ён дорыць сваю любоў направа і налева, як звычайны сабака, які гатовы дурэць і гуляць хоць з кім. Ён любіў толькі аднаго чалавека і адмаўляўся разменьваць сваю любоў.

Гаспадар шмат ездзіў конна, і Белы Ікол лічыў сваім самым першым абавязкам суправаджаць яго ў час такіх прагулак. На Поўначы ён даказваў сваю вернасць тым, што хадзіў у вупражы, але на Поўдні ніхто не ездзіў на нартах, і тутэйшых сабак не

нагружалі цяжкасцямі. З гэтай прычыны Белы Ікол заўсёды быў пры гаспадару ў час ягоных паездак, знайшоўшы ў гэтым новы спосаб для выражэння сваёй адданасці. Яму нічога не значыла бегчы так хоць цэлы дзень. Ён бег без ніякага напружання, не адчуваючы стомленасці, роўнай воўчай рыссю, і зрабіўшы міляў пяцьдзесят, усё гэтак жа жвава нёсся перад канём.

Гэтыя паездкі гаспадара далі Беламу Іклу магчымасць навучыцца яшчэ аднаму спосабу выражэння сваіх пачуццяў, і надзвычайна тое, што ён пакарыстаўся ім толькі два разы за ўсё сваё жыццё. Упершыню гэта здарылася, калі Уідан Скот дамагаўся ад гарачага чыстакроўнага каня, каб ён дазволіў яму адчыняць і зачыняць брамку, не злазячы з сядла. Раз за разам ён пад'язджаў да брамкі, спрабуючы зачыніць яе за сабой, але конь спалохана адступаў назад, кідаўся ўбок. Ён гарачыўся ўсё больш і больш, становіўся на дыбкі, а калі гаспадар даваў яму шпоры і прымушаў апусціць пярэднія ногі, пачынаў біць задам. Белы Ікол сачыў за імі з усё большым і большым неспакоем і пад канец, не маючы ўжо сіл стрымліваць сябе, падскочыў да каня і злосна і пагражальна забрахаў на яго.

Пасля выпадку з канём ён часта спрабаваў брахаць, і гаспадар заахвочваў яго спробы, але зрабіць гэта яму ўдалося яшчэ толькі адзін раз, прычым гаспадара ў той час не было паблізу. Нагодай да таго паслужылі наступныя падзеі: гаспадар скакаў конна па полі, як раптам конь кінуўся ўбок, спалохаўшыся зайца, што выскачыў з-пад самых яго капытоў; спатыкнуўся — гаспадар вылецеў з сядла, упаў і зламаў нагу. Белы Ікол раз'юшыўся і хацеў быў учапіцца вінаватаму каню ў горла, але гаспадар спыніў яго.

— Дадому! Ідзі дадому! — крыкнуў ён, пераконаўшыся, што нага зламаная.

Белы Ікол не хацеў пакідаць яго аднаго. Гаспадар хацеў напісаць запіску, але не знайшоў у кі-

шэнях ні алоўка, ні паперы. Тады ён зноў загадаў Белама Іклу бегчы дадому.

Белы Ікол тужліва паглядзеў на яго, зрабіў некалькі крокаў, вярнуўся і ціха заскавытаў. Гаспадар загаварыў з ім ласкавым, але сур'ёзным тонам; Белы Ікол навастрыў вушы, з пакутлівым напружаннем услухоўваючыся ў словы.

— Не бянтэжся, дружа, ідзі дадому, — гаварыў Уідан Скот. — Ідзі дадому і раскажы там, што здарылася. Дадому, воўк, дадому!

Белы Ікол ведаў слова «дадому» і, не разумеючы астатняга, усё ж здагадаўся, пра што гаворыць гаспадар. Ён павярнуўся і нехаця пабег па полі. Потым спыніўся ў нерашучасці і паглядзеў назад.

— Дадому! — пачуўся строгі загад, і гэтым разам Белы Ікол падпарадкаваўся.

Калі ён падбег да дома, усе сядзелі на верандзе і цешыліся вячэрняй прахаладай. Белы Ікол быў увесь у пыле і цяжка дыхаў.

— Уідан вярнуўся, — сказала маці Скота.

Дзеці сустрэлі Белага Ікла радаснымі крыкамі і кінуліся яму насустрач. Ён шмыгнуў ад іх у дальні канец веранды, але маленькі Уідан і Мод загналі яго ў кут паміж качалкай і парэнчамі. Ён загыркаў, спрабуючы вырвацца на свабоду. Жонка Скота спалохана паглядзела ў той бок.

— Усё ж я ў пастаяннай трывозе за дзяцей, калі яны круцяцца каля Белага Ікла, — сказала яна. — Толькі і чакаеш, што некалі ён кінецца на іх.

Белы Ікол з лютым гырканнем выскачыў з пасткі, паваліўшы хлопчыка і дзяўчынку. Маці паклікала іх да сябе і стала супакойваць і ўгаворваць пакінуць Белага Ікла ў спакоі.

— Воўк заўсёды застанеца ваўком, — заўважыў суддзя Скот. — Яму нельга давярацца.

— Але ён не сапраўдны воўк, — умяшалася Бэт, становячыся на бок адсутнага брата.

— Ты верыш словам Уідана, — запярэчыў суддзя. — Ён думае, што ў Белым Ікле сабачая кроў, але гэта толькі ягонае меркаванне. А з выгляду...

Суддзя не скончыў фразы. Белы Ікол спыніўся перад ім і злосна загыркаў.

— Пайшоў на месца! На месца! — строга вымавіў суддзя Скот.

Белы Ікол павярнуўся да жонкі гаспадара. Яна спалохана ўскрыкнула, калі ён схапіў яе зубамі за сукенку і, пацягнуўшы да сябе, разарваў тонкую матэрыю.

Тут ужо Белы Ікол стаў цэнтрам усеагульнай увагі. Ён стаяў, высока падняўшы галаву, і ўглядаўся ў твары людзей. Горла яго пацепвалася суртаргай, але не выдавала ні гуку. Ён намагаўся неяк выказаць тое, што рвалася ў ім наверх і не знаходзіла сабе выхаду.

— Ці не ашалеў ён? — сказала маці Уідана. — Я гаварыла Уідану, што паўночны сабака не перанясе цёплага клімату.

— Ён чаго добрага загаворыць! — усклікнула Бэт.

У гэтую хвіліну Белы Ікол набыў дар гаварыць і пачаў аглушальна брахаць.

— Штосьці здарылася з Уіданам, — з упэўненасцю сказала жонка Скота.

Усе ўскочылі з месца, а Белы Ікол кінуўся ўніз па прыступках, азіраючыся назад і нібы запрашаючы людзей ісці за ім. Ён брахаў другі і апошні раз у жыцці і дамогся, каб яго зразумелі.

Пасля гэтага выпадку жыхары Сіера-Вісты сталі лепш адносіцца да Белага Ікла, і нават конюх з пакусанай рукой прызнаў, што Белы Ікол разумны сабака, хоць ён і воўк. Суддзя Скот таксама прытрымліваўся гэтага пункту гледжання і, на ўсеагульнае незадавальненне, прыводзіў у якасці доказу сваёй праўды апісанні і табліцы, узятыя з энцыклапедыі і розных кніг па заалогіі.

Дні ішлі адзін за адным, шчодра асвятляючы даліну Санта-Клара сонечнымі прамянямі. Але з набліжэннем зімы, другой ягонаў зімы на Поўдні, Белы Ікол зрабіў дзіўнае адкрыццё: зубы Колі перасталі быць такімі вострымі, яе гуллівыя, лёгкія

ўкусы ўжо не прычынялі болю. Белы Ікол забыўся, што калісьці аўчарка атручвала яму жыццё, і, стараючыся адказваць ёй такой жа гуллівасцю, рабіў гэта да смешнага нязграбна.

Аднойчы Колі доўга насілася па лузе, а потым завабіла Белага Ікла з сабой у лес. Гаспадар збіраўся пакатацца да абеду на кані, і Белы Ікол ведаў пра гэта. Ён адчуваў у сабе нешта такое, што было мацнейшым за ўсе пазнанья ім законы, мацнейшым за ўсе звычкі, мацнейшым за любоў да гаспадара, мацнейшым за волю да жыцця. І калі аўчарка куснула яго і пабегла прэч, ён пакінуў сваю нерашучасць, павярнуўся і пабег за ёй. У той дзень гаспадар ездзіў адзін, а Белы Ікол бегаў па лесе побач з Колі, — гэтак жа, як шмат гадоў таму назад у маўклівым паўночным гушчары яго маці Кічы бегала з Аднавокім.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

ДРЭМЛЮЧЫ ВОЎК

Прыблізна ў гэты ж час у газетах з'явілася паведамленне пра смельця ўцёкі з сан-квенцінскай турмы аднаго зняволенага, які славіўся сваёй лютаасцю. Гэта была натура, сапсаваная з самага нараджэння, натура, якая не атрымала ніякай дапамогі ад акаляючага асяроддзя, натура, якая ўяўляла сабой надзвычайны прыклад таго, у што можа ператварыцца чалавечы матэрыял, калі ён трапляе ў бязлітасныя рукі грамадства. Гэта была жывёліна, — праўда, жывёліна ў абліччы чалавека, але тым не менш інакш, як драпежнікам, яго нельга было назваць.

У сан-квенцінскай турме ён лічыўся непапраўным. Ніякае пакаранне не магло зламаць яго ўпартасць. Ён быў здольны бунтаваць да самага скону,

не памятаючы сябе ад лютасці, але не мог жыць пабітым, пакораным. Чым больш люта бунтаваў ён, тым больш сурова грамадства абыходзілася з ім, і гэтая суровасць толькі распальвала яго злосць. Уціхамірвальная кашуля, голад, пабоі не дасягалі сваёй мэты, і нічога іншага Джым Хол не атрымліваў ад жыцця. Так абыходзіліся з Джымам Холам з самага ранняга дзяцінства, праведзенага ім у трушчобах Сан-Францыска, калі ён быў мяккай глінай, гатовай прыняць любую форму ў руках грамадства.

Трэці раз адбываючы тэрмін зняволення ў турме, Джым Хол сустрэў там вартаўніка, які быў амаль такім жа зверам, як і ён сам. Вартаўнік усяляк дапякаў яму, узвёў паклёп перад наглядчыкам, і Джыма пазбавілі апошніх турэмных правоў. Уся розніца паміж Джымам і вартаўніком заключалася толькі ў тым, што вартаўнік насіў пры сабе вязку ключоў і рэвальвер, а ў Джыма Хола былі толькі голыя рукі ды зубы.

Але аднойчы ён кінуўся на вартаўніка і ўчапіўся зубамі яму ў горла, як дзікі звер у джунглях.

Пасля гэтага Джыма Хола перавялі ў адзіночную камеру. Ён пражыў у ёй тры гады. Падлога, сцены і столь камеры былі абабіты жалезам. За ўвесь гэты час ён ні разу не выйшаў з яе, ні разу не ўбачыў неба і сонца. Замест дня ў камеры стаяў змрок, замест ночы — чорнае маўчанне. Джым Хол быў жывым пахаваны ў жалезнай магіле. Ён не бачыў чалавечага твару, не абменьваўся ні з кім ні словам. Калі яму прасоўвалі ежу, ён гыркаў, як дзікі звер. Ён ненавідзеў увесь свет. Ён мог выць ад шаленства дзень за днём, ноч за ноччу, потым замаўкаў на тыдні і месяцы, не выдаючы ні гуку ў гэтым чорным маўчанні, якое пранікала яму ў самую душу.

А потым неяк ноччу ён уцёк. Наглядчык пераконваў, што гэта немагчыма, але тым не менш камера была пустой, а на парозе яе ляжаў забіты вартаўнік. Яшчэ два трупы адзначалі шлях зла-

чынца праз турму да знадворнай сцяны, — усіх траіх Джым Хол забіў голымі рукамі, каб нічога не было чуваць.

Зняўшы з забітых вартаўнікоў зброю, Джым Хол схаваўся ў гарах. Галаву яго ацанілі ў буйную суму золатам. Прагныя фермеры ганяліся за ім са стрэльбамі. Коштам яго крыві можна было выкупіць закладную або паслаць сына ў каледж. Грамадзяне, захапіўшыся пачуццём абавязку, выйшлі на Хола са зброяй у руках. Зграя сабак-сышчыкаў імчалася па яго крываваых слядах. А сышчыкі закону, якія знаходзіліся на жалаванні ў грамадства, тэлефанавалі, слалі тэлеграмы, заказвалі спецыяльныя цягнікі, ні днём ні ноччу не спыняючы сваіх пошукаў.

Час ад часу Джым Хол трапляўся на вочы сваім праследавацелям, і тады людзі па-геройску ішлі яму насустрач і кідаліся ад яго ўрассыпную, на вялікае задавальненне ўсёй краіны, якая чытала пра гэта ў газетах за снаданнем. Пасля такіх сутычак забітых і параненых развозілі па бальніцах, а іх месцы займалі іншыя аматары палявання на чалавека.

А затым Джым Хол знік. Сабакі-сышчыкі дарэмна рыскалі па ягоных слядах. Узброеныя людзі затрымлівалі ні ў чым не вінаватых фермераў і патрабавалі, каб тыя засведчылі сваю асобу. А прагныя да выкупу за галаву Хола дзесяткі разоў знаходзілі ў гарах яго труп.

Увесь гэты час газеты чыталіся і ў Сіера-Вісце, але не столькі з цікавасцю, колькі з трывогай. Жанчыны былі перапалоханы. Суддзя Скот задаваўся і паджартоўваў з іх, — між іншым, без усялякіх падстаў, бо незадоўга да таго, як ён выйшаў у адстаўку, Джым Хол паўстаў перад ім у судзе і выслухаў ад яго свой прысуд. І там жа, у зале суда, перад усёй публікай Джым Хол заявіў, што настане дзень, калі ён адпомсціць суддзі, які вынес гэты прысуд.

Гэтым разам Хол не быў вінаваты. Яго асудзілі

няправільна. У зладзейскім свеце і сярод паліцэйскіх гэта называлася «засадзіць у турму».

Джыма Хола «засадзілі» за злачынства, якога ён не здзяйсняў. Узяўшы пад увагу ранейшыя судзімасці Джыма Хола, суддзя Скот даў яму пяцьдзсят гадоў турмы.

Суддзя Скот не ведаў многіх акалічнасцей справы, не падазраваў ён і таго, што стаў міжвольным саўдзельнікам змовы паліцэйскіх, што паказанні былі падстроеныя і скажоныя, што Джым Хол не быў замешаны ў злачынстве. А Джым Хол, са свайго боку, не ведаў, што суддзя Скот дзейнічаў па недасведчанасці. Джым Хол быў упэўнены, што суддзя Скот цудоўна ва ўсім дасведчаны і, выносячы гэты жудасны па сваёй несправядлівасці прысуд, дзейнічае заадно з паліцыяй. І таму, калі суддзя Скот зачытаў прысуд, які асуджаў Джыма Хола на пяцьдзсят гадоў жыцця і мала чым адрозніваўся ад смерці, Джым Хол — ненавіснік свету, што так крута абышоўся з ім, — ускочыў са свайго месца і шалеў ад разлютаванасці да таго часу, пакуль яго ворагі, апранутыя ў сінія мундзіры, не павалілі яго на падлогу. Ён лічыў суддзю Скота краевугольным каменем абрушанай на яго цвярдзіні несправядлівасці і пагражаў яму помстай. А потым Джыма Хола жывым пахавалі ў турэмнай камеры... і ён уцёк адтуль.

Пра ўсё гэта Белы Ікол нічога не ведаў. Але паміж ім і жонкай гаспадара, Эліс, існавала тайна. Штоноч, пасля таго як уся Сіера-Віста клалася спаць, Эліс уставала з пасцелі і ўпускала Белага Ікла на ўсю ноч у хол. А паколькі Белы Ікол не быў пакаёвым сабакам і яму нельга было спаць у доме, то ранічкай, да таго як усе прачнуцца, Эліс ціхенька сыходзіла ўніз і выпускала яго ў двор.

У адну такую ноч, калі ўвесь дом спаў, Белы Ікол прачнуўся, але працягваў ляжаць ціха. І гэтак жа ціха ён павёў носам і адразу злавіў у паветры вестку аб прысутнасці ў доме незнаёмага бога. Да ягонага слыху даносіліся гукі крокаў. Бе-

лы Ікол не забрахаў. Гэта было не ў яго звычаі. Незнаёмы бог ступаў вельмі ціха, але яшчэ цішэй ступаў Белы Ікол, бо на ім не было адзення, якое шамаціць, дакранаючыся да цела. Ён рухаўся бяшумна. У Паўночнай глушы яму даводзілася паляваць на палахлівую дзічыну, і ён ведаў, як важна заспець яе знянацку.

Незнаёмы бог спыніўся каля лесвіцы і стаў прыслухоўвацца. Белы Ікол замёр. Ён стаяў, не варушачыся, і чакаў, што будзе далей. Лесвіца вяла ў калідор, дзе былі пакоі гаспадара і самых дарагіх для яго істот. Белы Ікол натапырыўся, але працягваў чакаць моўчкі. Незнаёмы бог паставіў нагу на ніжнюю прыступку; ён стаў паднімацца ўверх па лесвіцы...

І ў гэтую хвіліну Белы Ікол кінуўся. Ён зрабіў гэта без усялякага папярэджання, нават не загыркаў. Цела яго ўзляцела ў паветра і апусцілася якраз на спіну незнаёмага бога. Белы Ікол павіс ў яго на плячах і ўпіўся зубамі яму ў шыю. Ён павіс на незнаёмым богу ўсім сваім цяжарам і ў адно імгненне перакуліў яго дагары. Абодва ўпалі на падлогу. Белы Ікол адскочыў убок, але як толькі чалавек паспрабаваў устаць на ногі, ён зноў кінуўся на яго і зноў запусціў зубы яму ў шыю.

Жыхары Сіера-Вісты ў страху прачнуліся. Па шуме, які даносіўся з лесвіцы, можна было падумаць, што там б'юцца полчышчы д'яблаў. Пачуўся рэвальверны стрэл, за ім другі, трэці. Хтосьці прарэзліва ўскрыкнуў ад жаху і болю. Потым пачулася гучнае гырканне. І ўсе гэтыя гукі супраджаў звон шкла і грукат мэблі, якая перакульвалася.

Але шум заціх гэтак жа раптоўна, як і ўзнік. Усё гэта цягнулася не больш чым тры хвіліны. Перапалоханя жыхары дома стоўпіліся на верхняй пляцоўцы лесвіцы. Знізу, з цемнаты, даносіліся булькаючыя гукі, быццам паветра выходзіла бурбалачкамі на паверхню вады. Час ад часу бульканне пераходзіла ў шыпенне, ледзь не ў свіст.

Але і гэтыя гукі хутка замерлі, і ў змроку чулася толькі цяжкае дыханне, нібы хтосьці пакутліва лавіў ротам паветра.

Уідан Скот павярнуў уключальнік, і патокі святла залілі лесвіцу і хол. Потым ён і суддзя Скот асцярожна спусціліся ўніз, трымаючы напаягове рэвальверы. Дарэчы, асцярожнасць іх аказалася залішняй: Белы Ікол ужо зрабіў сваю справу. Пасярод перакуленай і пераламанай мэблі ляжаў на баку чалавек, твар якога быў прыкрыты рукой. Уідан Скот нахіліўся, убраў руку і павярнуў чалавека тварам уверх. Рана, якая зеўрала на горле, не пакідала ніякіх сумненняў адносна прычыны яго смерці.

— Джым Хол! — сказаў суддзя Скот.

Бацька і сын шматзначна пераглянуліся, затым кінулі позірк на Белага Ікла. Ён таксама ляжаў на баку. Вочы яго былі заплюшчаны, але, калі людзі нахіліліся над ім, ён прыўзняў павекі, намагаючыся глянуць уверх, і ледзь варухнуў хвастом. Уідан Скот паглядзіў яго, і ў адказ на гэтую ласку ён ціхенька забурчаў. Але бурчанне прагучала ледзь чутна і тут жа абарвалася. Павекі Белага Ікла ўздрыгнулі і заплюшчыліся, усё цела неяк адразу абмякла, і ён выцягнуўся на падлозе.

— Скончана твая справа, нябога, — прамармытаў гаспадар.

— Ну, гэта мы яшчэ паглядзім, — заявіў суддзя і пайшоў да тэлефона.

— Шчыра кажучы, у яго ёсць адзін шанц на тысячу, — сказаў хірург, паўтары гадзіны пакорпаўшыся каля Белага Ікла.

Першыя сонечныя прамяні, што зазірнулі ў вокны, перасілілі электрычнае святло. Уся сям'я, акрамя дзяцей, сабралася каля хірурга, каб паслухаць, што ён скажа пра Белага Ікла.

— Пералом задняй нагі, — працягваў той. — Тры зламаныя рабры і прынамсі адно з іх прайшло ў лёгкае. Вялікая страта крыві. Магчыма, што ёсць і іншыя ўнутраныя пашкоджанні, бо, відаць, яго

тапталі нагамі. Я ўжо не кажу пра тое, што ўсе тры кулі прайшлі наскрозь. Ды не, адзін шанц на тысячу — гэта, відаць, надта аптымістычна. У яго няма і аднаго на дзесяць тысяч.

— Але нельга губляць і гэтага шанцу! — усклікнуў суддзя Скот.— Я заплачу любыя грошы! Трэба зрабіць прасвечванне — усё, што спатрэбіцца... Уідан, тэлеграфуй зараз жа ў Сан-Францыска доктару Нікальсу. Вы не крыўдуйце, доктар, мы вам верым, але для гэтага сабакі трэба зрабіць усё, што можна.

— Ну, вядома, вядома! Я разумею, сабака гэтага заслугоўвае. Яго трэба даглядаць, як чалавека, як хворае дзіця. І сачыце за тэмпературай. Я загляну а дзесятай гадзіне.

І Беллага Ікла даглядалі сапраўды, як чалавека. Дочкі суддзі з абурэннем адхілілі прапанову выклікаць сядзелку і ўзяліся за гэтую справу самі. І Белы Ікол вырваў у жыцця той адзіны шанц, у якім яму адмовіў хірург.

Аднак не варта хірурга асуджаць за яго памылку. Да гэтага часу яму даводзілася лячыць і аперыраваць распешчаных цывілізацыяй людзей, напачадкаў многіх распешчаных пакаленняў. У параўнанні з Белым Іклом усе яны здаваліся кволымі і слабымі і не ўмелі чапляцца за жыццё. Белы Ікол быў выхадцам з Паўночнай глушы, якая нікому не дазваляе распесціцца і хутка знішчае слабых. Ні ў ягонаі маці, ні ў ягонага бацькі, ні ў многіх пакаленняў іхніх продкаў не было нават прыкмет распешчанасці. Паўночная глуш узнагародзіла Беллага Ікла жалезным арганізмам і жывучасцю, і ён чапляўся за жыццё і духам і целам з той упартасцю, якая ў ранейшыя часы была ўласціва кожнай жывой істоце.

Прыкаваны да месца, пазбаўлены магчымасці нават варухнуцца з-за тугіх павязак і гіпсу, Белы Ікол доўгія тыдні змагаўся са смерцю. Ён падоўгу спаў, бачыў мноства сноў, і ў мозгу яго бясконцай чарадой праносіліся ўяўленні Поўначы. Мінулае

ажыло і абступіла Белага Ікла з усіх бакоў. Ён
зноў жыў у логаве з Кічы; дрыжучы ўсім цела
падпаўзаў да ног Шэрага Бабра, выказваючы яму
сваю пакорнасць; ратаваўся ўцекамі ад Ліп-Ліпа
і выючай зграі шчанятаў.

Белы Ікол ізноў бегаў па маўклівым лесе, па-
люючы на дзічыну ў дні голаду; ізноў бачыў сябе
на чале запрэжкі; чуў, як Міт-Са і Шэры Бабёр
шчоўкаюць бізунамі і крычаць: «Раа! Раа!», калі
сані ўязджаюць у цясніну і запрэжка сціскаецца,
як веер, на вузкай дарозе. Дзень за днём прайшло
перад ім жыццё ў Прыгажунчыка Сміта і баі, у
якіх ён удзельнічаў. У гэтыя хвіліны ён скавытаў
і гыркаў, і людзі, якія сядзелі каля яго, казалі,
што Беламу Іклу сніцца страшны сон.

Але самым пакутлівым быў адзін кашмар, які
паўтараўся некалькі разоў: Беламу Іклу сніліся
трамвай, якія з грукатам і бразгатам імчаліся на
яго, нібы вялізныя, прарэзліва выючыя рысі. Вось
Белы Ікол, прытаіўшыся, ляжыць у кустах, чака-
ючы той хвіліны, калі вавёрка адважыцца нарэш-
це спусціцца з дрэва на зямлю. Вось ён скача на
сваю здабычу... Але вавёрка імгненна ператвара-
ецца ў страшны трамвай, які навальваецца на яго,
як гара, пагражальна вішчыць, грукоча і плюе на
яго агнём. Гэтак жа было і з ястрабам. Ястраб ка-
менем падаў на яго з неба і ператвараўся на ляту
ўсё ў той жа трамвай. Белы Ікол бачыў сябе ў
загародцы ў Прыгажунчыка Сміта. Вакол збіраўся
натоўп, і ён ведае, што хутка пачнецца бой. Ён
глядзіць на дзверы, чакаючы свайго праціўніка.
Дзверы расчыняюцца — і страшны трамвай ля-
ціць на яго. Такі кашмар паўтараўся дзень за днём,
ноч за ноччу, і кожны раз Белы Ікол перажываў
жах у сне.

Нарэшце адным цудоўным ранкам з яго знялі
апошнюю гіпсавую павязку, апошні бінт. Якое гэ-
та было свята! Уся Сіера-Віста сабралася каля Бе-
лага Ікла. Гаспадар пачухваў яму за вухам, а ён
спяваў сваю бурчліва-ласкавую песеньку. «Бяс-

цэнны Воўк» — назвала яго жонка гаспадара. Гэтае новае імя было сустрэта захапляльнымі крыкамі, і ўсе жанчыны сталі паўтараць: «Бяцэнны Воўк! Бяцэнны Воўк!»

Ён паспрабаваў быў падняцца на ногі, зрабіў некалькі беспаспяховых спробаў і ўпаў. Папраўка так зацягнулася, што ягоныя мускулы страцілі пругкасць і сілу. Ён саромеўся сваёй слабасці, нібы ён правініўся ў чымсьці перад багамі. І, зрабіўшы гераічнае намаганне, ён устаў на ўсе чатыры лапы, вагаючыся з боку ў бок.

— Бяцэнны Воўк! — хорам усклікнулі жанчыны.

Суддзя Скот кінуў на іх пераможны позірк.

— Ваша праўда! — сказаў ён. — Я паўтараў вам пра гэта ўвесь час. Ніводны сабака не мог бы зрабіць таго, што зрабіў Белы Ікол. Ён — воўк.

— Бяцэнны Воўк, — паправіла яго місіс Скот.

— Так, Бяцэнны Воўк, — пагадзіўся суддзя. — І з гэтага часу я толькі так і буду называць яго.

— Яму давядзецца нанова вучыцца хадзіць, — сказаў доктар. — Няхай цяпер і пачынае. Цяпер ужо можна. Выведзіце яго ў двор.

І Белы Ікол выйшаў у двор, а за ім, нібы за найяснейшай асобай, пачціва ішлі ўсе жыхары Сіера-Вісты. Ён быў вельмі слабы і, дайшоўшы да лужка, лёг на траву і некалькі хвілін адпачываў.

Затым працэсія рушыла далей, і патроху, з кожным крокам мускулы Беллага Ікла наліваліся сілай, кроў хутчэй і хутчэй бегла па жылах. Дайшлі да канюшні, і там каля брамы ляжала Колі, а вакол яе гарэзнічалі на сонцы шасцёра ўкормленых шчанятаў.

Белы Ікол паглядзеў на іх са здзіўленнем. Колі пагражальна забурчала, і ён палічыў за лепшае трымацца ад яе далей. Гаспадар падпіхнуў да яго нагой шчаня, якое поўзала па траве. Белы Ікол ашчацініўся, але гаспадар супакоіў яго. Колі, якую стрымлівала Бэт, не спускала з Беллага Ікла

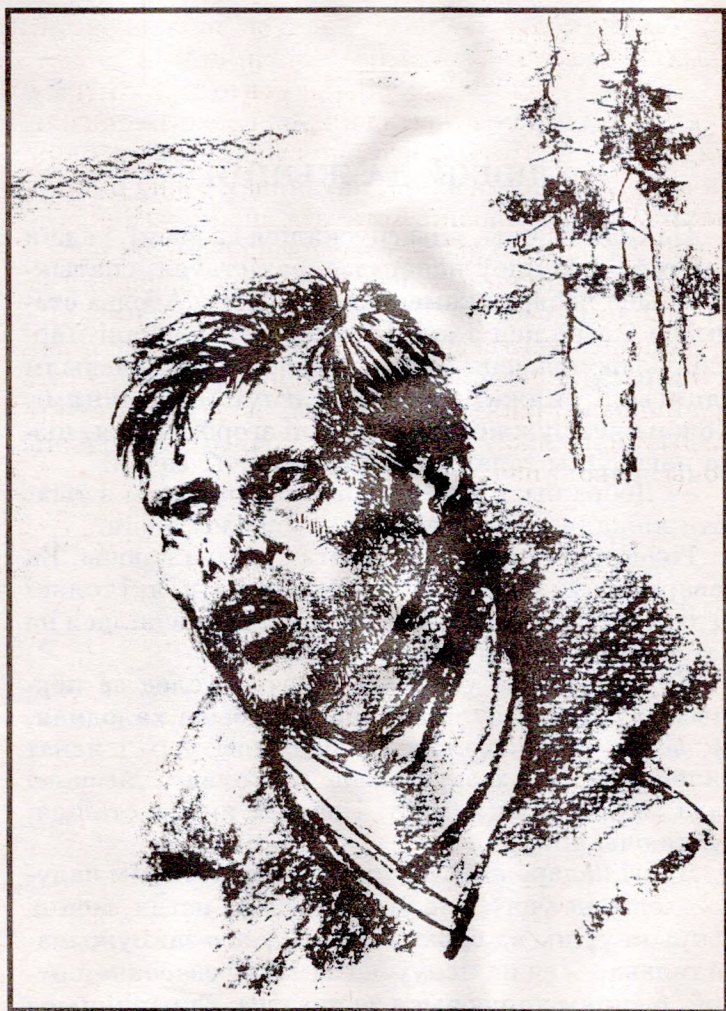
насцярожаных вачэй і гырканнем папярэджвала, што супакойвацца яшчэ рана.

Шчаня падпаўзла да Белага Ікла. Той навастрыў вушы і з цікаўнасцю агледзеў яго. Потым яны даткнуліся адзін да аднаго насамі, і Белы Ікол адчуў, як цёплы язычок шчаняці лізнуў яго ў шчаку. Сам не ведаючы, чаму так атрымалася, ён таксама высунуў язык і аблізаў шчаняці мордачку.

Багі сустрэлі гэта апладысментамі і крыкамі захаплення. Белы Ікол здзівіўся і разгублена паглядаў на іх. Потым яго зноў ахапіла слабасць; ён апусціўся на зямлю і, паглядваючы на шчаня, нахіліў галаву набок. Астатнія шчаняты таксама падпаўзлі да яго, на вялікае незадавальненне Колі, і Белы Ікол з важным выглядам дазваляў ім караскацца сабе на спіну і скочвацца на траву.

Аплладысменты збянтэжылі яго і прымусілі адчуць ранейшую няёмкасць. Аднак неўзабаве гэта прайшло. Шчаняты працягвалі сваю валтузню, а Белы Ікол ляжаў на сонейку і, прыплюшчыўшы вочы, паволі пачынаў драмаць.

ЛЮБОУ
ДА ЖЫЦЦЯ

ЛЮБОУ ДА ЖЫЦЦЯ

Накульгваючы, яны спускаліся да рэчкі, і адзін раз той, што ішоў наперадзе, захістаўся, спатыкнуўшыся пасярод каменнага россыпу. Абодва сталіся і выбіліся з сіл, і твары іх выражалі цярплівую пакорнасць — след доўгіх нягод. Плечы ім адцягвалі цяжкія цюкі, сцягнутыя рамянямі. Кожны нёс ружжо. Абодва ішлі згорбіўшыся, нізка нагнуўшы галаву і не падымаючы вачэй.

— Добра было б мець хоць два патроны з тых, што ляжаць у нас у тайніку, — сказаў адзін.

Голас яго гучаў вяла, нічога не выражаючы. Ён гаварыў раўнадушна, і яго спадарожнік, які толькі што ступіў у малочна-белую ваду, што пенілася на камянях, нічога яму не адказаў.

Другі таксама ўвайшоў у рэчку ўслед за першым. Яны не разуліся, хоць вада была халодная, як лёд, — такая халодная, што ногі ў іх і нават пальцы на нагах здранцвелі ад холаду. Месцамі вада захліствала камяні, і абодва яны хісталіся, губляючы апору.

Другі падарожнік паслізнуўся на гладкім валуне і ледзь не ўпаў, але ўтрымаўся на нагах, моцна ўскрыкнуўшы ад болю. Мусіць, у яго закружылася галава, — ён пахіснуўся і замахаў свабоднай рукой, быццам хапаючыся за паветра. Справіўшыся з сабою, ён зрабіў крок уперад, але зноў пахіснуўся і ледзь не ўпаў. Тады ён спыніўся і паглядзеў на

свайго спадарожніка: той усё гэтак жа ішоў наперад, нават не азіраючыся.

Цэлую хвіліну ён стаяў нерухома, быццам раздумваючы, пасля крыкнуў:

— Слухай, Біл, я вывіхнуў нагу!

Біл чыкільгаў далей па малочна-белай вадзе. Ён ні разу не азірнуўся. Другі глядзеў яму ўслед, і хоць ягоны твар заставаўся па-ранейшаму тупым, у вачах з'явіўся смутак, быццам у раненага аленя.

Біл ужо выбраўся на другі бераг і плёўся далей. Той, што стаяў пасярод рэчкі, не зводзіў з яго вачэй. Губы ў яго так моцна дрыжалі, што варушыліся жорсткія рыжыя вусы над імі. Ён аблізаў сухія губы кончыкам языка.

— Біл! — крыкнуў ён.

Гэта была распачная мальба чалавека, які трапіў у бяду, але Біл не павярнуў галавы. Ягоны таварыш доўга сачыў, як ён нязграбнай паходкай, накульгваючы і спатыкаючыся, узбіраецца па пакатым схіле да хвалістай лініі гарызонту, утворанай грэбенем невысокага пагорка. Сачыў да таго часу, пакуль Біл не схаваўся з вачэй, пераваліўшы за грэбень. Тады ён адварнуўся і павольна абвёў позіркам той круг сусвету, у якім ён застаўся адзін пасля адыходу Біла.

Над самым гарызонтам цьмяна свяціла сонца, ледзь бачнае скрозь імглу і густы туман, што ляжаў шчыльнай заслонай, без бачных межаў і абрысаў. Апіраючыся на адну нагу ўсім сваім цяжарам, падарожнік дастаў гадзіннік. Было ўжо чацвёрты. Апошнія тыдні два ён збіўся з ліку: паколькі быў канец ліпеня ці пачатак жніўня, то ён ведаў, што сонца павінна знаходзіцца на паўночным захадзе. Ён глянуў на поўдзень, мяркуючы, што не дзе там, за гэтымі панурымі пагоркамі, ляжыць Вялікае Мядзведжае возера і што ў тым жа напрамку пралягае па канадскай раўніне страшны шлях Палярнага круга. Рэчка, пасярод якой ён стаяў, была прытокай ракі Капермайн, а Капермайн цячэ таксама на поўнач і ўпадае ў заліў Каранацыі, у Паўночны Ледавіты акіян. Сам ён ні-

колі не быў там, але бачыў аднойчы гэтыя мясціны на карце Кампаніі Гудзонава заліва.

Ён зноў акінуў позіркам той круг сусвету, у якім застаўся цяпер адзін. Карціна была невясёлая. Нізкія пагоркі замыкалі гарызонт аднастайнай хвалістай лініяй. Ні дрэў, ні кустоў, ні травы — нічога, акрамя бязмежнай і страшэннай пустыні, — і ў яго вачах адбіўся страх.

— Біл! — прашаптаў ён і паўтарыў зноў: — Біл!

Ён прысеў на кукішкі пасярод мутнага ручая, быццам бязмежная пустыня падаўляла яго сваёй несакрушальнай сілай, прыгнятала сваім страшным спакоем. Ён задрыжаў, нібы ў ліхаманцы, і яго ружжо з плёскатам упала ў ваду. Гэта прымусіла яго апамятацца. Ён пераадолеў свой страх, сабраўся з духам і, апусціўшы руку ў ваду, намацаў ружжо, пасля перасунуў цюк бліжэй да левага пляча, каб цяжар менш ціснуў на хворую нагу, і павольна і асцярожна пайшоў да берага, моршчачыся ад болю.

Ён ішоў не спыняючыся. Не звяртаючы ўвагі на боль, з адчайнай рашучасцю ён таропка ўзбіраўся на вяршыню пагорка, за грэбнем якога схаваўся Біл, — і сам ён здаваўся яшчэ больш смешным і няўклудным, чым кульгавы Біл, які ледзь чыкільгаў. Але з грэбня ён убачыў, што ў неглыбокай даліне нікога няма! На яго зноў напаў страх, і, зноў перамогшы яго, ён перасунуў цюк яшчэ далей ад левага пляча і, кульгаючы, стаў спускацца ўніз.

Дно даліны было балоцістае, вада прамочвала густы мох, быццам губку. На кожным кроку яна пырскала з-пад ног, і падэшва з хлюпаннем адрывалася ад вільготнага моху. Стараючыся ісці па слядах Біла, падарожнік перабіраўся ад азярца да азярца, па камянях, што тырчалі з моху, як астраўкі.

Застаўшыся адзін, ён не збіўся з дарогі. Ён ведаў, што яшчэ крыху — і ён падыдзе да таго месца, дзе сухія піхты і елкі, нізенькія і чахлыя, акружаюць маленькае возера Цітчынічылі, што на мяс-

цовай мове абазначае: «Краіна Маленькіх Палак». А ў возера ўпадае ручай, і вада ў ім не каламутная. Па берагах ручая расце чарот — гэта ён добра помніў, — але дрэў там няма, і ён пойдзе ўверх па ручаі да самага водападзела. Ад водападзела пачынаецца другі ручай, які цячэ на захад; ён спусціцца па ім да ракі Дзіз і там знойдзе свой тайнік пад перакуленым чоўнам, заваленым камянямі. У тайніку схаваны патроны, кручкі і лёскі для вудачак і маленькая сетка — усё патрэбнае для таго, каб здабываць сабе пражытак. А яшчэ там ёсць мука — праўда, нямнога, і кавалак грудзінкі, і боб.

Біл пачакае яго там, і яны ўдвух спусцяцца па рацэ Дзіз да Вялікага Мядзведжага возера, а пасля пераправяцца цераз возера і пойдучь на поўдзень, усё на поўдзень, пакуль не дабяруцца да ракі Макензі. На поўдзень, усё на поўдзень, — а зіма будзе даганяць іх, і быстрыню ў рэчцы зацягне лёдам, і дні станучь халаднейшымі, на поўдзень, да якой-небудзь факторыі Гудзонава заліва, дзе растуць высокія магутныя дрэвы і дзе колькі хочаш ежы.

Вось пра што думаў падарожнік, з цяжкасцю прабіраючыся наперад. Але як ні цяжка яму было ісці, яшчэ цяжэй было пераканаць сябе ў тым, што Біл яго не кінуў, што Біл, вядома, чакае яго ля тайніка. Ён павінен быў так думаць; інакш не мела ніякага сэнсу змагацца далей, — заставалася толькі легчы на зямлю і памерці. І ў той час як цьмяны дыск сонца павольна хаваўся на паўночным захадзе, ён паспеў разлічыць — і не адзін раз — кожны крок таго шляху, які трэба прайсці ім з Білам, уцякаючы на поўдзень ад надыходзячай зімы. Ён зноў і зноў перабіраў у думках запасы ежы ў сваім тайніку і запасы на складзе Кампаніі Гудзонава заліва. Ён нічога не еў ужо два дні, але яшчэ болей ён не еў уволю. Раз-пораз ён нагінаўся, зрываў бледныя балотныя ягады, клаў іх у рот, жаваў і глытаў. Ягады былі вадзяністыя і хутка раставалі ў роце, — заставалася толькі горкае жорсткае семя. Ён ведаў, што імі не наясіся, але ўсё-

такі цярпліва жаваў, таму што надзея не хоча лічыцца з вопытам.

А дзевятай гадзіне ён выцяў вялікі палец нагі аб камень, пахіснуўся і ўпаў ад слабасці і стомы. Ён ляжаў на баку даволі доўга, не варушачыся; пасля вызваліўся ад рамянёў, нязграбна прыўзняўся і сеў. Яшчэ не сцямнела, і ў змрочным святле ён стаў шнарыць сярод камянёў, збіраючы шматкі сухога моху. Назбіраўшы цэлае бярэмя, ён распаліў вогнішча — тлеючае, дымнае вогнішча — і паставіў на яго кацялок з вадой.

Ён распакаваў цюк і перш за ўсё палічыў, колькі ў яго запалак. Іх было шэсцьдзесят сем. Каб не памыліцца, ён пералічыў іх тры разы. Ён падзяліў іх на тры кучкі і кожную загарнуў у пергамент: адзін скрутак ён паклаў у пусты кісет, другі — за падкладку зношанай шапкі, трэці — за пазуху. Калі ён прарабіў усё гэта, яму раптам стала страшна: ён разгарнуў усе тры скруткі і зноў пералічыў. Запалак было па-ранейшаму шэсцьдзесят сем.

Ён прасушыў мокры абутак ля агню. Ад макасін засталіся адны лахманы, сшытыя з коўдры шкарпэткі парваліся ушчэнт, і ногі ў яго былі сцёртыя да крыві. Шчыкалатка моцна балела, і ён агледзеў яе: яна распухла, стала амаль такой жа тоўстай, як калена. Ён адарваў доўгую палосу ад адной коўдры і моцна-моцна перавязаў шчыкалатку, адарваў яшчэ некалькі палос і абматаў імі ногі, замяніўшы гэтым шкарпэткі і макасіны, пасля выпіў вару, завёў гадзіннік і лёг, укрыўшыся коўдрай.

Ён спаў як забіты. Да поўначы сцямнела, але ненадоўга. Сонца ўзышло на паўночным усходзе — дакладней, у тым баку пачало світаць, таму што сонца хавалася за шэрымі хмарамі.

А шостаі гадзіне ён прагнуўся, лежачы на спіне. Ён паглядзеў на шэрае неба і адчуў, што галодны. Павярнуўшыся і прыўзняўшыся на локці, ён пачуў гучнае фырканне і ўбачыў вялікага аленя, які насцярожана і з цікавасцю глядзеў на яго. Алень быў ад яго крокаў за пяцьдзесят, не болей, і яму адразу ўявіўся пах і смак аленіны, што шы-

піць на патэльні. Ён міжволі схапіў незараджанае ружжо, прыцэліўся і націснуў курок. Алень храпянуў і кінуўся прэч, стукаючы капытамі па камянях.

Ён вылаяўся, адшпурнуў ружжо і са стогнам паспрабаваў устаць на ногі. Гэта ўдалося яму з вялікай цяжкасцю і не хутка. Суставы ў яго быццам заржавелі, і сагнуцца або разагнуцца каштавала кожны раз вялікага намагання волі. Калі ён нарэшце падняўся на ногі, яму спатрэбілася яшчэ цэлая хвіліна, каб разагнуцца і стаць прама, як належыць чалавеку.

Ён узабраўся на невялікі пагорак і агледзеўся наўкола. Ні дрэў, ні кустоў — нічога, акрамя шэрага мора імхоў, дзе толькі зрэдку віднеліся шэрыя валуны, шэрыя азерцы і шэрыя ручаі. Неба таксама было шэрае. Ні сонечнага промня, ні пробліску сонца! Ён страціў уяўленне, дзе знаходзіцца поўнач, і забыў, з якога боку ён прыйшоў учора вечарам. Але ён не збіўся з дарогі. Ён гэтае ведаў. Хутка ён прыйдзе ў Краіну Маленькіх Палак. Ён ведаў, што яна недзе налева, недалёка адсюль, можа быць, за наступным пакатым пагоркам.

Ён вярнуўся, каб узяць свой цюк па-дарожнаму; праверыў, ці цэлыя яго тры скруткі з запалкамі; але не стаў іх пералічваць. Аднак ён спыніўся ў роздуме над плоскім туга набітым мяшочкам з але-невай скуры. Мяшочак быў невялікі, і ён мог умясціцца паміж далоняў, але важыў пятнаццаць фунтаў — столькі ж, колькі усё астатняе, — і гэта яго турбавала. Нарэшце ён адклаў мяшочак убок і стаў скручваць цюк; пасля глянуў на мяшочак, хутка схапіў яго і задзірліва азірнуўся па баках, быццам пустыня хацела адабраць у яго золата. І калі ён падняўся на ногі і паплёўся далей, мяшочак ляжаў у цюку ў яго за спінай.

Ён павярнуў налева і пайшоў, час ад часу спыняючыся і зрываючы балотныя ягады. Нага ў яго здранцвела, ён стаў кульгаць мацней, але гэты боль нічога не значыў у параўнанні з болем у страўніку. Голад мучыў яго няскерпа. Боль усё грыз і

грыз яго, і ён ужо не разумеў, у які бок трэба ісці, каб дабрацца да Краіны Маленькіх Палак. Ягады не сцішвалі грызучага болю, ад іх толькі шчыпала язык і нёба.

Калі ён дайшоў да невялікай лагчыны, насустрач яму з камянёў і купін узняліся белыя курапаткі, шапачучы крыламі і крычучы: кр, кр, кр... Ён кінуў у іх каменем, але прамахнуўся. Пасля, паклаўшы цюк на зямлю, стаў падкрадвацца да іх паўзком, як кошка падкрадваецца да вераб'ёў. Штаны ў яго падраліся аб вострыя камяні, ад каляняў цягнуўся крывавы след, але ён не адчуваў гэтага болю — голад заглушыў яго. Ён поўз па мокрым імху; адзенне яго намокла, цела зябла, але ён не заўважаў нічога, так моцна мучыў яго голад. А белыя курапаткі ўсё ўспырхвалі вакол яго, і нарэшце гэтае «кр» стала здавацца яму здэкам; ён аблаяў курапатак і пачаў моцна перадражніваць іх крык.

Аднаго разу ён ледзь не наткнуўся на курапатку, якая, мусіць, спала. Ён не бачыў яе, пакуль яна не ўспырхнула яму проста ў твар са свайго сховішча пасярод камянёў. Як ні хутка ўзляцела курапатка, ён паспеў схапіць яе такім жа хуткім рухам — і ў руцэ ў яго засталіся тры хваставыя пяры. Гледзячы, як адлятае курапатка, ён адчуваў да яе такую нянавіць, быццам яна прычыніла яму страшэннае зло. Пасля ён вярнуўся да свайго цюка і ўзваліў яго на спіну.

Да сярэдзіны дня дайшоў да балота, дзе дзічыны было болей. Быццам дражнячы яго, міма прайшоў статак аленяў — галоў дваццаць, — так блізка, што іх можна было падстрэліць з ружжа. Яго ахапіла дзікае жаданне бегчы за імі, ён быў упэўнены, што дагоніць статак. Насустрач яму трапілася чорна-бурая ліса з курапаткай у зубах. Ён закрычаў. Крык быў страшны, але ліса, адскочыўшы са страху, усё ж не выпусціла здабычы.

Вечарам ён ішоў па беразе мутнага ад вапны ручая, зарослага рэдкім чаротам. Моцна ўхапіўшыся за сцябло чароту каля самага кораня, ён

вырваў нешта накшталт цыбуліны, не большае за шпалерны цвік. Цыбуліна аказалася мяккай і апетытна храбусцела на зубах. Але валокны былі цвёрдыя, такія ж вадзяністыя, як ягады, і не накормлівалі. Ён скінуў сваю паклажу і на карачках папоўз у чарот, хрумстаючы і чмякаючы, быццам жвачная жывёліна.

Ён вельмі стаміўся, і яго часта цягнула легчы на зямлю і заснуць, але жаданне дайсці да Краіны Маленькіх Палак, а яшчэ больш голад не давалі яму спакою. Ён шукаў жаб у азёрах, капаў рукамі зямлю, спадзеючыся знайсці чарвякоў, хоць ведаў, што так далёка на Поўначы не бывае ні чарвякоў, ні жаб.

Ён заглядваў у кожную лужыну і нарэшце з надыходам змроку ўбачыў у такой лужыне адну адзінюткую рыбку велічынёй з печкура. Ён апусціў у ваду правую руку па самае плячо, але рыба ад яго ўцякла. Тады ён стаў лавіць яе абедзвюма рукамі і падняў усю каламуту з дна. Ад хвалявання ён спатыкнуўся, упаў у ваду і вымак да пояса. Ён так закаламуціў ваду, што рыбку нельга было разглядзець, і яму прыйшлося чакаць, пакуль каламута асядзе на дно.

Ён зноў узяўся за лоўлю і лавіў, пакуль вада зноў не закаламуцілася. Больш чакаць ён не мог. Адвязаўшы бляшанае вядзерца, ён пачаў вычэрпваць ваду. Спачатку ён вычэрпваў са злосцю, увесь абліўся і выліваў ваду так блізка ад лужыны, што яна сцякала назад. Пасля стаў чэрпаць асцярожней, стараючыся быць спакойным, хоць сэрца яго моцна білася і рукі дрыжалі. Праз паўгадзіны ў лужыне амаль не засталася вады. З дна ўжо нічога нельга было зачэрпнуць. Але рыба знікла. Ён убачыў непрыкметную расколіну пасярод камянёў, праз якую рыба прашмыгнула ў суседнюю лужыну, такую вялікую, што яе нельга было вычэрпаць за суткі. Калі б ён заўважыў гэтую шчыліну раней, ён з самага пачатку заклаў бы яе каменем, і рыба дасталася б яму.

У адчаі ён апусціўся на мокрую зямлю і запла-

каў. Спачатку ён плакаў ціха, пасля стаў моцна рыдаць, абуджаючы бязлітасную пустыню, якая акружала яго; і доўга яшчэ ён плакаў без слёз, дрыжучы ад рыданняў.

Ён расклаў агонь і сагрэўся, выпіўшы многа кіпеню, пасля зрабіў сабе начлег на камяністым выступе, таксама як і ў мінулую ноч. Перад сном ён праверыў, ці не намоклі запалкі, і завёў гадзіннік. Коўдры былі сырыя і халодныя навобмацак. Уся нага гарэла ад болю, як у агні. Але ён адчуваў толькі голад, і ноччу яму сніліся балі, званыя абеды і сталы, устаўленыя ежай.

Ён прагнуўся азяблы і хворы. Сонца не было. Шэрыя фарбы зямлі і неба сталі цямнейшымі і глыбейшымі. Дзьмуў рэзкі вецер, і першы снегапад выбеліў пагоркі. Паветра быццам згусцілася і пабялела, пакуль ён раскладаў агонь і кіпяціў вадку. Гэта паваліў мокры снег вялікімі мокрымі шматкамі. Спачатку яны раставалі, ледзь дакрануўшыся да зямлі, але снег валіў усё гусцейшы і гусцейшы, засцілаючы зямлю, і нарэшце ўвесь сабраны ім мох адсырэў і агонь патух.

Гэта было яму сігналам зноў узваліць цюк на спіну і плесціся наперад, невядома куды. Ён ужо не думаў ні пра Краіну Маленькіх Палак, ні пра Біла, ні пра тайнік каля ракі Дзіз. Ім валодала толькі адно жаданне: есці! Ён звар'яцеў ад голаду. Яму было ўсё роўна, куды ісці, каб толькі ісці па роўным месцы. Пад мокрым снегам ён вобмацкам шукаў вадзяністыя ягады, вырываў сцёблы чароту з каранямі. Але ўсё гэта было прэсным і не наталяла. Далей яму трапілася нейкая кіслая на смак траўка, і ён з'еў колькі знайшоў, але гэтага было вельмі мала, таму што траўка слалася па зямлі і яе нялёгка было знайсці пад снегам.

У тую ноч у яго не было ні вогнішча, ні гарачай вады, і ён залез пад коўдру і заснуў трывожным ад голаду сном. Снег ператварыўся ў халодны дождж. Ён раз-пораз прачынаўся, адчуваючы, што дождж мочыць яму твар. Настаў дзень — шэры дзень без сонца. Дождж перастаў. Цяпер пачуццё

голаду ў падарожніка прытупілася. Застаўся тупы, ньючы боль у страўніку, але гэта яго не вельмі мучыла. Думкі яго праясніліся, і ён зноў думаў пра Краіну Маленькіх Палак і пра свой тайнік каля ракі Дзіз.

Ён разадраў рэшткі адной коўдры на палосы і абматаў сцёртыя да крыві ногі, пасля перавязаў хворую нагу і падрыхтаваўся да дзённага пераходу. Калі справа дайшла да цюка, ён доўга глядзеў на мяшчак з аленавай скуры, але ўрэшце рэшт захапіў і яго.

Дождж растапіў снег, і толькі вяршыні пагоркаў заставаліся белымі. Праглянула сонца, і падарожніку ўдалося вызначыць напрамкі свету, хоць цяпер ён ведаў, што збіўся са шляху. Відаць, блукаючы ў гэтыя апошнія дні, ён адхіліўся надта далёка ўлева. Цяпер ён павярнуў направа, каб выйці на правільны шлях.

Пакуты голаду ўжо прытупіліся, але ён адчуваў, што аслабеў. Яму даводзілася часта спыняцца і адпачываць, збіраючы балотныя ягады і цыбуліны чароту. Язык яго распух, стаў сухім, быццам шарсцістым, і ў роце быў горкі смак. А больш за ўсё яго даймала сэрца. Пасля некалькіх хвілін шляху яно пачынала бязлітасна стукаць, а пасля быццам падскаквала і пакутліва дрыжала, даводзячы яго да ўдушша і галавакружэння, ледзь не да страты прытомнасці.

Каля поўдня ён убачыў двух печкуроў у вялікай лужыне. Вычарпаць ваду было немагчыма, але цяпер ён стаў спакайнейшы і ўхітрыўся злавіць іх бляшаным вядзерцам. Яны былі з мезенец даўжынёй, не больш, але яму не вельмі хацелася есці. Боль у страўніку ўсё слабеў, станавіўся ўсё менш вострым, як быццам страўнік спаў. Ён з'еў рыбак сырымі, старанна іх перажоўваючы, і гэта было чыста разважлівым дзеяннем. Есці яму не хацелася, але ён ведаў, што гэта трэба, каб застацца жывым.

Вечарам ён злавіў яшчэ трох печкуроў, двух з'еў, а трэцяга пакінуў на сняданак. Сонца высу-

шыла жмуткі моху, што зрэдку трапляліся, і ён сагрэўся, закіпяціўшы сабе вады. У гэты дзень ён прайшоў не больш за дзесяць міляў, а на наступны, рухаючыся толькі калі дазваляла сонца, не больш за пяць. Але боль у страўніку ўжо не турбаваў яго; страўнік быццам заснуў. Мясцовасць была яму цяпер незнаёмая, алені трапляліся ўсё часцей і ваўкі таксама. Вельмі часта іх выццё даносілася да яго з пустынной далечыні, а аднаго разу ён бачыў трох ваўкоў, якія, крадучыся, перабягалі яму дарогу.

Яшчэ адна ноч, і раніцай, адумаўшыся нарэшце, ён развязаў раменьчык, што сцягваў скураны мяшчак. З яго жоўтым струменьчыкам пасыпаўся буйны залаты пясок і самародкі. Ён падзяліў золата папалам, адну палову схаваў на бачным здалёку выступе скалы, закруціўшы ў кавалак коўдры, а другую ўсыпаў назад у мяшок. Сваю апошнюю коўдру ён таксама пусціў на абмоткі для ног. Але ружжо ён усё яшчэ не кідаў, таму што ў тайніку каля ракі Дзіз ляжалі патроны.

Дзень выдаўся туманны. У гэты дзень у ім зноў прачнуўся голад. Падарожнік вельмі аслабеў, і галава ў яго кружылася так, што часам ён нічога не бачыў. Цяпер ён пастаянна спатыкаўся і падаў, і аднойчы зваліўся прама на гняздо курапаткі. Там было чацвёрта птушанят, якія толькі што вылупіліся, не старэй аднаго дня; кожнага хапіла б толькі на глыток; і ён з'еў іх з прагнасцю, запіхваючы ў рот жывымі; яны хрусцелі ў яго на зубах, як яечная шалупайка. Курапатка-маці з моцным крыкам лётала вакол яго. Ён хацеў падбіць яе прыкладам ружжа, але яна ўхілілася. Тады ён стаў кідаць у яе камянямі і перабіў ёй крыло. Курапатка кінулася ад яго прэч, успырхваючы і цягнучы перабітае крыло, але ён не адставаў.

Птушаняты толькі раздражнілі яго голад. Няграбна падскакваючы і прыпадаючы на хворую нагу, ён то кідаў у курапатку камянямі і хрыпла ўскрыкваў, то ішоў моўчкі, панура і цярпліва падымаючыся пасля кожнага падзення, і цёр рукою

вочы, каб адагнаць галавакружэнне, што пагражала стратай прытомнасці.

Пагоня за курапаткай прывяла яго ў балоцістую нізіну, і там ён заўважыў чалавечыя сляды на мокрым імху. Сляды былі не яго — гэта ён бачыў. Хутчэй за ўсё — сляды Біла. Але ён не мог спыніцца, таму што белая курапатка ўцякала ўсё далей. Спачатку ён зловіць яе, а пасля ўжо вернецца і разгледзіць сляды.

Ён загнаў курапатку, але і сам абяссілеў. Яна ляжала на баку, цяжка дыхаючы, і ён, таксама цяжка дыхаючы, ляжаў за дзесяць крокаў ад яе, не ў сілах падпаўзці бліжэй. А калі ён адпачыў, яна таксама сабралася з сіламі і паляцела ад яго прагна працягнутаі рукі. Пагоня пачалася зноў. Але тут сцямнела, і птушка схавалася. Спатыкнуўшыся ад стомленасці, ён упаў, з цюком на спіне, і параніў сабе шчаку. Ён доўга не рухаўся, пасля павярнуўся на бок, завёў гадзіннік і праляжаў так да раніцы.

Зноў туман. Палову коўдры ён зрасходаваў на абмоткі. Сляды Біла яму не ўдалося знайсці, але цяпер гэта было няважна. Голад упарта гнаў яго ўперад. Але што, калі... калі Біл таксама заблудзіўся? Да поўдня ён зусім выбіўся з сіл. Ён зноў раздзяліў золата, на гэты раз проста высыпаў палову на зямлю. Пад вечар ён выкінуў і другую палову, пакінуўшы сабе толькі абрываек коўдры, бляшанае вядзерца і ружжо.

Яго пачалі мучыць назойлівыя думкі. Чамусьці ён быў упэўнены, што ў яго застаўся адзін патрон, — ружжо зараджана, ён проста гэтага не заўважыў. І ў той жа час ён ведаў, што ў магазіне няма патрона. Гэтая думка неадчэпна праследавала яго. Ён змагаўся з ёю гадзінамі, пасля агледзеў магазін і пераканаўся, што ніякага патрона ў ім няма. Расчараванне было такім моцным, быццам ён на самай справе спадзяваўся знайсці там патрон.

Прайшло каля паўгадзіны, пасля назойлівая думка вярнулася да яго зноў. Ён змагаўся з ёю і

не мог пераадолець і, каб хоць чым-небудзь дапамагчы сабе, зноў агледзеў ружжо. Часам розум яго мутнеў, і ён працягваў плесціся далей непрытомна, як аўтамат; дзіўныя думкі і недарэчныя ўяўленні тачылі яго мозг, як чарвякі. Але ён хутка апрытомнеў, — пакуты голаду пастаянна вярталі яго да рэчаіснасці. Адночы ён убачыў відовішча, ад якога ён тут жа ледзь не ўпаў у непрытомнасці. Ён пахіснуўся і заківаўся, як п'яны, стараючыся ўтрымацца на нагах. Перад ім стаяў конь. Конь! Ён не верыў вачам сваім. Іх засціў густы туман, пранізаны яркімі кропкамі святла. Ён стаў шалёна церці вочы і, калі зрок праясніўся, убачыў перад сабой не каня, а вялікага бурага мядзведзя. Звер разглядваў яго з недружалюбнай цікаўнасцю.

Ён ужо ўзняў быў ружжо, але хутка апамятаўся. Апусціўшы ружжо, ён выцягнуў паляўнічы нож з вышываных бісерам ножан. Перад ім было мяса — і жыццё. Ён правёў вялікім пальцам па лязу нажа. Лязо было вострае, і кончык таксама востры. Зараз ён кінецца на мядзведзя і заб'е яго. Але сэрца закалацілася, быццам папярэдзваючы: тук, тук, тук, пасля шалёна падскочыла ўверх і дробна затрымцела; лоб сіснула, нібы жалезным абручом, і ў вачах пацямнела.

Адчайную храбрасць змыла хваляй страху. Ён такі слабы — што будзе, калі мядзведзь нападзе на яго? Ён выпрастаўся на ўвесь рост як мага адважней, выхапіў нож і паглядзеў мядзведзю проста ў вочы. Звер нязграбна ступіў уперад, падняўся на дыбкі і забурчаў. Калі б чалавек кінуўся бегчы, мядзведзь пагнаўся б за ім. Але чалавек не рушыў з месца, асмялеўшы ад страху: ён таксама забурчаў люта, як дзікі звер, выказваючы гэтым страх, які непарыўна звязаны з жыццём і цесна сплятаецца з яго самымі глыбокімі каранямі.

Мядзведзь адступіў убок, пагрозліва равучы, у страху перад гэтай таямнічай істотай, якая стаяла прама і не баялася яго. Але чалавек усё не рухаўся. Ён стаяў як укопаны, пакуль небяспека не міна-

вала, а пасля, увесь дрыжучы, як у ліхаманцы, паваліўся на мокры мох.

Сабраўшыся з сіламі, ён пайшоў далей, пакутуючы ад новага страху. Гэта быў ужо не страх галоднай смерці: цяпер ён баяўся памерці гвалтоўнай смерцю, раней чым апошнія імкненне захаваць жыццё заглухне ў ім ад голаду. Навокал былі ваўкі. З усіх бакоў у гэтай пустыні даносілася іх выццё, і само паветра навокал дыхала пагрозай так неадчэпна, што ён міжволі падняў рукі, адхіляючы гэтую пагрозу, быццам палотнішча палаткі, што калыхалася ад ветру.

Ваўкі па двое і па трое раз-пораз перабягалі яму дарогу. Але яны не падыходзілі блізка. Іх было не так многа; акрамя таго, яны прывыклі паляваць на аленяў, якія не супраціўляліся ім, а гэтая дзіўная жывёліна хадзіла на дзвюх нагах і, мусіць, драпаецца і кусаецца.

Пад вечар ён натрапіў на косці, раскіданыя там, дзе ваўкі дагналі сваю здабычу. Гадзіну таму назад гэта было жывое аленяня, яно жвава бегала і мыкала. Чалавек глядзеў на косці, начыста абгрызеныя, бліскучыя і ружовыя таму, што ў іх клетках яшчэ не патухла жыццё. Ці можа быць, што да канца дня і ад яго застанецца не болей? Такое жыццё, марнае і недаўгавечнае. Толькі жыццё прымушае пакутаваць. Памерці не балюча. Памерці — заснуць. Смерць — гэта абазначае канец, спакой. Чаму ж тады яму не хочацца паміраць?

Але ён нядоўга разважаў. У хуткім часе ён ужо сядзеў на кукішках, трымаючы костку ў зубах і высмоктваючы з яе апошнія часцінкі жыцця, якія яшчэ афарбоўвалі яе ў ружовы колер. Салодкі смак мяса, амаль нячутны, няўлоўны, як успамін, даводзіў яго да шаленства. Ён мацней сціснуў зубы і стаў грызці. Часам ламалася костка, часам — яго зубы. Пасля ён стаў драбіць косці каменем, расціраючы іх у кашу, і глытаў з прагнасцю. У спешцы ён пападаў сабе па пальцах і ўсё-такі, нягледзячы на спешку, знаходзіў час здзіўляцца, чаму ён не адчувае болю ад удараў.

Надышлі страшныя дні дажджоў і снегу. Ён ужо не памятаў, калі спыняўся на ноч і калі зноў выпраўляўся ў дарогу. Ішоў, не ведаючы часу, і ноччу і днём, адпачываў там, дзе падаў, і цягнуўся ўперад, калі затухаўшае ў ім жыццё ўспыхвала і разгаралася ярчэй. Ён больш не змагаўся, як змагаюцца людзі. Гэта само жыццё ў ім не хацела гінуць і гнала яго ўперад. Ён больш не пакутаваў. Нервы яго прытупіліся, быццам здранцвелі, у мозгу нагрувашчваліся дзіўныя прывіды, светлыя сны.

Ён не перастаючы смактаў і жаваў раздробленыя косці, якія падабраў да апошняй крошкі і ўзяў з сабой. Больш ён ужо не паднімаўся на пагоркі, не перасякаў водападзелаў, а плёўся па пакатым беразе вялікай ракі, што цякла па шырокай даліне. Перад яго вачыма былі толькі прывіды. Яго душа і цела ішлі побач, і ўсё-такі паасобку — такой тонкай стала нітка, што звязвала іх.

Ён апрытомнеў аднойчы раніцай, лежачы на плоскім камені. Ярка свяціла і прыгравала сонца. Здалёку яму чуваць было мыканне аленянят. Ён цьмяна помніў дождж, вецер і снег, але колькі часу яго праследавала непагадзь — два дні ці два тыдні, — ён не ведаў.

Доўгі час ён ляжаў нерухома, і шчодрое сонца ліло на яго свае прамяні, напаўняючы цяплом яго бездапаможнае цела. «Харошы дзень», — падумаў ён. Можна быць, яму ўдасца вызначыць напрамак па сонцы. Зрабіўшы пакутлівае намаганне, ён павярнуўся на бок. Там, унізе, цякла шырокая, павольная рака. Яна была яму незнаёмая, і гэта яго здзівіла. Ён павольна сачыў за яе цячэннем, глядзеў, як яна ўецца сярод голых, панурых пагоркаў, яшчэ больш панурых і нізкіх, чым тыя, якія ён бачыў да гэтага часу. Павольна, абыякава, без усялякай цікавасці ён прасачыў за цячэннем незнаёмай ракі амаль да самага гарызонту і ўбачыў, што яна ўліваецца ў светлае бліскучае мора. І ўсё-такі гэта яго не ўсхвалявала. «Вельмі дзіўна, — падумаў ён, — гэта ці міраж, ці прывід, плод сапсава-

нага ўяўлення». Ён яшчэ болей пераканаўся ў гэтым, калі ўбачыў карабель, што стаяў на якары пасярод бліскучага мора. Ён заплюшчыў вочы на секунду і зноў расплюшчыў іх. Дзіўна, што прывід не знікае! А зрэшты, няма нічога дзіўнага. Ён ведаў, што ў сэрцы бясплоднай зямлі няма ні мора, ні караблёў, таксама як і няма патронаў у яго незараджаным ружжы.

Ён пачуў за сваёй спінай нейкае сапенне — ці то ўздых, ці то кашаль. Вельмі павольна, пераадольваючы надзвычайную слабасць і здранцвенне, ён павярнуўся на другі бок. Паблізу ён нічога не ўбачыў і стаў цярпліва чакаць. Зноў пачуліся сапенне і кашаль, і паміж двума спічастымі камянямі, не болей як за дваццаць крокаў ад сябе, ён убачыў шэрую галаву ваўка. Вушы не тырчалі ўверх, як гэта яму даводзілася бачыць у іншых ваўкоў, вочы памутнелі і наліліся крывёю, галава бяссільна апусцілася. Воўк, напэўна, быў хворы: ён увесь час чхаў і кашляў.

«Вось гэта, прынамсі, не здаецца», — падумаў ён і зноў перавярнуўся на другі бок, каб убачыць сапраўднае святло, не засланае цяпер смугой прывідаў. Але мора ўсё гэтак жа блішчала ўдалечыні і карабель быў ясна бачны. Можна быць, гэта ўсё-такі сапраўднае? Ён заплюшчыў вочы і стаў думаць — і ўрэшце рэшт зразумеў, у чым справа. Ён ішоў на паўночны ўсход, аддаляючыся ад ракі Дзіз, і трапіў у даліну ракі Капермайн. Гэтая шырокая і павольная рака і была Капермайн. Гэтае бліскучае мора — Ледавіты акіян. Гэты карабель — кітабойнае судна, якое заплыло далёка на ўсход ад вусця ракі Макензі, яно стаіць на якары ў заліве Каранацыі. Ён успомніў карту Кампаніі Гудзонава заліва, якую бачыў некалі, і ўсё стала ясна і зразумела.

Ён сеў і пачаў думаць пра самыя неадкладныя справы. Абмоткі з коўдры зусім знасіліся, і ногі яго былі здэртаты да жывога мяса. Апошняя коўдра была зрасходавана. Ружжо і нож ён згубіў. Шапка таксама прапала і разам з ёю запалкі, сха-

ваныя за падкладку, але запалкі ў кісеце за пазухай, закручаныя ў пергамент, засталіся цэлыя і не адсырэлі. Ён глянуў на гадзіннік. Ён усё яшчэ ішоў і паказваў адзінаццаць гадзін. Напэўна, ён не забываў заводзіць яго.

Ён быў спакойны і пры поўнай свядомасці. Нягледзячы на страшэнную слабасць, ён не адчуваў ніякага болю. Есці яму не хацелася. Думкі пра ежу былі нават непрыемныя яму, і ўсё, што ён ні рабіў, рабілася ім па волі розуму. Ён адарваў штаныны ад каленяў і абвязаў імі ступні. Вядзерца ён чамусьці не кінуў; трэба будзе выпіць кіпеню, перш чым пачаць шлях да карабля — вельмі цяжкі, як ён прадбачыў.

Усе яго рухі былі вельмі павольнымі. Ён дрыжаў, як у паралічы. Ён хацеў набраць сухога моху, але не змог падняцца на ногі. Некалькі разоў ён спрабаваў і ўрэшце рэшт папоўз на карачках. Адзін раз ён падпоўз вельмі блізка да хворага ваўка. Звер неахвотна саступіў з дарогі і аблізнуў морду, ледзь варушачы языком. Чалавек заўважыў, што язык быў не здаровага чырвонага колеру, а жаўтавата-буры, пакрыты засохлай слізю.

Выпіўшы кіпеню, ён адчуў, што можа падняцца на ногі і нават ісці, хоць сілы яго амаль канчаліся. Яму даводзілася адпачываць амаль што кожную хвіліну. Ён ішоў слабымі, няцвёрдымі крокамі, і такімі ж слабымі, няцвёрдымі крокамі цягнуўся за ім воўк.

І ў гэтую ноч, калі бліскучае мора схавалася ў цемры, чалавек зразумеў, што наблізіўся да яго не больш чым на чатыры мілі.

Ноччу ён увесь час чуў кашаль хворага ваўка, а часам крыкі аленянят. Навокал было жыццё, але жыццё, поўнае сіл і здароўя, а ён разумее, што хворы воўк цягнецца па слядах хворага чалавека з надзеяй, што гэты чалавек памрэ першым. Раніцай, расплюшчыўшы вочы, ён убачыў, што воўк глядзіць на яго сумна і прагна. Звер, падобны на заморанага сумнага сабаку, стаяў, панурыўшы галаву і падтуліўшы хвост. Ён дрыжаў на халодным

ветры і панура шчэрыў зубы, калі чалавек загаварыў з ім голасам, што ўпаў да хрыплага шэпту.

Узышло яркае сонца, і ўсю раніцу падарожнік, спатыкаючыся і падаючы, ішоў да карабля на бліскучым моры. Надвор'е было цудоўнае. Гэта пачалося қароткае бабіна лета паўночных шырот. Яно магло пратрымацца тыдзень, магло скончыцца заўтра або паслязаўтра.

Пасля паўдня ён напад на след. Гэта быў след іншага чалавека, які не ішоў, а цягнуўся на карачках. Ён падумаў, што гэта, магчыма, след Біла, але падумаў вяла і абьякава. Яму было ўсё роўна. Па сутнасці, ён перастаў што-небудзь адчуваць і хвалявацца. Ён ужо не адчуваў болю. Страўнік і нервы быццам драмалі. Аднак жыццё, што яшчэ тлела ў ім, гнала яго наперад. Ён вельмі стаміўся, але жыццё ў ім не хацела гінуць, і таму, што яно не хацела гінуць, чалавек усё яшчэ еў балотныя ягады і печкуроў, піў кіпень і сачыў за хворым ваўком, не зводзіў з яго вачэй.

Ён ішоў па слядах іншага чалавека, таго, які цягнуўся на карачках, і хутка ўбачыў канец яго шляху: абгрызеныя косці на мокрым імху, што захоўваў сляды воўчых лап. Ён убачыў туга напханы мяшочак з аленавай скуры — такі ж, які быў у яго, — разарваны вострымі зубамі. Ён падняў гэты мяшочак, хоць яго аслабелыя пальцы не ў сілах былі ўтрымаць такі цяжар. Біл не кінуў яго да канца! Ха-ха-ха! Ён яшчэ пасмяецца з Біла. Ён застанеца жывы і возьме мяшочак на карабель, які стаіць пасярод бліскучага мора. Ён засмяўся хрыплым, страшным смехам, падобным на карканне крумкача, і хворы воўк паўтарыў яго, сумна падвываючы. Чалавек адразу замаўчаў. Як жа ён будзе смяцца з Біла, калі гэта Біл, калі гэтыя бела-ружовыя, чыстыя косці — усё, што засталася ад Біла?

Ён адварнуўся. Так, Біл яго кінуў, але ён не возьме золата і не стане смактаць косці Біла. А Біл стаў бы, калі б Біл быў на яго месцы, думаў ён, цягнучыся далей.

Ён натрапіў на маленькае азярцо. І, нахіліўшыся над ім у пошуках печкуроў, адхіснуўся, быццам уджалены. Ён убачыў свой твар, адлюстраваны ў вадзе. Гэтае адлюстраванне было такім страшным, што абудзіла нават яго атупелую душу. У азярцы плавалі тры печкуры, але яно было вялікае, і ён не мог вычарпаць яго да дна; ён паспрабаваў злавіць рыб вядзерцам, але ўрэшце рэшт кінуў гэтую думку. Ён пабаяўся, што ад стомленасці ўпадзе ў ваду і патоне. З гэтай жа прычыны ён не асмеліўся плыць па рацэ на бярвяне, хоць бярвёнаў было многа на пясчаных водмелях.

У гэты дзень ён скараціў на тры мілі адлегласць паміж сабой і караблём, а на наступны дзень — на дзве мілі; цяпер ён поўз на карачках, як Біл. Да канца пятага дня да карабля ўсё яшчэ застава-лася міляў сем, а ён цяпер не мог прайсці і мілі ў дзень. Бабіна лета яшчэ трымалася, а ён то поўз на карачках, то падаў у непрытомнасці, і па яго слядах усё гэтак жа цягнуўся хворы воўк, кашляючы і чхаючы. Калені чалавека былі здэртаты да жывога мяса і ступні таксама, і хоць ён адарваў дзве палосы ад кашулі, каб абматаць іх, чырвоны след цягнуўся за ім па імху і камянях. Неяк азірнуўшыся, ён убачыў, што воўк з прагнасцю ліжа гэты крываваы след, і ясна сабе ўявіў, якім будзе яго канец, калі ён сам не заб'е ваўка. І тады пачалася самая жорсткая барацьба, якая толькі бы-вае ў жыцці: хворы чалавек на карачках і хворы воўк, што чыкільгаў за ім, — абодва яны, амаль мёртвыя, цягнуліся праз пустыню, падпільноўваючы адзін аднаго.

Калі б то быў здаровы воўк, чалавек не стаў бы супраціўляцца, але яму было непрыемна думаць, што ён трапіць у чэрава гэтага агіднага стварэння, амаль падлы. Яму стала агідна. У яго пачыналася трызненне, свядомасць туманілі галюцынацыі, і светлыя прамежкі станавіліся ўсё карацейшыя і радзейшыя.

Аднойчы ён апрытомнеў, пачуўшы нейкае дыханне над самым вухам. Воўк адскочыў назад, спа-

тыкнуўся і ўпаў ад слабасці. Гэта было смешна, але чалавек не ўсміхнуўся. Ён нават не спалохаўся. Страх ужо не меў над ім улады. Але думкі яго на хвіліну праясніліся, і ён ляжаў раздумваючы. Да карабля цяпер заставалася мілі чатыры, не болей. Ён бачыў яго зусім выразна, праціраючы затуманеныя вочы, бачыў і лодачку з белым ветразем, што рассякала бліскучае мора. Але яму не адолець гэтыя чатыры мілі. Ён гэта ведаў і адносіўся да гэтага спакойна. Ён ведаў, што не прапаўзе і паўмілі. І ўсё-такі яму хацелася жыць. Было б глупствам памерці пасля ўсяго, што ён вынес. Лёс патрабаваў ад яго надта многа. Нават паміраючы, ён не скараўся смерці. Магчыма, гэта было чыстае вар'яцтва, але і ў кіпцюрах смерці ён кідаў ёй выклік і змагаўся з ёю.

Ён заплюшчыў вочы і бясконца беражліва сабраў усе свае сілы. Ён трымаўся, стараючыся не паддавацца пачуццю млосці, што заліло, быццам прыліў, усю яго істоту. Гэтае пачуццё падымалася хваляй і туманіла свядомасць. Часам ён быццам тануў, упадаючы ў забыццё і намагаючыся выплыць, але нейкім незразумелым чынам рэшткі волі дапамагалі яму зноў выбрацца на паверхню.

Ён ляжаў на спіне нерухома і чуў, як хрыплае дыханне ваўка набліжаецца да яго. Яно адчувалася ўсё бліжэй і бліжэй, час цягнуўся бясконца, але чалавек не паварушыўся ні разу. Вось дыханне чуваць над самым вухам. Жорсткі сухі язык драгнуў яго шчаку, быццам наждачнай паперай. Рукі яго ўзняліся ўверх — прынамсі, ён хацеў іх узяць, — пальцы сагнуліся, як кіпцюры, але схопілі пустату. Для хуткіх і ўпэўненых рухаў трэба сіла, а сілы ў яго не было.

Воўк быў цярплівы, але і чалавек быў не менш цярплівы. Паўдня ён ляжаў нерухома, змагаючыся з забыццём і пільнуючы ваўка, які б хацеў яго з'есці і якога ён з'еў бы сам, калі б мог. Час ад часу хваля забыцця захліствала яго, і ён бачыў доўгія сны; але ўвесь час, і ў сне і наяве, ён чакаў,

што вось-вось пачуе хрыплае дыханне і яго лізне шурпаты язык.

Дыхання ён не пачуў, але прачнуўся ад таго, што шурпаты язык дакрануўся да ягонай рукі. Чалавек чакаў. Іклы злёгка сціснулі яго руку, пасля ціск стаў мацнейшым — воўк з апошніх сіл стараўся ўсадзіць зубы ў здабычу, якую так доўга каравуліў. Але і чалавек чакаў доўга, і яго пакусаная рука сціснула воўчую сківіцу. І ў той час як воўк слаба адбіваўся, а рука гэтак жа слаба сціскала ягоную сківіцу, другая рука працягнулася і схапіла ваўка. Яшчэ пяць хвілін, і чалавек прыціснуў ваўка сваім цяжарам. Ягоным рукамі не хапала сілы, каб задушыць ваўка, але чалавек прыціснуўся тварам да воўчай шыі, і яго рот быў поўны поўсці. Прайшло паўгадзіны, і чалавек адчуў, што ў горла яму сочыцца цёплы струменьчык. Гэта было пакутліва, быццам яму ў страўнік улівалі расплаўлены свінец, і толькі намаганнем волі ён прымушаў сябе цярапець. Пасля чалавек пераваліўся на спіну і заснуў.

На кітабойным судне «Бэдфард» ехала некалькі чалавек з навуковай экспедыцыі. З палубы яны заўважылі нейкую дзіўную істоту на беразе. Яна паўзла да мора, ледзь перасоўваючыся па пяску. Вучоныя не маглі зразумець, што гэта такое, і, як належыць прыродазнаўцам, селі ў шлюпку і паплылі да берага. Яны ўбачылі жывую істоту, але наўрад ці можна было назваць яе чалавекам. Яна нічога не чула, нічога не разумела і курчылася на пяску, быццам гіганцкі чарвяк. Ёй амаль не ўдавалася прасунуцца ўперад, але яна не адступала і, курчачыся і выпінаючыся, прасоўвалася ўперад крокаў на дваццаць у гадзіну.

Праз тры дні, лежачы на ложку кітабойнага судна «Бэдфард», чалавек са слязьмі расказваў, хто ён такі і што яму давялося выцерпець. Ён мармытаў нешта бязладнае пра сваю маці, пра Паўднёвую Каліфорнію, пра дамок сярод кветак і апельсінавых дрэў.

Прайшло некалькі дзён, і ён ужо сядзеў за сталом разам з вучонымі і капітанам у кают-кампаніі карабля. Ён радаваўся багаццю прадуктаў, трывожна праводзіў позіркам кожны кавалак, што знікаў у чужым роце, і ягоны твар выражаў глыбокае шкадаванне. Ён быў у сваім розуме, але адчуваў нянавісьць да ўсіх, хто сядзеў за сталом. Яго мучыў страх, што ежы не хопіць. Ён распытваў пра запасы правізіі повара, юнгу, самога капітана. Яны без канца заспакойвалі яго, але ён нікому не верыў і ўпотаі заглядваў у кладоўку, каб упэўніцца на ўласныя вочы.

Сталі заўважаць, што ён папраўляецца. Ён таўсцеў з кожным днём. Вучоныя круцілі галавой і выказвалі розныя тэорыі. Сталі абмяжоўваць яго ў ежы, але ён усё раздаваўся ў шырыню, асабліва ў паясніцы.

Матросы пасміхаліся. Яны ведалі, у чым справа. А калі вучоныя сталі сачыць за ім, ім таксама стала ўсё зразумела. Пасля сьнеданьня ён пракрадваўся на бак і, нібы жабрак, працягваў руку да каго-небудзь з матросаў. Той ухмыляўся і даваў яму кавалак марскога сухара. Чалавек прагна хапаў кавалак, глядзеў на яго, як скнара на золата, і хаваў за пазуху. Такія ж падачкі, ухмыляючыся, давалі яму і іншыя матросы.

Вучоныя прамаўчалі і пакінулі яго ў спакоі. Але яны агледзелі паціху яго ложкак. Ён быў набіты сухарамі. Матрац быў поўны сухароў. Ва ўсіх кутках былі сухары. Аднак чалавек быў у сваім розуме. Ён толькі прымаў меры на выпадак галадоўкі — вось і ўсё. Вучоныя казалі, што гэта павінна прайсці. І гэта сапраўды прайшло, раней чым «Бэдфард» стаў на якар у гавані Сан-Францыска.

З М Е С Т

КЛІЧ ПРОДКАЎ. *Аповесць*

5

БЕЛЫ ІКОЛ. *Аповесць*

103

ЛЮБОЎ ДА ЖЫЦЦЯ. *Апавяданне*

311

Літаратурна-мастацкае выданне

Школьная бібліятэка

ДЖЭК ЛОНДАН
Аповесці, апавяданне

Рэдактар *В. В. Лапцік*
Мастацкі рэдактар *Ул. К. Фокін*
Тэхнічны рэдактар *Т. А. Тарасенка*
Карэктары *Г. В. Алешка, Л. К. Сямёнава*

Набор і верстка выкананы на камп'ютэрнай тэхніцы выдавецтва «Полымя». Падпісаны ў друк з арыгінал-макета 15.05.97. Фармат 84 × 108 ¹/₃₂. Папера газетная. Гарнітура школьная. Афсетны друк. Ум.друк.арк. 17,64. Ум.фарб.-адб. 17,96. Ул.-выд. арк. 15,78. Тыраж 11000 экз. Выд. № 54. Зак. 1130.

Дзяржаўнае прадпрыемства «Выдавецтва «Полымя» Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі Беларусь па друку. 220600, Мінск, пр. Машэрава, 11

Адрукавана з арыгінал-макета ў друкарні выдавецтва «Беларускі Дом друку». 220013, Мінск, пр. Ф. Скарыны, 79

Лондан Дж.

Л 76 Кліч продкаў: Белы Ікол: Любоў да жыцця:
Для ст. шк. узросту / Маст. А. К. Шэвераў.—
Мн., «Полымя», 1997.— 334 с., /1/ л. парт.,
(Школьная бібліятэка)
ISBN 985-07-0171-4

У кнігу ўвайшлі вядомыя творы Джэка Лондана
«Кліч продкаў», «Белы Ікол», «Любоў да жыцця».

ББК 84 (7США)

Калі ты ўтаіў праўду, схаваў яе, калі ты не падняўся з месца і не выступіў на сходзе, калі не выступіў, не сказаўшы ўсёй праўды, — ты здрадзіў праўдзе.

Джэк Лондан

МІНСК «ПОЛЫМЯ» 1997

ДЖӘСӘК ЛООНДАНИ
НИАДНИЛОГ ЖЕЖИД

